ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵ՛Ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀԿՊ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԱՄՍԱԳԻՐ

9

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԵՐԵՎԱՆ 1963

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵ՛Ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

№ 9
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ
1963 Թ.

★

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ
42-ՐԴ
ՏԱՐԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊԱՐՏԻԱՅԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ
ՏԵՍԱԿԱՆ—ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ЛЕНИНЯН УГИОВ — ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И
ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ЦК КП АРМЕНИИ

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ — *Մեր դրոշը ստեղծագործական մարքսիզմ-լենինիզմն է* . 3

ՀԱՆՈՒՆ ՊԱՐՏԻԱԿԱՆ ՈՒ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՐՁՐ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ

Ե. ԱՍԾԱՏՐՅԱՆ — *Պարտիական-պետական վերահսկողությունը գործողության մեջ* 10

Բ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ — *Նախ և առաջ հանրային շահերը* 18

ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ-ՀԱՐՁԱԿՈՂԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ ԿՈՄՈՒՆԻԶՄԻ
ՀԱՂԹԱՆԱԿԻ ԳՐԱՎԱԿԱՆՆ Է

Հ. ԱՍԼԱՆՅԱՆ — *Հակամարքսիզմի ձախորդությունները* 30

Ռ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ — *Առաջնորդների հեղինակության հարցը մարքսիզմի հայեցակետով* 42

Գրական ժառանգության հարցի առթիվ 52

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ՈՒ ԵԼՈՒՅԹՆԵՐ

Հ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ — *Արտաաշխատանքային ժամանակը և դրա օգտագործման ռացիոնալացումը* 60

Ա. ԼՅՈՒԼԻԿՅԱՆ — *Սպորտը մասսաներին* 66

Հ. ԱՎԱԳՅԱՆ, Լ. ԱԴԱՄՅԱՆ — *Հողի արդյունավետ օգտագործման պատուղները* 74

Ա. ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ — *Սոցիալիստական ազգերի հատկանիշների հարցի շուրջը* 78

ՊԱՐՏԻԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

Պարտիական օրգանների հաշվետվություններն ու ընտրությունները . 87

Խ. ՍԱՖԱՐՅԱՆ — *Ջօգտագործված ռեզերվներ* 90

ՆՇԱՆԱՎՈՐ ՏԱՐԵԹՎԵՐ

Գ. ԳԱԼՈՅԱՆ — *«Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը և Ռուսաստանի ռևոլյուցիոն շարժումները* 93

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ

Ս. ՊԱՊՅԱՆ — *Բոննը խաղաղության թշնամին է* 101

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հ. ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ — *Սխալ մտածելակերպի վերականգնման փորձ* . . 107

СОДЕРЖАНИЕ

Передовая — Наше знамя — творческий марксизм-ленинизм 3

За высокую партийную и государственную дисциплину

Е. Асцатрян — Партийный и государственный контроль — в действии 10
Б. Мурадян — Общественные интересы — прежде всего 18

Идейно-наступательная борьба — залог победы коммунизма

Г. Асланян — Злоключения антимарксизма . . 30
Р. Варданян — Об авторитете вождей с марксистской точки зрения 42
К вопросу о литературном наследстве . . . 52

Статьи и выступления

Г. Петросян — Внетрудовое время и его рациональное использование 60
А. Люликян — Спорт — массам 66
Г. Авакян, Л. Адамян — Плоды эффективного использования земли 74
А. Егиазарян — К вопросу о признаках социалистических наций 78

Партийная жизнь

Отчеты и выборы партийных органов 87
Х. Сафарян — Неиспользованные резервы . . . 90

Знаменательные даты

Г. Галоян — Группа «Освобождение труда» и революционное движение в России 93

Международная жизнь

С. Папян — Бонн — враг мира 101

Рецензия и критика

Г. Габриелян — Попытка восстановления ошибочной концепции 107

ՄԵՐ ԴՐՈՇԸ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄԱՐՔՍԻԶՄ-ԼԵՆԻՆԻԶՄՆ Է

Այս տարվա հուլիսի 14-ին Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեն բաց նամակով դիմեց Սովետական Միության բոլոր պարտիական կազմակերպություններին, բոլոր կոմունիստներին և Չինաստանի կոմպարտիայի Կենտկոմի 1963 թ. հունիսի 14-ի նամակի կապակցությամբ շարադրեց կոմունիստական շարժման արմատական պրոբլեմների իր ըմբռնումն ու տակտիկան:

Ինչպես հայտնի է, վերջին տարիներին Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությունը միջազգային կոմունիստական շարժման կարևորագույն հարցերում հակադրվում է Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի լենինյան գծին, ամբողջ կոմունիստական շարժմանը: Սովետական Միության կոմունիստական պարտիան արել է իրենից կախված ամեն ինչ տարաձայնությունները հանգամանորեն ու համբերատար քննարկելու և հարթելու համար, ընդ որում առաջարկվել էր ձեռնպահ մնալ միմյանց դիրքերի հրապարակային քննադատությունից, որպեսզի կրքեր չբորբոքվեն և չստեղծվի անցանկալի նյարդային մթնոլորտ: Սակայն Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությունը, անգամ այն բանից հետո, երբ համաձայնություն էր կայացված երկու կողմի ներկայացուցիչների հանդիպում ունենալու և տարաձայնությունները քննարկելու համար, հրապարակեց ՍՄԿՊ Կետկոմին ուղղված նամակը, որում բացի հին տարաձայնությունները շարադրելուց, նոր մեղադրանքներ են բարդվում ՍՄԿՊ և եղբայրական մյուս կոմունիստական պարտիաների վրա:

Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի անդամները, ամբողջ սովետական ժողովուրդը, կոմունիստական իդեալներով տոգորված մարտիկները ամբողջ աշխարհում խոր ափսոսանքով և միաժամանակ խոր վրդովմունքով ծանոթացան Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարության անարժան վարքագծին, որով ձգնում են ամեն կերպ նսեմացնել ՍՍՌՄ-ում կոմունիզմի հաղթանակի համար, ամբողջ աշխարհում խաղաղության և սոցիալիզմի համար սովետական ժողովրդի, լենինյան մեծագործ մեր պարտիայի մղած պայքարի պատմական նշանակությունը, նրա տեսական դրույթները: Մարքսիզմ-լենինիզմի «համընդհանուր ճշմարտությունը» պաշտպանելու, ռևոլյուցիոն տեսությունը «պարզացնելու» քողի տակ ՉԿՊ Կենտկոմի նամակը հանդիսանում է դոգմատիզմի ու ռևոլյուցիոն ֆրազյորության մի արտասովոր խառնուրդ:

Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի, մյուս եղբայրական պարտիաների անդամները, սովետական ժողովուրդը միահամուռ կերպով հավանություն տվին ՍՄԿՊ Կենտկոմի Բաց նամակին, որը հիմնովին հերքում է ՉԿՊ-ի

ղեկավարության կրպարտչական մեղադրանքները ու տեսական հավակնությունները և միաժամանակ ամբողջ աշխարհի առջև պարզ ու մեկին շարադրում է Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի՝ համաշխարհային կոմունիստական շարժման առաջամարտիկի կուռ հայացքները՝ ժամանակակից պատմության արմատական հարցերի նկատմամբ:

Տարաձայնությունները մի կողմից՝ Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի Կենտկոմի և, մյուս կողմից՝ Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի, ամբողջ միջազգային կոմունիստական շարժման միջև վերաբերում են արդիականության արմատական հարցերին: Դրանք ժողովուրդների կենսական շահերը շոշափող հարցերն են՝ պատերազմի և խաղաղության, համաշխարհային սոցիալիստական սիստեմի խաղացած դերի ու զարգացման, «անձի պաշտամունքի» գաղափարախոսության ու պրակտիկայի դեմ մղվող պայքարի, համաշխարհային բանվորական շարժման և ազգային-ազատագրական պայքարի ստրատեգիայի ու տակտիկայի հարցերը:

Այս կարևորագույն հարցերում Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությունը ունի բոլորովին այլ հայացքներ, քան այն հայացքները, որոնք միահամուռ հավանություն են գտել միջազգային կոմունիստական շարժման կողմից և շարադրված են կոմունիստական պարտիաների խորհրդակցությունների փաստաթղթերում, ինչպես և կոմունիստական պարտիաների համագումարներում, պլենումներում, ծրագրային փաստաթղթերում, հատկապես Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի Ծրագրում:

Չինական ընկերները հակադրվելով միջազգային կոմունիստական կազմակերպությունների մշակած տեսական դրույթներին՝ պայքարի յուրահատուկ պրիոմներ են գործադրում: Նրանք,—ասված է ՍՄԿՊ Կենտկոմի Բաց նամակում,— արշավանք սկսելով արդիականության արմատական պրոբլեմների վերաբերյալ մարքս-լենինյան պարտիաների դիրքորոշումների դեմ, նախ, ՍՄԿՊ-ին և մյուս մարքս-լենինյան պարտիաներին վերագրում են այնպիսի հայացքներ, որպիսիք նրանք երբեք չեն արտահայտել, որոնք նրանց համար խորթ են. երկրորդ, նրանք աշխատում են կոմունիստական շարժման փաստաթղթերից վերցրած ֆորմուլների և դրույթների բանավոր ընդունումով քողարկել իրենց սխալ հայացքներն ու անճիշտ դիրքերը:

Հարց է առաջանում. ի՞նչն է չինական ընկերներին հարկադրել հրաժարվելու, բանավիճելու այն ազնիվ եղանակներից, որ միշտ հատուկ են եղել կոմունիստներին, և դիմելու նման արտառոց միջոցների: Դրան չինական ընկերներին հարկադրել է այն հանգամանքը, որ նրանք չեն կարող առանց իրենց մերկացնելու և մեկուսացնելու հանդես գալ արդի դարաշրջանի արմատական հարցերի վերաբերյալ կոմունիստական պարտիաների միասնական տեսակետի դեմ, չեն կարող բացե ի բաց ժխտել միջազգային կոմունիստական շարժման այն փաստաթղթերի դրույթները, որոնց տակ դրված է և իրենց ստորագրությունը: Հանդես գալ, օրինակ, խաղաղության համար պայքարի կամ խաղաղ գոյակցության սկզբունքի դեմ, կնշանակեր ծաղրի ենթարկել բազմամիլիոն մարդկանց սրբազան պայքարը, ժողովուրդների ջերմ ակնկալությունները, միջազգային բազմաթիվ դեմոկրատական կազմակերպությունների նպատակներն ու ազնիվ իդեալները: Ուստի և չինական ընկերները խոսքով ընդունում են խաղաղության համար պայքարի անհրաժեշտությունը, անգամ խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունը: Բայց միայն խոսքով: Իրականում նրանք հանդես են գալիս ՍՄԿՊ և սովետական կառավարության, սոցիալիստական

լագերի երկրների կոմունիստական պարտիաների ամեն մի լուրջ գործնական քայլի ու տեսական դրույթի դեմ, որոնք իսկապես ծառայում են խաղաղության ամրապնդմանը, խաղաղ գոյակցության քաղաքականությանը: Չինական քննադատները Սովետական Միության կոմունիստական պարտիայի կողմից վարվող խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունը պատկերում են որպես խաղաղ գոյակցություն շահագործող և շահագործվող ազգերի, շահագործող և շահագործվող երկրների, շահագործող և շահագործվող դասակարգերի միջև, կրպարտում են մեր պարտիային, որն իբր խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունը դիտում է որպես մի ինչ-որ համապարփակ բան, «աստվածային հայտնություն» և մոռացության է տալիս դասակարգային պայքարը, ազգային-ազատագրական շարժումը և այլն: Չինական ընկերները փորձ անգամ չեն անում թեկուզ մեկ փաստ բերելու և իրենց ասածն ապացուցելու համար: Այդպիսի փաստեր չկան. նրանց մոտ կան միայն սխոլաստիկ, անհիմն, շինծու դատողություններ, հերյուրանքներ ու կրպարտություններ:

Ում հայտնի չէ, որ մարքս-լենինյան պարտիաները խաղաղ գոյակցության քաղաքականության ոլորտը սահմանափակում են տարբեր սոցիալական սիստեմների *միջպետական* հարաբերություններով, որ խաղաղ գոյակցության քաղաքականությամբ նրանք բնավ չեն նսեմացնում դասակարգային պայքարը, ազգային-ազատագրական շարժումը, ոչ միայն չեն ժխտում սոցիալիստական ռևոլյուցիայի անհրաժեշտությունն ու անխուսափելիությունը, այլ, ընդհակառակը, խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունն օգտագործում են դասակարգային պայքարի ծավալման, սոցիալիստական ռևոլյուցիայի պայմանների հասունացման, ազգային ազատագրական շարժման խորացման համար: Խաղաղ գոյակցության առկայությամբ, արձանագրված է 81 կոմպարտիաների մոսկովյան Հայտարարության մեջ, բարենպաստ պայմաններ են ստեղծվում դասակարգային պայքարի ծավալման համար կապիտալիստական երկրներում, գաղութային և կախյալ երկրների ժողովուրդների ազգային-ազատագրական շարժման ծավալման համար և, միաժամանակ, ռևոլյուցիոն դասակարգային ու ազգային-ազատագրական պայքարի հաջողությունները օժանդակում են խաղաղ գոյակցության ամրապնդմանը: Չինական ընկերները խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունն ու դասակարգային պայքարը հակադրում են իրար, մինչդեռ ՍՄԿՊ-ն ու եղբայրական մյուս կոմպարտիաները կանգնած են մարքսիստական այն դրույթի վրա, ըստ որի ժամանակակից էտապում խաղաղության համար մղվող պայքարը և հասարակության առաջավոր ուժերի կողմից վարվող խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունը դասակարգային պայքարի կարևորագույն ձևեր են, որ այդ քաղաքականությունն ապահովում է սոցիալիստական երկրների խաղաղ զարգացումը, նրանց քաղաքական, տնտեսական ու կուլտուրական վիթխարի նվաճումները, և որ սոցիալիստական լագերի դիրքերի ամրապնդումը, միջազգային հեղինակության աճը ամբողջ աշխարհում ծավալվող առաջադեմ շարժումների կարևորագույն բազան ու պայմանն է:

Մեր մեծ առաջնորդ Վ. Ի. Լենինը պարտիային դաստիարակել է շահագործող դասակարգերի և նրանց պարտիաների գաղափարախոսության, կոմունիստական գաղափարախոսության աղճատման, նրա ռևիզիայի և ամլացման ամեն մի փորձի դեմ անհաշտ պայքար մղելու ոգով: Հավատարիմ իր մեծ առաջնորդի պատգամներին, Սովետական Միության կոմունիստական պարտիան միշտ ուշադրության կենտրոնում է պահում պարտիայի շարքերի գաղափարական միասնության ամրապնդումը, հետևողականորեն պայքարում է ամեն տեսակի գաղափարական դիվերսիայի, մարքս-լենինյան ուսմունքի ռևիզիայի, ինչպես և դոգմատիզմի և աղանդա-

վորության դրսևորումների դեմ: Սովետական Միության կոմունիստական պարտիան կոմունիստական գաղափարախոսության վեհ սկզբունքների պաշտպանության ու հետագա զարգացման, գաղափարախոսության անաղարտության համար մղվող պայքարում իր ցուցաբերած հետևողականությամբ ու տոկունությամբ միշտ մարտական օրինակ է ծառայել եղբայրական կոմունիստական պարտիաների համար:

Նրա մեծագույն ծառայություններից մեկն այն է, որ նա իր ամբողջ պատմության ընթացքում մերկացրել է թշնամական գաղափարախոսությունը, ինչ տեսքով էլ որ այն հանդես է եկել, ջախջախիչ հակահարված է տվել դասակարգային հակառակորդների փորձերին, անդուլ պայքար է մղել թշնամական գաղափարախոսության, հաշտվողականության բոլոր դրսևորումների դեմ, տարբեր սոցիալական սիստեմների գոյանալուց հետո, առաջադրելով խաղաղ գոյակցության սկզբունքը որպես միջպետական հարաբերությունների բանական պահանջ և պայման, միաժամանակ ապացուցել է, որ գաղափարախոսության բնագավառում խաղաղ գոյակցություն լինել չի կարող: Այս ամենը հայտնի է ամբողջ աշխարհին և պետք է որ հայտնի լինի նաև չինական ընկերներին. բայց նրանց, ինչպես երևում է, պետք է ոչ թե ճշմարտությունը, այլ հիվանդոտ այն հավակնությունը, ըստ որի իրենք են միայն կոչված պաշտպանելու մարքս-լենինյան ուսմունքը, իսկ մարքսիստական մյուս պարտիաները միայն մոլորվում են, «համակողմանի գործակցում» իմպերիալիզմի հետ:

ՍՄԿՊ Կենտկոմի Բաց նամակում բացահայտված է չինական ընկերների հայացքների անճարակությունն արդի դարաշրջանի ըմբռնման և, համապատասխանաբար, այդ դարաշրջանի արմատական պրոբլեմների վերլուծման բնագավառում: Նրանք, ճիշտ է, փքուն ֆրազներով «ջարդում են» իմպերիալիզմը, առիթ չեն բաց թողնում ցույց տալու իրենց խիզախությունը «թղթե վագրերի» նկատմամբ, բայց ըստ էության նրանց տեսական, և ոչ միայն տեսական, ձախորդությունների հիմքում ընկած է խաղաղության ու սոցիալիզմի ուժերի թերագնահատումը և իմպերիալիզմի ուժերի գերագնահատումը, որից հետևում է նոր համաշխարհային պատերազմի անխուսափելիության, նրա կանխման անհնարինության դրույթը: Չինական ընկերները շատ են խոսում արդի ժամանակաշրջանի կոնկրետ վերլուծության անհրաժեշտության մասին և աջ ու ձախ բոլորին մեղադրում են այն բանում, որ մեր դարաշրջանը հասկանալու հարցում նրանք նահանջում են մարքսիզմ-լենինիզմի դիրքերից: Բայց չինական ընկերներն իրենց ամբողջ «կոնկրետ վերլուծությամբ» չեն ուզում հասկանալ, որ աշխարհում կա վիթխարի մի ուժ, որն ընդունակ է կապելու պատերազմի հրձիգներին և փրկելու մարդկությանը ջերմամիջուկային պատերազմի աղետներից, որ այդ ուժը սոցիալիստական երկրների և ամբողջ աշխարհում խաղաղության համար պայքարող ժողովուրդների ուժն է, որոնց պետք է մոբիլիզացնել պատերազմի դեմ և ոչ թե ջլատել նրանց ուժերը, քարոզելով պատերազմի ճակատագրական անխուսափելիության դրույթը: Սակայն չինական ընկերները գտնում են, որ պատերազմները ոչ միայն անխուսափելի են, այլև փաստորեն պատերազմների մեջ են տեսնում «հիանալի ապագայի» ստեղծման հնարավորությունը, ապագա, որն իբր պետք է ստեղծվի ջերմամիջուկային պատերազմի ավերակների վրա: Այստեղ արդեն չինական «տեսաբանները» ռևոլյուցիոն ֆրազյորությունից հասնում են ավանտյուրիզմի քարոզին. նրանք լսել են, որ ռևոլյուցիան առանց զոհերի չի լինում և պատրաստ են զոհելու հարյուր միլիոնավոր մարդկանց, ամբողջ ժողովուրդների՝ ջերմամիջուկային պատերազմի ավերակների վրա ապագայի կառուցումն արագացնելու համար: Հասկանալի է, որ խաղաղության

գործին նպաստող ամեն մի միջոցառում նման մարդկանց կողմից պետք է արժանանա բացասական վերաբերմունքի:

Դժվար է հավատալ, բայց փաստ է, որ այն ժամանակ, երբ ամբողջ աշխարհի մարդկությունը, բացառությամբ մի խումբ կատաղի ռազմամոլներից և դը Գոլի տիպի գործիչներից, խորին բավականությամբ ընդունեց ՍՍՌՄ, ԱՄՆ և Մեծ Բրիտանիայի բանակցությունների արդյունքները մթնոլորտում, ջրի տակ և տիեզերական տարածությունում միջուկային փորձարկումներն արգելելու մասին, դրա մեջ տեսնելով խաղաղության ուժերի մի կարևոր հաղթանակ, որը կարող է սկիզբ հանդիսանալ խաղաղասիրական ուժերի նոր, ավելի էական նվաճումների համար, Չինաստանի ղեկավար շրջաններից, մամուլից ու ռադիոհաղորդումներից լսվեց բոլորովին այլ ձայն, ըստ որի միջուկային զենքի փորձարկման արգելման փաստաթուղթը գնահատվեց որպես ժողովուրդներին խաբելու միջոց:

Այսպիսի արտառոց տրամաբանությամբ զինված մարդիկ դեռևս համարձակություն ունեն մարքս-լենինյան պարտիաներին մեղադրելու այն բանում, որ նրանք իբր անտեսում են ժողովուրդների շահերը: Մի՞թե չինական «տեսաբաններին» հայտնի չէ, որ ժողովուրդները վաղուց ի վեր դատապարտել են բոլոր նրանց, ովքեր ոչ միայն հրահրում են պատերազմները, այլև անտարբեր են պատերազմի և խաղաղության հարցում, չեն պայքարում խաղաղության համար, որ ժողովուրդները կոմունիստական պարտիաների մեջ իրենց շահերի արտահայտիչներն են տեսնում և նրանց անվանում են խաղաղության համար մղվող պայքարի իսկական առաջամարտիկներ:

ՉԿՊ-ի ղեկավարները միայն ընդհանուր ֆրազներ են ասում սոցիալիզմի և խաղաղության առնչության մասին: Կոմունիստական պարտիաների ներկայացուցիչների խորհրդակցության Հայտարարության հայտնի դրույթն այն մասին, որ ամբողջ աշխարհում սոցիալիզմի հաղթանակը վերջնականապես կոչնչացնի ամեն մի պատերազմի ծագման սոցիալական ու ազգային պատճառները, նրանք հասկացել են այն իմաստով, որ քանի դեռ ամբողջ աշխարհում սոցիալիստական սիստեմը հաղթանակ չի տարել, ապա ոչ մի հիմք չկա պայքարելու կայուն խաղաղության համար, համաշխարհային պատերազմը կանխելու համար: Նրանք պարզապես ձևացնում են, թե չեն տեսնում նույն այդ Հայտարարության հայտնի դրույթն այն մասին, որ դեռ մինչև աշխարհում սոցիալիզմի լիակատար հաղթանակը, աշխարհի մի մասում կապիտալիզմի պահպանման պայմաններում, առաջ կգա համաշխարհային պատերազմը հասարակության կյանքից բացառելու ռեալ հնարավորություն: Չինական ընկերները սպասում են սոցիալիզմի վերջնական հաղթանակին ամբողջ աշխարհում, որ օրենքից դուրս հայտարարեն պատերազմը, մինչդեռ կոմունիստները վաղուց, շատ վաղուց են դատապարտել անարդարացի պատերազմները, պայքարել նրանց դեմ. *ժամանակակից* պայմաններում ամեն մի կոմունիստական պարտիայի առաջնահերթ խնդիրն է հենց հիմա պայքարել խաղաղության համար, չսպասել մինչև ատոմային ռումբերը պայթեն:

Մարքս-լենինյան պարտիաների համար խաղաղության պայքարը ինչ-որ երկրորդական խնդիր չէ, որ իմիջիայլոց ծառացած է նրանց առջև: «Լայն մասսաների գիտակցության մեջ այժմ սոցիալիզմն ու խաղաղությունն անբաժանելի են»,— ասված է ՍՄԿՊ Կենտկոմի Բաց նամակում: Ժողովուրդների գիտակցության մեջ սոցիալիզմն ու խաղաղությունն անբաժանելի են և դա լավագույն ապացույցն է այն բանի, որ կոմունիստները արդարացնում են ժողովուրդների ակնկալումները, որ նրանց համար, ինչպես նշվում է ֆրանսիական կոմունիստական պարտիայի քաղ-

բյուրոյի վերջերս արված հայտարարության մեջ, խաղաղության համար պայքարելը և այդ պայքարին ժողովրդի ակտիվ մասնակցությունն ապահովելը սրբազան պարտականություն է:

«Մարդկության պաշտպանությունը համաշխարհային նոր պատերազմից,— ասում է լեհական միացյալ բանվորական պարտիայի Կենտկոմի քարտուղար Վ. Գոմուլկան,— սոցիալիստական սիստեմի և միջազգային կոմունիստական շարժման պատմական միսիան է: Մեր դարաշրջանում հենց դա է ամենից ավելի համոզեցուցիչ կերպով խոսում սոցիալիզմի գերապանցության մասին»: Այդպիսի գերապանցություն չեն ճանաչում չինական քննադատները և ոչ միայն չեն ճանաչում, այլև դա համարում են նահանջ մարքսիզմ-լենինիզմի դիրքերից: Իրականում մարքսիզմ-լենինիզմից նահանջում են հենց այդ հավակնոտ տեսաբանները, Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությունը, որի ներկայիս կոնցեպցիան ու գործողությունները պատերազմի և խաղաղության, խաղաղ գոյակցության ու մրցության, համաշխարհային սոցիալիստական սիստեմի դերի և զարգացման, համաշխարհային բանվորական շարժման և ազգային-ազատագրական շարժման ստրատեգիայի և տակտիկայի հարցերում Չեխոսլովակիայի կոմունիստական պարտիայի Կենտկոմի Հայտարարության մեջ իրավացիորեն գնահատվում է որպես պառակտողական գործողություններ, հակաիմպերիալիստական միասնական մարտական ֆրոնտի պառակտում, որպես վտանգավոր ավանտյուրիզմ:

Չինական կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությունը գործնականում և իր խճճված տեսական դրույթներով խանգարում է սոցիալիստական լագերի, համաշխարհային բանվորական շարժման և ազգային-ազատագրական շարժման միասնական գործունեությանը, պաշտպանության տակ է առնում կոմունիստական շարժման մեջ պառակտիչ տարրերին, անհիմն ու զրպարտչական մեղադրանքներ է հարուցում կապիտալիստական երկրների կոմպարտիաներին:

Պակաս վրդովեցուցիչ չէ չինական ընկերների խիստ բացասական դիրքը անձի պաշտամունքի քննադատության նկատմամբ: Նրանք սխալ ու վնասակար են համարում անձի պաշտամունքի դեմ մղվող պայքարը, համարելով այն ղեկավարների, պարտիաների, դասակարգերի և մասսաների փոխհարաբերությունների խախտում: Բանից դուրս է գալիս, որ եթե որևէ անհատ, օգտագործելով իր դիրքը, ոտնահարում է պարտիայի, դասակարգի, մասսաների շահերը, ապա դա չպետք է քննադատվի, որ պետք է ներվեն պարտիայի հետ հաշվի չնստող այս կամ այն գործչի կամայականություններն ու հանցագործությունները, որպեսզի անսասան մնա ղեկավարի հեղինակությունը: Կոմունիստական պարտիան ղեկավարներին և առաջնորդներին բարձր է գնահատում իսկական, անձնազոհ աշխատանքով, բարոյական բարձր արժանիքներով, տեսական ու գործնական մեծ ծառայություններով, չշփոթելով այդպիսի բարձր հեղինակությունը մարքսիզմ-լենինիզմի ոգուն խորթ, սոցիալիստական կարգերի համար վնասակար անձի պաշտամունքի աննորմալ պրակտիկայի հետ: Անձի պաշտամունքը դատապարտված է բովանդակ կոմունիստական շարժման կողմից և իզուր են Չինաստանի կոմպարտիայի ղեկավարության ջանքերը վերականգնելու այն, ինչ մերժված է ու թաղված:

Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարությունը չի հաշտվում ՍՄԿՊ XX, XXI, XXII համագումարների կողմից առաջադրված տեսական դրույթների հետ, որոնք իրենց լիակատար արտահայտությունն են գտել ՍՄԿՊ նոր Ծրագրում: Այն ինչ կատարվել, կատարվում է կյանքում, այն փոփոխությունները, որոնք կյանքի են կոչվել հասարակության կոմունիստական վերափոխման մեծ պրոցեսում և որոնց

իմաստավորման համար անհրաժեշտ է տիրապետել ստեղծագործական մարքսիզմի հիմունքներին, մարքսիզմի ոգուն՝ ռևոլյուցիոն դիալեկտիկային—չինական «տեսաբանների» համար կարծես թե գոյություն էլ չեն ունեցել: Նրանք լսել են, որ կապիտալիզմի և կոմունիզմի միջև ընկած է պրոլետարիատի դիկտատուրայի շրջանը և չեն էլ պատկերացնում, որ այդ դիկտատուրան կորցնում է իր պատմական անհրաժեշտությունը , սպառում է իր ֆունկցիաները, երբ այլևս չեն մնում այնպիսի դասակարգերը, որոնց ճնշելու, հնազանդեցնելու կարիք լիներ: Չինական «տեսաբանները» գտնում են, որ մինչև կոմունիզմի բարձրագույն փուլը պետք է մնա պրոլետարիատի դիկտատուրան, դրանով իսկ ցույց տալով, որ նրանք պատկերացում անգամ չունեն, որ բարեկամական աշխատավոր դասակարգերից կազմված ժողովուրդը կարող է կառավարել երկիրը, կարիք չզգալով որևէ դասակարգի դիկտատուրայի: Չինական «տեսաբանները» լսել անգամ չեն ուզում համաժողովրդական սոցիալիստական պետության հնարավորության մասին, կարծելով, ըստ երևույթին, որ հասարակությունը ապագայում *միանգամից* կթռչի պրոլետարիատի դիկտատուրայից դեպի մի վիճակ, որտեղ ոչ մի պետություն չի լինի:

Դոգմատիզմն ու սխոլաստիկան իրենց ծանր կնիքն են դրել Չինաստանի կոմպարտիայի ղեկավարության տեսական դատողությունների վրա: Կյանքի ռեալ պրոցեսների բազմակողմանի, լուրջ վերլուծման փոխարեն՝ ցիտատների միակողմանի ու տենդենցիոզ մեկնաբանություններ, ստեղծագործական դիալեկտիկայի փոխարեն՝ ընդհանուր դատողություններ, հանրահայտ մտքերի կրկնություններ, և այդ ամենը արտահայտված մի տոնով, որը ոչ մի առկայություն չի ընդունում — այսպիսին է Չինաստանի կոմպարտիայի նամակի բնորոշ գծերից մեկը:

Չինական ընկերներն ընթանում են վտանգավոր ուղիով և նրանցից է կախված՝ կհասկանա՞ն արդյոք միջազգային կոմունիստական շարժման շահերը և ձեռք-ձեռքի եղբայրական պարտիաների հետ, պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի դրոշի տակ, կմաքառեն հանուն մարքսիզմ-լենինիզմի վեհ իդեալների իրականացման, թե՞ կհամառեն իրենց սխալների վրա, կխախտեն ռևոլյուցիոն շարժման միասնական շարքերը, կհավակնեն մի ուրույն, արտոնյալ տեղ գրավելու միջազգային կոմունիստական շարժման մեջ: Եղբայրական կոմունիստական պարտիաները քննադատելով Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարության լուրջ սխալները, միաժամանակ ամեն ինչ անում են, որպեսզի օգնեն չինական ընկերներին՝ աչալրջորեն վերանայելու իրենց հայացքներն ու դիրքերը:

«ՍՄԿՊ Կենտրոնական Կոմիտեն,— ասված է Կենտկոմի Բաց նամակում,— պարտիայի, սովետական ամբողջ ժողովրդի առջև ամենայն պատասխանատվությամբ հայտարարում է, որ մենք արել ենք և կանենք այն ամենը, ինչ ի վիճակի ենք անելու Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի հետ միասնության ամրապնդման համար, համաշխարհային կոմունիստական շարժումը Լենինի դրոշի տակ համախմբելու համար, սոցիալիզմի համաշխարհային սիստեմի երկրների համախմբման համար, այն բոլոր երկրներին ներգործուն օգնություն ցույց տալու համար, որոնք պայքարում են գաղութատիրության դեմ, խաղաղության գործի ամրապնդման և ամբողջ աշխարհում կոմունիզմի մեծ իդեալների հաղթանակի համար»:

ՀԱՆՈՒՆ ՊԱՐՏԻԱԿԱՆ ՈՒ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՐՁՐ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ

ՊԱՐՏԻԱԿԱՆ—ՊԵՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Ե. ԱՄԾԱՏՐՅԱՆ

ՀԿՊ Կենտկոմի քարտուղար, ՀԿՊ Կենտկոմի և Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների սովետի պարտիական-պետական վերահսկողության կոմիտեի նախագահ

ՍՄԿՊ XXII համագումարը, որն ընդունեց կոմունիզմի կառուցման հոյակապ ծրագիրը, որպես պարտիայի կարևորագույն հարցերից մեկը առաջ քաշեց ժողովրդական տնտեսության ղեկավարման հետագա բոլոր ամենայնի բարելավումը։

ՍՄԿՊ Կենտկոմի նոյեմբերյան պլենումի մշակված և այժմ հաջողությամբ իրականացվող տնտեսության պարտիական ղեկավարման վերակառուցման, պարտիական-պետական վերահսկողության լենինյան սկզբունքների վերականգնման ու նոր պայմաններին համեմատ դրանց հետագա զարգացման միջոցառումները անչափ խոշոր, հիրավի ռևոլյուցիոն քայլ հանդիսացան պարտիայի համագումարի որոշումների կենսագործման ասպարեզում։

Մեր օրերում, երբ ժողովրդի, պարտիայի և պետության ստեղծարար գործունեությունը վիթխարի ծավալ է ընդունել, պարտիական-պետական միասնական համապարփակ վերահսկողության ստեղծումը կոմունիզմի ուղիով սովետական հասարակության հաջող առաջընթացի, ժողովրդի հետ պարտիայի կապերի ամրապնդման, հասարակության գործերին մասսաներին ներգրավելու անհրաժեշտ նախադրյալը հանդիսացավ։

Ինչպես ասված է ՍՄԿՊ Կենտկոմի նոյեմբերյան պլենումի որոշման մեջ, «Պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանների կարևորագույն խնդիրը համարել օգնությունը պարտիային ու պետությանը ՍՄԿՊ ծրագրի կատարման, պարտիայի ու կառավարության դիրեկտիվների կատարման սիստեմատիկ ստուգման կազմակերման, կոմունիստական շինարարության ղեկավարման հետագա կատարելագործման, պարտիական ու պետական կարգապահության և սոցիալիստական օրինականության պահպանման գործում»։

Գլխավոր ուշադրությունը բևեռելով ժողովրդական տնտեսության և, մասնավորապես, նոր հասարակարգի կառուցման վճռական բնագավառի՝ արտադրության պրոբլեմների վրա, պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանները միաժամանակ կոչված են, առանց դեմքին ու դիրքին նայելու, կանխելու պարտիային և կառավարությանը խաբելու բոլոր փորձերը, ինչ ձևով էլ որ դրանք դրսևորվեն, անողոք պայքար մղել տեղայնության, շռայլության և պետական ու հասարակական բարիքի հափշտակումների դեմ, արմատախիլ անել բյուրոկրատիզմը և էկոնոմիկայի զարգացման կենսական հարցերի նկատմամբ, ինչպես նաև աշխատավորների հանդեպ առանձին տեղերում ցուցաբերվող արհամարհական վերաբերմունքը։

Պարտիական-պետական վերահսկողության օրգաններին ընձեռած մեծ լիազորությունները ու իրավունքները, ինչպես և գործունեության համար ստեղծված անհրաժեշտ պայմանները նրանց հնարավորություն են տալիս լավ իրազեկ լինելու ժողովրդական տնտեսության գործերի վիճակին, արդյունավետ միջոցներ ձեռք առնելու թերությունները վերացնելու, ժողովրդի շահերին վնաս պատճառող մարդկանց մերկացնելու ու պատժելու, պարտիայի ու կառավարության որոշումների կատարման ընթացքը օբյեկտիվորեն գնահատելու և օգնելու՝ պետական առաջադրանքները ժամանակին կատարելու։

***

Կենսագործելով վերահսկողության սիստեմի արմատական վերակառուցման վերաբերյալ նոյեմբերյան պլենումի որոշումները, մեր ռեսպուբլիկայում կազմակերպական լայն աշխատանք ծավալվեց պարտիական-պետական վերահսկողության օրգաններ ստեղծելու և նրանց պրակտիկ գործունեությունը կարգավորելու ուղղությամբ։

Ռեսպուբլիկայի քաղաքներում, քաղաքային շրջաններում, արդյունաբերական գոտիներում և գյուղական արտադրական վարչություններում ստեղծված են պարտիական-պետական վերահսկողության 35 կոմիտեներ։ Վերոհիշյալ կոմիտեներում ընդգրկված են պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, արտադրության առաջավորներ, գիտության ու կուլտուրայի գործիչներ, մամուլի աշխատողներ և ուրիշներ։ Բոլոր կոմիտեների կազմում (բացառությամբ քաղաքային կոմիտեների) կա միայն մեկ ազատված աշխատող, այն է՝ նախագահը, իսկ կոմիտեի մնացած բոլոր անդամները ձեռնարկություններում, կառույցներում, կոլտնտեսություններում, սովխոզներում, հիմնարկներում աշխատող ակտիվիստներ են։

Ռեսպուբլիկական և տեղական կոմիտեներին առընթեր ստեղծված են 163 արտահաստիքային բաժիններ ու հանձնաժողովներ, որոնցում ընդգրկված են 1139 արտահաստիքային տեսուչներ։ Արդյունաբերական ձեռնարկություններում, կառույցներում, կոլտնտեսություններում, սովխոզներում, հիմնարկներում և տնային կառավարչություններում գործում են պարտիական-պետական վերահսկողության օրգաններին աջակցող ավելի քան 5000 խմբեր ու պոստեր, որոնցում ներկայացված են ավելի քան 30 հազար ակտիվ ու հեղինակավոր կոմունիստ և անկուսակցական ընկերներ։

Հարկ է ընդգծել, որ պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանների գործունեության մեջ ներգրավված կոմունիստների, կոմերիտականների, կանանց, թոշակառուների բազմաքանակ ակտիվը մեծ ոգևորությամբ և բարձր պատասխանատվությամբ ձեռնամուխ է եղել ժողովրդական վերահըս-

կողության իրագործմանը և տարակույս չկա, որ այդ ակտիվի աշխատանքի ճիշտ կազմակերպման և կոմիտեների կողմից ցույց տրվող ամենօրյա օգնության դեպքում բոլոր ծակուծուկերը պինդ կփակվեն ստահակների, հափշտակիչների, կաշառակերների, ճրիակերների, բյուրոկրատների և հակահասարակական մյուս տարրերի համար։

Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական կոմիտեի նիստերում քննարկվել են ժողովրդական տնտեսության զարգացման հրատապ հարցերի վերաբերյալ պարտիայի ու կառավարության կարևորագույն որոշումների կատարման ընթացքը և միջոցառումներ են նշվել բյուրոկրատիզմի ու քաշքշուկի վերացման, անտնտեսվարության, շռայլության և սոցիալիստական սեփականության հափշտակումների դեմ պայքարն ուժեղացնելու նպատակով։

Հայաստանի Կոմպարտիայի Կենտկոմի գյուղատնտեսության ղեկավարման բյուրոյի հետ միասին ռեսպուբլիկական կոմիտեն անց է կացրել մասսայական ստուգում՝ պարզելու, թե կոլտնտեսություններն ու սովխոզներն ինչպես են պատրաստվել գարնան գյուղատնտեսական աշխատանքներին, այդ ստուգմանը մասնակցեցին 2700 պարտիական, արհմիութենական, կոմերիտական աշխատողներ, գյուղատնտեսության մասնագետներ և պարտիական-պետական վերահսկողության կոմիտեներին աջակցող խմբերի շատ անդամներ։ Ստուգման ընթացքում ձեռք առնված միջոցառումների շնորհիվ կոլտնտեսությունները և սովխոզները լրացուցիչ կարգով ձեռք բերեցին հացահատիկային կուլտուրաների մոտ 3000 ցենտներ սերմացու, դաշտ դուրս բերվեց 170 հազար տոննա օրգանական և ավելի քան 9000 տոննա հանքային պարարտանյութ, վերանորոգվեցին 210 տրակտոր, 272 տրակտորային գութան, 191 շարքացան, 97 կուլտիվատոր և այլն։

Խիստ դրական արդյունք տվեց մյուս մասսայական միջոցառումը՝ ժողովրդատնտեսական բեռների պահպանման ու փոխադրման ստուգումը երկաթուղային կայարաններում ու առաքման բազաներում։ Այդ ստուգմանը ներգրավվեցին տնտեսական օրգանների, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունների ավելի քան 500 աշխատողներ, ինչպես նաև պարտիական-պետական վերահսկողության կոմիտեներին աջակցող բազմաթիվ խմբեր։ Մասսայական ստուգատեսի ընթացքում մեծ գործ կատարվեց երկար ժամանակ անշարժ ընկած ժողովրդա-տնտեսական բեռների արագ տեղափոխման գործում պատշաճ կարգ հաստատելու ուղղությամբ, մի բան, որ դրականապես ներգործեց Անդրկովկասյան երկաթուղու Երևանի բաժանմունքի գործունեության վրա։ Այսպես, եթե ստուգումից առաջ չբեռնաթափված վագոնների թիվը ռեսպուբլիկայի երկաթուղային կայարաններում օրական կազմում էր 650, ապա ստուգումից հետո այն կրճատվեց, հասնելով 150—300-ի։

Մայրաքաղաքում և ռեսպուբլիկայի արդյունաբերական կենտրոններում բնակելի շենքերի կառուցման որակի ստուգմանը մասնակցեցին ավելի քան 200 ակտիվիստներ՝ արտահաստիքային տեսուչներ, տեղական սովետների դեպուտատներ և աջակցող խմբերի անդամներ։ Կոմիտեն համապատասխան միջոցներ ձեռք առավ այդ գործում հայտաբերված թերությունները վերացնելու ուղղությամբ և խիստ պատասխանատվության ենթարկվեցին այն մարդիկ, որոնք թերություններով էին շահագործման հանձնել բնակելի տները և հավելագրումներ էին թույլ տվել պետական հաշվետվության մեջ։

Ստուգելով Հայկական ՍՍՌ Գերագույն սովետի Նախագահության 1962 թվականի հուլիսի 31-ի՝ Քաղաքացիների կողմից անաշխատ եկամուտներով կառուցած կամ ձեռք բերած տները, ամառանոցները և այլ շինությունները անվճար կերպով վերցնելու մասին հրամանագրի կատարման ընթացքը, պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանները պարզեցին, որ աշխատավորների դեպուտատների շրջանային ու քաղաքային սովետների գործադիր կոմիտեները պատշաճ միջոցներ ձեռք չեն առնում անաշխատ եկամուտներով կառուցված բնակելի տները վերցնելու ուղղությամբ։ Պարզվեց նաև, որ առանձին քաղաքացիներ զանազան խարդախ միջոցներով թաքցնում են անաշխատ եկամուտներով, անձնական շահադիտական նպատակներով կառուցված բնակելի տները, իսկ աշխատավորների դեպուտատների տեղական սովետների գործկոմները և դատա-քննչական օրգանները չեն բացահայտում նման մեքենայությունները և ըստ էության չեն արգելակում դրանց ձևակերպմանը համապատասխան օրգաններում։

Ահա հիշյալ հրամանագրի կենսագործման հարցում ցուցաբերած անպատասխանատու վերաբերմունքի մի օրինակ. դատարանը (ժողովրդական դատավոր Մ. Խառատյան) անհիմն կերպով մերժեց Կիրովականի քաղաքային սովետի գործկոմի հայցը խանութի վարիչ Վ. Դավթյանից բնակելի տունը վերցնելու մասին, որը վերջինս կառուցել էր անաշխատ եկամուտներով, իսկ դատախազի օգնական Մ. Կիրակոսյանը քաղաքային սովետի գործկոմի որոշումը պաշտպանելու փոխարեն իր պաշտպանության տակ էր առել ապօրինի ճանապարհներով բնակելի տուն կառուցողին։ Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական կոմիտեն գործկոմներից ու դատա-քննչական օրգաններից պահանջեց անշեղորեն կենսագործել Հայկական ՍՍՌ Գերագույն սովետի Նախագահության այդ հրամանագիրը։

Կատարելով ՀԿՊ Կենտկոմի և Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների սովետի որոշումները, մանրամասն ուսումնասիրելով պետական ու կոոպերատիվ առևտրի վիճակը ռեսպուբլիկայում, կոմիտեն պետպլանի և առևտրի մինիստրության հետ միասին համապատասխան միջոցառումներ մշակեցին ռեսպուբլիկայի առևտրական ցանցի և հասարակական սննդի ձեռնարկությունների գործունեությունը բարելավելու ուղղությամբ. այդ միջոցառումներն արդեն կենսագործվում են։ Միաժամանակ պարբերաբար անց են կացվում սովետական առևտրի կանոնների ու պետական առևտրի ցանցում մանրածախ գների պահպանման մասսայական ստուգումներ։

ՍՄԿՊ Կենտկոմի և ՍՍՌՄ Մինիստրների սովետի պարտիական-պետական վերահսկողության կոմիտեի հետ համատեղ ստուգվել է մսի, մսամթերքների ու կաթնամթերքների պահպանման ու իրացման վիճակը ռեսպուբլիկայի մսի կոմբինատներում ու սառնարաններում։ Ստուգման ընթացքում պարզվեցին մսի ընդունման ու պահպանման կարգի, արտադրության տեխնոլոգիական ռեժիմի կոպիտ խախտումներ, որոնք և պատճառ են դարձել մեծ քանակությամբ մթերքների կորստի ու փչացման. նույնպես պատասխանատու անձանց մոտ հայտաբերվեցին խոշոր պակասորդներ, սոցիալիստական սեփականության հափշտակումներ։

Կոմիտեն առևտրի մինիստրությանը և ժողտնտխորհին առաջարկեց պատշաճ պետական կարգ ու կանոն հաստատել մսի վերամշակման ձեռնարկություններում ու սառնարաններում, ապահովելով նյութական-ապրան-

քային արժեքների անվթարությունը։ Սամթերքները փչացնելու և հափշտակելու գործում մեղավորները խիստ պատասխանատվության ենթարկվեցին։

Անիի և Հոկտեմբերյանի կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական վարչությունների կոլտնտեսությունների ու սովխոզների ղեկավարներից բազմաթիվ բողոքներ էին ստացվել այն մասին, որ խիստ անբավարար են իրացվում միջկոլտնտեսային գյուղական ջրմուղների շինարարության համար հատկացված միջոցները և ցածրորակ են կատարված աշխատանքները։ Այդ բողոքների հիման վրա ստուգվեց հիշյալ ջրմուղների կառուցման վիճակը, և կոմիտեն անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առավ այդ շինարարությունը ընթացիկ տարում ավարտելու համար։

Բանջարա-բոստանային կուլտուրաների արտադրության ու մթերումների, ինչպես նաև ռեսպուբլիկայի քաղաքների ու արդյունաբերական կենտրոնների բնակչությանը բանջարեղեն մատակարարելու գործի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ Հայկական ՍՍՌ գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ու մթերումների մինիստրությունը և կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական բազմաթիվ վարչություններ, մասնագիտացված սովխոզներ ու քաղաքամերձ կոլտնտեսություններ, ինչպես նաև ռեսպուբլիկայի առևտրական կազմակերպություններ չեն ապահովել ՀԿՊ Կենտկոմի և Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների սովետի համապատասխան որոշումների լրիվ կատարումը, որի հետևանքով էլ շատ տնտեսություններ չեն կատարել ցանքի պլանը և վիժեցրել են պետությանը զանազան տեսակի բանջարեղեն հանձնելու առաջադրանքները։ Գործուն միջոցներ են ձեռք առնվել վերացնելու բանջարանոցային կուլտուրաների արտադրության և բնակչությանը բանջարեղեն վաճառելու գործում եղած թերությունները։

Կոմիտեի առաջարկությամբ Երևանի քաղաքային սովետի գործկոմը վերացնում է այն խոշոր թերությունները, որ հայտաբերվել էին ջրամատակարարման և խմելու ջրի կորուստները կանխելու, ինչպես նաև բնակելի տների չեռուցման վարձը ճիշտ սահմանելու ու գանձելու ասպարեզներում։

Պարտիական-պետական վերահսկողության կոմիտեն ուսումնասիրում է մեր ռեսպուբլիկայի էկոնոմիկայի համար կարևոր այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ սինթետիկ կաուչուկի, ավտոդողերի, ծծմբաթթվի, պղնձի և մոլիբդենի արտադրության վերակառուցման ու ընդլայնման, խոշոր էլեկտրական մեքենաների արտադրության յուրացման ուղղությամբ կատարվող աշխատանքների վիճակը, արտադրական կարողությունների և տարողությունների ընդլայնումը գինեգործական արդյունաբերության մեջ, ոչխարների խուզի նախապատրաստության և բրդի մթերման ընթացքը, հացահատիկի և հացահատիկային պրոդուկտների պետական ռեսուրսների պահպանման ապահովումը, աշխատավորների կենցաղային սպասարկման կազմակերպումը և այլ հարցեր։

Պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանների առաջ ծառացած խնդիրները կենսագործելու ուղղությամբ որոշակի գործ են կատարում նաև տեղական կոմիտեները։

Այսպես, պարտիական-պետական վերահսկողության Երևանի քաղաքային կոմիտեն իր պրակտիկ գործունեության ընթացքում մեծ ուշադրություն է հատկացնում քաղաքի արդյունաբերական ձեռնարկությունների աշխատանքին։ Քաղաքային կոմիտեն պարզել էր, որ քաղաքի որոշ արդյունաբերական

ձեռնարկություններում տարիներ շարունակ անօգտագործելի է մնում արժեքավոր, այդ թվում նաև ներմուծվող, սարքավորումը։ Միայն Լենինյան շրջանի արդյունաբերական ձեռնարկություններում անօգտագործելի է մնացել մոտ յոթ միլիոն ռուբլու սարքավորում, ընդ որին, դրանից 400 հազարն ընկնում է այն սարքավորմանը, որոնց կարիքը ձեռնարկությունները չեն զգում։

Երևանի քաղաքային ու շրջանային կոմիտեները ստուգեցին լուսատեխնիկական ու հաստոցաշինական գործարանների թողարկած արտադրանքի որակը, ավտոբուսների տեխնիկական վիճակն ու օգտագործումը, որոնց աշխատանքից իրավացիորեն դանգատվում էին քաղաքի բնակիչները, պետական և ֆինանսական կարգապահության վիճակը Շահումյանի լիմոնադի գործարանում և այլն։

Բավական արդյունավետ եղավ այն ռեյդային ստուգումը, որ կատարել է պարտիական-պետական վերահսկողության Լենինականի քաղաքային կոմիտեն մերձքաղաքային ու տեղական գնացքներով ուղևորների երթևեկությունից ստացվող պետական եկամուտների վիճակը պարզելու համար։ Կոշիկի ֆաբրիկայի արտադրանքի նկատմամբ սպառողների գանգատների և առևտրական կազմակերպությունների ռեկլամացիաների հիման վրա Կիրովականի քաղաքային կոմիտեն ուսումնասիրեց անորակ արտադրանքի թողարկման պատճառները և հիշյալ գործարանում հայտաբերեց տեխնոլոգիայի կոպիտ խախտման, ինչպես նաև կաշվե ապրանքների հափշտակումների փաստեր։ Քննարկելով ստուգման արդյունքները, կոմիտեն նշեց տվյալ ֆաբրիկայի աշխատանքի բարելավման միջոցառումները, իսկ մեղավորներին խիստ պատասխանատվության ենթարկեց։

Առաջնորդվելով Վ. Ի. Լենինի այն ցուցումներով, որ պարտիական-պետական վերահսկողությունը պետք է իրականացվի աշխատավորության լայն մասսաների ակտիվ մասնակցությամբ, պարտիական-պետական վերահսկողության կոմիտեները և շատ պարտիական կազմակերպություններ առանձնահատուկ ուշադրություն են նվիրում աջակցող խմբերի ու պոստերի պրակտիկ աշխատանքի կազմակերպմանը, աշխատավորներին մասնակից դարձնելով ժողովրդական վերահսկողությանը։

Մենք ունենք բազմաթիվ աջակցող խմբեր, որոնք պարտիական կազմակերպությունների օգնությամբ մեծ գործ են կատարում՝ ջանում են վերացնել իրենց հայտաբերած թերությունները, բարելավել ձեռնարկությունների աշխատանքը, կանխել ամեն տեսակ խախտումներ։

Երևանի նուրբ բրդյա գործվածքեղենի-մահուդի կոմբինատի աջակցող խումբը, որը բաղկացած է 35 հոգուց, ուսումնասիրեց աշխատանքի կազմակերպման, հումքի և նյութերի օգտագործման, ինչպես նաև սոցիալիստական սեփականության պահպանման վիճակը կոմբինատում։ Ուսումնասիրելով եռամսյակային պլանի թերակատարման հարցը, աջակցող խմբի անդամները գտան, որ դրա պատճառներից մեկը էլեկտրացեխի վատ աշխատանքն է։ Խումբը կոմբինատի տեխնիկական ղեկավարության հետ միասին մշակեց և իրագործեց մի շարք գործնական միջոցառումներ հայտաբերված թերություն-

ները վերացնելու նպատակով: Հումքի պահպանման վայրերում խումբը հայտաբերեց մեծ քանակությամբ կիսաֆաբրիկատներ, որոնք երկար ժամանակ չէին օգտագործվել և փչանում էին: Խմբի միջամտությունից հետո այդ կիսաֆաբրիկատները տեղափոխվեցին ցեխերը և օգտագործվեցին:

Դրական աշխատանք է կատարել Լենինական քաղաքի № 6 շինմոնտաժային տրեստի աջակցող խումբը, հատկապես, շինարարական աշխատանքների որակը բարելավելու, նյութերի ռացիոնալ օգտագործումն ապահովելու և շինարարական հրապարակներում անվտանգության տեխնիկան բարելավելու ուղղությամբ: Իր աշխատանքում լայն հրապարակայնություն ապահովելու նպատակով խումբը նախատեսել է լույս ընծայել ժողովրդական վերահսկողության թերթիկներ:

Թերությունների ու խախտումների վերացման գործում պարտիական-պետական օրգաններին մեծ օգնություն են ցույց տալիս ռեսպուբլիկայի կոլտնտեսություններում ու սովխոզներում ստեղծված աջակցող խմբերը: Այսպես, Արտաշատի կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական վարչության Շիրազլու գյուղի կոլտնտեսության աջակցող խումբն ուսումնասիրեց աշխատանքային կարգապահության վիճակը կոլտնտեսությունում: Այդ ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ դաշտավարական բրիգադներում աշխատանքի անբավարար կազմակերպման հետևանքով շատ կոլտնտեսականներ չեն կատարել աշխօրերի մինիմումը: Այդ մասին լուրջ խոսակցություն տեղի ունեցավ բրիգադավարների ու կոլտնտեսականների հետ կոլտնտեսության վարչությունում: Ձեռք առնված միջոցների շնորհիվ աշխատանքային կարգապահությունն այդ կոլտնտեսությունում զգալի չափով բարելավվեց:

Քիչ չեն նման օրինակները: Դրանք վկայում են, որ աջակցող խմբերը, համարձակ նկատի ունենալով իրենց տեղական խնդիրներն ու անելիքները, սաբացահայտում են աշխատանքում եղած թերությունները և պարտիական, սովետական ու տնտեսական կազմակերպությունների օգնությամբ օպերատիվ միջոցներ են ձեռք առնում դրանք վերացնելու համար:

Մեծ ուշադրություն է հատկացվում աշխատավորների նամակների ու դիմումների քննարկմանը: Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական կոմիտեում և նրա տեղական օրգաններում աշխատավորներից ստացվում են բազմաթիվ բողոքներ ու դիմումներ, որոնցից շատերը արժանի են լուրջ ուշադրության: Աշխատավորներից ստացված բողոքների ու հայտարարությունների հիման վրա ուսումնասիրվել են հանգստացողների սպասարկման վիճակը Արզնի կուրորտի № 1 սանատորիայում, Երևանի № 1 կոշիկի ֆաբրիկայում ֆինանսական-տնտեսական գործունեության թերությունները, պատրաստի արտադրանքի ընդունման, հանձնման ու ձևակերպման պետական կարգի խախտումները Երևանի Ձերժինսկու անվան հաստոցաշինական գործարանում, Էջմիածնի կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական վարչության Ենգիջա գյուղի կոլտնտեսության նախագահի ապօրինի գործողությունները և այլն:

Պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանների աշխատանքը Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական ու տեղական թերթերի սիստեմատիկաբար լուսաբանվում է ռեսպուբլիկական ու տեղական թերթերի էջերում՝ ապահովելով այդ օրգանների գործունեության լայն հրապարակայնությունը: Աջակցող խմբերն իրենց կատարած աշխատանքի մասին պարբե-

րաբար հաղորդումներ են անում պարտիական, արհմիութենական, կոմերիտական ժողովներում, ինչպես նաև կոլեկտիվների ժողովներում:

Սակայն այս ամենը դեռ այն մեծ գործի սկիզբն է, որ պետք է կատարեն պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանները:

Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական կոմիտեն և նրա տեղական օրգանները ճիշտ են հասկացել իրենց առջև ծառացած խնդիրները և կարճ ժամանակամիջոցում որոշակի աշխատանք են կատարել պարտիայի ու կառավարության դիրեկտիվների կատարման վերահսկման գծով, մի շարք լուրջ խախտումներ են հայտաբերել առանձին տնտեսական և այլ կազմակերպությունների գործունեության մեջ և կարողանում են վերացնել այդ թերությունները: Սակայն այդ օրգանները դեռևս չեն հասել այն բանին, որ ամենուրեք և գործուն կերպով աշխատեն աջակցող խմբերն ու պոստերը՝ պարտիական-պետական վերահսկողության սիստեմի այդ ամենամասսայական օղակները: Այդ պատճառով էլ ռեսպուբլիկական ու տեղական կոմիտեներն իրենց հիմնական ուշադրությունն այժմ նվիրում են այդ խմբերի աշխատանքի բարելավմանը և ճիշտ կազմակերպմանը:

Եռանդուն միջոցներ ձեռք առնելով տնտեսական և այլ կազմակերպությունների գործունեության մեջ եղած թերությունները հայտաբերելու և վերացնելու ուղղությամբ, պարտիական-պետական վերահսկողության տեղական օրգանները դեռևս բավականաչափ ուշադրություն չեն հատկացնում այն բանին, որ մեր կադրերին ետ պահեն թերություններից ու վրիպումներից, կանխեն սխալները, նրանց նպատակամղեն հաջողությամբ լուծելու տնտեսական-քաղաքական խնդիրները:

Պարտիական-պետական վերահսկողության որոշ կոմիտեներ, տարվելով ստացված ահազանգերի ստուգմամբ, աչքաթող են անում պարտիայի և կառավարության ցուցումների փաստական կատարման սիստեմատիկ ստուգման կազմակերպումը, արտադրության ներքին ռեզերվների և հնարավորությունների հայտաբերումն ու օգտագործումը, պետական կարգապահության և սոցիալիստական օրինականության ամրապնդումը:

Ռեսպուբլիկայի պարտիական օրգանները ձեռք են առնում բոլոր միջոցները, որպեսզի պարտիական-պետական վերահսկողության տեղական օրգանները դառնան մասսայական-ժողովրդական վերահսկողության իսկական կազմակերպիչներ, մի վերահսկողություն, որի նպատակը սոցիալիստական էկոնոմիկայի անշեղ վերելքն է:

Խնդիրն այժմ կայանում է նրանում, որ պարտիական-պետական վերահսկողության բոլոր օղակները գործեն հստակ ու կազմակերպված, որ պարտիայի՝ այդ օրգաններն աշխատանքի ուղարկած ընկերները պատասխանատվության մեծ զգացումով իրականացնեն իրենց վրա դրված խնդիրները:

Կյանքի նոր ուսումնասիրություն տեղերում, մշտական շփում ժողովրդի հետ, օպերատիվություն և գործարարություն, բարձր կազմակերպվածություն և սկզբունքայնություն — այս պետք է լինի պարտիական-պետական վերահսկողության յուրաքանչյուր կոմիտեի աշխատանքի ոճը:

ները վերացնելու նպատակով։ Հումքի պահպանման վայրերում խումբը հայտաբերեց մեծ քանակությամբ կիսաֆաբրիկատներ, որոնք երկար ժամանակ չէին օգտագործվել և փչանում էին։ Խմբի միջամտությունից հետո այդ կիսաֆաբրիկատները տեղափոխվեցին ցեխերը և օգտագործվեցին։

Դրական աշխատանք է կատարել Լենինական քաղաքի № 6 շինմոնտաժային տրեստի աջակցող խումբը, հատկապես, շինարարական աշխատանքների որակը բարելավելու, նյութերի ռացիոնալ օգտագործումն ապահովելու և շինարարական հրապարակներում անվտանգության տեխնիկան բարելավելու ուղղությամբ։ Իր աշխատանքում լայն հրապարակայնություն ապահովելու նպատակով խումբը նախատեսել է լույս ընծայել ժողովրդական վերահսկողության թերթիկներ։

Թերությունների ու խախտումների վերացման գործում պարտիական-պետական օրգաններին մեծ օգնություն են ցույց տալիս ռեսպուբլիկայի կոլտնտեսություններում ու սովխոզներում ստեղծված աջակցող խմբերը։ Այսպես, Արտաշատի կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական վարչության Շիրազլու գյուղի կոլտնտեսության աջակցող խումբն ուսումնասիրեց աշխատանքային կարգապահության վիճակը կոլտնտեսությունում։ Այդ ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ դաշտավարական բրիգադներում աշխատանքի անբավարար կազմակերպման հետևանքով շատ կոլտնտեսականներ չեն կատարել աշխօրերի մինիմումը։ Այդ մասին լուրջ խոսակցություն տեղի ունեցավ բրիգադավարների ու կոլտնտեսականների հետ կոլտնտեսության վարչությունում։ Ձեռք առնված միջոցների շնորհիվ աշխատանքային կարգապահությունն այդ կոլտնտեսությունում զգալի չափով բարելավվեց։

Քիչ չեն նման օրինակները։ Դրանք վկայում են, որ աջակցող խմբերը, նկատի ունենալով իրենց տեղական խնդիրներն ու անելիքները, համարձակ բացահայտում են աշխատանքում եղած թերությունները և պարտիական, սովետական ու տնտեսական կազմակերպությունների օգնությամբ օպերատիվ միջոցներ են ձեռք առնում դրանք վերացնելու համար։

Մեծ ուշադրություն է հատկացվում աշխատավորների նամակների ու դիմումների քննարկմանը։ Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական կոմիտեում և նրա տեղական օրգաններում աշխատավորներից ստացվում են բազմաթիվ բողոքներ ու դիմումներ, որոնցից շատերը արժանի են լուրջ ուշադրության։ Աշխատավորներից ստացված բողոքների ու հայտարարությունների հիման վրա ուսումնասիրվել են հանգստացողների սպասարկման վիճակը Արզնի կուրորտի № 1 սանատորիայում, Երևանի № 1 կոշիկի ֆաբրիկայում ֆինանսական-տնտեսական գործունեության թերությունները, պատրաստի արտադրանքի ընդունման, հանձնման ու ձևակերպման պետական կարգի խախտումները Երևանի Ձերժինսկու անվան հաստոցաշինական գործարանում, Էջմիածնի կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական վարչության Ենգիջա գյուղի կոլտնտեսության նախագահի ապօրինի գործողությունները և այլն։

Պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանների աշխատանքը սիստեմատիկաբար լուսաբանվում է ռեսպուբլիկական ու տեղական թերթերի էջերում՝ ապահովելով այդ օրգանների գործունեության լայն հրապարակայնությունը։ Աջակցող խմբերն իրենց կատարած աշխատանքի մասին պարբե-

բաբար հաղորդումներ են անում պարտիական, արհմիութենական, կոմերիտական ժողովներում, ինչպես նաև կոլեկտիվների ժողովներում։

Սակայն այս ամենը դեռ այն մեծ գործի սկիզբն է, որ պետք է կատարեն պարտիական-պետական վերահսկողության օրգանները։

Պարտիական-պետական վերահսկողության ռեսպուբլիկական կոմիտեն և նրա տեղական օրգանները ճիշտ են հասկացել իրենց առջև ծառացած խնդիրները և կարճ ժամանակամիջոցում որոշակի աշխատանք են կատարել պարտիայի ու կառավարության դիրեկտիվների կատարման վերահսկման գծով, մի շարք լուրջ խախտումներ են հայտաբերել առանձին տնտեսական և այլ կազմակերպությունների գործունեության մեջ և կարողանում են վերացնել այդ թերությունները։ Սակայն այդ օրգանները դեռևս չեն հասել այն բանին, որ ամենուրեք և գործուն կերպով աշխատեն աջակցող խմբերն ու պոստերը՝ պարտիական-պետական վերահսկողության սիստեմի այդ ամենամասսայական օղակները։ Այդ պատճառով էլ ռեսպուբլիկական ու տեղական կոմիտեներն իրենց հիմնական ուշադրությունն այժմ նվիրում են այդ խմբերի աշխատանքի բարելավմանը և ճիշտ կազմակերպմանը։

Եռանդուն միջոցներ ձեռք առնելով տնտեսական և այլ կազմակերպությունների գործունեության մեջ եղած թերությունները հայտաբերելու և վերացնելու ուղղությամբ, պարտիական-պետական վերահսկողության տեղական օրգանները դեռևս բավականաչափ ուշադրություն չեն հատկացնում այն բանին, որ մեր կադրերին ետ պահեն թերություններից ու վրիպումներից, կանխեն սխալները, նրանց նպատակամղեն հաջողությամբ լուծելու տնտեսական-քաղաքական խնդիրները։

1929-63

Պարտիական-պետական վերահսկողության որոշ կոմիտեներ, տարվելով ստացված ահազանգերի ստուգմամբ, աչքաթող են անում պարտիայի և կառավարության ցուցումների փաստական կատարման սիստեմատիկ ստուգման կազմակերպումը, արտադրության ներքին ռեզերվների և հնարավորությունների հայտաբերումն ու օգտագործումը, պետական կարգապահության և սոցիալիստական օրինականության ամրապնդումը։

Ռեսպուբլիկայի պարտիական օրգանները ձեռք են առնում բոլոր միջոցները, որպեսզի պարտիական-պետական վերահսկողության տեղական օրգանները դառնան մասսայական-ժողովրդական վերահսկողության իսկական կազմակերպիչներ, մի վերահսկողություն, որի նպատակը սոցիալիստական էկոնոմիկայի անշեղ վերելքն է։

Խնդիրն այժմ կայանում է նրանում, որ պարտիական-պետական վերահսկողության բոլոր օղակները գործեն հստակ ու կազմակերպված, որ պարտիայի՝ այդ օրգաններն աշխատանքի ուղարկած ընկերները պատասխանատվության մեծ զգացումով իրականացնեն իրենց վրա դրված խնդիրները։

Կյանքի նոր ուսումնասիրություն տեղերում, մշտական շփում ժողովրդի հետ, օպերատիվություն և գործարարություն, բարձր կազմակերպվածություն և սկզբունքայնություն— այս պետք է լինի պարտիական-պետական վերահսկողության յուրաքանչյուր կոմիտեի աշխատանքի ոճը։

ՆԱԽ ԵՎ ԱՌԱՋ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԸ

Բ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ՀԿՊ Երևանի քաղկոմի առաջին քարտուղար

Մշակելով կոմունիզմի կառուցման հոյակապ ծրագիրը, պարտիան խնդիր դրեց՝ բարձրացնել պարտիական, սովետական և տնտեսական օրգանների, բոլոր կադրերի պատասխանատվությունը պարտիայի ու կառավարության որոշումների, դիրեկտիվների կատարման նկատմամբ, ամեն կերպ ամրապնդել կարգապահությունը մեր ապարատի բոլոր օղակներում։

Պարտիայի կազմակերպական կառուցման հիմքում դրված է դեմոկրատական ցենտրալիզմի լենինյան սկզբունքը, մի սկզբունք, որն օրգանապես և անքակտելի զուգակցում է դեմոկրատիզմը և ցենտրալիզմը՝ ներպարտիական լայն դեմոկրատիան և խիստ կարգապահությունը։ «Մենք,— գրել է Լենինը,— կողմնակից ենք դեմոկրատական ցենտրալիզմին»։ Մեր պարտիան ուժեղ է իր անդամների գիտակցական կարգապահությամբ, բարձր գաղափարայնությամբ, ժողովրդի գործին անսահման նվիրվածությամբ։ Նշելով պարտիայի ներսում խստագույն գիտակցական կարգապահության անհրաժեշտությունը, Վ. Ի. Լենինը պարտիայի IX համագումարում ասել է. «Եթե խորհենք այն մասին, թե ինչն է, վերջիվերջո այն բանի ամենախոր հիմքը կազմում, որ կատարվեց այդպիսի պատմական հրաշք, որ թուլացած, ուժասպառ, հետամնաց երկիրը հաղթեց աշխարհի ուժեղագույն երկրներին, ապա մենք կտեսնենք, որ դա կենտրոնացումն է, կարգապահությունը և չտեսնված անձնազոհությունը» (Երկեր, հատ. 30, էջ 570)։

Լենինի բնորոշմամբ կարգապահությունը՝ դա գործողությունների միասնականությունն է, քննարկման և քննադատության ազատությունը։ Անհատի պաշտամունքի ժամանակաշրջանում խախտված էին պարտիական կյանքի լենինյան նորմերը, ընդ որում խախտված էր գիտակցական կարգապահության հիմնական նախապայմաններից մեկը՝ քննարկման և քննադատության ազատությունը, որն իր բացասական կնիքն էր դրել մեր կյանքի բոլոր բնագավառների վրա։

Վերականգնելով և զարգացնելով պարտիական կյանքի լենինյան նորմերը, պարտիան իրականացրեց մի շարք միջոցառումներ, բարենպաստ պայմաններ ստեղծելով պարտիայի ներսում բոլոր հարցերի ազատ ու անկաշկանդ քննարկման, քննադատության և ինքնաքննադատության ծավալման, կոմունիստների ստեղծագործական ինքնագործունեության, նրանց ակտիվության զարգացման համար։

Սակայն դեռ կան առանձին կոմունիստներ, որոնք աղավաղելով քննադատության ազատության հասկացությունը, կարծում են, որ իրենք կարող են ասել, գրել, կատարել այն, ինչ իրենք են ցանկանում, որ կարող են չկատարել պարտիական ու պետական որոշումները։ Իհարկե՛, այդ անարխիստական հարցադրումը, ինչպես նաև նրանց վարքագիծը, ընդհանուր ոչինչ չունեն պարտիական կյանքի լենինյան նորմերի հետ։

ՊԱՀԱՆՋԿՈՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Յուրաքանչյուր կոմունիստի, ղեկավար աշխատողի պարտիականությունը, նրա գաղափարական համոզվածությունը և կոմունիզմի գործին նվիրվածությունը պետք է չափել այն բանով, թե նա ինչպես է կատարում իր պաշտոնական և քաղաքացիական պարտականությունները, գնահատել նրա գործունեությունը գործարանի, կոլտնտեսության, սովխոզի, հիմնարկի աշխատանքի կոնկրետ արդյունքներով։

Գործի վերածելով ՍՄԿՊ XXII համագումարի որոշումները, Երևանի պարտիական կազմակերպություններն զգալի հաջողությունների են հասել տնտեսական ու կուլտուրական շինարարության բոլոր բնագավառներում։ Մայրաքաղաքի սկզբնական պարտիական կազմակերպությունները, շրջանային կոմիտեները հիմնականում հասել են այն բանին, որ արդյունաբերական ձեռնարկություններում, շինարարական և տրանսպորտի հիմնարկներում հաստատվել են պատշաճ կարգ ու կանոն, բարձրացել է աշխատավորների պատասխանատվությունը հանձնարարված գործի նկատմամբ։ Կատարելով սոցիալիստական մրցությամբ ստանձնած պարտավորությունները, արտադրական կոլեկտիվները մեծ գործ են կատարում համախառն և ապրանքային արտադրանքի թողարկման, ինքնարժեքի իջեցման, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման, նոր տեխնիկայի և առաջավոր տեխնոլոգիայի արմատավորման, արտադրանքի որակի բարելավման ուղղությամբ։ Այդ են ցույց տալիս ինչպես 1962 թվականի արդյունքները, այնպես էլ 1963 թվականի անցած վեց ամիսներին սոցիալիստական մրցության պարտավորությունների կատարման ընթացքը։

Համախառն արտադրանքի ընթացիկ տարվա կիսամյա պլանը քաղաքի արդյունաբերությունը կատարել է 103,3 տոկոսով, պլանից դուրս թողարկվել է 11 միլիոն 877 հազար ռուբլու արտադրանք. Երևանի բոլոր շրջանները գերակատարել են սոցիալիստական մրցությամբ ստանձնած իրենց պարտավորությունները, մի բան, որ չի կրում էպիզոդիկ բնույթ։ Ինքնարժեքի արտապլանային իջեցումից ստացված խնայողությունը կազմում է մեկ միլիոն 976 հազար ռուբլի, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման պլանը կատարվել է 102,3 տոկոսով։ Արժե նշել, որ պարտիայի շրջանային կոմիտեներն ու սկզբնական պարտիական կազմակերպություններն արդեն որոշակի կերպով փոխել են իրենց մոտեցումը արտադրության հարցերի նկատմամբ։ Այժմ խոսքը ոչ թե համախառն արտադրանքի պլանի կատարումն ապահովելու մասին է, այլ նաև ապրանքային արտադրանքի առաջադրանքի կատարման, այն մասին, որ ոչ թե շրջանն ամբողջությամբ վերցրած կատարի պետական պլանները, այլ բոլոր ձեռնարկությունները, մի բան, որին վաղուց հասել է 26 կոմիսարների շրջանը և որին ձգտում են մյուս շրջանները։

Քաղաքի պարտիական կազմակերպությունները վերջին ժամանակներս

զգալի բարձրացրել են պահանջկոտությունը պարտիայի անդամների, ղեկավար ու շարքային բոլոր աշխատողների նկատմամբ: Սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների մեծ մասում վերջին տարվա ընթացքում քննարկվել են կոմունիստների կողմից պարտիայի կանոնադրության պահանջների կատարման, ավանգարդային դերի ապահովման և նման շատ այլ հարցեր: Սկզբնական պարտիական կազմակերպություններն արդյունավետ գործ են կատարում մարդկանց գաղափարական դաստիարակության, կոմունիզմ կառուցողի բարոյական կոդեքսի սկզբունքները կյանքում արմատավորելու ասպարեզում:

Աշխատանքային և արտադրական բարձր կարգապահությունը դաստիարակության, միջավայրի և կոլեկտիվի ներգործության արդյունք է: Եվ պատահական չէ, որ այնտեղ, որտեղ բարձր է պարտիական և պետական կարգապահությունը, այնտեղ էլ գոյություն ունի առողջ, գործարար, աշխատանքային մթնոլորտ և գործերն էլ լավ են ընթանում:

Այդպիսի կազմակերպություններից են՝ Կիրովի անվան, պոլիվինիլացետատ, ալյումինե գործարանները, Շահումյանի տրիկոտաժի ֆաբրիկան, Անդրերկաթուղու Երևանի բաժանմունքի շոգեքարշային դեպոն և մի շարք այլ կազմակերպություններ, որտեղ կոլեկտիվները հասել են ո՛չ միայն տեխնիկա-տնտեսական հիանալի ցուցանիշների, այլև բոլոր աշխատողները, հատկապես կոմունիստները, դրսևորում են բարձր կազմակերպվածություն և պատասխանատվություն:

Պետական խստագույն կարգապահությունը կենսական նշանակություն ունեցող հարց է ժողովրդական տնտեսության ղեկավարման սիստեմում, առանց այդպիսի կարգապահության խոսք անգամ չի կարող լինել կոմունիստական հասարակարգի կառուցման մասին: Այդ տեսակետից վիճակը հատկապես վատ է ժողտնտխորհի մեքենաշինական և հաստոցաշինական, էլեկտրատեխնիկական և սարքաշինական վարչությունների Երևանի ձեռնարկություններում: Այս ճյուղերի ձեռնարկություններից ինչպես անցյալ, այնպես էլ այս տարի իրենց կոոպերացված մատակարարումների պլանները չկատարեց ավտոպահեստամասերի գործարանը (դիրեկտոր Ռ. Բունաղյան, պարտկազմակերպության քարտուղար Ա. Սիսակյան): Այնպիսի խոշոր ձեռնարկություն, ինչպիսին է Հայէլեկտրագործարանը (դիրեկտոր Ռ. Օհանյան, պարտկոմի քարտուղար Ս. Դավթյան) նույնպես չի կատարել ապրանքային արտադրության պլանը և հարևան տնտեսական շրջաններին պարտք է մնացել մեծ թվով տրանսֆորմատորներ ու գեներատորներ: Ապրանքային արտադրանքի, ինչպես նաև կոոպերացված մատակարարումների պլանները չեն կատարում էլեկտրատեխնիկական, էլեկտրաշարժիչների, փականների, արմատուրայի, հաստոցաշինական, գործիքաշինական և մի շարք այլ գործարաններ:

Սակայն պետական կարգապահության խախտումը միայն դրանով չի սահմանափակվում: Մեր առանձին ձեռնարկությունների տնտեսական ղեկավարներն ու պարտիական կազմակերպությունները լրջորեն չեն զբաղվում ձեռնարկությունների մյուս տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշների բարելավման հարցերով, թույլ է տրվում ինքնարժեքի թանկացում, խոտան արտադրանք, գերնորմատիվային մնացորդներ, իրացման պլանի թերակատարում, աշխատավարձի ֆոնդի գերածախս և այս ամենի հետևանքով այդ ձեռնարկություններում ստեղծվել են ֆինանսական դժվարություններ, դրանցից բխող բոլոր հետևանք-

ներով (լուսատեխնիկական, գեղարվեստական ժամացույցների գործարանները, հրուշակեղենի-մակարոնի ֆաբրիկան, նուրբ բրդյա գործվածքների-մահուդի կոմբինատը և այլն):

Դժվար չէ նկատել, որ պարտիական և պետական կարգապահության խախտման փաստերը բազմաթիվ են ու բազմատեսակ: Այդ ամենը խոսում է այն մասին, որ մեր առանձին սկզբնական պարտիական կազմակերպություններ, շրջանային կոմիտեներ միշտ չէ, որ անհրաժեշտ պահանջկոտություն են ցուցաբերում այնպիսի ղեկավար կադրերի նկատմամբ, որոնք աշխատում են առանց նախաձեռնության, ընտելացել են իրենց ձեռնարկության ետ մնալուն: Այստեղից էլ հետևում է մայրաքաղաքի պարտիական կազմակերպությունների կարևորագույն խնդիրը՝ ամրապնդել պարտիական և պետական կարգապահությունը, աշխատանքային բոլոր տեղամասերում բարձրացնել կոմունիստների, բոլոր աշխատավորների պատասխանատվությունը հանձնարարված գործի նկատմամբ:

ՍՏՈՒԳԵԼ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԵՎ ԳՈՐԾԻ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ

Վերահսկողության և կատարման ստուգման ճիշտ դրվածքը պարտիայի, ամբողջ պետության գործունեության լենինյան կարևորագույն սկզբունքն է: Պարտիական և պետական կարգապահության էությունը պարտիայի ու կառավարության դիրեկտիվների ու որոշումների ժամանակին և անթերի կատարումն է:

Վերջին տարիներին մայրաքաղաքի պարտիական կազմակերպությունների աշխատանքի հիմնական նպատակն է եղել մոբիլիզացնել աշխատավորների ուժերը պարտիայի XXII համագումարի որոշումների, ՍՄԿՊ ծրագրում առաջ քաշված խնդիրների կենսագործման համար: Ինչպես սկզբնական պարտիական կազմակերպությունները, այնպես էլ պարտիայի քաղաքային ու շրջանային կոմիտեներն սկսել են ավելի մեծ ուշադրություն նվիրել որոշումների ստուգման կազմակերպմանը, կենդանի կազմակերպչական աշխատանքին, սկսել են ակտիվ միջամտել հիմնարկ-ձեռնարկությունների տնտեսական գործունեությանը:

Սակայն պարտիական և պետական որոշումների փաստացի կատարման գործում դեռևս կան աղաղակող թերություններ: Ամենից առաջ, որպես ընդհանուր թերություն պետք է նշել, որ մեզանում շատ են ընդունվում բազմաթիվ, իրար կրկնող որոշումներ: Ահա մի քանի օրինակ:

Ինչպես հայտնի է, 1946 թվականին հեղեղը խոշոր վնաս հասցրեց Երևանի թե՛ տնտեսությանը և թե՛ բնակչությանը: Այնուհետև պարբերաբար շատ թե քիչ չափով նույնը կրկնվել է: Գետառի հունը կարգավորելու համար ռեսպուբլիկական և քաղաքային կազմակերպությունները ընդունել են բազմաթիվ որոշումներ, կազմել են նախագծեր, սակայն 17 տարի է անցել, բայց գործը լիովին չի ավարտված:

Այս գործում քաղաքային սովետի գործկոմը ցուցաբերել է աններելի անտարբերություն: Տարիներ շարունակ խոսում են Գետառի հունի կարգավորման մասին, սակայն մինչև հիմա չկան նույնիսկ բանվորական շատ գծագրեր: Հայտնի չէ, թե նախահաշվի գումարներից որքան է ծախսվել և որքան մնացել: Ռեսպուբլիկայի Մինիստրների սովետի 1962 թ. որոշմամբ հանձնարարված էր

քաղսովետին մինչև 1962 թ. սեպտեմբերի 1-ը պատրաստել Ջրաշենի ձորի ջրերի հեռացման նախագծերը. անցել է մեկ տարի, բայց նախագծերն այդպես էլ չկան։ Այդ նույն որոշմամբ պարտավորեցված էր շինարարության մինիստր ընկ. Կ. Մարությանին մինչև 1963 թ. ապրիլը ավարտել Ոչխարաբերդի և Գետառի հուների բարեկարգումը, ինչպես նաև Օրջոնիկիձեի պողոտայում նոր կամուրջի կառուցումը, սակայն այս աշխատանքները նույնպես ձախողված են։ Ինչո՞ւ է ստեղծվել նման վիճակ, ինչո՞ւ այդ գործը կազմակերպող մարդիկ անպատասխանատվություն են ցուցաբերում ռեսպուբլիկայի կառավարության որոշումների կատարման հարցում։

Կամ՝ 1961 թ. հոկտեմբերի 14-ին Մինիստրների սովետի որոշմամբ ժողտնտխորհին հանձնարարված էր կազմակերպել ջրաչափերի արտադրությունը։ Սակայն այդ որոշման նկատմամբ ժողտնտխորհի ցուցաբերած քաշքշուկի հետևանքով այն ևս մնաց թղթի վրա։ Ստուգել որոշումների կատարումը՝ այդ չի նշանակում գրանցել կատարվածն ու չկատարվածը, այլ կազմակերպել ընդունված որոշումների անթերի կատարումը։ Կատարման կազմակերպումն ու ստուգումը միևնույն պրոցեսի բաղկացուցիչ մասերն են։

Բանն այն է, որոշ մարդկանց մոտ բացակայում է խոսքի ու գործի միասնությունը։ Այսպես՝ ժողտնտխորհի ձեռնարկություններում մեծ քանակությամբ ապակու ջարդվածքը գրեթե չի օգտագործվում։ Այդ նպատակով 1962 թ. օգոստոսին ժողտնտխորհն ընդունել է հատուկ որոշում, որով պարտավորեցրել էր ձեռնարկություններին հավաքել ապակու ջարդվածքը և հանձնել ապակու գործարաններին։ Համաձայն այդ որոշման մինչև 1962 թ. վերջը պետք է հանձնըվեր 1265 տոննա ապակու ջարդվածք. սակայն հանձնվեց ընդամենը 328 տոննա։ Շամպայն գինիների, կոնյակի, լիմոնադի, գարեջրի գործարանները, կաթի կոմբինատը ոչ մի գրամ չեն հանձնել։ Ժողտնտխորհը 1963 թվականի հունվարին իր որոշումը կրկնում է, սակայն ձեռնարկություններն անցած վեց ամիսների ընթացքում փաստորեն ոչինչ չեն արել այդ որոշման կատարման ուղղությամբ։ Ահա թե պետական կարգապահության խախտումն ինչպիսի նյութական վնաս է հասցնում ժողովրդական տնտեսությանը։

Պարտիական և պետական կարգապահության վիճակը բարվոք չէ նաև պարտիական ու սովետական մի շարք օրգաններում։ Քիչ չեն դեպքերը, երբ քաղաքային և շրջանային սովետների գործադիր կոմիտեների ընդունած որոշումները մնում են անկատար, երբեմն չեն կենսագործվում նույնիսկ սեսիաների որոշումները։ Դեռևս անցյալ տարի օգոստոսին քաղաքային սովետի սեսիան քննարկեց բնակելի ֆոնդի պահպանման հարցը, ընդունեց որոշում, սահմանվեցին ժամկետներ։ Եվ երբ վերջերս քաղսովետի գործադիր կոմիտեն անդրադարձավ այդ սեսիայի որոշման կատարմանը, պարզվեց, որ գործը տեղից բոլորովին չի շարժվել։ Այդ ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ սովետական օրգանի հեղինակազրկում։ Այստեղ շատ հաճախ որոշում է ընդունվում միայն ձևի համար, որպեսզի անհրաժեշտության դեպքում ասվի, որ տվյալ հարցի կապակցությամբ ընդունված է պետք եղած որոշումը։

Հայկ. ՍՍՌ Գերագույն սովետի 1962 թ. հուլիսի 31-ի Քաղաքացիների կողմից անաշխատ եկամուտներով կառուցած կամ ձեռք բերած տները, ամառանոցները և այլ շինությունները անվճար կերպով վերցնելու մասին հրամանագրի իրագործման ուղղությամբ մայրաքաղաքի սովետական օրգանները բացարձակապես ոչինչ չեն արել։ Սպանդարյանի շրջսովետի գործկոմը

(նախագահ Գ. Սահակյան) մեկ տարվա ընթացքում պետականացրել է միայն մեկ տուն, այն էլ պետական միջոցներ հափշտակելու համար դատապարտված մարդու տունը, մինչդեռ բազմաթիվ անաշխատ եկամուտներով կառուցված շենքեր կան Նորքում, Մարաշում, Այգեստանում. նման վիճակ գոյություն ունի նաև 26 կոմիսարների շրջանային սովետի գործկոմում (նախագահ Ս. Իսկանդարյան), ուր անտեսում են օրենքը, հասարակական կարծիքը, ցուցաբերում բացարձակ անկարգապահություն։ Նույնպիսին է վիճակը Լենինյան, Օրջոնիկիձեի և Շահումյանի շրջաններում։ Այս ամենին տեղյակ է քաղաքային սովետը, բայց այստեղ նույնպես հաշտվել են ստեղծված վիճակի հետ։

Անհրաժեշտ է վերջ տալ վերադաս օրգանների և սեփական որոշումների կատարման նկատմամբ եղած անպատասխանատվությանը, ուժեղացնել դիրեկտիվների ու որոշումների փաստական կատարման պարտիական ու հասարակական վերահսկողությունը և դրանց ստուգման կազմակերպումը։

ՊԱՐՏԻԱՆ ՈՒՆԻ ՄԵԿ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Անցած մեկ և կես տարում պարտիայի կանոնադրության կոպիտ խախտումների համար Երևանի պարտշրջկոմները քննել են 520 կոմունիստի գործ, որոնցից 138-ը հեռացվել են ՍՄԿՊ շարքերից, մնացածներն ստացել են պարտիական խիստ տույժեր։

Այդ ամենը խոսում է այն մասին, որ մեր առանձին կազմակերպություններում բարվոք չէ պարտիական կարգապահության վիճակը, ունենք կոմունիստներ և, մասնավորապես, ղեկավար աշխատողներ, որոնք ոտնահարելով պարտիական և պետական կարգապահությունը, թույլ են տալիս անօրինականություններ, զանազան չարաշահումներ։ Եվ վատն այն է, որ երբեմն առանձին սկզբնական պարտիական կազմակերպություններ անհրաժեշտ հետևություններ չեն անում այդ ամենից, վճռական միջոցների չեն դիմում՝ կանխելու նման երևույթները։

1961—1962 թվականներին խոշոր հափշտակումներ հայտաբերվեցին քաղաքի արդյունաբերական, շինարարական և առևտրի մի քանի կազմակերպություններում։ Սակայն դրանցից և ոչ մեկը, կամ գրեթե ոչ մեկն իր արժանի գնահատականը չստացավ սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների կողմից, և այդ այն դեպքում, երբ շրջանային կոմիտեները իրավացիորեն բազմաթիվ կոմունիստների հեռացրին պարտիայի շարքերից։

Վերջերս Հայգրքում (գրքի առևտրի վարչության նախկին պետ. Գ. Հովհաննիսյան, պարտբյուրոյի քարտուղար Բ. Հովնանյան) ոչ լրիվ տվյալներով հայտաբերվեց 82 հազար ռուբլու հափշտակում. միայն մեկ պահեստապետի բնակարանից հայտաբերվել է 32 հազար ռուբլի կանխիկ դրամ։ Հայգրքի միայն Երևանի չորս պահեստներում և ութ գրախանութներում համատեղ աշխատում են քսանութ ազգականներ ու բարեկամներ։ Ինչ խոսք, նման տնավարության պայմաններում վարչության կողմից կատարված ստուգումներն ու գույքագրումները կրել են ձևական բնույթ, չեն արտահայտել իրական վիճակը և նպաստավոր պայմաններ են ստեղծել հափշտակումների համար։ 1960 թվականի հունվարին № 3 պահեստում ջրատար խողովակի վթարի հետևանքով բավականին գրքեր են փչացել։ Ստեղծված հանձնաժողովը, ՍՄԿՊ անդամ Մ. Բլբուլյանի գլխավորությամբ դուրս է գրել 115 հազար ռուբլու գրակա-

նություն, որի ընթացքում թույլ են տրվել հանցավոր կեղծիքներ՝ անձնական շահ ստանալու դիտավորությամբ. ըստ որում վարչության պետ, կոմունիստ Գ. Հովհաննիսյանի գիտությամբ ու կարգադրությամբ, խախտելով գոյություն ունեցող բոլոր օրենքները, այդ գրականությունը ոչնչացրել են։

Տարբեր ժամանակներում մեծ չափերի հասնող պակասորդները Հայգրքի ղեկավարները զանազան պատրվակներով սիստեմատիկաբար դուրս են գրել, քողարկելով հափշտակողներին։

Հայգրքի պարտիական կազմակերպությունում և կոլեկտիվում հարցի չի եղել քննադատությունը։ Անգամ ֆինանսների մինիստրության ահազանգումներից հետո էլ վարչության ղեկավարները և պարտկազմակերպությունը միջոցների չդիմեցին սոցիալիստական սեփականությունը պահպանելու, հափշտակումները կանխելու նպատակով։

Հանրահայտ է, թե մեր պարտիան ինչպիսի նշանակություն է տալիս կադրերի ճիշտ ընտրությանն ու տեղաբաշխմանը, բանիմաց, գործարար, քաղաքականապես հասուն, գործին նվիրված, պարտիականությամբ օժտված տնտեսական ղեկավարների ընտրությանը, ղեկավարներ, որոնք կարողանան միանձնյա ղեկավարությունը սկզբունքորեն զուգորդել կոլեգիալության հետ, համընթաց քայլեն պարտիական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակերպությունների, կոլեկտիվների հետ, իրենց եսը չհակադրեն կոլեկտիվին, հենվեն կոլեկտիվի վրա։

Այնինչ պրակտիկայում հաճախ այս կամ այն պաշտոնում նշանակվում են մարդիկ, որոնք կարճ ժամանակ անց հեռացվում են աշխատանքից՝ գործը ձախողելու պատճառով, որն, իհարկե, չի կարող բացասական ազդեցություն չունենալ հիմնարկ-ձեռնարկությունների գործունեության վրա։ Երգաշխին տրեստում, նրա մոնտաժային վարչություններում պարտիական և պետական պատշաճ կարգապահության բացակայությամբ պետք է բացատրել, որ հիմնարկի գոյության հինգ տարիներում փոխվել են տրեստի վեց կառավարիչ, երեք գլխավոր ինժեներ, հինգ գլխավոր հաշվապահ. № 1 շինվարչությունում չորս տարվա ընթացքում փոխվել են տասը պետ, ութ գլխավոր ինժեներ և այլն։ Այս ամենի հետևանքով տրեստում ստեղծվել է քաոսային վիճակ։ Չկա նյութական արժեքների հաշվառում, չեն կատարվել տարեկան գույքագրումները և այլն։ Արդյունքը եղել է այն, որ նախնական տվյալներով տրեստում նյութական արժեքների պակասորդը հասել է 51 176 ռուբլու։

Երևանում է առևտրի մինիստրության ենթակայության տակ գտնվող «Հայառմոնտաժ» կոմբինատը։ Մինիստրության կոլեգիան 1962 թվականի մարտին ազատում է կոմբինատի դիրեկտոր Իփեկչյանին՝ ֆինանսական կոպիտ խախտումների համար։

Պարտիական տարրական կարգապահությունը պահանջում էր, որ մինիստրության ղեկավարությունը (մինիստր ընկ. Վարդանյան) կոմբինատի նոր դիրեկտորի նշանակումը համաձայնեցներ պարտիայի շրջանային կոմիտեի հետ։ Սակայն նա հարկ չհամարեց շրջկոմ ներկայացնել իրենց նախատեսած դիրեկտորի թեկնածությունը, համարելով այդ ավելորդ արարողություն։ Կոմբինատի դիրեկտոր նշանակվեց ոմն Գ. Սարգսյան, որը չուներ գործարար և քաղաքական որևէ հատկանիշ։ Նախքան կոմբինատի դիրեկտոր նշանակվելը Գ. Սարգսյանն աշխատել է № 8 տրեստում որպես աշխղեկ։ Նոր դիրեկտորի առաջին հոգսը լինում է ծածկել 10 հազար 661 ռուբլու նյութական արժեքների

այն պակասորդը, որ ինքն ուներ № 8 տրեստում։ Սարգսյանը նամակ է գրում տրեստի կառավարիչ Ա. Զորաբյանին հետևյալ բովանդակությամբ. «Խնդրում եմ իմ վրա հաշված նյութերի դիմաց ներկայացնել հաշիվ «Հայառմոնտաժ» կոմբինատին, կամ էլ բանկից տանել գումարները ինկասոյ ներկայացնելու միջոցով»։ Ա. Զորաբյանը ցուցաբերելով անպատասխանատվություն, խախտելով գոյություն ունեցող պետական բոլոր օրենքները, հաշիվ է ներկայացնում կոմբինատին և կոմբինատի հաշվին փակում Սարգսյանի անձնական պարտքը։ Կոմբինատի նորաթուխ դիրեկտորը համոզվում է, որ իրեն ամեն ինչ կարելի է, սկսում է ընդլայնել իր գործողությունների շրջանակը։ Ամենից առաջ ուռճացնում է կոմբինատի հաստիքները, նոր պաշտոններում նշանակում մի շարք անարժան մարդկանց։

Ապարատը «կատարելագործելուց» հետո դիրեկտորը ծավալում է իր խարդախ գործունեությունը, մինչև որ գործը հասնում է քննչական օրգաններին և շրջանային կոմիտեին։

Երբ այս կամ այն ղեկավար աշխատողը թույլ է տալիս պարտիական և պետական կարգապահության որևէ խախտում, հաճախ ասում են, թե այդ ինչպես պատահեց, չէ՞ որ նա հին աշխատող է, ունի երկար տարիների պարտիական ստաժ։ Ստեղծվել է այնպիսի վիճակ, որ որոշ մարդկանց շուրջ գոյություն ունի անհիմն հասարակական կարծիք և հարցի լուծման ժամանակ ավելի շատ հաշվի է առնվում այդ կարծիքը, քան թե հարցի էությունը։ Ստացվում է այնպես, որ որոշ ղեկավար աշխատողներ կարծում են, թե իրենց ամեն ինչ թույլատրելի է, օրենքները, պարտիական և պետական կարգապահությունը վերաբերում են միայն շարքայիններին, իրենց վերագրում են օրենսդրի իրավունքներ, ցանկացած ձևով մեկնաբանում, ուղղումներ մտցնում պարտիայի կանոնադրության, գործող օրենքների և օրենսդրական ակտերի մեջ։

Երկար ժամանակ կաթի գործարանի դիրեկտոր է ընկ. Պ. Պետրոսյանը։ Շատերը նրան ճանաչում են, նրա մասին ստեղծված է դրական հասարակական կարծիք։ Սակայն իրականում նա այդպիսին չէ։ 1961 թվականին պարտիայի քաղաքային կոմիտեն զբաղվեց Պ. Պետրոսյանի հարցով, երբ անձամբ նրա մեղքով ձախողվեց քաղաքի կաթի վաճառքի գործը, նրան ենթարկեցին պարտիական պատասխանատվության, այդ մասին գրվեց մամուլում։ Թվում էր, թե Պ. Պետրոսյանն անհրաժեշտ եզրակացության կգար այդ ամենից։ Կոմբինատի առաքիչ Վ. Մկրտչյանի մոտ հայտաբերվում է 2100 ռուբլու պակասորդ։ Պետրոսյանը կարգադրում է գումարի մի մասը բռնագանձել, իսկ մնացածը ձևակերպել նրա վրա որպես մնացորդ։ Հետաքրքիր է Պ. Պետրոսյանի տրամաբանությունը, ի՞նչը ձևակերպել որպես մնացորդ, երբ կաթ չկա. սակայն դա չի խանգարում, որ այդպես ձևակերպվի, և Մկրտչյանը շարունակում է աշխատել կոմբինատում, շարունակում է հափշտակել պետության ունեցվածքը։ Գործն այնտեղ է հասնում, որ կոմբինատից գողացած ավելի քան կես տոննա կարագը նա հանձնում է կոմբինատին իր պարտքի դիմաց և դարձյալ պարտք է մնում մոտ 11 հազար ռուբլի։ Եթե մեկ տարի առաջ կոմբինատի դիրեկտոր Պետրոսյանը, գլխավոր հաշվապահ Սապունջյանը կոմունիստաբար, պարտիական սկզբունքայնությամբ լուծեին այդ հարցը, նման վիճակ չէր ստեղծվի։

Մի՞թե կոմբինատի դիրեկտոր-կոմունիստի վարքագիծ է այդ. ինչպե՞ս նա կարող է ենթականերից կարգապահություն պահանջել, երբ ինքը խախտում է այն։ Եվ զարմանալին այն է, որ կոմբինատի սկզբնական պարտիական կազ-

մակերպությունը, որն ունի վերահսկողության ֆունկցիա, ոչ մի անգամ չի անդրադարձել այս հարցերին, ընկերներից չի պահանջել պատասխան իրենց վարքագծի, կոմբինատում տիրող վիճակի համար։ Նրանք մոռանում են ՍՄԿԿ Կանոնադրության այն կետը, ուր ասված է, որ պարտիական և պետական կարգապահությունը «հավասարապես պարտադիր է պարտիայի բոլոր անդամների համար։ Պարտիան ունի մեկ կարգապահություն, մեկ օրենք բոլոր կոմունիստների համար, անկախ նրանց ծառայությունից և գրաված պոստերից»։

Մի՞թե կանոնադրության ճյուր ըմբռնման արդյունք չէ, երբ պարտիայի Շահումյանի շրջանային կոմիտեի բյուրոն, քննելով № 1 տրեստի կառավարիչ Գ. Մելիքյանի հարցը, ընդունում է ոչ ճիշտ որոշում։

Տրեստի կառավարիչը Լ. Հարությունյանին, որը նախկինում աշխատել է որպես աշխղեկ և երկու անգամ, այն է՝ 1953 և 1958 թվականներին՝ շինանյութերի հափշտակման համար 5 և 10 տարի ժամանակով դատապարտվել է ազատազրկման և 1960 թվականին վաղաժամ ազատվել կալանքից, նշանակում է № 5 շինվարչությունում որպես աշխղեկ՝ նյութական պատասխանատու անձ։ Հարությունյանն օգտվելով հսկողության բացակայությունից, հափշտակում է 10645 ռուբլու շինանյութեր։ Գ. Մելիքյանը նրան չի հեռացնում աշխատանքից, դատի չի տալիս, իր ասելով ցանկանում է դաստիարակել։ Հարությունյանը մնում է ևս հինգ ամիս և զգալով, որ տեղը տաք է, պետությունից գողանում է 3000 ռ. շինանյութ ևս։ Այսքանից հետո միայն ընկ. Մելիքյանը բարեհաճում է գործը հանձնել քննչական օրգաններին. ժողդատարանը Հարությունյանին դատապարտում է 10 տարվա ազատազրկման։

Ինչպես տեսնում եք, ընկ. Մելիքյանի «մանկավարժությունը», նրա կողմից գոյություն ունեցող օրենքների բացահայտ ոտնահարումը պետության վրա նստում է մոտ 14 հազար ռուբլի։ Գ. Մելիքյանն իրեն այդպես ազատ է զգում, որովհետև նրա մասին ստեղծված է որոշակի դրական կարծիք, նա իրեն զգում է արտոնյալ վիճակում և բոլորովին էլ պատահական չէ, որ Մելիքյանի այդ արարքին ոչ մի գնահատական չի տվել սկզբնական պարտիական կազմակերպությունը, իսկ պարտիայի Շահումյանի շրջկոմը անդրադարձել է ձևի համար, դատավորի մասնավոր որոշման կապակցությամբ։

Երբ խոսվում է պետական կարգապահության մասին, չի կարելի չանդրադառնալ այն կազմակերպությունների գործունեությանը, որոնք կոչված են իրականացնելու, հսկելու, ապահովելու այդ կարգապահությունը։ Այդպիսի կազմակերպություններից են ֆինանսական օրգանները. ֆինանսական կարգապահությունը դա պետական կարգապահության հիմնական էլեմենտներից է և այդ գործում մեծ են ֆինանսական օրգանների անելիքները։ Սակայն նրանց աշխատանքներում կան լուրջ թերություններ. նրանց գործունեությունը փաստորեն դուրս է մնացել պարտիական հսկողությունից։

Այդպիսի օրգաններից են նաև դատաքննչական օրգանները, միլիցիան, որոնց հստակ, օպերատիվ, օբյեկտիվ աշխատանքով պետք է որ ժամանակին կանխվի, բացառվի պետական կարգապահության ամեն մի խախտում, իսկ երբ, թույլ է տրվում խախտում, ապա այդ օրգանները պետք է պատասխանատվության ենթարկեն պետական կարգապահության յուրաքանչյուր խախտողի։ Այդ օրգանների պարտիական կազմակերպությունների մեծ մասում վիճակը խիստ անբավարար է. բացակայում են նախաձեռնությունը, պահանջկոտությունը, որոշ դեպքերում՝ նույնիսկ պարտիական մոտեցումը. այնտեղ մարդիկ խուսափում են իրենց անունով կոչել երևույթները, տալ դրանց ճիշտ գնահատական։ Հարկավոր է ստեղծել այնպիսի վիճակ, որ դատաքննչական օրգանների պարտիական կազմակերպություններում հարգի լինեն գործարար, առողջ քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը, կոմունիստները կարողանան տեսնել ո՛չ միայն ուրիշների, այլև սեփական թերությունները։

Որոշակի նշանակություն ունեն աշխատողի բնավորության գծերը, խառնվածքը, աշխատանքի ոճը, որոնք մեծ ազդեցություն ունեն գիտակցական, ամուր կարգապահության պահպանման գործում։ Մեր որոշ հիմնարկ-ձեռնարկություններում ամուր կարգապահության ստեղծմանը խանգարում է առանձին աշխատողների ինքնակարգապահության բացակայությունը, որը դրսևորվում է բազմաթիվ ձևերով։ Սակայն կա դրա մի ցայտուն, տարածված արտահայտությունը, որն իր արժանի գնահատականը չի ստանում սկզբնական պարտկազմակերպություններում. այնտեղ վրդովվում են, մի տեսակ խորշում, սակայն միշտ էլ աշխատում են հեռու մնալ, չբախվել, գլուխ չդնել այդ երևույթի հետ։ Այդ այն է, երբ աշխատողը, կոմունիստը, ղեկավարը սեփական արժանիքները գերագնահատում է, ապրում անցյալի հուշերով, միշտ դժգոհ է, որը ինքը ըստ արժանվույն չի գնահատվում, արհամարհանքով է վերաբերվում իր ղեկավարներին, աղայաբար՝ ենթականերին։ Նա աշխատանքում ձգտում է ցուցաբերել, այսպես կոչված՝ անկախություն, «ինքնուրույնություն», որի դրսևորումը նա տեսնում է ղեկավարների հետ տեղի ու անտեղի հակաճառելու, վիճելու, հրամաններն ու կարգադրությունները չկատարելու մեջ, ցանկանում է ամեն քայլափոխում ապացուցել, որ ինքն ավելի լավ կղեկավարի, քան նրանք, ովքեր ղեկավարում են. և այդ բոլորի հետևանքով կազմակերպությունում, հիմնարկությունում ստեղծվում են ներվային վիճակ, ոչ գործարար մթնոլորտ։

Բոլորը ճանաչում են կուլտուրայի մինիստրության կուլտուր-լուսավորական հիմնարկների վարչության պետ Համո Հարությունյանին, նա միշտ եղել է պարտիական և սովետական ղեկավար պոստերում։

Ընկեր Հարությունյանն ամեն առիթով խոսում է ազնվության, պարտիական նորմերի խստագույն պահպանման և կոմունիզմ կառուցողի բարոյական կոդեքսում շարադրված սկզբունքները պահպանելու մասին։ Դժբախտաբար, նրա մոտ բացակայում է խոսքի ու գործի միասնությունը։ Մի՞թե բարձր պաշտոն ունենալն իրավունք է տալիս նրան վեց տարի անընդհատ չխոսել, խռով պահել իր տեղակալի, իր գլխավորած վարչության մի շարք աշխատողների հետ, արհամարհել և անձնական վիրավորանք հասցնել ենթականերին։ Գտնելով, որ իրեն ամեն ինչ կարելի է, վարչության մեթոդական կաբինետից խմբագրական աշխատանքներ կատարելու համար վերջին երկու-երեք տարիների ընթացքում ստացել է հոնարար 4875 ռ. 70 կոպեկ ընդհանուր գումարով, սակայն, ինչպես ցույց են տվել ստուգումները, ընկեր Հարությունյանը ոչ մի խմբագրական աշխատանք չի կատարել, ավելին, այդ գումարից 1935 ռուբլու դիմաց պարտիական անդամավճար չի մուծել։

Մեր հիմնական խնդիրն է՝ լրջորեն զբաղվել կոմունիստների, ղեկավար և շարքային բոլոր աշխատողների դաստիարակության հարցերով։ Կարգապահությունը, ինքնակարգապահությունը դաստիարակության արդյունք են։ Պարտիական կազմակերպությունները պետք է շերտավորված դաստիարակչական աշխատանք կազմակերպեն յուրաքանչյուր աշխատողի հետ, նպաստեն նրա քաղաքական ու տնտեսական գիտելիքների հարստացման, էսթետիկական ու

գեղարվեստական ճաշակի բարձրացմանը, օգնեն վերացնելու մարդկանց բնավորության, սովորությունների և աշխատանքի ոճի մեջ եղած արատավոր գծերը։ Սա ծանր, դժվարին և քրտնաջան աշխատանք պահանջող գործ է։ Մեծամիտ մարդուն մեծամտության մեջ համոզելը հարյուր անգամ ավելի դժվար է, քան սիրո, ազատության կամ ինքնարժեքի մասին դասախոսություն կազմակերպելը։ Պարտիական կազմակերպությունը, նրա քարտուղարը, բյուրոն պետք է առանց սենտիմենտալության նման մարդկանց երեսին ուղղակի ասեն ամբողջ ճշմարտությունը։ «Սենտիմենտալությունը ավելի փոքր հանցանք չէ,— գրել է Վ. Ի. Լենինը,— քան մորթապաշտությունը պատերազմի ժամանակ։ Ով այժմ խուսափում է կարգապահությունից, նա թշնամիներին ներս է թողնում իր շարքերը» (Երկեր, հատ. 33, էջ 63)։ Միայն այդպիսի սուր, սկզբունքային պարտիական վերաբերմունքով կարելի է մեծամիտներին խելքի բերել, իսկ երբ նա համառում է, հետևություններ չի անում, անհրաժեշտության դեպքում պետք է պատժել։

Կարգապահության բարձրացման գործում մեծ անելիքներ ունեն մեր տնտեսական ղեկավարները, որոնք բացի աշխատողների դաստիարակությամբ լրջորեն զբաղվելուց, պետք է իրենց անձնական օրինակով նպաստեն կարգապահության ամրապնդմանը, ցուցաբերեն պահանջկոտություն, չխուսափեն անախորժություններից, չլինեն անտարբեր, չթաքնվեն կոլեգիալ ղեկավարության հետևում։ Լավ տնտեսական ղեկավարն անպայման կդիմի պարտիական ղեկավարությանը, նրա միջոցով և օգնությամբ, կոլեկտիվի օգնությամբ ու հեղինակությամբ և իր ակտիվ մասնակցությամբ արմատախիլ կանի կարգապահության խախտման ամեն մի դեպք։ Սակայն կան սկզբնական պարտկազմակերպություններ, որոնք հանդես չբերելով նախաձեռնություն, ինքնուրույնություն, չկարողանալով լուծել հարցերը, ո՛չ միայն չեն օգնում ադմինիստրացիային, այլև երբեմն խանգարում են վերջինիս՝ պատշաճ կարգ սահմանելու։

Քիչ չեն դեպքեր, երբ որոշ հիմնարկ-ձեռնարկություններում գործերի վիճակի համար պատասխանատու է համարվում միայն տնտեսական ղեկավարը։ Այդ իհարկե, ճիշտ է։ Բայց գործերի վիճակի համար պատասխանատու են նաև պարտիական կազմակերպությունը, բոլոր կոմունիստները։ Զխախտելով միանձնյա ղեկավարության սկզբունքը, պարտիական կազմակերպությունը չպետք է մի կողմ քաշվի, արձանագրի եղած թերությունները և բոլորի համար պատասխան պահանջի միայն հիմնարկի ղեկավարից և երբեմն էլ, խանգարի տնտեսական ղեկավարին՝ կարգի հրավիրելու այս կամ այն կոմունիստին, որը թույլ է տալիս անկարգապահություն, կամ աշխատանքում չի արդարացնում իրեն։ Այսպիսի վիճակ գոյություն ունի, օրինակ, շինարարության մինիստրության «Երներուդ» տրեստում։ Այստեղ տարիներ շարունակ ցածր է եղել աշխատանքային կարգապահությունը, թույլ են տրվել շինանյութերի շռայլումներ, վատնումներ, չարաշահումներ։ Եվ երբ տրեստի նոր կառավարիչ Գ. Վարդանյանը ջանում է որոշակի կարգ ու կանոն մտցնել, նրան դիմադրում են մի քանի կոմունիստներ, չեն օգնում այդ գործում պարտբյուրոն և նրա քարտուղար ընկ. Ասլանյանը։

Կարգապահության պահպանման հարցերում չկան մանրուքներ. անհրաժեշտ է ժամանակին ներկայանալ խորհրդակցություններին ու ժողովներին, արբությամբ կատարել պաշտոնական պարտականությունները, պարտիական ճանձնարարությունները։ Դրանք բոլորը կարգապահության բաղկացուցիչ մասերն են, որոնք բնորոշում են մարդուն, կոմունիստին, ղեկավարին և չի կարելի անտարբեր լինել այն խախտողների նկատմամբ։

Այսպես, պարտիայի քաղաքային կոմիտեն ամիսներ առաջ սկզբնական պարտիական կազմակերպություններին օգնելու նպատակով որոշեց քաղաքի լավագույն դասախոսներին, պրոպագանդիստներին ուղարկել կազմակերպություններ ոչ թե ստուգումներ, ուսումնասիրություններ կատարելու, այլ կոնկրետ, գործնական օգնություն կազմակերպելու։ Սկզբնական պարտիական կազմակերպություններն ուղարկվեցին բուհերի, գիտական հիմնարկների մոտ 90 գիտական աշխատողներ ու դասախոսներ։ Որոշ ժամանակ անց պարզվեց, որ ուղարկված ընկերների մի մասը բարեխղճորեն կատարել է քաղկոմի հանձնարարությունը և սկզբնական պարտիական կազմակերպությունները գոհ են նրանցից։ Սակայն սրանց կողքին եղել են նաև այնպիսիք, որոնք ցուցաբերել են անպատասխանատվություն, արհամարհական վերաբերմունք պարտիական հանձնարարության նկատմամբ։ Նրանք ոչ մի անգամ չեն եղել իրենց ամրացված սկզբնական պարտիական կազմակերպություններում։

Անհրաժեշտ է բարձրացնել պահանջկոտությունը սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների նկատմամբ, օգնել նրանց հաջողությամբ իրականացնելու վերահսկողության ֆունկցիան։ Չի կարելի հաշտվել այն դրության հետ, երբ պարտիայի առանձին անդամներ, որոնք ավելի լավ են տեսնում, լավ են զգում կազմակերպությունում տիրող վիճակը, քար անտարբերություն են ցուցաբերում պարտիական և պետական կարգապահությունը խախտողների նկատմամբ. «Ես ինքս այդ երբեք չեմ անի,— մտածում են նրանք,— ինչ վերաբերում է մյուսներին, ապա իրենք գիտեն, այդ իմ գործը չէ, դրա համար կա շրջկոմ, քաղկոմ, կենտկոմ»։ Իսկ ո՞ւր մնաց պարտիայի կանոնադրությունը։ Չէ՞ որ կոմունիստը բարոյական պատասխանատվություն է կրում իր շրջապատում կատարվող ամեն ինչի համար. բարոյապես պատասխանատու լինել, այդ չի նշանակում միայն ցավել թերությունների համար, այն սրտի մոտ ընդունել. անհրաժեշտ է անհաշտ պայքար մղել հանուն գոյություն ունեցող թերությունների վերացման։ Անտարբերությունը չի դատապարտվում, չի խարազանվում, հասարակական կարծիք չի ստեղծվում բոլոր նրանց շուրջ, ովքեր իրենց անտարբերությամբ վնաս են հասցնում պարտիական և պետական կարգապահությանը։ Մեր խնդիրն է հասնել այն բանին, որ մայրաքաղաքի բոլոր կոմունիստներն առաջին հերթին ապահովեն իրենց ավանգարդային դերը, օրինակ ծառայեն աշխատանքում, անձնական կյանքում, գործնական պայքար մղեն կարգապահության ամեն տեսակի խախտումների դեմ, իրենց շուրջը համախմբեն աշխատավորական ամենալայն խավերին, հարգանք սերմանեն դեպի օրենքը, կարգը, կարգապահությունը, մեր մարդկանց դաստիարակեն հայրենասիրության ոգով, որպեսզի նրանք ապրեն ու պայքարեն իրենց կոլեկտիվի, շրջանի, քաղաքի, ռեսպուբլիկայի, մեր մեծ Միության հետագա հաջողությունների համար։

Գաղափարական-հարձակողական պայքարը ԿՈՄՈՒՆԻԶՄԻ ՀԱՂԹԱՆԱԿԻ գրավականն է

ՀԱԿԱՄԱՐՔՍԻԶՄԻ ՋԱԽՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հ. ԱՍԼԱՆՅԱՆ

Համաշխարհային-պատմական մեծագույն պրոցեսներ են տեղի ունենում մեր դարաշրջանում. մի կողմից հասարակության կոմունիստական վերափոխումների պրոցեսը սոցիալիստական երկրներում, մյուս կողմից՝ սոցիալական խոր ցնցումներ կապիտալի աշխարհում։ Վերջինս մտել է իր մայրամուտի դարաշրջանը և ապրում է իր սիստեմի ճգնաժամի նոր էտապ։ Այս ֆոնի վրա հըսկայական ուժով բորբոքվել է կոմունիստական և բուրժուական գաղափարախոսությունների անհաշտ պայքարը։ Սա միանգամայն հասկանալի է. այստեղ մենք գործ ունենք երկու իրարամերժ, անհաշտելի գաղափարական սիստեմների հետ բոլոր գծերով՝ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի, տնտեսագիտության, պատմագիտության, գեղագիտության, բարոյականության և այլն։

Պայքարի սրումը կապիտալիզմից սոցիալիզմին անցնելու պատմական մեծ պրոցեսի արտացոլումն է մարդկության հոգևոր կյանքում։ «Իմպերիալիզմը թևակոխել է մայրամուտի ու կործանման ժամանակաշրջանը,— ասված է ՍՄԿԿ Ծրագրում,— կազմալուծման անկասելի պրոցես է համակել կապիտալիզմին հիմքից մինչև գագաթը՝ նրա տնտեսական ու պետական կարգին, քաղաքականությանն ու գաղափարախոսությանը։ Իմպերիալիզմն անվերադարձ կորցրել է իշխանությունը մարդկության մեծամասնության նկատմամբ։ Մարդկության պատմական զարգացման գլխավոր բովանդակությունը, նրա գլխավոր ուղղությունն ու գլխավոր առանձնահատկությունները որոշում են համաշխարհային սոցիալիստական սիստեմը, իմպերիալիզմի դեմ, հասարակության սոցիալիստական վերակառուցման համար պայքարող ուժերը»։

Սոցիալիստական սիստեմի զարմանահրաշ նվաճումները կոմունիզմի գաղափարախոսության, ծրագրի իրականացումն են։ «Սոցիալիզմի երկրների պատմական հաղթանակներում,— ասում է Ն. Ս. Խրուշչովը,— մարմնացած է մարքսիզմ-լենինիզմի գաղափարների վերափոխիչ մեծ ուժը, գաղափարներ, որոնք լուսավորում են ժողովուրդների ճանապարհը դեպի խաղաղություն, դեմոկրատիա և առաջադիմություն, դեպի մարդկության լուսավոր ապագան»։ Այստեղ աննախընթաց ուժով ու վառ կերպով հանդես եկան կոմունիզմի գիտական իդեոլոգիայի վեհ գծերը. բարձրագույն տիպի մատերիալիզմը, խստագույն գիտականությունը, անզուսպ հեղափոխականությունը, խոր մարդասիրությունը, պայծառ լավատեսությունը։ Նրանց մարմնացումն են հանդիսանում Սովետական Միության էկոնոմիկայի, տեխնիկայի, կուլտուրայի, հասարակական ամբողջ կյանքի հզոր վերելքը, սոցիալիզմի համաշխարհային սիստեմը, միջազգային կոմունիստական ու բանվորական շարժման հզոր առաջընթացը։ Կոմունիստական գաղափարախոսությունը հռչակում է աշխատանքի, խաղաղության, բոլոր ժողովուրդների բարեկամության ու երջանկության մեծ իդեալները։ Միայն նա է բացատրում պատմության առաջադիմության օրենքները, լուսավորում ճնշված ժողովուրդների ազատագրական պայքարի ուղին, շողշողուն հեռանկարներ է բաց անում ու անդրդվելի հավատ ներշնչում ամբողջ աշխարհի պրոլետարներին, ճնշված ժողովուրդներին՝ իմպերիալիզմի, գաղութատիրության, սոցիալական ու ազգային ճնշման ու ստրկացման բոլոր ձևերի դեմ մղած իրենց հերոսամարտերում։

Դրան հակառակ իմպերիալիզմի գաղափարախոսությունը խոր դեգրադացիա է ապրում, այն ավելի ու ավելի է դրսևորում իր ռեակցիոն էությունը, իդեալիզմն ու կղերականությունը, ինդիվիդուալիզմը, սոցիալական խոր հոռետեսությունը ու հակամարդասիրական բնույթը։ Այդ բոլոր ռեակցիոն գծերի խտացված արտահայտությունը հակակոմունիզմն է։ Ինչպես ասված է պարտիայի ծրագրում, բուրժուական ուսմունքները չդիմացան պատմական ստուգման։ Այն ժամանակ, երբ մարքսիզմ-լենինիզմը դարձել է առաջավոր մարդկության մտքերի տիրակալը, բուրժուական իդեոլոգիան օրեցօր կորցնում է իր ազդեցությունը մասսաների վրա։ Այդ հանգամանքը, նրա ներկայացուցիչներին դրդում է նորանոր արշավանքներ սկսել կոմունիզմի թեորիայի ու պրակտիկայի դեմ, գործի դնել բոլոր միջոցներն ու պրիոմները կոմունիզմի, մարքսիզմ-լենինիզմի հաղթարշավը կասեցնելու հույսով։

Իմպերիալիզմի գաղափարախոսները հուսահատ ճիգեր են գործադրում սոցիալիստական երկրները թափանցելու և, օգտագործելով կապիտալիզմի մնացուկների առկայությունը, ինդիվիդուալիզմի, էգոիզմի, նացիոնալիզմի, անկումայնության թույնով աշխատավորների գիտակցությունը մթագնելու համար։ Մեր աչքերի առջև ծավալվում է չտեսնված սուր հակամարտություն։

ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունիսյան պլենումի որոշումներում ու նյութերում ցույց է տրված, որ ռազմական մրցավազքի հետ միասին իմպերիալիզմի մութ ուժերը ծավալում են գաղափարախոսական դիվերսիաներ մարդկանց հոգիներին տիրապետելու համար։ Հոգեբանական պատերազմը իմպերիալիստների կողմից բարձրացված է պետական քաղաքականության մակարդակին՝ ուղղված մարքսիզմ-լենինիզմի, կոմունիզմի, ամեն մի առաջադեմ շարժման դեմ։ «Գաղափարների ճակատամարտ»— այս արտահայտությունը կոմունիզմի թշնամիների շրջանում մարտահրավերի ազդանշան է։ «Մեծ պայքար է ընթանում մարդկանց մտքերի համար,— գրում է նրանցից մեկը՝ Հարոլդ Տայտուսը։— Այդ պայքարի ելքը որոշվելու է ոչ թե ռազմական հաղթանակներով ու զենքով։ Կարո՞ղ ենք արդյոք մենք գալիք տասնամյակներում շահել քաղաքակրթության համար մղվող ճակատամարտը։ Կարո՞ղ ենք արդյոք մենք հաղթել գաղափարների ճակատամարտում, մարդկանց մտքերի ու համոզմունքների համար մղվող ճակատամարտում։ Մենք այժմ ապրում ենք համաշխարհային ռևոլյուցիայի իրադրության մեջ, ռևոլյուցիա, որը ազդեցություն է գործում մարդկության կյանքի ու հասարակության բոլոր կողմերի վրա և ներթափանցում

է դրանց բուն հիմքերը։ Հնարավոր է, որ դա Հռոմի անկման, Վերածնության, Ռեֆորմացիայի կամ արդյունաբերական հեղաշրջման նման մի ժամանակաշրջան է... Նախկին բացատրություններն ու նորմերը կարծես թե խորտակվեցին, շատերը դժվարանում են գտնել կյանքի նոր, հաստատուն հիմքեր... Կոմունիզմը սպառնում է մեր ավանդական հավատալիքներին և հրահրում է մարդկանց մտքերի ու սրտերի համար մղվող պայքարը» («Փիլիսոփայության կենսական պրոբլեմները», Նյու-Յորք, 1953, էջ 1, 3)։

Ինչպես տեսնում ենք, հարցը շատ կտրուկ է դրված։ Գաղափարական երկու սիստեմների պայքարի սրումը սոցիալ-դասակարգային խոր հիմքեր ունի. բուրժուական իդեոլոգները չեն թաքցնում այդ։ Այս ոգով բազմաթիվ խոստովանություններ կան։ Արևմտա-գերմանական ռեակցիոն փիլիսոփա Հայդեգերը կապիտալիզմի պաշտպանների գլխավոր խնդիրը համարում է մարքս-լենինյան պատմա-փիլիսոփայության հերքումը, որովհետև, ասում է նա, դա կապիտալիստական սիստեմի ամենալուրջ հակառակորդն է։ Մարքսիզմի շատ հակառակորդներ են խոստովանում, որ մարքսիզմը, հակառակ իրենց սպասածի, մեծամեծ հաղթանակներ է տանում՝ քայլ առ քայլ դուրս մղելով իմպերիալիզմի գաղափարախոսության ազդեցությունը։ Սա շատ կարևոր, թեև շատ ուշացած խոստովանություն է։ Այդ մասին է վկայում մարքսիզմի ամբողջ պատմությունը։ Այն, ինչ մարքսիստները մի դարից ավելի է, ինչ հռչակել են, վերջապես թափանցում է նրա հակառակորդների ու քննադատների գիտակցության մեջ։

Եվ իրոք, հակամարքսիզմը նոր երևույթ չէ. այն նույնքան հին է, որքան ինքը մարքսիզմը, միայն թե այսօր նա համաշխարհային մասշտաբներ է ընդունել։ Ուստի և մարքսիզմի դեմ նրա հակառակորդների ու թշնամիների մղած պայքարի, այդ ուսմունքը ննենգափոխելու պրիոմների պատմությունը շատ ուսանելի է։ Դա մարքսիզմի հաղթանակների և նրա թշնամիների ձախորդությունների պատմությունն է։ Ծագելով ու ձևավորվելով անցյալ դարի 40-ական թվականներին, մարքսիզմն անկասելի ուժով առաջ է շարժվել, ստուգվել է պատմական մեծագույն իրադարձությունների ու շատ փորձությունների հնոցում, դարձել աշխարհափոխիչ հզորագույն ուժ։ Դրան զուգրնթաց շարունակ դրսևորվել է ռեակցիոն հոսանքների անզորությունը, մարքսիզմը հերքելու բոլոր փորձերի ապարդյունությունը։ «Այն պահից ի վեր,—ասված է ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումում Լ. Ֆ. Իլյիչովի տված զեկուցման մեջ,— երբ գոյություն ունի մեր ռևոլյուցիոն տեսությունը, բուրժուազիայի գաղափարախոսները տենդորեն փաստարկներ են որոնում մարքսիզմի դեմ, մի տեսությանը փոխարինում է մեկ ուրիշը։ Սակայն ընդհանուր առմամբ դրանք շատ կարճատև կյանք են ունենում։ Ռեակցիոն բուրժուական գաղափարախոսության պատմությունը կյանքի կողմից մոռացված կամ ջախջախված հիպոթեզների ու տեսությունների յուրահատուկ գերեզմանոց է»։

Սկզբնական շրջանում մարքսիզմի հակառակորդները փորձեցին լռությյան մատնել Մարքսի առաջին աշխատությունները, սկզբում՝ նույնիսկ «Կապիտալը». Նրանք փորձում էին լռությամբ սպանել կոմունիզմի թեորիան ու ծրագիրը։ Սակայն շատ շուտով դրսևորվեց նման պրիոմի սնանկությունը. պատմական մեծ իրադարձությունները հանգեցրին այն բանին, որ մարքսիզմն ընդունվեց որպես համաշխարհային պրոլետարական շարժման ճանաչված գաղափարախոսություն։ Բուրժուազիան, նրա քաղաքագետներն ու տեսաբանները զգացին, որ խիստ վտանգ է սպառնում կապիտալիզմի հիմքերին, եթե գիտական կոմունիզմի գաղափարները դառնան պրոլետարիատի լայն մասսաների սեփականությունը։ Առաջադիմության թշնամիները բնազդորեն զգացին այն, ինչ Մարքսը գիտականորեն ձևակերպել էր դեռ 1844 թվականին. երբ ռևոլյուցիոն թեորիան տիրապետում է մասսաներին, դառնում է նյութական մեծ ուժ։ Այստեղից՝ կապիտալիզմի պաշտպանների վախն ու տագնապը մարքսիզմի ռևոլյուցիոն ուժի հանդեպ, նրա ազդեցությունը չեզոքացնելու կամ թուլացնելու ձգտում, այն «հերքող» զանազան փաստարկների որոնում, այն տարբեր կողմերից աղավաղելու ջանքեր։

Մարտնչող հակամարքսիզմի ներկայացուցիչները որոնում էին մարքսիզմի դեմ դրոհելու ավելի ազդու եղանակներ։ Բուրժուազիան բացահայտ ճակատամարտ մղելով հանդերձ, գործադրեց նոր մեթոդ՝ մարքսիզմի ռևիզիան։ Լենինը խորապես վեր հանեց ռևիզիոնիզմի դասակարգային հիմքը, ռեակցիոն էությունն ու գաղափարական սնանկությունը։ «Պատմության դիալեկտիկան այնպիսին է,— գրել է նա,— որ մարքսիզմի թեորիական հաղթանակը ստիպում է նրա թշնամիներին մարքսիստի զգեստ հագնել։ Ներքուստ նեխված լիբերալիզմը փորձում է վերակենդանացնել իրեն որպես սոցիալիստական օպորտունիզմ» (Երկեր, հ. 18, էջ 738)։ Բոլոր գույնի ու երանգի օպորտունիստներն սկսեցին փորձեր անել ամլացնելու մարքսիզմի ռևոլյուցիոն բովանդակությունը, այն հարմարեցնելու ռեակցիոն բուրժուազիայի շահերին։

Մեր դարաշրջանը կապիտալիզմից կոմունիզմին անցնելու դարաշրջան է. համաշխարհային սոցիալիստական սիստեմի գոյացումը այդ անցման մի նոր էտապ է և մարքսիզմ-լենինիզմի ուսմունքի վիթխարի հաղթարշավը։ Միևնույն ժամանակ դա իմպերիալիզմի և նրա իդեոլոգիայի պարտության դարաշրջանն է։ Սակայն այդքան ձախորդություններից հետո էլ (կամ գուցե հենց այդ պատճառով) նրա «ասպետները» ոչ միայն զենքը վայր չեն դնում, այլ, ընդհակառակը, մոբիլիզացնում են իրենց բոլոր ուժերը կոմունիզմի ու նրա գաղափարախոսության դեմ նորանոր արշավանքներ կազմակերպելու համար։

Սակայն այդ այլևս չի կարելի անել հին մեթոդներով ու ձևերով. այլ ժամանակներ են։ Այժմ արդեն անհնար է մարքսիզմն անտեսել կամ շեմքից մերժել։ Եվ ահա մեր աչքերի առջև բացվում է հետաքրքրական մի տեսարան. հրապարակ է գալիս բազմանշանակ խոստովանությունների ու մարքսիզմի «ճանաչումների» մի ամբողջ սերիա։ Զանազան դպրոցների, հոսանքների գործիչներ ու մտածողներ ստիպված են հաշվի նստել կոմունիզմի թեորիայի ու պրակտիկայի հետ։ Լեռ գրականություն է ստեղծված և շարունակում է ստեղծվել մարքսիզմ-լենինիզմի մասին, նրա դեմ, նրա շուրջը։

Նշվում է, որ մարքսիզմը հասարակական մտքի պատմությունից մեկուսի ընկած արհեստական աղանդ չէ, այլ սոցիալական կյանքի զարգացման օրինաչափությամբ առաջացած ուսմունք, որը անհնար է արհամարհել։ Հատկապես բարձր գնահատական է տրվում մարքսիստական պատմափիլիսոփայությանը որպես պատմագիտության մի նոր էտապի, առանց որի անհնար է լըրջորեն բացատրել անցյալն ու ներկան։ Մարքսիզմի քննադատները միաբերան նշում են նրա պատմական անխորտակ լավատեսությունը, որով նա վարակում և հրապուրում է մասսաներին։ Անգամ կոմունիզմի թունդ թշնամիները չեն կարող չխոստովանել նրա հսկայական ներգործությունը միլիոնների մտքե-

րի ու սրտերի վրա, նրա վերափոխիչ ուժն ու գործնական մարմնացումը հասարակության սոցիալիստական վերափոխումներում։

Մարքսիզմը կամայածին հորինվածք չէ, այլ մարդկային մտքի զարգացման գիտակցական շարունակությունը, անցյալի հարուստ, հոգևոր կուլտուրայի ժառանգորդը. այդ փաստը անհնար է անտեսել կամ սավերարկել։ Այս միտքն է պնդում ֆրանսիական հայտնի բուրժուական տնտեսագետ ու սոցիոլոգ, այսպես կոչված, «տնտեսական հումանիզմի» գաղափարախոս Ժ. Ֆրիդմանը իր աշխատություններում («Առաջադիմության ճգնաժամը», Փարիզ, 1956, «Ուր է գնում մարդկային աշխատանքը», Փարիզ, 1956)։ Այս հեղինակը իր բոլոր մոլորություններով հանդերձ բավական հարուստ փաստական նյութի հիման վրա ցույց է տալիս իմպերիալիզմի հակաժողովրդական էությունը, բուրժուական առաջադիմության խոր ճգնաժամը։

Ուշադրության արժանի վկայություն է անում մի այլ բուրժուական պատմաբան։ «Մարքսիզմն արդեն էլ չի ներկայացնում ինչ-որ հերետիկոսություն իսկական գիտության նկատմամբ։ Այն լրջորեն ճանաչված է, վերլուծության ու մեկնաբանությունների առարկա է նույնիսկ այն մարդկանց կողմից, ովքեր չեն հավատում նրան կամ վախենում են նրա ազդեցությունից» (Է. Ժամս, 19-րդ դարի տնտեսական մտքի պատմությունը, Մ. 1959, էջ 43—44)։

Այսպիսի վկայություններ շատ են։ Անգլիական բուրժուական սոցիոլոգ Մորիս Ջինսբերգը «Առաջադիմության գաղափարը» (Լոնդոն, 1953) խորագիրը կրող իր բրոշյուրում խմբավորելով մեր ժամանակների ամենանշանակալից պատմա-փիլիսոփայական կոնցեպցիաները, ստիպված է առաջին տեղը հատկացնել մարքսիզմին։ «Առաջինը մարքսիզմն է,— գրում է Լոնդոնի համալսարանի պրոֆեսորը,— որը 19-րդ դարի պատմա-փիլիսոփայության միակ ձևն է, որը պահպանել է իր ազդեցությունը։ Չնայած որ մարքսիստները հաճախակի ժխտում են առաջադիմության «բուրժուական» հասկացողությունը, նրանք պահպանում են վաղ ռացիոնալիստների* հավատը այն մասին, որ մարդը կարող է կերտել իր բախտը։ Նրանք վստահորեն նայում են դեպի առաջ, դեպի այն գալիքը, երբ «լիակատար զարգացած ապագա կոմունիստական հասարակության մեջ անհրաժեշտության թագավորությունը կվերածվի իսկական ազատության թագավորության»» (էջ 13)։

Այստեղ ճիշտ է նշված երկու բան. 1) մարքսիզմի հաջորդակցական կապը անցյալ դարերի առաջավոր գաղափարների հետ, 2) մարքսիզմի մեծագույն հավատը կոմունիզմի՝ իսկական ազատության թագավորության վերջնական հաղթանակի նկատմամբ։ Այս եզրակացությանն են հանգել մարքսիզմի շատ քննադատներ։

Ամերիկյան փիլիսոփա և սոցիոլոգ Լյուիս Ուայթ Բեկը առնչություն չունի կոմունիզմի հետ, բայց նա իր «Փիլիսոփայական հետազոտություն» (Նյու-Յորք, 1953) աշխատության մեջ, որը պատմափիլիսոփայական մի ստվարածավալ գործ է, գրում է, որ մարքսիզմի ամենաարժեքավոր ներդրումը գիտության մեջ պատմության մատերիալիստական բացատրությունն է, որը խոր ազդեցություն է գործել նույնիսկ կոմունիզմի հակառակորդների վրա։ Այնտեղ մենք կարդում ենք. «Տեսական փիլիսոփայության մեջ Մարքսի առավել արժեքավոր ներդրումը նրա պատմահայեցողությունն է։ Պատմության նկատմամբ

* Խոսքը XVIII դ. լուսավորիչների ու մատերիալիստների մասին է։

նրա հայացքը մեծ ազդեցություն է գործել պատմաբանների վրա, նույնիսկ այնպիսիների, ովքեր ոչ մարքսիստ են եղել իրենց ընդհանուր փիլիսոփայական հայացքներով, ոչ էլ կոմունիստ՝ իրենց քաղաքական հայացքներով» (էջ 404)։ Շատ նշանակալից է, որ այս միտքը գրեթե բառացի կրկնվում է տարբեր երկրներում ամենատարբեր հեղինակների մոտ։

Անհետաքրքիր չէ նաև հետևյալ փաստը։ Միացյալ Նահանգներում Մարքսի քննադատները ժողովածու են հրատարակել Մարքսի տնտեսագիտական երկերից («Մարքսը էկոնոմիկայի մասին» վերնագրով. Նյու-Յորք, 1961) հակամարքսիստ Հարրի Շվարցի առաջաբանով։ Այս վերջինս ստիպված է խոստովանել հետևյալը. «Արևմտյան աշխարհի մտավոր պատմությունը, ներառյալ Միացյալ Նահանգների պատմությունը, անհասկանալի կլինի, եթե հաշվի չառնվի մարքսիստական գաղափարների հսկայական բեղմնավոր ազդեցությունը շատ մտքերի վրա՝ ինչպես մարքսիստների, այնպես էլ թունդ հակամարքսիստների։ Արևմտյան աշխարհի երկրներում հրատարակվող պոլեմիկական գրականության ստվարածավալ հատորները ինքնին արդեն վկայում են մարքսիստական գաղափարների նշանակության մասին և այն համառության մասին, որ գործադրում են շատերը, ճգնելով հերքել այդ գաղափարները» (Առաջաբանը, էջ XI)։

Պատմական մատերիալիզմի նման գնահատական ստիպված են տալու հակամարքսիզմի շատ տրուբադուրներ։ Այսպես, ամերիկյան սոցիոլոգ Չարլ Ֆրենկելն իր հավակնոտ գրքում («Ժամանակակից մարդու պրոբլեմը», Նյու-Յորք, 1956) հերյուրանքներ նետելով միջազգային կոմունիստական շարժման հասցեին, այնուհանդերձ ստիպված է ընդունել, որ մարքսիստական պատմափիլիսոփայությունը մի նոր քայլ է հասարակության պատմությունը գիտականորեն բացատրելու գործում։ Է՛լ ավելի համարձակորեն է արտահայտվում ֆրանսիական բուրժուական սոցիոլոգ Է. Շոպարը։ «Ներկայումս,— գրում է նա,— պարզապես անհնարին է հասկանալ մեր դարաշրջանը կամ անցյալ դարերի քաղաքակրթությունների պատմությունը, առանց հաշվի առնելու Մարքսի դոկտրինան» («Ոգու միսիան մեր տեխնիկական քաղաքակրթության մեջ», Նոյշատել, 1960, էջ 57)։

Չենք կարող չվկայակոչել մարքսիզմի վճռական հակառակորդներից ևս մեկին։ Խոսքը ֆրանսիական հայտնի փիլիսոփա և սոցիոլոգ Ռայմոն Արոնի մասին է։ Չնայած իր ամբողջ ատելությանը մարքսիզմի ու կոմունիզմի նկատմամբ, նա խոստովանում է, որ սոցիալիզմի հզորացումը, գաղութակալության փլուզումը, որոնք տեղի են ունեցել ռևոլյուցիոն մարքսիզմի գաղափարների խոր ազդեցության տակ, այնպիսի փաստեր են, որ անհնարին է ժխտել։ «Մարքսիզմը,— գրում է նա,— այն միակ պատմափիլիսոփայությունն է, այսինքն մարդկային ամբողջ անցյալի մեկնաբանությունը, որոշ մետաֆիզիկայի* դիրքերից, որն այժմ լայնորեն ու խորապես ազդում է արևմտյան քաղաքակրթության վրա» («Պատմական գիտակցության մասշտաբները», Փարիզ, 1961, էջ 23)։

Այսպիսի վկայություններ մենք կարող ենք ներկայացնել որքան կամենաք։ Այստեղ մենք պետք է ընդհատենք, առաջադրելով մի հարց։ Ի՞նչ կարելի

* «Մետաֆիզիկա» տերմինն այստեղ գործ է ածվում ընդհանրապես փիլիսոփայության իմաստով։

է ասել այս բոլորի մասին: Ակնհայտ է, որ եթե ուրիշ ոչինչ չլիներ, մարքսիզ-
մի քննադատների հենց միայն այս պերճախոս վկայությունները ինքնին ար-
դեն անառարկելի ապացույց են կոմունիզմի իդեալների օբյեկտիվ ճշտության,
և նրա թշնամիների մարգարեությունների սնանկացման: Առաջներում նրանց
լեյտմոտիվը մարքսիզմի վճռական մերժումն էր, բացարձակ ժխտումը: Ո՞ւր
մնացին այն գերիմաստությունները, թե մարքսիզմը անհող հերետիկոսու-
թյուն է, կապ չունի համաշխարհային գիտության ընդհանուր ուղու հետ, թե
կոմունիզմն անիրագործելի ֆանտազիա է, թե Հոկտեմբերյան ռևոլյուցիան
պատմության օրինաչափության խախտումն է, պատահական դիպվածք, բոլ-
շևիկների դավադրություն, թե կապիտալիզմը հավիտենական հասարակարգ է,
թե գաղութային ժողովուրդները առանց իմպերիալիստների կառավարվել չեն
կարող: Այդ բոլորը ձախողվեցին: Ինչպես տեսնում ենք, ձախորդ փանոսներ
կան ոչ միայն գրականության մեջ:

Ի՞նչ հետևություն է արվում այս բոլորից: Ռեալիստորեն մտածողների ու
գործիչների համար մարքսիզմ-լենինիզմի վաստակների ու հաղթանակների
ճանաչումը հիմք է հանդիսանում լրջորեն խորհելու անցյալի, ներկայի, ապա-
գայի, պատմական պրոցեսի ուղղության, մարդկության ճակատագրի, պա-
տերազմի ու խաղաղության մեր դարաշրջանի մեծագույն պրոբլեմների մասին:
Մարքսիզմ-լենինիզմը բացահայտում է մեզ պատմության իմաստը, առաջա-
վոր մարդկանց սովորեցնում է որոշել իրենց տեղը, խնդիրներն ու անելիքները
համաշխարհային երկու սոցիալական սիստեմների, ռեակցիոն ու առաջավոր
ուժերի պայքարում, առաջադիմության պատմական մեծ պրոցեսում:

Այլ նկատառումներ ունեն մարտնչող հակակոմունիզմի մունետիկները,
առաջադիմության թշնամիները: Մարքսիզմ-լենինիզմի ուժի ու նշանակության
ճանաչումը նրանք օգտագործում են ապացուցելու համար, թե տեսե՛ք-տեսե՛ք
մենք օբյեկտիվորեն ընդունում ենք մարքսիզմի դրական կողմերը, բայց մենք
միաժամանակ կոմունիզմի դեմ սկզբունքային գիտական բանակռիվ ենք
մղում: Այստեղից նրանց տակտիկան՝ մի էջում հարկադրված հաճոյախոսու-
թյուններ անելու մարքսիզմի հասցեին, մյուս էջում նրա նենգափոխում, աղա-
վաղում, կեղծում: Բայց այստեղ կրկին դրսևորվում է բուրժուական մտքի ան-
զորությունը: Կատարյալ տարընթացություն է տիրում նրանց լագերում, հենց
որ փորձում են թափանցել կոմունիստական աշխարհայացքի ներսը, գիտա-
կանորեն վերլուծել նրա հիմնական դրույթները: Սկսվում է իրարամերժ դա-
տողությունների, հակասական գնահատումների, մարքսիզմի ֆալսիֆիկացիա-
յի շարանը: Իսկական ալեկկինյան կոստյում. խայտաբղետ ու ճչացող. մի
երևելի տեսարան:

Դիալեկտիկական ու պատմական մատերիալիզմը, գիտական կոմունիզմի
գաղափարներն աղավաղման են ենթարկվում ամենատարբեր կողմերից. ծա-
գումը, աղբյուրները, հասարակական մտքի նախորդ հոսանքների հետ ունե-
ցած առնչությունը, զարգացման էտապները, բաղկացուցիչ մասերի հարաբե-
րակցությունը, թեորիան ու պրակտիկան և այլն: Վերցնենք այդ բոլորից մեկ-
երկու հարց:

Այժմ բուրժուական իդեոլոգների ու քաղաքագետների շրջանում շատ մո-
դայական է մարքսիզմ-լենինիզմը հայտարարել «արևելա-մատերիալիստական
աշխարհայացք»: Դրանով ցանկանում են մարքսիզմը դուրս բերել որպես նեղ,
լոկալ ուսմունք, որն ունի տեղական, սահմանափակ, ժամանակավոր նշանա-

կություն, հատուկ է միայն Արևելքի «հետամնաց» երկրներին և կիրառելի չէ
Արևմուտքի զարգացած կապիտալիստական երկրներում: Դժվար թե այդ
կոնցեպցիայի հեղինակները հավատան իրենց հնարանքին. չի կարելի ասել,
թե նրանց հայտնի չէ, որ մարքսիզմը ծագել է հենց Արևմուտքի բուն սրտում՝
Գերմանիայում: Բայց կոմունիզմի նկատմամբ ատելության մոլուցքով բռնը-
ված, նրանք օրը ցերեկով կեղծում են հանրահայտ փաստերը:

Կոմունիստական ուսմունքն ու կոմունիստական շարժումը ամուր հող ունեն
բոլոր աշխարհամասերում. քառասուն միլիոնից ավելի կոմունիստներ հա-
մախմբված ու գիտակցաբար իրենց հերոսական պայքարում ղեկավարվում են գի-
տական կոմունիզմի թեորիայով ու ծրագրով: Այդ ուսմունքով, կոմունիստների
հերոսական գործերով ոգեշնչվում են միլիոնավոր մարդիկ Անգլիայից մինչև
Արգենտինա, Միացյալ Նահանգներից մինչև Աֆրիկայի խորքերը: Միլիարդից
ավելի մարդ Էլբայից մինչև Կուրիլյան կղզիները կոմունիստական պարտիա-
ների ղեկավարությամբ վերափոխում են հին աշխարհը և հաստատում կոմու-
նիստական հանրակարգը: «Լոկալ մարքսիզմի» քարոզիչները հենց իրենք են
խոստովանում, որ մարքսիզմը ոգեշնչում է մասսաներին (անկախ աշխարհա-
գրական ու ռասայական շրջանակներից), նրանց մեջ հավատ է ներշնչում լա-
վագույն ապագայի նկատմամբ, բորբոքում է նրանց «բարոյական պոտենցիա-
ները»: Ճշմարտությունն այն է, որ Ռուսաստանը («Արևելքը») ոչ միայն հան-
դիսացավ մարքսիզմի նոր էտապի՝ լենինիզմի օջախը, այլև առաջինը ճեղքեց
իմպերիալիզմի շղթան, առաջինը իրագործեց կյանքի կոմունիստական վերա-
փոխումը, առաջինը նոր ուղիներ հարթեց մարդկության առաջադիմության
համար:

Պատմության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների, անհրաժեշտության ու
ազատության, հասարակական զարգացման օրինաչափության և մարդկանց
գործունեության, էկոնոմիկայի ու քաղաքականության հարաբերակցության
պրոբլեմները եղել ու մնում են պատմա-փիլիսոփայության ֆունդամենտալ
պրոբլեմները: Եվ այստեղ գարձյալ դրսևորվում է բուրժուական մտքի անա-
սելի անճարակությունը: Մարդիկ թպրտում են, ինչպես գազանը երկաթյա
վանդակում, իդեալիստական ու մետաֆիզիկական շինծու կոնցեպցիաների,
սուբյեկտիվիզմի ու ֆատալիզմի միջև, իրենց շփոթը վերագրելով մարքսիզ-
մին. ի՞նչ գռեհկություններ ասես, որ չեն փաթաթում մարքսիստների վզին:

Պատմության մատերիալիստական ըմբռնումը քաղաքական, իրավական,
գաղափարական և հասարակական այլ հարաբերությունների հիմքը համա-
րում է արտադրական հարաբերությունները, վերջիններս կապելով հասարա-
կության նյութական արտադրողական ուժերի մակարդակի ու բնույթի հետ:
Արտադրական հարաբերությունների և արտադրողական ուժերի դիալեկտիկան
կազմում է հասարակական ֆորմացիաների զարգացման հիմքը: Այդ զարգա-
ցումը բնապատմական օրինաչափ պրոցեսի բնույթ ունի:

Պատմությունն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների փոխազդեցության
պրոցես է: Բայց ահա տեսե՛ք, թե ինչպես են այլանդակում, աղավաղում պատ-
մական մատերիալիզմի այս կարևորագույն դրույթը նրա տարբեր գույնի քննա-
դատները: Հասարակության զարգացման օբյեկտիվ օրինաչափության և մարդ-
կանց ակտիվ գործունեության հարաբերակցության այս պրոբլեմը օգտագործ-
վում է որպես թալիսման մարքսիզմը «հաղթահարելու» նպատակով: Քննա-
դատները պատվում են պրոբլեմի մոտերքը, ինչպես կատուն տաք կերակրի

շուրջը. ինչ-որ հակասություններ են որոնում մարքսիզմի մեջ, ճարճար ու մեկ
անհեթեթություններ վերագրում նրան, բայց ոչ մի կերպ չեն կարողանում
(ավելի շուտ չեն ցանկանում) հասկանալ, որ մարքսիզմը երևույթների օբյեկ-
տիվ հաշվառումը (խստագույն գիտականություն) դիալեկտիկորեն զուգակցում
է դասակարգի ու պարտիայի բարձրագույն ռևոլյուցիոնության հետ։

Անցյալ դարից սկսած հակամարքսիստները շարունակ նվագում են մեկ
լարի վրա, անվերջ կրկնելով իրենց կարծիքով անառարկելի հետևյալ փաստար-
կը. մատերիալիզմն ու ռևոլյուցիոնությունը անհամատեղելի են. կամ կապի-
տալիզմը օբյեկտիվ օրինաչափության անխուսափելիությամբ կործանվելու է,
իսկ սոցիալիզմը նույն օրենքով պիտի հաստատվի, այդ դեպքում մարքսիստ-
ները պետք է հրաժարվեն պարտիա կազմակերպելուց, իրենց գաղափարները
պրոպագանդելուց, դասակարգային պայքարը հրահրելուց։ Կամ, եթե մարք-
սիստները իրենց հույսը դնում են սուբյեկտիվ գործոնի՝ քաղաքական ու գաղա-
փարական պայքարի վրա, ուրեմն նրանք համոզված չեն, որ սոցիալիզմի ա-
ռաջացումը պատմական անհրաժեշտություն է։ Կա՛մ կա՛մ, երրորդը բացառ-
ված է, tertium non datur։

Այսպես դնելով հարցը, կապիտալիզմի փաստաբանները հավասարապես
աղավաղում են դիլեմայի երկու կողմերն էլ, մարքսիստներին ներկայացնելով
մերթ որպես գռեհիկ մատերիալիստների, մերթ որպես վոլյունտարիստների։

Մարքսիզմը «մատերիալիստական էկոնոմիկական փիլիսոփայություն է»,
—հայտարարում է ԱՄՆ-ի պետական գործիչ Բոուլսը իր մի ճառում՝ էրսկուրս
կատարելով դեպի պատմա-փիլիսոփայության ոլորտը։ Պատմությունն ըստ
մարքսիստների տնտեսական անդեմ պրոցես է, իր հերթին պնդում է Հարվար-
դի համալսարանի պրոֆեսոր Է. Աշերը. մարքսիզմը պատմության մեջ բացի
նյութական փաստից ուրիշ ոչինչ չի տեսնում, կրկներգում է արևմտագերմա-
նական սոցիոլոգ Օտտո Ֆայթը։ Այսպիսի անհեթեթություններ վերագրելով
Մարքսի-Լենինի ուսմունքին՝ թշնամիներն այնուհետև սկսում են հերոսաբար
«ջարդ ու փշուր անել» իրենց իսկ մոգոնած գռեհկությունները։

«ջարդ ու փշուր անել» իրենց իսկ մոգոնած գռեհկությունները։
Քաղաքականությունը, գաղափարական երևույթները օբյեկտիվ հանգա-
մանքներից բխեցնելով, ասում են մեզ, մարքսիզմը տեղ չի թողնում անձնա-
կան գործունեությանը, հոգևոր ու բարոյական շարժառիթներին, կամքին, մար-
դուն վերածելով կենդանի ավտոմատի։ Մարքսիստական ուսմունքը հասարա-
կական ֆորմացիաների օրինաչափ զարգացման մասին ֆատալիզմ է, անհա-
մատեղելի գիտության հետ, մեծագղորդ ազդարարում է բուրժուական պատ-
մա-փիլիսոփայության պարագլուխ հռչակված Առնոլդ Թոյնբին։ Մարքսիզմը
թերագնահատում է հոգևոր գործոնի նշանակությունը և գերագնահատում տըն-
տեսական գործոնի դերը, կարդում ենք Է. Շոպարի գրքում։ Պատմական պրո-
ցեսի տնտեսական անհրաժեշտության մարքսիստական ուսմունքը, իր հեր-
թին ձայնակցում է Մ. Ջինսբերգը, բացառում է մարդկանց ջանքերի ու կամքի
նշանակությունը։

Այս բոլոր դատողությունների մեջ չկա մի բան, որ ասված չլինի սրանից
60—80 տարի առաջ. դա մարքսիզմի կեղծման հնամաշ պրիոմ է. այդ մասին
մենք վաղուց արդեն կարդացել ենք նեոկանտական Շտամլերի գրքում, լսել
ենք նարոդնիկական ու մախիստական սուբյեկտիվ իդեալիստ սոցիոլոգներից,
մարքսիզմի տխմար քննադատ Պլենգեից, բանվորական շարժման մեջ գոր-
ծող զանազան տիպի անարխիստական, «ձախ» ռևոլյուցիոն ֆրազաբաններից։

Ով ծանոթ է մարքսիզմ-լենինիզմի պատմությանը, նա չի կարող չիմանալ, որ
դա սկզբունքային պայքարի պատմություն է, պայքար, որ բոլշևիկները
Լենինի գլխավորությամբ հետևողականորեն մղել են ինչպես ամեն տեսակի
սուբյեկտիվ իդեալիստների ու ավանտյուրիստների դեմ (նարոդնիկներ, անար-
խիստներ, էսերներ, «ձախ» կոմունիստներ, տրոցկիստներ), նույնպես և վուլ-
գար մատերիալիստների, օպորտունիստների ու ռեֆորմիստների դեմ (էկոնո-
միստներ, մենշևիկներ, աջ օպորտունիստներ, ժամանակակից ռևիզիոնիստ-
ներ)։ Հայտնի է, որ վերջիններս շատ են նպաստել մարքսիզմի ֆատալիստա-
կան, գռեհիկ մատերիալիստական աղավաղման տարածմանը։ Նրանք պատ-
մությունն իրոք որ ներկայացնում էին որպես արտադրողական ուժերի ավտո-
մատիկ զարգացման պրոցես, որը առանց պրոլետարիատի դասակարգային
պայքարի ու պրոլետարիատի դիկտատուրայի, հանդարտ ու մեղմ քայլերով,
մի գեղեցիկ օր կհանգեցնի սոցիալիզմին։

Զավեշտականն այն է, որ թշնամիները մարքսիստներին մեղադրում են
նաև ուղիղ հակառակ ծայրից, վոլյունտարիզմի մեջ, այսինքն՝ հասարակու-
թյան զարգացման օբյեկտիվ օրենքների ժխտման և քաղաքականությանը,
մարդկանց կամքին վճռական նշանակություն տալու մեջ։ Նույն Ջինսբերգն,
օրինակ, ինչպես տեսանք, մարքսիստական պատմա-փիլիսոփայությունը հա-
մարելով ամենալուրջը, ինքնաժխտման կարգով գրում է. «Արդյո՞ք Մարքսը
դետերմինիստ էր, ես չեմ կարող պնդել։ Արժեքավորելով Մարքսի վաստակը
ժամանակակից գիտության լույսի տակ պատմական հետազոտության մեթոդի
մշակման գործում, պետք է ընդունել, որ Մարքսը չկարողացավ հայտնագոր-
ծել ժամանակակից հասարակության զարգացման տնտեսական օրենքները»
(«Առաջադիմության գաղափարը», էջ 13)։ Է՛լ ավելի վճռականորեն է մարք-
սիզմը վոլյունտարիստական իմաստով մեկնաբանում նրա ռեակցիոն հակա-
ռակորդ պատմաբան Ֆոն Ռաուխը։ Այս կեղծարարը շատ հեշտ է լուծում հար-
ցը, պարզապես Լենինին հակադրելով Մարքսին, մի պրիոմ, որ գործադրում
են իմպերիալիզմի շատ իդեոլոգներ։ Ըստ Ռաուխի, Լենինի «ուսմունքի առանց-
քը ոչ թե պատմական մատերիալիզմն է, այլ կամքի տեսությունը» («Լենինը
որպես սովետական սիստեմի հիմնադիր», 1958, էջ 24)։

որպես սովետական սիստեմի հիմնադիր», 1958, էջ 24)։ Հնարաբանությունը
Արդեն բոլորովին անհեթեթության է հասցնում այդ հնարաբանությունը
ռեակցիոն փիլիսոփա Աքսելոս Կոստասը. նա առանց քաշվելու պնդում է, թե
Մարքսը ձգտում էր ոչնչացնել մարդու հոգևոր կողմը, բայց այդ նրան չհա-
ջողվեց և նա ընկավ հակառակ ծայրահեղության մեջ՝ առաջնակարգ նշանակու-
թյուն տալով հոգևոր կողմին։ Այս բոլորից հետո զարմանալի չէ, որ մարտնչող
հակակոմունիստները վայնասուն են բարձրացնում, թե կոմունիստները ա-
վանտյուրիստներ են, նրանք ղեկավարվում են դավադրական գործունեության
սկզբունքով, ձգտում են բռնի կերպով խախտել հասարակության զարգացման
«նորմալ» ընթացքը և այլ տխմարություններ։

Կոմունիստները մատերիալիստորեն բացատրելով հասարակության զար-
գացման օրենքները, դեն նետելով սուբյեկտիվիզմի և ավանտյուրիզմի ամեն
մի արտահայտություն, միևնույն ժամանակ պատմական մեծ ստեղծագործու-
թյան են բարձրացնում աշխատավորական մասսաներին՝ գիտականորեն հիմ-
նավորելով նրանց գործունեության ծրագիրն ու ուղղությունը։ Պատմության
առաջադիմությունը մեխանիկորեն չի կատարվում, այն իրագործվում է առա-
ջավոր ուժերի արտադրական ու քաղաքական ստեղծագործությամբ, անդուլ

ջանքերով։ Բուրժուական մտածողները կարծես թե կռահում են այս պարզ ճշմարտությունը, միաժամանակ տալով դրան շփոթ մեկնաբանություններ։

Ուսումնասիրեցե՛ք, պարոններ, բոլշևիզմի անցած ուղին, Մարքսի և Լենինի ուսմունքը, գուցե գլխի ընկնեք, թե ինչը ինչոց է։ Կարդացե՛ք Լենինի հետևյալ դատողությունը. «Մարքսիզմը մյուս բոլոր սոցիալիստական թեորիաներից տարբերվում է նրանով, որ նա իրերի օբյեկտիվ դրության և էվոլյուցիայի օբյեկտիվ ընթացքի վերլուծման մեջ լիակատար գիտական լրջությունը երևելի կերպով միացնում է մասսաների ռևոլյուցիոն եռանդի, ռևոլյուցիոն ստեղծագործության, ռևոլյուցիոն ձեռներեցության նշանակության ամենավճռական ճանաչման հետ, ինչպես նաև, իհարկե, այն առանձին անհատների, խմբերի, կազմակերպությունների, պարտիաների նշանակության ճանաչման հետ, որոնք կարողանում են շոշափել և իրացնել կապն այս կամ այն դասակարգի հետ» (Երկեր, հատոր 13, էջ 29)։

Մարքսիզմ-լենինիզմին մինչև վերջ հավատարիմ ՍՄԿՊ-ն աննահանջ ու հաստատորեն ղեկավարվում է լենինյան այդ խորիմաստ դրույթով, ոգեշնչում և ուղղություն է տալիս կոմունիզմի ծավալուն կառուցման մեծ գործով զբաղված սովետական ժողովրդի սխրագործություններին, մարտնչում է աշխարհում խաղաղությունը պահպանելու համար, ստեղծագործաբար զարգացնում մարքսիզմ-լենինիզմը։ Դրա նոր փայլուն ապացույցն է ՍՄԿՊ Կենտկոմի ս/թ հուլիսի 14-ի Բաց նամակը ուղղված Սովետական Միության պարտիական կազմակերպություններին, բոլոր կոմունիստներին։ Այստեղ հանգամանորեն բացահայտված են Չինաստանի կոմպարտիայի ղեկավարների մտածողության դոգմատիկ մեթոդը, աբստրակտ դատողությունները միջազգային կոմունիստական շարժման ընդհանուր խնդիրների մասին, «ձախ» ռևոլյուցիոն ֆրազաբանությունը համաշխարհային ռևոլյուցիայի վերաբերյալ։ Այստեղ մենք իրոք գործ ունենք սուբյեկտիվիզմի ու վոլյունտարիզմի հետ, երբ մարդիկ փորձում են ավանտյուրիստական խաղ խաղալ մարդկության ճակատագրի հետ։

Իր ամբողջ գոյության ընթացքում մարքսիզմ-լենինիզմը ռևոլյուցիոն շարժումը վարել է պատմության և իրականության դիալեկտիկական ըմբռնումից ելնելով։ Բազմակողմանիորեն քննելով և վերլուծելով յուրաքանչյուր երկրի և համաշխարհային զարգացման կոնկրետ ընթացքի բարդ զիգզագները, մեր պարտիան իր հաղթանակներով բազմիցս ապացուցել է բուրժուական մտածողության կատարյալ սնանկությունը, մի բան, որ հարկադրված խոստովանում են նույնիսկ կապիտալիզմի անզուսպ ջատագովները։

Հանդես գալով միջազգային ռևոլյուցիոն շարժման իրենց «հատուկ» տեսությամբ և պառակտիչ գործունեությամբ, ՉԿՊ ղեկավարները դրսևորեցին լենինիզմը խեղաթյուրելու, նրա ստեղծարար ոգին մեռցնելու դատապարտելի վարքագիծ։ Այն ժամանակ, երբ ստեղծագործ մարքսիզմի կիրառումով ՍՄԿՊ-ն նորանոր հաղթանակներ է նվաճում մարդկության առաջընթացի կնճռոտ առեղծվածները լուծելու ճանապարհին, ՉԿՊ ղեկավարները կառչելով քարացած ֆրազներից, ավանտյուրիստական միտումներով դիմադարձ են լինում խաղաղության երթին։ Նրանք չեն ըմբռնում, որ մարքսիզմ-լենինիզմին ոչինչ այնքան օտար չէ, քան դոգմատիզմն ու աղանդավորությունը։ Նա, ով ՍՄԿՊ Կենտկոմին մեղադրում է իմպերիալիզմին զիջումներ անելու մեջ, ոչինչ չի հասկացել հենց իմպերիալիզմի արդի էությունից և սոցիալիզմի ու իմպերիալիզմի ուժերի փոխհարաբերությունից։

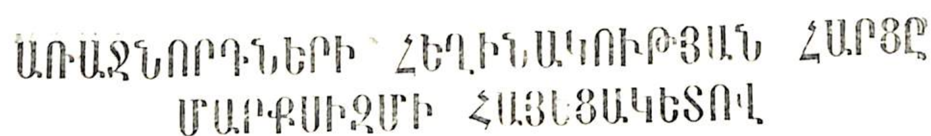
Մեր փառապանծ պարտիան վճռականորեն պաշտպանում է ժողովուրդների շահերը, վարում է տարբեր սոցիալական սիստեմների խաղաղ գոյակցության արտաքին քաղաքականություն, վճռականորեն մերկացնում է մարքսիզմ-լենինիզմի թշնամիներին, իմպերիալիզմի ռեակցիոն քաղաքականությունն ու իդեոլոգիան։ Կոմունիզմը ոչ միայն տալիս է հրապուրիչ իդեալներ, այլև իրագործում է դրանք։ Այդ իդեալների հսկայական ազդեցությունն ամբողջ առաջավոր մարդկության վրա խոստովանում են ոչ միայն պրոգրեսիվ մարդիկ, այլև կոմունիզմի հակառակորդները։

Հակամարքսիստ Հարրի Շվարցը գրում է. «Պատմությունն արդեն ցույց է տվել, որ ոչ մի հերքում ի վիճակի չէ խարխլելու մարքսիզմի ազդեցությունը։ Դրա պատճառն այն է, որ մարքսիզմն այժմ հարյուրավոր միլիոն մարդկանց համար դարձել է մի գաղափարախոսություն, որը նրանց ցույց է տալիս դեպի լավագույն ապագան տանող ուղին։ Մարքսիզմի համաշխարհային հեղինակությունն աճում է» («Մարքսը էկոնոմիկայի մասին», էջ XXIII)։ Նման վկայությունների թիվը շատ շատ է։

Հարց է ծագում՝ արժե՞ այս բոլորից հետո կանգ առնել մարքսիզմի բուրժուական քննադատության կողմից մարքսիզմի բոլոր կեղծումների, առարկությունների վրա։ Կարծում ենք, որ կարիք չկա։ Ամսագրի էջերում հնարավոր էլ չէ այդ անել։ Բուրժուական լրջմիտ մտածողներից շատերը անկեղծորեն խոստովանում են մարքսիզմի ուժն ու հզորությունը բուրժուական իդեոլոգիայի հանդեպ։ Խոշորագույն բուրժուական գրող Ժյուլ Ռոմենը գրում է, թե բուրժուական գաղափարախոսությունը «արյերգարդային մարտեր է մղում խիզախ ու գրական իդեոլոգիայի (մարքսիզմի) դեմ, որին ներկայումս մենք կարող ենք հակադրել միայն ժխտումը և հին կարգերը որքան կարելի է երկար պահպանելու ցանկությունը» («Ո՞ւր ենք գնում մենք՝ այս մոլորակի ուղևորներս»,— Փարիզ, 1955)։

Այդ հարցի պատասխանը տվել է պատմությունը։ Սոցիալիստական լագերի ժողովուրդները կոմունիզմի վեհ դրոշը բարձր ծածանելով, մարքսիզմ-լենինիզմի կողմնացույցը ձեռքին՝ ընթանում են դեպի վառ ու գեղեցիկ ապագան, դեպի կոմունիզմ։ Կապիտալիստական լագերը պատմության դաժան օրենքներով դատապարտված է անկման ու նեխման, որի ծանր գալարումների հառաչանքները հաճախ իբրև դառն խոստովանություններ լսվում են նրա պաշտպանների տխուր մրմունջներում։ Ինչպես անցյալում, այնպես և այսօր ու վաղը հակամարքսիզմի իդեոլոգիան ելք չունի իր փակուղուց և պետք է վերջնականապես պարտություն կրի։ Դա է պատմության լոգիկան։ Դրա մեջ է կոմունիզմի անպարտելիության մեծ ուժը։

ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՄԱՐՔՍԻԶՄԻ ՀԱՅԵՑԱԿԵՏՈՎ

Ռ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Վերջին տասնամյակը մեր երկրի կյանքում ուժերի այնպիսի բուռն աճ-
ման մի ժամանակաշրջան էր, որին հավասարը չի եղել նրա պատմության մեջ։
էկոնոմիկան, քաղաքականությունը, հոգևոր կյանքի բոլոր կողմերը, մաս-
սաների բարեկեցությունը հասան այնպիսի բարձունքների, որոնք նշանավո-
րում են կոմունիզմի ծավալուն կառուցումը։ Տիեզերանավի նման մեր երկիրը
վերցնում է այնպիսի մի արագություն, որը հին աշխարհի ուժերի բոլոր մնա-
ցուկների ձգողության սահմաններից նրան դուրս կբերի նոր աշխարհի՝ կո-
մունիզմի ուղեծիրը։ Այդ մեծ գործերի կերտողը ժողովուրդն է, որը համակ-
ված է ոգեշունչ և ստեղծագործ աշխատանքով, ռևոլյուցիոն խանդավառու-
թյամբ, մեր ժամանակի վեհ իդեալների իրականացման հաստատ ձգտումով։
Բայց ժողովրդի ստեղծագործ աշխատանքը տարերային հոսք չէ։ Բարձր
կազմակերպվածություն, պլանաչափություն և աշխատավորների կոմունիս-
տական բարձր գիտակցականություն՝ ահա սովետական ժողովրդի պատմա-
կան ստեղծագործության դրսևորման ձևը։ Իսկ այդ հունով մասսաների գոր-
ծունեությունը կազմակերպող, ուղղություն տվող ուժը՝ Սովետական Միության
կոմունիստական պարտիան է, կոլեկտիվ և իմաստուն առաջնորդը, որին պար-
տական են սովետական մարդիկ՝ իրենց բոլոր հաջողություններով։

Սակայն կոլեկտիվ առաջնորդի դերը կատարելու համար ինքը՝ պարտիան
էլ պետք է ղեկավարվի և կազմակերպվի։ Պարտիան չի կարող պահպանել քա-
ղաքական հեղինակությունը, անսահման վստահությունն ու բարոյական ներ-
գործության ամբողջ ուժը, եթե նրա գլուխ կանգնած չեն տաղանդավոր, պար-
տիային ու ժողովրդին նվիրված, մարքսիզմ-լենինիզմին հավատարիմ ղեկա-
վարներ, առաջնորդներ։ «Բոլորին հայտնի է,— գրում էր Վ. Ի. Լենինը,— որ
մասսաները բաժանվում են դասակարգերի... որ դասակարգերին սովորաբար
և մեծ մասամբ ղեկավարում են... քաղաքական պարտիաները. որ քաղաքա-
կան պարտիաներին, որպես ընդհանուր կանոն, ղեկավարում են առաջնորդ
կոչվող ամենից ավելի հեղինակավոր, ազդեցիկ, փորձված, ամենապատաս-
խանատու պաշտոններում ընտրվող անձերի քիչ թե շատ կայուն խմբերը։
Այս բոլորն այբուբեն է» (Երկեր, հատ 31, էջ 31)։

Եվ ահա ոմանց թվաց, թե այդ «այբուբենը» մոռացվել է կամ նույնիսկ
անծանոթ է մեզ։ Եվ դա այն պատճառով, որ պարտիայի առաջնորդների մեջ,
ամենահեղինակավոր ղեկավարների մեջ ՍՄԿՊ-ն հրաժարվում է տեսնել
«աստծու կողմից ի վերուստ տաըված» ինչ-որ «գերմարդկանց», որոնք կանգ-
նած են պարտիայից ու ժողովրդից վեր։ Բայց չէ որ հենց այդպիսին է անձի

պաշտամունքի գաղափարախոսության տեսակետը, որ համառորեն պաշտպա-
նում է Չինաստանի կոմունիստական պարտիայի (ՉԿՊ-ի) ղեկավարությունը։

Ուրիշները, ինչպես, օրինակ, ստեղծագործական մեր ինտելիգենցիայի
առանձին ներկայացուցիչներ, անձի պաշտամունքի ժխտումը պարտիայի կող-
մից ընդունեցին իբրև առհասարակ առաջնորդների ու հեղինակությունների
դերի ու նշանակության ժխտում, իբրև հասարակական զարգացման մեջ ղեկա-
վարության դերի նսեմացում։

Ինչպես առաջինների, այնպես էլ երկրորդների հայացքների սխալակա-
նությունը ակնհայտ է։ Բնական է, որ ՍՄԿՊ-ն պայքար է մղում ինչպես անձի
պաշտամունքի հասկացության ու պրակտիկայի, այնպես էլ սոցիալիզմի և
կոմունիզմի կառուցման գործում ղեկավարների, հեղինակությունների, առաջ-
նորդների դերի անարխիստական ժխտման դեմ։

ՄԱՐՔՍԻԶՄ-ԼԵՆԻՆԻԶՄԸ ԺԽՏՈՒՄ Է ԱՆՁԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարքսիզմ-լենինիզմը միշտ էլ պայքարել է ականավոր անհատների, որ-
պես պատմության կերտողների, օրենսդիրների դերի նկատմամբ սուբյեկտիվ-
իդեալիստական հայացքի դեմ։
Մարքսը, Էնգելսը, Լենինը մերկացնում էին բուրժուազիայի այն գաղա-
փարախոսներին, որոնք անհատներին վերագրում էին իրենց կամքով, ձրգ-
տումներով և գաղափարներով հասարակական զարգացումը սնող հերոսների
դեր։ Բոլորին հայտնի է, թե Վ. Ի. Լենինը ինչպես էր պսակազերծ անում «հե-
րոսի» և «ամբոխի» նարոդնիկական կոնցեպցիան։ Նման գաղափարախոսու-
թյան թեորիական էությունը հանդիսանում է ժողովրդական մասսաների, որ-
պես հասարակական զարգացման վճռական ուժի, դերի բացասումը, պատմու-
թյան օբյեկտիվ օրենքների ժխտումը, միայնակ հերոսների հակադրումը ժո-
ղովրդական մասսաներին, պատմական գործիչների աստվածացումը։ Այս ա-
մենը հենց այն է, ինչը ընդունված է անվանել անձի պաշտամունքի գաղա-
փարախոսություն։

Այդ գաղափարախոսությունը իրենով ընդգրկում է և երիտասարդ հեգե-
լականների «քննադատորեն մտածող անհատների» և Թոմաս Կարլեյլի «հան-
ճարների» կամ «նախախնամության առաքյալների» և Միխայլովսկու «կա-
խարդական հիպնոզող» «հերոսների» ըմբռնումները և, վերջապես, Նիցշեի
«շիկահեր սատանայի» նողկալի, մարդատյաց տեսությունը։ Ստալինի անձի
պաշտամունքի՝ մարքսիզմ-լենինիզմին խորթ իդեոլոգիայի մեջ արտացոլվել են
այդ սուբյեկտիվ ըմբռնման հիմնական գծերը, նրա ողջ անզորությունը, բայց,
դժբախտաբար, նաև ապականիչ ու հետադիմական ուժը։

Ծագելով սոցիալիզմի բուռն հաջողությունների և պրոլետարիատի դիկ-
տատուրայի պայմաններում, Ստալինի անձի պաշտամունքը հակասական վնաս
հասցրեց մեր հասարակությանը։ Իր բուն էությամբ հակասելով սոցիալիստա-
կան հասարակարգի բնույթին, անձի պաշտամունքի գաղափարախոսությունն
ու պրակտիկան խոչընդոտում էին սոցիալիստական հասարակության կյանքի
բոլոր կողմերի զարգացմանը։ Այլ կերպ չէր էլ կարող լինել։ Չէ որ անձի պաշ-
տամունքը կաշկանդում էր աշխատավորների ստեղծագործական եռանդը,
մասսաների գիտակցության մեջ արմատավորում էր պասիվ կերպով վերև-

վից ցուցումների սպասելու անհրաժեշտությունը, սահմանափակում էր կոմու-
նիստական շինարարությանը ժողովրդի լայն մասնակցության հնարավորու-
թյունը: Անձի պաշտամունքը չարաչար ոտնահարում էր կոմունիստական շի-
նարարության կոլեկտիվ ղեկավարության լենինյան սկզբունքը, մեծապես կաշ-
կանդում ժողովրդական մասսաների ստեղծագործական ոգին, նրանց հավատը
սեփական ուժերի նկատմամբ:

Խիստ բնորոշ է այն հանգամանքը, որ դեռևս 1925 թվականին գերմանացի
կոմունիստ Մե-րիին գրած նամակում Ստալինը պրոլետարական առաջնորդի
հատկանշող գծերից մեկը համարում էր և այն, երբ նրանից վախենում են
(տե՛ս հատ. 7, էջ 50):

Պաշտամունքի լուսապսակն անխուսափելիորեն պտտեցնում է այն գլու-
խը, որի շուրջը նա փայլում է: Այն առաջնորդը, որին երկրպագում են աստծու
նման, բնականաբար, դադարում է ժողովրդի և պարտիայի առջև պատաս-
խանատվություն զգալուց, տառապում է մեծության մոլագարությամբ,
կտրվում է իրեն աճեցրած հողից՝ պարտիայից ու ժողովրդական մասսանե-
րից: Այդպիսի անհատը կանգնում է պարտիայից, կառավարությունից, ժողո-
վրրդից վեր, դադարում է կոլեկտիվի կամքի հետ հաշվի նստելուց, դուրս է գա-
լիս մասսաների վերահսկողությունից: Դառնալով պարտիական և պետական
կարևորագույն հարցերի միանձնյա տնօրինողը, այդպիսի ղեկավարը արմա-
տավորում է կամայականություն, իշխանության չարաշահում, սոցիալիստա-
կան օրինականության հանցավոր խախտումներ, թույլ է տալիս ամենակոպիտ
սխալներ տեսության մեջ և պրակտիկայում:

Վերջին տարիներին մեր պարտիան, նրա Կենտրոնական Կոմիտեն բացա-
հայտեցին և հաղթահարեցին մարքսիզմ-լենինիզմի տեսական և պրակտիկ
բնույթի բազմաթիվ խեղաթյուրումներ, որ թույլ էր տվել Ստալինը: Մեծ սխալ-
ներ էին թույլ տրվել գյուղատնտեսական արտադրության կազմակերպման,
արդյունաբերության կառավարման, պլանավորման, աշխատավորների նյու-
թական բարեկեցության բարձրացման հարցերում: Նշանակալի չափով Ստա-
լինի ամենակոպիտ սխալներով էին պայմանավորված մեր զորքերի ծանր
պարտությունները Հայրենական պատերազմի սկզբնական շրջանում: Ետպա-
տերազմյան շրջանում նա արհամարհելով կոլեկտիվ ղեկավարության սկըզ-
բունքը, գյուղատնտեսության մեջ անցկացրեց մի շարք տնտեսապես չհիմնա-
վորված միջոցառումներ, որոնք դանդաղեցրին նրա արտադրողական ուժերի
զարգացումը:

Անձի պաշտամունքի ժամանակաշրջանի մեծագույն չարիքը հանդիսացան
սոցիալիստական դեմոկրատիայի նեղացումը, պարտիական ու պետական
կյանքի լենինյան նորմերի խախտումը, պարտիական-պետական վերահսկողու-
թյան լենինյան սկզբունքի վերացումը: Ստալինը ստեղծել էր պետական ան-
վտանգության օրգանների առանձնահատուկ. միայն իր կողմից վերահսկվող
իրավիճակ, ձգտելով դրանք դնել պարտիայից և իշխանության օրգաններից
վեր: Այս ամենը հանգեցրեց արդարադատության հանրաճանաչ նորմերի
խախտման, անհիմն ռեպրեսիաների, պարտիայի, պետության, ժողովրդական
տնտեսության, բանակի ազնիվ, բայց Ստալինի համար անցանկալի գործիչ-
ների ոչնչացման: Ինչպես ասում է Ն. Ս. Խրուշչովը. «... այն ժամանակ հա-
ճախ մարդը աշխատանքի էր գնում և չգիտեր, արդյոք, կվերադառնա՞ տուն,
արդյոք կտեսնի՞ իր կնոջը, արդյոք կտեսնի՞ իր երեխաներին: Եթե մարդն

ընկներ այնտեղ, որտեղ ընկնում էր, իսկ դուք գիտեք, թե ես ինչի մասին եմ
ասում, ապա այնտեղ ոչ մեկը իրավացի չէր լինում: Մենք ընդմիշտ վերջ ենք
տվել այդպիսի կամայականությանը»:

Եվ դեռ գտնվում են մարդիկ, որոնք բուդդական անվրդովությամբ և հե-
թանոսական քրմերի սառնարյունությամբ փառաբանում են անհատի պաշ-
տամունքը՝ անմեղ մարդկանց արյունով օծված անխուսափելի զոհասեղանով:

Ոչ, նրանց չի հաջողվի վերածնել անձի պաշտամունքի մռայլ ժամա-
նակները:

Պարտիան, ամբողջ ժողովուրդը սրբությամբ պահպանում և զարգացնում
են սոցիալիստական դեմոկրատիզմի հիմքերը: Եվ այդ պատճառով էլ ամբողջ
սովետական ժողովուրդը բուռն ծափահարություններով դիմավորեց Նիկիտա
Սերգեևիչ Խրուշչովի վստահ, վճռական խոսքերը, որոնք ուղղված էին կամա-
յականության և բռնության ջատագովներին. «... իզուր են ջանքերը նրանց,
ովքեր ուզում են փոխել կարգերը մեր երկրում, վահանի վրա վերցնել և պաշտ-
պանության տակ առնել Ստալինի կատարած չարաշահությունները: Մենք հաս-
կանում ենք, թե ինչ նպատակով է դա արվում, և մեր ժողովուրդը, մեր պար-
տիան պատասխանում են՝ այդպիսի դրոշով ավելի լավ է չխցկվեք մեր պար-
տիայի մեջ, մեր ժողովրդի մեջ»:

Այո, այն դրոշակը, որ ուզում են բարձրացնել որոշ մարդիկ, ներկված է
սոցիալիզմի և կոմունիզմի գործի համար պայքարած մարտիկների արյունով,
պարտիային ու հայրենիքին նվիրված ժողովրդի ազնիվ զավակների արյունով:

Այս է անձի պաշտամունքի պրակտիկայի էությունը: Պարզ է, որ անձի
պաշտամունքը խորթ է մարքսիզմ-լենինիզմին, անհանդուրժելի է սոցիալիզմ
և կոմունիզմ կառուցող հասարակարգում:

ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ՎԵՀՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարքսիզմ-լենինիզմի ուսմունքին հավատարիմ ՍՄԿՊ-ն վիթխարի աշ-
խատանք ծավալեց Ստալինի անձի պաշտամունքը մերկացնելու և նրա վնա-
սակար հետևանքները հաղթահարելու ուղղությամբ: Պարտիական կյանքի
լենինյան նորմերի, սոցիալիստական օրինականության վերականգնումով եր-
կրի կյանքը դրվեց նորմալ հունի մեջ: Մեր պարտիան ղեկավարվում է պատ-
մության մեջ անհատի, առաջնորդի և մասսաների դերի վերաբերյալ եղած
մարքսիստական ուսմունքով: Հայտնի է, թե Մարքսը և Էնգելսը ինչպես էին
քննադատում լասսալականների փորձերը՝ ստեղծելու «Լասսալի քծնալի պաշ-
տամունքը»: Մարքսը և Էնգելսը վճռականորեն հանդես էին գալիս իրենց մե-
ծարման, իրենց անձի պաշտամունք ստեղծելու հնարավորությունների դեմ:
1877 թվականին Բլոսին ուղղված նամակում Մարքսը գրում էր, որ «անհատի
ամեն մի պաշտամունքի նկատմամբ ունեցած հակակրանքի պատճառով» իր
և Էնգելսի մտնելը կոմունիստների ընկերության մեջ «տեղի ունեցավ այն պայ-
մանով, որ կանոնադրությունից դուրս է նետվելու այն ամենը, ինչ նպաստում
է հեղինակությունների առջև սնահավատ խոնարհվելուն...» (К. Маркс и
Ф. Энгельс, Соч., т. 26, изд. 1-ое, стр. 487—488):

Ֆ. Էնգելսը ևս անթույլատրելի էր համարում անհատի փառաբանումը: Իր
նամակներից մեկում նա նշում էր. «Եվ Մարքսը, և ես, մենք միշտ էլ դեմ ենք

ծղել առանձին անձանց նկատմամբ ամեն մի հրապարակային ցուցարարության, բացառությամբ միայն այն դեպքերի, երբ դա ունենում էր որևէ նշանակալից նպատակ. իսկ ամենից ավելի մենք դեմ էինք այնպիսի ցուցարարության, որը մեր կենդանության ժամանակ վերաբերում էին անձամբ մեզ» (նույնը, հատ. 28, էջ 385)։

Անհատների առջև խոնարհվելու դեմ առանձին հակակրանքով էր հանդես գալիս Վ. Ի. Լենինը։ Նա հետևողականորեն պայքարում էր անհատի դերի սխալ ըմբռնման, նրա փառաբանման դեմ։ Նա հատկապես անզիջող էր, երբ հարցը վերաբերում էր անձամբ իրեն։ Հայտնի են բազմաթիվ փաստեր, որոնք վկայում են այդ մասին։ Պարտիայի IX համագումարի վերջին նիստերից մեկում, 1920 թվականի ապրիլի 5-ին համագումարի պատգամավորները մեծ սիրով ու անկեղծությամբ ողջունում էին Վլադիմիր Իլյիչին՝ նրա ծննդյան հիսունամյակի կապակցությամբ։ Երկու հռետորների ողջույնի ելույթներից հետո Վ. Ի. Լենինն ասաց, որ դա միանգամայն բավական է և խնդրեց անցնել գործնական հարցերի քննարկմանը։ Սակայն զգացմունքների անկեղծ հեղեղը շարունակվում էր։ Այդ ժամանակ Վլադիմիր Իլյիչը հեռացավ նիստից, չցանկանալով լսել գովասանական ճառերը։ Որոշ ժամանակից հետո հեռախոսի մոտ կանչելով նիստում նախագահող Գ. Ի. Պետրովսկուն, Վ. Ի. Լենինը համառորեն պահանջեց «գիլյոտինի ենթարկել» այդ «խայտառակությունը», դադարեցնել այդ «գովասանական խոսքերի հեղեղը» (տե՛ս Հիշողություններ Վ. Ի. Լենինի մասին, մաս I, էջ 617 և մաս II, էջ 470)։ Ինչպե՞ս այստեղ չհիշել Ստալինի յոթանասունամյակի կապակցությամբ ողջույնների հրապարակումը մեր մամուլում, որը տևեց երկու տարուց ավելի։

Հին բոլշևիկ Մ. Ս. Օլմինսկին պատմում է, թե ինչպես Վ. Ի. Լենինն իր անվան թանգարան կազմակերպելու վերաբերյալ մի խումբ ընկերների առաջարկն արգելեց, դժգոհությամբ ասելով. «Դուք չեք կարող պատկերացնել, թե ինձ համար որքան տհաճ է իմ անձը մշտապես առաջ քաշելը» (О. Лежава, Н. Нелидов. М. С. Ольминский. Жизнь и деятельность. 1962 г., стр. 221—222)։ Ինչպես դարձյալ չհիշել Ստալինի թանգարան-պալատները, նվերների թանգարանը նրա յոթանասունամյակի կապակցությամբ։ Եվ այժմ, երբ բարոյական մաքրության այն բարձունքներից, ուր բարձրացել է պարտիան, ետ ես նայում Ստալինի պաշտամունքի այդ փաստերին, ապա ակամա հիշում ես Իլյիչի հիանալի ճիշտ խոսքերը այն մասին, որ մեծամտացած մարդու դրությունը «բավականին հիմար, խայտառակ և ծիծաղելի դրություն է» (Երկեր, հատ. 30, էջ 676)։

Վ. Ի. Լենինը միայն համեստությունից ու ցուցամոլության նկատմամբ ունեցած հակակրանքից չէր, որ չէր սիրում, երբ չափից ավելի մեծարում էին իր անձը։ Ոչ, այստեղ էությունը կայանում էր հասարակական կյանքում անհատի դերի պրոբլեմի նկատմամբ նրա ունեցած սկզբունքային վերաբերմունքի մեջ, ժողովրդական մասսաներին, պարտիային, նրա կոլեկտիվ առաջնորդին՝ Կենտկոմին առաջին պլանի վրա քաշելու նրա ձգտման մեջ։ Բնորոշ է, որ 1920 թվականին պարտիայի Մոսկվայի կազմակերպության վերահաշվառման ժամանակ հարցաթերթիկի այն հարցին, թե ինչո՞ւմն է արտահայտվում ձեր մասնակցությունը Հոկտեմբերյան ռևոլյուցիային», Իլյիչը պատասխանել է. «Կենտկոմի անդամ»։ Ղեկավարման կոլեկտիվ օրգանը նրա համար միշտ եղել է ամենաբարձր հեղինակությունը։

Այս է Մարքսի, Էնգելսի, Լենինի սկզբունքային վերաբերմունքը անձի պաշտամունքին, վերաբերմունք, որը հենց շեմքից մերժում է անձի պաշտամունքը որպես կրոնի հետ շաղկապվող իդեալիստական գաղափարախոսություն։ Եվ, իհարկե, աննախանձելի վիճակում են հանդես գալիս նրանք, ովքեր անձի պաշտամունքի մերկացումը մեր պարտիայի, նրա Կենտկոմի կողմից համարում են ոչ ավելի, ոչ պակաս, քան... նահանջ լենինիզմից, որը խախտում է «Լենինի ամբողջական ուսմունքը առաջնորդների, պարտիայի, դասակարգի և մասսաների փոխհարաբերությունների մասին»։

Զարգացնելով Ստալինի անձի պաշտամունքի մասին պարտիայի XX և XXII համագումարի որոշումներն ու հետևությունները, Կենտկոմի հունիսյան պլենումը, ՍՄԿՊ Կենտկոմի 1963 թվականի հուլիսի 14-ի Բաց նամակը վերստին մատնանշում են անձի պաշտամունքի անհամատեղելիությունը կոմունիզմի տեսության և պրակտիկայի հետ։ Արդարացի քննադատության են ենթարկվում ՉԿՊ-ի ղեկավարներն այն բանի համար, որ նրանք «ստանձնել են անձի պաշտամունքի պաշտպանների, Ստալինի սխալ հայացքները տարածողների դեր»։ ՍՄԿՊ Կենտկոմը բացահայտ կերպով և վճռականորեն հայտարարում է, որ ոչ ոքի թույլ չի տա ի չիք դարձնել Ստալինի պաշտամունքի դրսևորման այլանդակ ձևերի դեմ մղված տասնամյա պայքարի պտուղները, ոչ ոքի թույլ չի տա վերածնել և մեր վզին փաթաթել Ստալինի ժամանակների բարքերն ու նորմերը։ «Ոչ ոքի չի հաջողվի մարքսիստ-լենինյաններին, առաջադեմ մարդկանց տանել անձի պաշտամունքի պաշտպանության ուղիով»— Կենտկոմի նամակի այս տողերը արտահայտում են ամբողջ պարտիայի, մեր երկրի բոլոր աշխատավորների խոհերն ու վճռականությունը։

Անձի պաշտամունքի դեմ հետևողական, անհաշտ ու սկզբունքային պայքարի օրինակ է տալիս մեզ պարտիայի լենինյան Կենտկոմը, նրա առաջին քարտուղար Ն. Ս. Խրուշչովը։ Բոլորն էլ մեծագույն հարգանքով են նշում նրա համարձակությունն ու շիտակությունը անձի պաշտամունքի գաղափարախոսության մերկացման գործում։ Եվ գլխավորն այստեղ գործնական այն միջոցառումներն են, որոնք ձեռնարկվել են անձի պաշտամունքի հետևանքները հաղթահարելու և ապագայում նրա երևան գալու հնարավորությունը կանխելու նպատակով։ «Ստալինը այլևս կենդանի չէ,— ասում էր Ն. Ս. Խրուշչովը պարտիայի XXII համագումարում,— բայց մենք հարկավոր համարեցինք պսակազրկել ղեկավարման այն խայտառակ մեթոդները, որ լայն ծավալ էին ընդունել նրա անձի պաշտամունքի իրադրության մեջ։ Մեր պարտիան այդ անում է, որպեսզի այդօրինակ երևույթներն այլևս երբեք չկրկնվեն» (ՍՄԿՊ XXII համագումարի նյութերը, էջ 326)։

Պարտիան լիովին վերականգնեց պարտիական կյանքի լենինյան նորմերը, կոլեկտիվ ղեկավարության սկզբունքները։ Զարգանում և կատարելագործվում է ներպարտիական դեմոկրատիան։ Այդ բանն իր արտահայտությունն է գտնում պարտիայի համագումարների և Կենտկոմի պլենումների կանոնավոր գումարման մեջ, քաղաքական կարևորագույն որոշումների, պարտիայի փաստաթղթերի համաժողովրդական քննարկումների մեջ։ Բավական է ասել, որ ՍՄԿՊ Ծրագրի նախագծի քննարկմանը մասնակցեցին ավելի քան 70 միլիոն մարդ։ Լիովին վերականգնվել է սոցիալիստական օրինականությունը,

ռեաբիլիտացիայի են ենթարկվել բոլոր նրանք, ովքեր տուժել էին անմեղ կեր-
պով։ Պարտիայի նոր Ծրագրում և Կանոնադրության մեջ սահմանված է ընդ-
լայնել պարտիական օրգանների ընտրականության սկզբունքը վերից վար,
պարտիական կոմիտեների աշխատանքին մասնակից դարձնել աշխատավորնե-
րի լայն խավերին։ Պարտիական կյանքի օրենքի աստիճանի են բարձրացված
պարտիական օրգանների կազմի սիստեմատիկ նորացման, ղեկավարության
հաջորդականության սկզբունքները։ Լայն հնարավորություններ են ստեղծվել
քննադատության և ինքնաքննադատության ծավալման համար։
Դեմոկրատիզմի զարգացման և օրինականության ամրապնդման գործում
Դեմոկրատիզմի զարգացման և օրինականության ամրապնդման գործում
անգնահատելի դեր կխաղա պարտիական-պետական վերահսկողության՝ Ստա-
լինի կողմից մերժված լենինյան սկզբունքի վերականգնումը, որը կատարվեց
ՍՄԿՊ Կենտկոմի նոյեմբերյան (1962 թ.) պլենումի որոշմամբ։ Այդ վերահըս-
կողությունը հենվում է վերահսկողության օրգաններում միլիոնավոր աշխա-
տավորների մասնակցության վրա։
Անձի պաշտամունքի վնասակար հետևանքների հաղթահարման շնորհիվ
Անձի պաշտամունքի վնասակար հետևանքների հաղթահարման շնորհիվ
երկրում իրականացվել են վիթխարի միջոցառումներ, որոնք պայմանավորե-
ցին էկոնոմիկայի ու կուլտուրայի ծաղկումը, ժողովրդի բարեկեցության բարձ-
րացումը։ Դրանցից ավելի ռևոլյուցիոն միջոցառումներն են՝ խոպան հողերի
յուրացումը, արդյունաբերության և շինարարության կառավարման վերակա-
ռուցումը, ՄՏԿ-ների վերակազմումը, պլանավորման պրակտիկայի փոփոխու-
մը, գյուղատնտեսության կառավարման գործուն ձևերի ստեղծումը, ժողովըր-
դական տնտեսության պարտիական ղեկավարման ձևերի կատարելագործումը։
Արտաքին քաղաքականության բնագավառում խոշորագույն հաջողություն-
Արտաքին քաղաքականության բնագավառում խոշորագույն հաջողություն-
ներ են ձեռք բերվել խաղաղության ամրապնդման, սոցիալական տարբեր սիս-
տեմների խաղաղ գոյակցության լենինյան սկզբունքի իրականացման գործում։
Բավական է հիշել խաղաղության բախտի համար ամենավտանգավոր ճգնա-
ժամի լուծումը Կարաիբյան ծովի շրջանում։ Ահա մի հաղթանակ ևս՝ մթնոլոր-
տում, տիեզերական տարածության մեջ և ջրի տակ միջուկային զենքի փորձար-
կումների արգելման մասին պայմանագրի ստորագրումը։ Այնուամենայնիվ
գալիս է այն ժամանակը, երբ դոգմատիզմի և աղանդավորության խորամիտ
տեսաբաններին հակառակ, առաջին անգամ Լենինի կողմից առաջ քաշված
ընդհանուր և լրիվ զինաթափման գաղափարը կիրագործվի կյանքում։
Այս ամենից հետո որքան զայրացուցիչ ու ողորմելի է ՉԿՊ-ի ղեկավա-
Այս ամենից հետո որքան զայրացուցիչ ու ողորմելի է ՉԿՊ-ի ղեկավա-
րության այն ստահոդ զրպարտությունը, թե իբր մթնոլորտում, ջրի տակ և
տիեզերքում միջուկային փորձարկումների դադարեցման պայմանագրի ստո-
րագրումը մեծ զիջում է իմպերիալիզմին, դավաճանություն ժողովրդին։ Խոր-
ն վտանգավոր մոլորություն։
Սովետական կառավարության 1963 թ. օգոստոսի 3-ին հրապարակած
Սովետական կառավարության 1963 թ. օգոստոսի 3-ին հրապարակած
Հայտարարությունը ջրի երես դուրս բերեց և արմատապես հերքեց Չինաստա-
նի կառավարող շրջանների միանգամայն վնասակար դիրքը միջուկային փոր-
ձարկումները դադարեցնելու և զինաթափման ասպարեզում հետագա առաջըն-
թաց քայլեր կատարելու ուղղությամբ։
ՉԿՊ ղեկավարության «թեորետիկ» մարզանքները և պրակտիկ պառակ-
ՉԿՊ ղեկավարության «թեորետիկ» մարզանքները և պրակտիկ պառակ-
տիչ վարքագիծը լիովին տոգորված է մեր պարտիայի կողմից վաղուց դատա-
պարտված անձի պաշտամունքի ոգով։
Տեսության բնագավառում Ստալինի պաշտամունքի կապանքներից ձեր-
Տեսության բնագավառում Ստալինի պաշտամունքի կապանքներից ձեր-

բազերծումը մեզ տվեց ՍՄԿՊ Ծրագիրը՝ ստեղծագործական մարքսիզմ-լենի-
նիզմի պատմական փաստաթուղթը։
Այս ամենն անչափ բարձրացրեց պարտիայի, նրա լենինյան Կենտրոնա-
կան Կոմիտեի հեղինակությունը, ամրապնդեց պարտիայի շարքերի միասնու-
թյունը, պարտիայի կապը ժողովրդի հետ։ Եվ դրա հետևանքով՝ դեպի կոմու-
նիզմ առաջընթաց շարժման աննախընթաց արագացում։

ԿՈՄՈՒՆԻԶՄԻ ԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ ԱՆՀՆԱՐԻՆ Է ԱՌԱՆՑ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ԱՌԱՆՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ

Անձի պաշտամունքի մերժումը նշանակո՞ւմ է արդյոք հեղինակու-
թյունների, առաջնորդների դերի ու նշանակության ժխտում ռևոլյուցիոն շարժ-
ման, կոմունիստական հասարակարգի կառուցման մեջ։ Այդպես մտածող
մարդիկ խորապես սխալվում են։ Առանց հեղինակությունների, առանց ճանաչ-
ված, տաղանդավոր կազմակերպիչների, առաջնորդների կոմունիստական
շարժումը չի կարող հաղթանակել։ Մարքսիզմ-լենինիզմը միշտ պայքարել է և
պայքարելու է ֆատալիստական և անարխիստական մանրբուրժուական կոն-
ցեպցիաների դեմ, որոնք ժխտում են քաղաքական ղեկավարների, մասսաների
առաջնորդների դերը։ Ինչպես բազմիցս մատնանշել է Վ. Ի. Լենինը, «Մարք-
սիստները չեն կարող ինտելիգենտ-ռադիկալի սովորական տեսակետի վրա
կանգնել՝ նրա «ոչ մի հեղինակություն» իբր ռևոլյուցիոն տեսակետի վերացա-
կանությամբ։
Ոչ։ Ամբողջ աշխարհում լիակատար ազատագրության համար համառորեն
Ոչ։ Ամբողջ աշխարհում լիակատար ազատագրության համար համառորեն
պայքարող բանվոր դասակարգին հեղինակություններ հարկավոր են...»
(Երկեր, հատ. 11, էջ 518)։ Սակայն նույնիսկ ամենաականավոր անձնավո-
րության հեղինակությունը գործունեության բոլոր ոլորտներում ընդհանուր ոչ
մի բան չպետք է ունենա այդ անձնավորության, հեղինակություն և ճանաչում
նվաճած այդ առաջնորդի աստվածացման հետ։ Ինչպես գրում էր Վ. Ի. Լենի-
նը, «այդ հեղինակությունը ոչ մի ընդհանուր բան չունի, իհարկե, բուրժուա-
կան գիտության և ոստիկանական քաղաքականության կազյոննի հեղինակու-
թյունների հետ» (Նույն տեղը, էջ 518)։
Պրոլետարիատի ղեկավարները, հեղինակությունները, առաջնորդները
Պրոլետարիատի ղեկավարները, հեղինակությունները, առաջնորդները
առաջ են քաշվում և այդ դիրքը գրավում են աչքի ընկնող գիտելիքների ու ըն-
դունակությունների, անձնազոհ կերպով մարքսիզմ-լենինիզմի գաղափարներին
ծառայելու, մասսաների հետ ունեցած սերտ կապի շնորհիվ։ Անձի պաշտա-
մունքի մերկացումն ու հաղթահարումը պայմաններ ստեղծեցին տաղանդավոր
ղեկավարների, տեսաբանների ու պրակտիկների, պարտիայի ու ժողովրդի սերն
ու վստահությունը վայելող լենինյան տիպի գործիչների աճման համար։
«Պարտիան հենվելով մարքսիզմ-լենինիզմի ուսմունքի վրա, ասել է և
«Պարտիան հենվելով մարքսիզմ-լենինիզմի ուսմունքի վրա, ասել է և
ասում է. մենք կողմնակից ենք հեղինակություններին։ Բանվոր դասակարգը,
կոմունիզմ կառուցող ժողովուրդը պետք է ունենան վաստակավոր հեղինակու-
թյուններ, առաջնորդներ։ Սովետական ժողովրդի փորձված առաջնորդն է մեր
կոմունիստական պարտիան, նրա լենինյան Կենտրոնական Կոմիտեն, որի մեջ
ընտրվում են պարտիայի ու երկրի ամենահեղինակավոր մարդիկ»։ Ն. Ս.
Խրուշչովի այս խոսքերը պարզորոշ կերպով արտահայտում են առաջնորդների
դերի լենինյան ըմբռնման բուն էությունը։

Ռևոլյուցիոն շարժման խոշոր առաջնորդներն աչքի են ընկնում համեստությամբ, մեծամտության բացակայությամբ, ապրում են ժողովրդի շահերով և անխզելիորեն կապված են նրա հետ։ Նրանք միշտ խստորեն հաշվետու են ժողովրդին, հասարակությանը և պատասխանատու են նրա առջև իրենց գործողությունների համար։ Ռևոլյուցիոն պրոլետարիատը հպարտացել և հպարտանում է իր առաջնորդներով։ Մեծագույն առաջնորդներ են եղել Մարքսը, Էնգելսը, Լենինը։ Նրանց մեջ մարմնավորված էր այն ամենայն լավագույնը, որ հատուկ է ռևոլյուցիոն պրոլետարիատին։ Բոլոր մարդկանցից մեծագույնը՝ Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը նույնքան մեծ էր իր համեստությամբ, կարգապահությամբ, պարտիայի ու ժողովրդի հանդեպ ունեցած պատասխանատվության գիտակցմամբ։ «Հասարակ է ինչպես ճշմարտությունը»—բանվորների կողմից տրված Լենինի այս դիպուկ բնութագիրը բացահայտում է լենինյան տիպի առաջնորդի ամբողջ էությունը։ Լենինը չէր կարող ապրել, աշխատել, զարգացնել տեսությունն առանց աշխատավորների հետ ունեցած կապի։ Իր ամբողջ գործունեության ընթացքում Վ. Ի. Լենինը ոչ մի անգամ չի չարաշահել իր անսահման հեղինակությունը՝ առանց կոլեկտիվի կամքի ու համաձայնության այս կամ այն հարցը լուծելու համար։ Լենինը մշտապես հանդես էր գալիս աշխատավորների առաջ, գնում էր գործարանները, ֆաբրիկաները, գյուղերը, ընդունում էր ժողովրդի հարյուրավոր պատվիրակների։ Դրա համար նա չէր խնայում ուժերը, չէր խնայում կյանքը։ Լ. Ֆոտիևայի վկայությամբ, քաղաքացիական պատերազմի ահեղ տարիներին Վ. Ի. Լենինը ամենավտանգավոր և բարդ հանգամանքներում մասսայական միտինգներում հանդես է եկել, ոչ լրիվ տվյալներով, 216 անգամ (տե՛ս Լ. Ֆոտիևա, Լենինի կյանքից, 1960, էջ 146)։

Վ. Ի. Լենինը բարձր էր գնահատում համաշխարհային պրոլետարիատի այնպիսի ականավոր առաջնորդներին, ինչպիսիք էին Վ. Լիբկնեխտը, Ա. Բեբելը, Կ. Լիբկնեխտը, Ռ. Լյուքսեմբուրգը, Ի. Բաբուշկինը, Յա. Սվերդլովը և ուրիշներ։ Նրանց գործունեության մեջ, նրանց վարքագծի մեջ նա տեսնում էր պրոլետարական առաջնորդների լավագույն գծերի արտահայտությունը։ Եվ ամենաբարձր ու վճռական բանը, որ Լենինը տեսնում էր նրանց բնավորության մեջ, դա սերն էր դեպի ժողովուրդը, անխզելի կապը նրա հետ։ Հենց այդ պատճառով էլ, ասում էր Լենինը, օրինակ, այնպիսի մի ղեկավար, ինչպիսին է Յա. Մ. Սվերդլովը, «կարողանում էր իր մեջ մարմնավորել ոչ միայն բանվորներից սիրված մի առաջնորդ, ոչ միայն մի առաջնորդ, որն ամենից ավելի լայն և ամենից ավելի շատ գիտեր պրակտիկան, այլև առաջավոր պրոլետարների մի կազմակերպիչ» (Երկեր, հատ. 29, էջ 94)։

Վ. Ի. Լենինը բացահայտելով պրոլետարական առաջնորդների հայտնաբերման ու առաջքաշման օրինաչափությունը, մատնանշում էր, որ «մեծ ռևոլյուցիաներն իրենց պայքարի ընթացքում առաջ են քաշում մեծ մարդիկ և այնպիսի տաղանդներ են հայտաբերում, որոնք առաջ անհնար էին թվում» (Նույն տեղ, էջ 96)։

Փոքր-ինչ ձևափոխելով այս միտքը, կարելի է ասել. կոմունիզմի ծավալուն կառուցման մեծ դարաշրջանը առաջ է քաշում այդ դարաշրջանին արժանի մարդիկ, հայտաբերում է այնպիսի տաղանդներ, որոնք դեռ միայն վերջերս, մեկ աստվածացված անձնավորության բռնության պայմաններում, անհնար էին թվում։ Կոմունիզմի եռուն, ստեղծագործական աշխատանքով լի առօրյան արդեն նախապատրաստել և առաջ է քաշել, օգտագործելով լենինյան արտա-

հայտությունը, «...ամենից վարպետ կազմակերպիչներ, պարտիայի ամենատաղանդավոր քաղաքական առաջնորդներ, որոնք հարկ եղած րոպեին ընդունակ են վճռական մարտի լոզունգ տալու և ղեկավարելու այդ մարտը» հանուն կոմունիզմի (Երկեր, հատ. 5, էջ 25)։ Պարտիայի լենինյան Կենտրոնական Կոմիտեն լենինյան տիպի ականավոր գործիչ Ն. Ս. Խրուշչովի գլխավորությամբ՝ ահա պարտիայի ու ժողովրդի հեղինակավոր կոլեկտիվ առաջնորդը։ Նրա ճանաչված ղեկավարն է հանդիսանում ՍՄԿՊ Կենտկոմի Նախագահությունը, որը ընտրվել է պարտիայի կամքով։ Ընկեր Ն. Ս. Խրուշչովի կողմից գլխավորվող պարտիայի Կենտկոմը տալիս է համեստության, ժողովրդայնության, գործարարության օրինակ, հատկություններ, որոնք այնքան երկար ժամանակ պակասում էին մեր պարտիայի կյանքում։ Աշխատավորների հետ ամենօրյա կենդանի շփման տրադիցիան, որ ստեղծել էր մեծ Լենինը, այժմ ամենալայն զարգացում է ստացել։ Չկա այնպիսի խոշոր կառույց, տնտեսական շրջան, միութենական ռեսպուբլիկա, խոշոր ձեռնարկություն, որտեղ եղած չլինեն պարտիայի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Նիկիտա Սերգեևիչ Խրուշչովը, Նախագահության անդամները, ՍՄԿՊ Կենտկոմի քարտուղարները։ Այժմ ակներև է, որ «անփոխարինելի» մարդկանց, «բոլոր և ամեն տեսակի գիտությունների կորիֆեյների» ժամանակը անվերադարձ կերպով անցել է։

ՉԿՊ-ի ղեկավարների տրամաբանությամբ թույլատրելի է մասսայական ռեպրեսիաների և աղաղակող ապօրինությունների հրահրողին անվերջ փառաբանել, իսկ այդ ամենի դեմ պայքարող, կոմունիզմի կառուցման գործը մեծապես առաջ մղող լիդերներին՝ զրպարտել։ Ահա թե ուր է տանում նրանց դոգմատիզմն ու պառակտիչ վարքագիծը։

Մեր պարտիան մերժում է անձի պաշտամունքը, բայց արդարացի կերպով ընդգծում է իր ականավոր ղեկավարների դերը, պատշաճորեն գնահատելով նրանց ծառայությունները։

Իր ելույթներին այնքան հատուկ շիտակությամբ Ն. Ս. Խրուշչովը պարտիայի XXII համագումարում ասում էր. «Համագումարում տեղի ունեցած շատ ելույթներում, այլև հաճախ մեր մամուլում, խոսելով մեր պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեի գործունեության մասին, ինչ-որ առանձնահատուկ կերպով շեշտում են իմ անձնավորությունը, ընդգծում են իմ դերը պարտիայի ու կառավարության կարևորագույն միջոցառումների անցկացման գործում։

Ես հասկանում եմ այն բարի զգացմունքները, որոնցով ղեկավարվում են այդ ընկերները։ Թույլ տվեք, սակայն, ամենայն ուժով ընդգծել, որ այն ամենը, ինչ ասվում է իմ հասցեին, պետք է վերագրվի մեր լենինյան պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեի հասցեին, Կենտկոմի Նախագահության հասցեին»։

Իր դիրքի և հեղինակության նկատմամբ առաջնորդի հենց այդպիսի մոտեցումը կանխում է անհատի պաշտամունքի երևան գալու, կոլեկտիվից կտրվելու հնարավորությունը։ Արտահայտելով լենինյան ոգին ու հայացքները ղեկավարների, պարտիայի ու ժողովրդի հարաբերակցության մասին, Ն. Ս. Խրուշչովը հայտնեց բոլորին հարազատ մի միտք. «Պետք է դեպի պարտիան և նրա ղեկավարությունը հարգանք դաստիարակել ոչ թե երկյուղով, այլ ժողովրդի հետ սերտ կապով վաստակել այդ հարգանքը, ժողովրդի սերը, նրա պաշտպանությունը, պետք է ժողովրդի հետ բաժանել նրա աշխատանքն ու պայքարը։ Դա ճիշտ և ամենաուժեղ միջոցն է»։ Կոմունիզմի համար մղած իր պայքարում միայն այդ միջոցն է կիրառում պարտիայի լենինյան Կենտկոմը։

ԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ԱՌԹԻՎ

I

ՀՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչությունը վերջերս լույս ընծայեց Ց. Խանզադյանի Հոդվածների ժողովածուն, որն առիթ ծառայեց պրոֆ. Հ. Գաբրիելյանին հանդես գալու մեր ամսագրի սույն համարում։ Տպագրելով նրա գրախոսականը, անհրաժեշտ ենք համարում ասել, որ խմբագրությունը համամիտ չէ նույն հարցի շուրջը Հ. Գաբրիելյանի անցյալում հրապարակած բրոշյուրի մի շարք բռնազբոս և հախուռն ընդհանրացումներին։

Նախ մի քանի խոսք այն մասին, թե ով է Ց. Խանզադյանը։

Տակավին երիտասարդ տարիներին, ինչպես ինքն է գրում, հարել է դաշնակցությանը, այնուհետև՝ սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպության (սպեցիֆիկների) խմբակին։ Նրա ժողովածուն հրատարակողներին քաջ հայտնի է, որ իր կյանքի ընթացքում Ց. Խանզադյանը երբեք չի հարել բոլշևիկներին։ Սակայն խնդիրն այն է, որ սովետական կարգեր հաստատվելուց հետո, նա մի շարք այլ մտավորականների հետ միասին կանգնեց սովետների պաշտպանության դիրքերում։ Այդ ժամանակամիջոցում, անշուշտ, նա շնորհակալ և լուրջ գործ է կատարել թարգմանական գրականության, լեզվաշինարարության, հատկապես մանկավարժության բնագավառում։ Որ նրա քննադատական մի քանի հոդվածները որոշ արժեք են ներկայացնում մեր գրաքննադատության պատմության համար՝ դա անհերքելի է։ Բայց նրա գրականագիտական համեստ ժառանգությունը վերցրած ամբողջովին՝ համեմված է մարքսիզմին խորթ հայացքներով, տառապում է ակներև էկլեկտիզմով, մի հանգամանք, որը փաստորեն շղարշում են գրքի առաջաբանի (կամ երկու խոսքի) հեղինակներ՝ Հ. Ղանալանյանը և Ա. Ինճիկյանը։

Բանն այն է, որ Ց. Խանզադյանի ժողովածուում տեղ գտած արվեստի և գրականության վերաբերող արատավոր հայացքներն ըստ էության արձագանքում են բուրժուական գաղափարախոսության այն նկրտումներին, որոնց դեմ պարտիան կոչ է անում անհաշտ պայքար մղելու։ Ինչպես երևում է ժողովածուի ո՛չ կազմողը և ոչ էլ խմբագիրները հաշվի չեն նստում պատմական կոնկրետ ժամանակի հետ։ Նրանց համար կարծես թե ինքնանպատակ է լույս աշխարհ հանել անցյալի այս կամ այն գործչի գրական ժառանգությունը։ Սակայն դա մի խոր մոլորություն է, որն էապես վնասում է նոր մարդու աշխարհայացքի ձևավորմանը։

Պրոֆ. Հ. Գաբրիելյանն իր հոդվածում ճիշտ է գնահատում Ց. Խանզադյանի ժողովածուի արատավոր մի քանի թեզերը։ Սակայն, դժբախտաբար նա չի անդրադարձել գրքի էական այլ կողմերին, որոնց մասին անհրաժեշտ ենք համարում ասել մի քանի խոսք։

Հիրավի, Ց. Խանզադյանը որպես էսթետացող գրականագետ իր աշխատության մի շարք էջերում զարտուղի կերպով պրոպագանդում է «արվեստը արվեստի համար» բուրժուական սկզբունքը։ Այսպես, օրինակ, ժողովածուի 104-րդ էջում կարդում ենք, որ Սուրխաթյանն իր Գրական գոհարներում նպատակ է դրել «...մի կողմից բնորոշել գրողների դեմքը, մյուս կողմից—ընթերցողի ձեռքը տալ գեղարվեստական, ուրեմն և սոցիալական արժեք ունեցող գրական արտադրություններ։ Մի խնդիր, որը միանգամայն անլուծելի է, և ակներև պատճառով՝ գիտական-պատմական և գեղարվեստական պահանջները հաճախ ամենևին չեն բռնում իրար» (ընդգծումը մերն է. խմբ.)։

Այսպիսով, Ց. Խանզադյանը գտնում է անհարիր, երբ որևէ գրական երկ գրվում է թե՛ հասարակական և թե գեղարվեստական պահանջների համեմատ։ Ըստ Խանզադյանի, եթե գեղարվեստական գործն ունի պատմագիտական արժեք, ապա այն չի կարող գեղարվեստական լինել։ Նրա կարծիքով գեղարվեստական երկը չի կարող միաժամանակ սոցիալական արժեք ունենալ։ «Զուտ» արվեստի ելակետից մեկնող Ց. Խանզադյանն այս երևույթը համարում է բնական։ Հենց այս տեսանկյունից էլ նա վիճարկում է Ա. Մյասնիկյանի՝ մի քանի գրողներին տված գնահատականները։

Սակայն դժվար չէ ապացուցել, որ «զուտ» արվեստի այդ տեսակետը վաղուց հերքված է բոլոր ժողովուրդների արվեստի զարգացման հարուստ պատմությամբ, այդ թվում և հայ գրողների բազմաթիվ երկերով։ Ուշագրավ է, որ գրականագետ Սուրխաթյանի միտումը՝ գիտական-պատմականը զուգորդելու գեղարվեստականի հետ, Ց. Խանզադյանը գնահատում է որպես «անգիտական» մեթոդ և «հերքում է» Սուրխաթյանի «խակ ընդհանրացումները»։ Սակայն կյանքը վաղուց հերքել է Ց. Խանզադյանի մոլորությունները։ Թեև մեր օրերի ընթերցողը հեշտ կնկատի նրա այդ մոտեցման ակներև խախուտությունը, բայց և այնպես նման տեսակետի պրոպագանդումն այսօր բացահայտորեն խանգարում է մեր գրականության զարգացմանը։

Մի քանի այլ էջերում ևս Ց. Խանզադյանի էսթետիկական «նրբանկատությունը» խանգարել է նրան ճիշտ գնահատելու սովետական գրականության առաջին տարիների քիչ թե շատ նշանակալի գրական երկերը, որի մասին խոսում է Հ. Գաբրիելյանը։

Ի դեպ, արդի մի քանի գրականագետներ, որոնք քիչ գործ չեն կատարել սովետահայ գրականության պատմության մշակման ասպարեզում, երբեմն չափից ավելի խարազանում են 20-ական թվականների այն կոմունիստ գրականագետներին, որոնք այս կամ այն կերպ տուրք են տվել «ձախության մանկական հիվանդությանը» և գռեհիկ սոցիոլոգիզմին։ Այդ ամենը հասկանալի է։ Բայց դժվար է գտնել այն հարցի պատասխանը, թե ինչու, երբ խոսքը վերաբերում է նախառևոլյուցիոն շրջանի գրողների և գրաքննադատների ակներև նիհիլիստական, հաճախ «ձախ», իսկ մերթ բացահայտ բուրժուա-կղերական մոլորություններին՝ նրանք լռություն են պահպանում կամ լավագույն դեպքում օձիքներն ազատում են նրանց մի թեթև կծմթելով։ Չէ՞ որ Ց. Խանզադյանի ժողովածուն շեշտված նիհիլիստական միտում ունի, որն «անտեսվեց» Գրական թերթում Ս. Աղաբաբյանի գրախոսության մեջ։ Թերթի խմբագրությունը չէ՞ր ստուգել գրախոսականը։

Երբ խոսք է լինում Ց. Խանզադյանի աշխարհայացքի գնահատման վերաբերյալ, ապա չի կարելի մոռացության տալ նրա 1913 թվականին գրած մի նամակը, որտեղ ասված է. «Բաքվի ձայնը» գտնվում է դեմոկրատական տարրերի ձեռքին, և լինելու է անկուսակցական-դեմոկրատիայի օրգանը, սկսած ամենաակտիվներից մինչև նվաստս։ Աջակցելու-աշխատակցելու են տեղական բոլոր մտավորականները, որոնք անցյալ տարիները կուսակցական շաբաթաթերթեր էին հրատարակում...» (Ընդգծումները մերն են—խմբ., էջ 257)։

Մեկ այլ նամակ այս ոգով Ց. Խանզադյանը գրել է. Հ. Թումանյանին նույն թվականին։

Դա հենց այն ժամանակաշրջանն էր, երբ Ց. Խանզադյանի պես գործիչները «հայ արմատական դեմոկրատիայի» ու «բոլոր մտավորականների» դրոշով ակներևաբար հակադրվում էին մտքի բոլշևիկյան հոսանքին։

Մի՞թե Ց. Խանզադյանին զանազան ասեկոսեներով մեծարողները չեն նկատել նրա քաղաքական վերոհիշյալ հավատո հանգանակը, որը համենայնդեպս պետք է հարկադրեր նրանց պարտիական մոտեցում ցուցաբերելու անպարտիականության շղարշով ծվարողների ուղին գնահատելիս։

Ինչպես տեսնում ենք, Ց. Խանզադյանը մատնում է իր աշխարհայացքի «անկուսակցականությունը»։ Սա հենց այն ծպտյալ և մոլի կուսակցականությունն է, որը խոչընդոտում է մեզ առաջ մղելու գրականության ու արվեստի ծաղկման գործը։ Սա այն տարրական ճշմարտությունն է, որը մոռացության տվեց Գրական թերթը, երբ անվերապահորեն գովեց Խանզադյանի ժողովածուն։

Գրականության և արվեստի գործիչների հետ հանդիպման ժամանակ Ն. Ս. Խրուշչովն ասաց. «Եթե խիստ արտահայտվենք, հասարակության մեջ, իսկն ասած, անպարտիականություն չկա։ Եվ նա, ով ազդարարում է իր անպարտիականությունը, այդ անում է քողարկելու համար իր անհամաձայնությունը պարտիայի հայացքներին ու գաղափարներին, անում է կողմնակիցներ հավաքագրելու համար։ Պատմության մեջ բազմիցս եղել է, երբ ամենամոլի ռեակցիոներներն ու հակառևոլյուցիոներները հանդես են եկել անպարտիականության լոզունգով և միայն հետո է բացահայտվել նրանց բուրժուական պարտիականությունը» (Ն. Ս. Խրուշչով, Բարձր գաղափարայնությունը և գեղարվեստական վարպետությունը սովետական գրականության և արվեստի մեծ ուժն են, էջ 41)։

Արվեստի և գրականության պարտիականության լենինյան վերոհիշյալ սկզբունքի կիրառումը մեր գրականագետների և արվեստագետների գաղափարայնության էական չափանիշներից մեկն է։ Այդ սկզբունքն է, որ հաճախ անտեսում են անցյալի իդեալականացնողները և այդպիսով իսկ խանգարում պարզ տեսնելու և ըստ արժանվույն գնահատելու այսօրվա մեր վիթխարի նվաճումները։

Այն, ինչ կատարվել է Ց. Խանզադյանի Ալեքսանդր Մյասնիկյան բրոշյուրի հետ, հարուցում է Ա. Մյասնիկյանի բոլոր համախոհների զայրույթը։ Տարօրինակ է և դատապարտելի, երբ Ց. Խանզադյանի ժողովածուի խմբագիրները հանդուրժել են, որպեսզի բրոշյուրից դուրս նետվեն այն պարբերությունները, որոնք հաստատում են Ա. Մյասնիկյանի բարձր ինտերնացիոնալիստական ոգին և նրա ծառայությունները մատուցած Անդրկովկասյան ֆեդերա-

ցիային։ Իր այդ բրոշյուրում հեղինակն ի միջի այլոց նշել է. «Հոկտեմբերյան հեղափոխության մեծագույն նվաճումն է հայ ժողովրդի համար այն եղբայրական դաշինքը, որ կնքվել է Անդրկովկասյան հանրապետությունների մեջ, այն կապը, որ ստեղծվել է Հայաստանի և Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետությունների հսկայական Միության միջև։

Այդ դաշինքի, այդ կապի ամրացման գործին է նվիրել Ալեքսանդր Մյասնիկյանն իր կյանքը։ Ալեքսանդր Մյասնիկյանը Հոկտեմբերի առաքյալն էր» (էջ 37—38)։

Ահա թե որպիսի՛ տողեր են դուրս նետված բրոշյուրից, տողեր, որոնք ճիշտ կերպով բնութագրում են Ալեքսանդր Մյասնիկյանին։

Այսպիսով, Ց. Խանզադյանի ժողովածուն հրատարակողները մի կողմից բրոշյուրից դուրս են նետում նրա բնորոշ և արժեքավոր պարբերությունները և երբեմն ամբողջական էջերը, մյուս կողմից՝ ամեն կերպ ջանում են մեղմացնելու հեղինակի մտավոր և քաղաքական վրիպումները։ Այլ կերպ ինչպե՞ս բացատրել այն փաստը, որ բրոշյուրից դուրս է նետված նաև Ց. Խանզադյանի մենշևիկասիրության առթիվ արված Մյասնիկյանի կշտամբանքը (տես, Ալեքսանդր Մյասնիկյան բրոշյուրը, էջ 9)։

Ակներև է, որ Ց. Խանզադյանի Ալեքսանդր Մյասնիկյան բրոշյուրը զետեղված է միանգամայն քմահաճ աղճատումներով։ Եվ դա այն բանից հետո, երբ այդ բրոշյուրը ժամանակին հիմնովին քննադատվել է Ս. Կասյանի կողմից, երբ մանավանդ հրապարակի վրա կան բավական թվով աշխատություններ նվիրված Ա. Մյասնիկյանին։ Ահա թե ինչու երբեք հարկ չկար, որպեսզի հրատարակիչները ջանային ամեն կերպ հղկել և կոկել, ժամանակի պահանջներին համակերպել վաղուց խունացած այդ բրոշյուրը։ Միաժամանակ տքնաջան ցիտատախուզումից հետո, ժողովածուն կազմողները, անկասկած, չեն կռահել (իսկ եթե կռահել են իրենց համար ավելի վատ), որ գրքի 121—123 էջերում զետեղված է մի նամակ, որն ակներևորեն ստվեր է գցում Բաքվի բոլշևիկների գործունեության վրա։

Հարց է ծագում, ինչո՞ւ Ց. Խանզադյանի ժողովածուում զետեղված է ոչ միայն այդ նամակը, այլև կրկին վերականգնված է այն միտումնավոր պնդումը, թե իբր Ալեքսանդր Մյասնիկյանը 1908 թվականին միաժամանակ պատկանել է երկու պարտիաների։ Մի՞թե խմբագիրները չգիտեին, որ Ս. Կասյանը հիմնավոր կերպով քննադատել է Ց. Խանզադյանի այդ «վրիպումը» ևս։ Հետևաբար, երբեք էլ անհրաժեշտություն չէր, որպեսզի այսօր նորից խճճվեին պատմության այն էջերը, որոնք վաղուց պարզ են մեզ համար։ Բայց, ինչպես երևում է այդ շփոթ էջերը որոշ քաղքենիների «հարցասիրությանը» հագուրդ են տալիս։

Չի կարելի լռությամբ անցնել Ց. Խանզադյանի գրքում տեղ գտած այն սխալ մտքի կողքով, որը բանաձևված է այսպես. «Մյասնիկյանն ավելի պետական գործչի խառնվածք ուներ, քան թե կլասիկ իմաստով հեղափոխականի» (էջ 125)։

Զրկելով Մյասնիկյանին կլասիկ հեղափոխական լինելուց, Ց. Խանզադյանը փորձում է նրան հագցնել իր հասկացած հեղափոխականի համազգեստը։ Մարքսիստական պատմագիտությունը լուրջ հիմքեր ունի Ա. Մյասնիկյանին համարելու լենինյան գվարդիայի լավագույն մարտիկներից մեկը, հենց կլասիկ հեղափոխական Ալ. Մարտունին։

Ց. Խանզադյանն իր ժողովածուում «աննկատելիորեն» գրում է, թե մարքսիստ Մյասնիկյանի համար թրքահայության ազատագրման հարցը եղել է «խնդիրների խնդիրը»։ Թվում է, թե հարգելի խմբագիրները խելքի են ընկնում, որ այս մոտեցմամբ նա Մյասնիկյանին ոչ միայն զրկում է օրթոդոքս մարքսիստի պատվից, այլև ջանում է որևէ չափով նրան կապել սպեցիֆիկների հետ։ Չէ որ կոմունիստ գրականագետը պարտավոր է գիտենալ այնպիսի տարրական մի բան, որպիսին ազգային հարցի և սոցիալիստական ռևոլյուցիայի առնչությունն է։

Ընթերցողների ուշադրությունն ենք հրավիրում Ց. Խանզադյանի գրքում տեղ գտած այն խոստովանության վրա, որտեղ ասված է. «...մենք մեր «բազմակողմանիության» հետևանքով հաճախ էինք տատանվում — հակամարքսիստական բանակից եկող ամեն մի սրամիտ պարադոքս ընդունակ էր որոշ ժամանակով ազդելու մեր հավասարակշռության վրա.—նա (Ա. Մյասնիկյանը — խմբ.) խուլ ու համր էր բուրժուական գիտության բոլոր հուշակապարիկների գեղգեղանքների հանդեպ» (էջ 124)։

Դժվար չէ նկատել, թե ռևոլյուցիոներ Ա. Մյասնիկյանի ու բուրժուական ամեն մի պարադոքսից ճկվող Ց. Խանզադյանի հայացքների միջև որպիսի վիհ է եղել։ Ահա թե ինչու զայրույթ է հարուցում այն, երբ մեր օրերում Ա. Մյասնիկյանի մասին գրված Ց. Խանզադյանի բրոշյուրը «խմբագրվում» է գերազանցապես ոչ ճիշտ դիրքերից։

Պատմական իրողության խեղաթյուրում կա նաև Շիրվանզադեի գնահատության հարցում։ Ժամանակին Ց. Խանզադյանն այն տեսակետն է ունեցել, որ Շիրվանզադեն մեր կյանքում հանդիսանում է վուլգար նատուրալիզմի ներկայացուցիչը, և այդ նպատակով վկայակոչում է վիպասանի Զար ոգի պիեսը։ Այդ պիեսի բեմադրության առթիվ Խանզադյանը զայրացած եզրակացրել է, որ «հարյուրավոր գործերի կրկրոտն անգամ անզոր է այնքան զզվանքի տպավորություն թողնել հանդիսատեսի վրա, ինչպես Զար ոգու վերջին վայրենի տեսարանը... Այդպիսի ռեալիզմը հաճախ եղել է քանքարավոր Շիրվանզադեի տաղանդի արատավոր կողմը, բայց Զար ոգու նման ուժեղ արտահայտություն չի գտել» (էջ 41)։ Ավելի հեռու գնալով, Խանզադյանը շեշտում է, որ արվեստի իր սխալ ըմբռնման հետևանքով Շիրվանզադեն զոհաբերել է իր տաղանդը, որի ապացույցն այն է, թե Զար ոգին «տաղանդավոր այլանդակություն է» (էջ 42)։ Ինչպես տեսնում ենք, Շիրվանզադեի գլխավոր պակասությունը «զուտ արվեստի» սկզբունքներին դավաճանելն է։ Սակայն նրա գործերի սովետահայ գնահատողները չեն կարող համաձայնվել Ց. Խանզադյանի հետ։ Հիրավի, վերջերս էր, որ գրականագետ Հ. Թամրազյանը բարձր գնահատելով վիպասանի Զար ոգին, համոզիչ փաստարկներով (սակայն առանց մարդկանց անունները տալու) հերքեց Ց. Խանզադյանի պես մտածողների կողմից վիպասանի տվյալ երկին տված սխալ գնահատականը (տես, Հ. Թամրազյան, Շիրվանզադե, կյանքը և գործը, էջ 192—202)։

Թվում է, թե ոչ մի դժվարություն չկար մի կարճ պարբերությամբ բացատրելու անփորձ ընթերցողին, որ Շիրվանզադեին տված Ց. Խանզադյանի գնահատականը չի համապատասխանում իրականությանը։

Ընթերցողների շրջանում լուրջ մոլորության աղբյուր կարող է լինել Ց. Խանզադյանի նամակը գրված Նար-Դոսին (էջ 254)։ Այստեղ նա եզոպոսյան լեզվով կիրառում է իր՝ արվեստը արվեստի համար սկզբունքը։ Նա գրում է Նար-Դոսին. «...իմ կարծիքով Ձեր նման անաղարտ գեղարվեստագետ չկա մեր արձակ գրականության մեջ»։ Ի՞նչ է ուզում ասել այս տողերով Ց. Խանզադյանը։ Մենք հակված ենք կարծելու, որ նա Րաֆֆուն, Շիրվանզադեին, Աղայանին, Պռոշյանին, Թումանյանին և առհասարակ բոլոր հայ գրողներին համարում է աղարտվածներ, անկասկած այն բանի համար, որ նրանց ստեղծագործություններում սոցիալականը, կամ ինչպես ինքն է ասում, գիտա-պատմականը ճնշող տեղ է գրավում զուտ արվեստի հետ միասին։ Դժվար չէ կռահել, որ Ց. Խանզադյանը անաղարտ է համարում այն գրողին, որը միմիայն վերակերտում է անհատի հոգեկան ներքնաշխարհը։ Բայց տվյալ դեպքում Ց. Խանզադյանը չարաչար սխալվում էր, երբ փորձել է այդ տեսանկյունից մերձենալ Նար-Դոսի արվեստին։ Ընդհակառակը, սոցիալական իր հագեցվածությամբ, Նար-Դոսը ևս մեր «աղարտված» գրողներից մեկն է։ Ահա թե որտեղ ընթերցողները կարիք ունեին ժողովածուն կազմողների սպառիչ բացատրությանը, որպիսին, ավա՜ղ, նրանք չեն գտնում գրքի էջերում։

Ց. Խանզադյանի ժողովածուում տպագրված է հոդված՝ նվիրված Շեքսպիրի անձնավորության պրոբլեմին։ Հեղինակը բնականաբար տուրք է տվել բուրժուական շեքսպիրագիտության մտացածին տենդենցին։ Այժմ կարիք կա՞ր անվերապահորեն հրապարակել այդ հոդվածը և գրական շրջաններում շփոթի աղբյուր ստեղծել։ Ո՞վ չգիտե, որ արդի շեքսպիրագիտությունը վաղուց է հերքել բուրժուական այն ըմբռնումը, ըստ որի Վ. Շեքսպիրը հասարակ ժողովրդին չի պատկանում, Իբր նա մեկ այլ անձնավորություն է և անպայման՝ ազնվական կամ հարուստ դասակարգից։ «Ստրադֆորդցի Շեքսպիրը թերևս մի թալանչի հարբեցող է եղել իսկապես» (էջ 33)։ Այսպես է եզրակացնում Ց. Խանզադյանը։ Եվ այս խախուտ տեսությունը հրամցվում է լայն ընթերցողներին սովետական ականավոր շեքսպիրագետներ՝ Մ. Մորոզովի, Ա. Սմիրնովի, Ա. Անիկստի, Ա. Աքսյոնովի և ուրիշ շատ գրականագետների ծանրակշիռ երկերից հետո։

Վերջին երկու տասնամյակում նալբանդյանագիտությունը Սովետական Հայաստանում լուրջ հասումներ ունի։ Հատկապես ակադեմիկոս Ա. Գ. Հովհաննիսյանի՝ Նալբանդյանը և նրա ժամանակը ծանրակշիռ երկհատորյակից հետո, բոլորովին էլ հարկ չկար կրկին խճճելու նալբանդյանագիտության արդեն լուծված հարցերը։ Մինչդեռ Մ. Նալբանդյանին նվիրված Ց. Խանզադյանի էջերը տառապում են էկլեկտիզմով և իրարամերժ դրույթներով։

Ց. Խանզադյանի ժողովածուում նիհիլիստական վերաբերմունքը հայ մտքի զարգացման նկատմամբ դրսևորվում է իմիջիայլոց հետևյալ յուրօրինակ պարբերության մեջ։ «Ճշմարիտ է ասված, թե ամեն մարդ աշխարհայացք ունի՝ անգամ երեխան ու վայրենին։ Սակայն բառիս նեղ իմաստով աշխարհայացք, որ մտածված լինի մինչև վերջ և վերածված փիլիսոփայական սիստեմի՝ մեզանում գրեթե չենք հանդիպում։

Մեր ամբողջ գրականության մեջ Միք. Նալբանդյանը թերևս միակն է, որ պահանջ է զգում և փորձում է իր մասնավոր հայացքները համակարգության բերել, բանականության միջոցով որոշ ներդաշնակություն և իմաստ գտնել բնության տարերքի և հասարակական կյանքի քաոսի մեջ» (էջ 76)։

Նալբանդյանը պահա՜նջ է զգում և փորձո՜ւմ է իր մասնավոր հայացքները համակարգության բերել... Ահա հայ գրականագիտական մտքի այն «նոր աստիճանը», որի մասին գրում են Ց. Խանզադյանի գրքի խմբագիրները։ Այս շինծու և թեթևամիտ մոտեցումը մեծ Նալբանդյանի արժանիքներին բնավ պատիվ չի բերում նրանց,

ովքեր մնածների ձևով ականներ են տեղադրում սովետական գիտության և արվեստի ընդարձակ դաշտում։ Տարօրինակ տրամաբանություն։ Մ. Խորենացին, Ե. Կողբացին, Գ. Անհաղթը, Գ. Տաթևացին, Ա. Շիրակացին, Խ. Աբովյանը, Ստ. Շահումյանը և մեր դարի շատ ականավոր մտածողները զուրկ են եղել աշխարհայացքից։ Այս է Յ. Խանզադյանի վերոհիշյալ թեզի հետևությունը, ավելի ճիշտ՝ անհեթեթությունը։

Հիշենք, որ այդ տողերը գրված են 1917 թվականին, երբ համենայնդեպս Մ. Նալբանդյանից հետո հայ կյանքի հասարակական երկնակամարում աշխարհայացքի տեր բազմաթիվ մարդիկ են եղել։ Այդ խղճուկ փիլիսոփայությունը բխում է Յ. Խանզադյանի նիհիլիստական այն ըմբռնումից, ըստ որի հայ սոցիալական փիլիսոփայությունն աղքատ է այն պատճառով, որ նրա բովանդակությունը ազգային-ազատագրական տենչերն են։ Սա ևս մի ական է, որը «վրիպել» է ժողովածուի հրատարակիչների ուշադրությունից։ Բայց ցավն այն է, որ այդ «վրիպումները» մեկենասներ ունեն։

Շատ լավ կլինի, որ հաստատվի այսպիսի մի կանոն. այս կամ այն երկը հրատարակելիս կազմողն ու խմբագիրը պարտավոր են հիշատակել թե ո՞ր գործերը և ի՞նչ նկատառումներով չեն զետեղվում տվյալ ժողովածուում։ Այլ կերպ ասած, խմբագիրները պետք է հանդես բերեն իրենց պարտիականությունը։ Եվ ոչ թե շարունակեն անցյալի երկերը հրապարակել առանց որևէ առաջաբանի, կոմենտարների և նույնիսկ ծանոթագրությունների։

Յ. Խանզադյանի ժողովածուում ի թիվս մի քանի արժեքավոր նամակների, զետեղված են նաև իր կնոջն ուղղված երկու նամակները ռուսերեն լեզվով, որոնք բացառապես վերաբերում են Լ. Տոլստոյի գրական մեծությանը և նրա կնոջը՝ Սոֆյա Անդրեևնայի վարքագծին։

Սովետական իշխանության տարիներին հսկայական գործ է կատարված մեծ գրողի երկերի հրատարակման և տոլստոյագիտության մարզում։ Միանգամայն հասկանալի պատճառներով նշված երկու նամակներում Յ. Խանզադյանը միակողմանի է մոտեցել Տոլստոյ-մտածողին, առաջին պլանի վրա դնելով հանճարեղ արվեստագետի թույլ կողմերը։ Նա դժգոհ է այն բանից, որ կան մարդիկ, որոնք «Տոլստոյի բարոյական անձնավորության և տեսության գնահատման մեջ միշտ վերապահումներ են արել... կատաղի հարձակվել են նրա վրա անհետևողականության, համարյա թե կեղծավորության համար» (էջ 244)։ Տոլստոյի լավագույն բնորոշումը Յ. Խանզադյանը համարում է այն, որը պատկանում է Մ. Ստախովիչին՝ Տոլստոյը Ռուսիայի խիղճն է։

Լենինն ընդգծել է, որ Լև Տոլստոյի, համաշխարհային այդ հսկայի թույլ կողմերը, բարոյակրոնական քարոզը՝ մի կալ հակառակ չարին, խանգարել են աշխատավորության ազատագրական գործին։ Բոլոր նրանք, ովքեր Տոլստոյին հայտարարում են «ընդհանուր խիղճ», «կյանքի ուսուցիչ», ասում է Լենինը,— գիտակցաբար տարածում են լիբերալների հայացքները, Տոլստոյի ուսմունքի հակառևոլյուցիոն միտումները։

Բացի այդ, Յ. Խանզադյանն իր կնոջը գրում է, թե Ս. Անդրեևնայի դեմ արված Վ. Չերտկովի հարձակումները հիմքից զուրկ չեն։ Իբր թե Տոլստոյի տնից հեռանալու մեջ մեղավոր է և նրա կինը, որ Տոլստոյը դժբախտ է եղել իր սիրո մեջ և այլն։ Այստեղից՝ Յ. Խանզադյանի լալագին հառաչանքները հօգուտ տանջահար Տոլստոյի։ «Դուցե, նա (Տոլստոյը — Խմբ.) իսկապես իր լավագույն զգացմունքներում շատ վիրավորված է իր կնոջից։ Այո, բոլոր գյուղացիները հիացած են Չերտկովի անձնավորությամբ։ Դա անսովոր հոգու տեր մարդ է» (էջ 248)։

Գտնվելով ժամանակի լիբերալ մամուլի ազդեցության տակ, Յ. Խանզադյանը կարող էր նման միակողմանի և սխալ հայացք ունենալ մեծ գրողի դրամայի նկատմամբ։ Բայց չէ որ սովետական տոլստոյագիտությունն այսօր այն հաստատ համոզմանն է, որ տնից հեռանալու Լև Տոլստոյի դրամայում առաջնակարգ դեր է խաղացել նրա վաղուց հասունացած հոգեկան ճգնաժամը, այլ ոչ թե ընտանեկան կոնֆլիկտը։

Ժամանակին անդրադառնալով այդ խնդրին Մ. Գորկին գրել է, թե Վ. Չերտկովը իր Уход Толстого գրքում ցանկացել է արատավորել մեռած Սոֆյա Անդրեևնայի պատիվը։ Վերջինս բոլորովին չէր վստահում իր ամուսնու հետևորդներին և արդարացիորեն ջանում էր հեռացնել նրանից բոլոր պորտաբույծներին։ Ս. Անդրեևնան հասկանում էր և տեսնում ամուսնու ստեղծագործության վեհությունը և հոգևոր կյանքի լարվածությունը։ Միայն նրա շնորհիվ, շարունակում է Գորկին, Տոլստոյի գլխին չթափվեցին շատ աղտեղություն և կատաղության լորձունքներ։ Սոֆյա Անդրեևնան եղել է իր ամուսնու մտերիմ, հավատարիմ և, կարծյոք, միակ ընկերը կես դարի ընթացքում։ Տոլստոյի պես մարդուն ընկերություն անելը միայն բավական է, որպեսզի հերքվի Ս. Անդրեևնայի հասցեին արված հերյուրանքը և հարգվի նրա հիշատակը (Ա. Մ. Գորկի, երկերի ժողովածու, հ. 14, էջ 305—306, 1961 թ.)։

Չնայած Մ. Գորկու հեղինակավոր այս կարծիքին, Յ. Խանզադյանի գրքի ծանոթագրության մեջ ասված է. «...չհասկանալով և չհամակրելով ամուսնու գաղափարները, Սոֆյա Անդրեևնան Տոլստոյի կյանքի վերջին տարիներին բա-

ցասական դեր էր բռնել նրա նկատմամբ» (էջ 267)։ Մեր կարծիքով, այս հայտարարությունը խիստ միակողմանի է և կարող է ապակողմնորոշել ընթերցողներին։

Այդ ամենից բացի, որևէ կերպ չի կարելի հանդուրժել, երբ այժմ Յ. Խանզադյանի բերանով, սովետական գրականության ձևավորման առաջին տարիներին լուրջ քայլերն ու պարտիայի միջոցառումները համարվում են իբրև երիտասարդ բանաստեղծներին «անդունդ գլորող վակխանալիա»։ Չենք կարող լռությամբ անցնել Յ. Խանզադյանի այն արտառոց նիհիլիզմի կողքով, երբ նա գրում է. «Հայ գրականությունը զարմանալի աղքատ է համամարդկային գաղափարներով ու տիպերով» (էջ 112)։ Չենք կարող չծանակել նրա այն համոզմունքը, թե իբր հայ գրականության «խղճուկ փիլիսոփայության» հիմքը ազգային «ինքնապաշտպանության գաղափարն է կազմում»։ Մեր ժողովրդի պատմությունից հայտնի է, որ ազգային-ազատագրական գաղափարը գրականությունը ոչ թե աղքատացրել է, այլև նրան նոր լիցք է տվել։

Այս ամենից հետո չի կարելի թերագնահատել այն վնասը, որը պատճառում է մեր գրականությանը անքննադատ վերաբերմունքն անցյալի արժեքների նկատմամբ։ Դժբախտաբար, նման քայլ թույլ տվեց գրականագետ Ս. Աղաբաբյանը, երբ «Գրական թերթում» անզուսպ գովերգեց Յ. Խանզադյանի գիրքը։

Յ. Խանզադյանի երկերի ժողովածուն ունի և անվանացանկ, որում զետեղված անուններից 50 անձնավորությունների անունները չեն հիշատակված։ Այս անփութությունը ԳԱ հրատարակչության համար հազվագյուտ երևույթ չէ։

II

Անցյալի հասարակական և գրական գործիչների երկերը հրատարակելիս, պետք է առաջնորդվել միայն մի սկզբունքով, թե տվյալ հեղինակի երկը որչափով է ընդարձակում մեր գիտելիքների հորիզոնը, օգնում մեզ ըմբռնելու անցյալը և առավել՝ կառուցելու նորը։ Այս բնագավառում մեր ռեսպուբլիկայում բավարար չէ գործերի վիճակը որոշ կլասիկների հրատարակության գործում։

Շատ լավ կլիներ, որ Յ. Խանզադյանին հարգող գրականագետները տվյալ դեպքում հաշվի առնեին նրա հետևյալ միտքը. «Ամենամեծ հանճարն անգամ, իր դարաշրջանի ուրույն դրոշմը կրելով իր վրա, երբեք ազատ չէ միանգամայն ժամանակի սխալներից և մոլություններից։ Այսօրվա մանկամիտ դպրոցականը այնպիսի բաներ գիտե, որ անցյալ դարերի ամենախորիմաստ հանճարը չգիտեր» (էջ 13)։

Մեծ փորձ է կուտակված հայ ժողովրդի անցյալի գրական ժառանգության յուրացման ասպարեզում։ Սովետական իշխանության տարիներին անգնահատելի գործ է կատարված այս ուղղությամբ։ Բայց և այնպես այստեղ կա մեզ անհանգստացնող լուրջ երևույթ, որը կարելի է ցույց տալ մի քանի օրինակներով։

Առարկելով նարոդնիկության պարագլուխ Միխայլովսկուն, Լենինն ասում էր, որ հասարակական գործիչը չի կարող չհամակրել և չհարել այս կամ այն դասակարգին, չմասնակցել նրա պայքարին։ Լենինյան այս թեզը մեզ համար պարտադիր է նաև արվեստի և գրականության բնագավառում։ Կոմունիստական պարտիականությունն ի հակակշիռ բուրժուականի, անսահման հորիզոններ է բացում մարդու անհատական հակումների և ստեղծագործական մտահղացումների համար։ Դրա փայլուն ապացույցը սովետական արվեստի հարաճուն վերելքն է։ Ռևոլյուցիոն պարտիականությունը ժողովրդի ընդերքից կյանքի է կոչում նորանոր տաղանդներ, որոնք նոր երանգ ու թարմություն են հաղորդում արվեստի գործերին։

Չնայած այս բանին, մեզ մոտ տակավին որոշ կլասիկների երկերի հրատարակչական ապարատի վրա «անպարտիականության» դրոշմն է գրված։ Ոմանք կամա թե ակամա կլասիկներին դարձնում են սրբապատկերներ, հաճախ խույս տալով արծարծելու նրանց ստեղծագործության ստվերոտ կողմերը։

Վերցնենք թեկուզ Շիրվանզադեի երկերի 10-րդ հատորը, որը խմբագրել են Մ. Մկրյանը, Գ. Բալասանյանը և Հր. Թամրազյանը։ Այս, ինչպես և Շիրվանզադեի մի շարք այլ հատորները զուրկ են առաջաբաններից, կոմենտարներից։ Սա էական և խոշոր պակասություն է։ Կլասիկներին այս ձևով հրատարակել չի կարելի։ Օրինակ, ի՞նչ հասկանա անփորձ ընթերցողը Շիրվանզադեի հետևյալ տողերից. «Դնել հայ գրականությունը եվրոպական գրականությունների շարքը, անկասկած ծիծաղելի կլիներ, ինչպես և անհեթեթ բան կլիներ հայ ազգի դեռևս աղքատիկ կուլտուրան համեմատել առաջնակարգ ազգերի դարավոր կուլտուրայի հետ» (էջ 142)։

Գրականության արժանիքը վերածելով ամենից առաջ հեղինակի «ստեղծագործական ոգու» և «գեղեցիկ ճաշակի» տեսանկյունից, Շիրվանզադեն եզրակացնում է. «այս տեսակետից նայելով, դժվար է ասել, թե մենք՝ հայերս ունենք գեղարվեստական գրականություն» (էջ 142)։ Դեռ ավելին, նա շեշտում է, որ եթե մեր գրականությունն անցկացնենք «...գեղարվեստի նույնիսկ ամենատարրական պայմանների քուրայով», «ահագին կույտ մոխրի մեջ» զուտ մետաղի հատիկներ հազիվ թե գտնենք։ Դժվար չէ հասկանալ, որ մեծ վիպասանը միակողմանի էր իր ընդհանրացման մեջ։ Հենց այստեղ կարիք

կար խմբագրության համոզիչ բացատրությանը։

Մենք հեռու ենք այն մտքից, թե այժմ պետք է հայտ ներկայացնել կլասիկներին նրանց մոլորությունների համար։ Ամենևին։ Սակայն մենք պահանջում ենք, որպեսզի նրանց երկերը ընթերցողներին հրամցվեն լուրջ կոմենտարներով, նրանց ժամանակաշրջանը բացահայտող առաջաբանով և հանգամանալի ծանոթագրություններով։ Այս է, որ հաճախ չի կատարվում մեզ մոտ։ Ահա թե ինչու չի կարելի լռության մատնել այն փաստը, որ որոշ գրականագետներ կլասիկների բերանով ի թիվս այլ բաների, քարոզում են և արվեստի անպարտիականություն։ Օրինակ, Շիրվանզադեի 10-րդ հատորում ասված է. «Կուսակցական ոգին օգտավետ է միայն հասարակական գործերի վերաբերմամբ, բայց երբ նա զուտ գրականության մեջ է խառնվում, սկսում է վնասակար դառնալ։ Գրականությունը բարձր է ամեն մի կուսակցությունից։ Նա ոչ ձեզ է պատկանում, ոչ ինձ, նա ամենի սեփականությունն է։ Եվ երբ մեկը, կուսակցական նեղ հոգուց դրդված, ձեռք է բարձրացնում նրա վրա, աններելի հանցանք է գործում։ Բացի դրանից, զուտ գրականությամբ պարապող մարդն իր արվեստի մեջ չէր կարող կուսակցական լինել և եթե եղավ, կնշանակի գրականության բարձր ուժը և վսեմությունը չէ ըմբռնում։ Այդպիսին արժանի չէ զուտ գրականական ուժ կոչվելու» (էջ 156—ընդգծումը մերն է. խմբ.)։

Պարզ է, որ մամուլի պրոպագանդան արվեստի և գրականության հարցերում իր նպատակին չի հասնի, եթե մեր հրատարակչությունները կլասիկների միջոցով համառորեն պրոպագանդեն արվեստի անպարտիականություն։ Երբ Շիրվանզադեի բերանով ասվում է, թե մենք չենք կարող բանաստեղծից պահանջել, որ նրա ստեղծագործությունը կուսակցական լինի, դա ամենևին էլ չի նպաստում մեր գրականության ճիշտ զարգացման գործին։ Կամ Շիրվանզադեն ասում է, թե նեղ-կուսակցական շահերը բնավ չեն կարող ոգևորել բարձր իդեալներ ունեցող բանաստեղծին, ոչ միայն այդ—այլև բնականաբար պետք է զզվեցնեն նրան (էջ 180)։ Այս ըմբռնումն առանց մեկնաբանությունների հրապարակելը լուրջ վնասում է մեր գրական զարգացմանը։

Մինչդեռ գրականագետ Հ. Թամրազյանն իր Շիրվանզադե *աշխատության մեջ այն ճիշտ հայացքն է զարգացնում, որ մեծ վիպասանն իր «...սոցիալական համակրանքներով, գրական-քննադատական սկզբունքներով, մեթոդով, գեղագիտական եզրահանգումներով անպայման կանգնած էր այն դժվար ու պատվավոր ճանապարհի վրա, որի մեծագույն սկզբնավորողներից մեկը եղել է Նալբանդյանը» (էջ 69)։ Հ. Թամրազյանը չի սխալվում, երբ Շիրվանզադեին դիտում է որպես մի գրողի, որի հայեցակետով՝ «Գրականությունը կոչված է պայքար մղելու կյանքի խավարի, հարստահարության ու հարստահարիչների, բուրժուազիայի դեմ» (էջ 67)։*

Այսպիսով, իրականում գրականության շիրվանզադեական անպարտիականության ըմբռնումը հերքվում է բուն իսկ նրա հարուստ ստեղծագործությամբ։ Մեծ վիպասանին, հատկապես սովետական կարգերում ապրած տարիները լիովին համոզեցին, որ իրոք արվեստն ու գրականությունը եղել են ու կմնան իբրև պարտիական գործ։ Մեզ մնում է միայն ցավել, որ Շիրվանզադեի պես խոշոր գրողի երկերը հրամցնում են ընթերցողներին առանց գիտական ապարատի։

Կարելի էր չխոսել այս մասին, եթե դա բացառություն լիներ։ Բայց, ինչպես ցույց է տալիս պրակտիկան, Մ. Աբեղյանի անվան հայ գրականության պատմության ինստիտուտը հրատարակում է առանց կոմենտարների և քննադատական վերաբերմունքի նաև այլ գրողների գործեր։ Այսպես, օրինակ, Հ. Թումանյանի վեցերորդ հատորում (էջ 240—248) կարդում ենք, թե ինքը չի կարող պատկանել որևէ կուսակցության, որովհետև պոետը հատուկ մարդ է, որն իր սավառնուն և ինքնիշխան ոգով բարձր է կանգնած ամեն մի պարտիայից. ամեն մի գրող իրենից մի առանձին կուսակցություն է։

Հեղինակությունը, և այն էլ պատմությամբ հաստատված հեղինակությունը խոշոր ազդեցություն ունի մարդկանց մտքերի վրա։ Թումանյանին սիրում և մեծարում են ոչ միայն հայ ժողովուրդը, այլև մեր հարևան ժողովուրդները։ Այս հանգամանքը մեզ պարտավորեցնում է խաղ չանել պատմական մեծությունների հեղինակության հետ, և նրանց գրական տնտեսությունը վարել այն եղանակով, որպեսզի ընթերցողները ճիշտ ըմբռնեն նրա աշխարհայացքի և ստեղծագործության միջև տեղ գտած ժամանակի հակասությունները։

Հիրավի, ով չգիտե, որ մեծ Լոռեցին իր բոլոր գործերում եղել է հասարակական արդարության և բարձր բարոյականության անձնուրաց ջատագովը։ Բայց վերոհիշյալ էջում կարդում ենք, թե գրողների «...պաշտամունքի առարկան գեղեցիկն է» և ոչ թե *բարոյականությունը կամ* «ազատ ու արդար հասարակարգը»։ *Այս ամենն, իհարկե, հերքվում է նախ և առաջ Հ. Թումանյանի ստեղծագործության շեշտված ժողովրդական բարոյականությամբ և արդարատենչությամբ, որի մասին խմբագիրները պարտավոր էին ասելու իրենց հեղինակավոր խոսքը։*

Ո՞ւմ հայտնի չէ, որ Լոռեցի Հոմերն իր բոլոր գործերում խոր հարգանք է տածել հայ կնոջ նկատմամբ։ Բայց ահա նրա նշված հատորում

կարդում ենք հայ կնոջ հասցեին. «Մի՞թե կարող է այդ կինը — հայ կինը ոգևորել մարդու։ Ծածկամիտ, հաշվող, խելոք (իբր թե), պոլիտիկոս, դրան ավելացրու անճաշակությունը...

Ոչինչ, ոչինչ նրան չի թողնում, նույնիսկ սերը, այդ կախարդական [դեր] չի կարող թափանցել ու լուսավորել, պարզել, թե ինչ կա հայ կնոջ սրտում և չի կարող նրան թողնել հաշիվների ցանկից դենը» (էջ 86—87)։

Պոետի շուրթերից զայրույթի կամ հիասթափության պահին ասված այս դառնաղի, էպիզոդիկ և նրա բանաստեղծական մեծ հոգուն խորթ այդ խոսքերը ի՞նչ օգուտ կարող են բերել մեր օրերի երիտասարդությանը։ Կարիք կա՞, որպեսզի մենք ամենին ի ցույց դնենք նման բաները կամ հրապարակային թամաշաներ կազմակերպենք մեծ գրողների անձնական կյանքի ստվերոտ կողմերի ցուցադրությամբ։ Այդպես անխոհեմ չպետք է վարվել։

Պատահում է և այնպես, որ որևէ կլասիկի ասածը խստորեն հակասում է մեր օրերի գրականագետների ըմբռնմանը։ Այսպես, օրինակ, վերջերս լույս տեսած Հ. Ոշտունու Դանիել Վարուժան *մենագրության մեջ, բանաստեղծի «Ով Լալագե» երկը իրավամբ բարձր է գնահատվում։ Մինչդեռ ժամանակին Շիրվանզադեն այդ ոտանավորը որակել է որպես «զազրելի», «կեղտոտ», իսկ հեղինակի հասցեին ասել է մի քանի դառն խոսքեր։ «Դա արդեն պոռնկագրություն չէ, այլ կատարյալ պոռնկություն։ Եվ ահա Դանիել Վարուժանի պես էրոտոմանները մեզ իրենց պոռնկության նմուշները ծախում են բանաստեղծության տեղ և «Գեղարվեստի» նման մի հանդես այդ նմուշները օրը ցերեկով թավալգա է անում մեզ» (հ. 10, էջ 476)։ Մեծ վիպասանի այս մոլորությունը եթե թողնենք առանց մեկնաբանությունների, ավելի խոր մոլորությունների աղբյուր կդառնա։*

Այսպիսով, վճռականապես պետք է մերժել այն «ողորկ» ճանապարհը, որով մերթ հրապուրվում են հայ կլասիկների երկերը հրապարակող ինստիտուտները և հրատարակչությունները։ Այդ ճանապարհը վտանգավոր է։ Այդ մեթոդով տպագրված գործերը մեծապես խոչընդոտում են նոր մարդու դաստիարակության գործին։ Մի բան, որը չեն հասկացել գրական մամուլի մի շարք գործիչներ։

ՍՄԿՊ Կենտկոմի հունիսյան պլենումը պահանջեց գաղափարական աշխատողներից ուժեղացնել և սիստեմատիկ դարձնել խորթ հայացքների դեմ մղվող պայքարը։ Իսկ այդ հայացքները թափանցում են մեր իրականության մեջ տարբեր ճանապարհներով, տարբեր կեռմաններով։ Անցյալի գրական ժառանգության ակունքներից ճիշտ օգտվելը մեծապես կնպաստի սովետական գրականության և արվեստի առաջխաղացման գործին։

Արվեստի և գրականության պարտիականության հարցը նախ և առաջ աշխարհայեցողության և քաղաքականության հարց է։ Մի հարց, որը բացառում է որևէ կոմպրոմիս բուրժուական հետադիմական հայացքներին։

Ռեսպուբլիկայի գիտական-գրական հաստատությունները և հրատարակչությունները պարտավոր են պատշաճ կարգ ու կանոն սահմանել գրական ժառանգության հրատարակման գործում, թույլ չտալով, որպեսզի պատահականությունները որևէ չափով ազդեն այդ գործի ընթացքի վրա։ Պետք է կանխել բոլոր այն մարդկանց միջամտությունները, որոնք նյութական կամ սնափառության մարմաջով տարված, ձգտում են այն բանին, որպեսզի լույս աշխարհ բերվի այն ամենը, ինչ «պատկանում է» տվյալ կլասիկի գրչին։

Անցյալի ժառանգության արժեքների գնահատման ու վերագնահատման գործը ոչ միայն շեշտված պարտիական է, այլև վերին աստիճանի բարդ է ու դժվարին։ Այստեղ անփորձ և մարքսիստական աշխարհայացքից զուրկ մարդուն սպասում են գայթակղության և մոլորությունների շատ կածաններ։ Չպետք է մոռացության տալ լենինյան այն ճշմարիտ սկզբունքը, թե անցյալի կուլտուրայից մենք վերցնում ենք միմիայն *նրա դեմոկրատական և սոցիալիստական տարրերը։ Ամենափոքր մոռացությունն ու թերացումն այս գործում հղի է բացասական հետևանքներով։*

Ռեսպուբլիկայի գիտա-հետազոտական հիմնարկների ու հրատարակչությունների կոլեկտիվները կոչված են հավաքելու, ամենայն խնամքով մշակելու և ժողովրդին վերադարձնելու նրան պատկանող հարուստ ժառանգությունը, դիտելով վերջինս իբրև այն մարտադաշտերից մեկը, ուր շարունակվում է պայքարը մատերիալիզմի ու իդեալիզմի, պրոլետարական և բուրժուական աշխարհըմբռնումների միջև։ Նրանք, ովքեր շեղվում են այս սկզբունքներից, ջուր են լցնում մարքսիզմ-լենինիզմի հակառակորդների աղացին։ Ահա թե ինչու պարտիան պահանջում է մեզնից հարձակողական և անզիջում պայքար վարել բոլոր այն հայացքների դրսևորումների դեմ, որոնք թունավորում են նոր մարդու հոգին մեռնող աշխարհի վարակով։

Անցյալի հարուստ ժառանգության լաբիրինթոսում կարելի է հաստատ քայլերով ընթանալ, երբ մեր ուղին լուսավորում է լենինիզմի անմար ջահը։

Հոդվածներ ու նյութեր

ԱՐՏԱԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԵՎ ԴՐԱ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՌԱՑԻՈՆԱԼԱՑՈՒՄԸ

Մարդու յուրաքանչյուր քայլն ու գործողությունը զբաղեցնում են և՛ տարածություն, և՛ ժամանակ։ Նա բավարարում է իր մի շարք կենսական պահանջները, իսկ մյուս կողմից՝ հասարակական անհատը բավարարում է հոգևոր ու կուլտուրական բազմապիսի պահանջմունքներ։ Նա կատարում է իր հասարակական զանազան պարտականությունները, շփվում հասարակության անդամների հետ և այլն։ Այս ամենը անխուսափելիորեն ժամանակ է պահանջում։ Այն ժամանակը, որ մարդը ծախսում է իր բոլոր կարիքները հոգալու համար, սովորաբար չափվում է այնպիսի մեծություններով, ինչպիսիք են՝ ժամը, օրը, շաբաթը, ամիսը, տարին և այլն։ Դրանցից ամենապրակտիկ միավորը՝ օրն է։ Աշխատավորների ժամանակի օրական բյուջեն բաղկացած է երկու հիմնական մասից՝ աշխատանքային և արտաաշխատանքային ժամանակից։

Արտաաշխատանքային ժամանակը աշխատավորն օգտագործում է իր սեփական հայեցողությամբ, իր բնական-ֆիզիոլոգիական, հոգևոր-կուլտուրական կարիքների, բարոյական պարտականությունների և ֆիզիկական զարգացման պահանջմունքները բավարարելու համար։

Արտաաշխատանքային ժամանակը մենք բաժանում ենք երկու հիմնական մասի։ Առաջին՝ ժամանակի այն ծախսումներն են, որոնք ստեղծում են պայմաններ և ապահովում աշխատուժի պարզ վերարտադրությունը (քնելը, սնվելը, անձնական հիգիենայով, տնային աշխատանքներով զբաղվելը և այլն)։ Արտաաշխատանքային ժամանակի այս մասի ծախսումներն ապահովում են մարդու՝ աշխատաժամանակի ընթացքում ծախսված ուժերի և էներգիայի վերականգնումը, պահպանում նրա առողջությունն ու աշխատունակությունը, ստեղծում հնարավորություն՝ խնամելու իրեն փոխարինող նոր աշխատուժին։

Երկրորդ մասը արտաաշխատանքային ժամանակի այն ծախսումներն են, որոնք ստեղծում են պայմաններ աշխատուժի ընդլայնված վերարտադրության համար (ուսումը, ինքնազարգացմամբ զբաղվելը, հասարակական պարտականությունների կատարումը, երեխաների դաստիարակումը, ֆիզկուլտուրայով ու սպորտով զբաղվելը և այլն)։

Արտաաշխատանքային ժամանակի այս մասն ապահովում է մարդու մտավոր ու ֆիզիկական բազմակողմանի զարգացում, մարդու որակական հատկանիշների հարմոնիկ աճ, հոգեկան հարուստ աշխարհի և բարձր մտածելակերպի կազմակերպում։

Այսպիսով արտաաշխատանքային ժամանակը այն ժամանակն է, որն ստեղծում և ապահովում է պայմաններ աշխատավորների աշխատուժի ինչպես պարզ, այնպես էլ ընդլայնված վերարտադրության համար։

Մարքսը նշել է, որ ազատ ժամանակը այն է, որը հատկացվում է «...անհատի լիակատար զարգացման համար...», այն ծախսվում է ոչ միայն ժամանցի, այլև ավելի «վսեմ գործունեության համար»։ Մարքսը ընդգծում է, որ այդ այն ժամանակն է, որն օգտագործվում է «...անհատի մտավոր և հասարակական ազատ գործունեության համար...» որի ընթացքում տեղի է ունենում մարդու բազմակողմանի ընդունակությունների հետագա զարգացումը։

Արտաաշխատանքային ժամանակի և նրա ռացիոնալ օգտագործման պրոբլեմը մինչև վերջին ժամանակներս համարյա դուրս էր մնացել մեր սովետական գիտության տեսադաշտից։

Սկսած 1958—1959 թթ. Սովետական Միությունում մի շարք գիտական օջախներ (Մոսկվայում, Նովոսիբիրսկում, Սվերդլովսկում, Կրասնոյարսկում, Կոստրոմայում, Օմսկում և մի շարք այլ տեղերում) նորից վերսկսեցին այդ պրոբլեմով զբաղվել։

1961 թ. հունիս-հուլիս ամիսներին ՀՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի էկոնոմիկայի ինստիտուտն առաջին անգամ Հայաստանում ձեռնամուխ եղավ այդ պրոբլեմի ուսումնասիրմանը և Երևանի չորս խոշոր (էլեկտրալամպերի, ավտոդողերի, կարի, հրուշակեղենի) գործարաններում ուսումնասիրեց 3363 աշխատավորների օգտագործած ժամանակը (մոտ 10 հազար օրական բյուջեի)։

Ահա այդ ուսումնասիրության արդյունքը.

	Տղամարդիկ		Կանայք		Միջին մեկ մարդուն 1 աշխատանք. օրվա համար	
	ժամանակը (ժ. ր.)	տեսակարար կշիռը %	ժամանակը (ժ. ր.)	տեսակարար կշիռը	ժամանակը (ժ. ր.)	տեսակարար կշիռը
I Աշխատուժի պարզ վերարտադր. համար անհրաժեշտ ժամանակը	12 - 04	71,7	14 09	83,7	13—18	78.8
Այդ թվում						
1) Աշխատանքի վայրը գնալ վերադառնալը և այնտեղ գտնվելը աշխատանքից առաջ և հետո	1—20	7.9	1—41	10,0	1—24	8,4
2) Տնային աշխատանքը և ինքնասպասարկումը	2 - 16	13 5	4 - 34	27,0	3—49	22,6
3) Քնելը և սնվելը	8—28	50,3	7—54	46,7	8 - 05	47,8
II Աշխատուժի ընդլայն. վերարտադրության համար անհրաժեշտ ժամանակը (ազատ ժամանակ)	4—10	24,7	2 - 24	14,2	3—12	19,0
III Ժամանակի այլ ծախսում	0 - 36	3,6	0 21	2,1	0 - 22	2,2
Ընդամենը	16—50	100,0	16—54	100,0	16—52	100,0

Մեր ուսումնասիրությունները ցույց տվին, որ աշխատավորների արտաաշխատանքային ժամանակի բյուջեում ազատ ժամանակը գրավում է ընդամենը 19 տոկոս (ընդ որում կանանց մոտ երկու անգամ պակաս, քան տղամարդկանց), մինչդեռ տնային աշխատանքը և ինքնասպասարկումը կազմում են ավելի քան 22,6 տոկոս (ընդ որում կանանց մոտ երկու անգամ ավելի)։ Անհամեմատ մեծ են նաև ժամանակի այն ծախսումները, որոնք կատարվում են աշխատավայրը գնալու, վերադառնալու և այնտեղ աշխատանքից առաջ ու հետո գտնվելու համար՝ մոտ 8,4 տոկոս, որը համարյա թե հավասար է ազատ ժամանակի կեսին։

Եթե վերցնենք միմիայն տնային աշխատանքը և աշխատավայր գնալ վերադառնալն ու այնտեղ աշխատանքից առաջ ու հետո գտնվելը, ապա այս երկուսը միասին մոտ երկու անգամ ավելի են ազատ ժամանակի մեծությունից։

Տնային աշխատանքի ինքնասպասարկման, ինչպես նաև աշխատավայր գնալ-վերադառնալու և այնտեղ աշխատանքից առաջ ու հետո գտնվելու վրա կատարվող ժամանակի ծախսերը դեռևս կրում են ոչ ռացիոնալ բնույթ։ Այսպես մեր ռեսպուբլիկայի յուրաքանչյուր 1000 աշխատող միմիայն տնային աշխատանքի և ինքնասպասարկման վրա մեկ ամսում ծախսում է միջին հաշվով այնքան ժամանակ, որը հավասար է 1635 աշխատանքային օրվա, իսկ աշխատավայր գնալ վերադառնալու և այնտեղ աշխատանքից առաջ և հետո գտնվելու համար կորցրածը հավասար է 600 աշխատանքային օր կազմող ժամանակի։ Եթե այս երկու տիպի ժամանակի ծախսումները կրճատվեն թեկուզ և 50 տոկոսով (իսկ այդ, անշուշտ, հնարավոր է), ապա մեր ռեսպուբլիկայի յուրաքանչյուր 100 հազար աշխատողներ կխնայեն մոտ 112 հազար 7-ժամյա աշխատանքային օրվա հավասար ժամանակ։

Խիստ ցավալի է, որ մեր հասարակությունը մինչև օրս անտեսում է այս վիթխարի ժամանակը, որը կորցնում են մեր աշխատավորներն այդպիսի անարդյունավետ նպատակներով, չստանալով դրա փոխարեն ոչ մի շոշափելի արդյունք ո՛չ իրենց և ո՛չ էլ հասարակության համար։ Չէ՞ որ այդ հսկայական ժամանակը կարելի կլինի հատկացնել զանազան ստեղծագործական զբաղմունքների՝ գիտությանը, արվեստին, գյուտարարությանը, ուսմանը, հասարակական աշխատանքին, երեխաների դաստիարակությանը, սպորտին...

Մեր ռեսպուբլիկայի աշխատավորների աշխատանքային ժամանակի օգտագործման ոչ ռացիոնալ մասի կրճատման և ազատ ժամանակը բացարձակ մեծացնելու երկու հիմնական ճանապարհ կա։ Մեկը աշխատանքային ժամանակի սիստեմատիկ կրճատումն է (որը և մեր պետության կողմից անշեղորեն կատարվում է), մյուսը՝ արտաաշխատանքային ժամանակի մյուս բաղկացուցիչ մասերի կրճատումը։ Անշուշտ կրճատումը չի կարող լինել քնելու և անմիջականորեն սնվելու ժամանակի հաշվին. ուրեմն, այդ պետք է լինի հիմնականում այն ժամանակի հաշվին, որը ծախսվում է տնային աշխատանքի և ինքնասպասարկման, ինչպես նաև աշխատավայրը գնալ-վերադառնալու, այնտեղ աշխատանքից առաջ և հետո գտնվելու վրա։

Աշխատավորները շատ ժամանակ են կորցնում, հատկապես, աշխատավայրը գնալ—վերադառնալու վրա, որի հիմնական պատճառը քաղաքային տրանսպորտի անբավարար աշխատանքն է։ Այսպես, օրինակ, Երևանում քաղաքային տրամվայի մեկ ժամվա միջին արագությունը չի անցնում 12—15, տրոլեյբուսինը՝ 13—16, ավտոբուսինը՝ 18—20 կիլոմետրից, սահմանված 30 կիլոմետրի փոխարեն։ Տրանսպորտի կանգառները շատ անհամաչափ են, վագոնավարները հաճախ անհարկի սպասում են ուղևորներ «հավաքելու», կամ կանգնում են՝ ուղևորների ցանկությամբ։ Միջին հաշվով տեխնիկական պատճառներով հերթական ռեյսի դուրս չեն գալիս օրական 11 տրամվայ, 6—7 տրոլեյբուս, 45—50 ավտոբուս։ Միայն 1962 թ. հուլիս ամսվա առաջին տասնօրյակում տեխնիկական անսարքության պատճառով ռեյսից պարկ են վերադարձել 173 և փակուղի դրվել 154 տրամվայ։ № 4 ավտոբուսային պարկում ավտոբուսների մոտ 76 տոկոսն էր հերթուղի դուրս եկել։

Շատ հաճախ ընդհատվում էր էլեկտրաէներգիան, իսկ № 1 ենթակայանի 7 ագրեգատներից կանոնավոր էին աշխատում միայն 2-ը. Երքաղսովետի գործկոմի որոշմամբ քաղաքի գործարաններն ու հիմնարկ-ձեռնարկությունները աշխատանքը պետք է սկսեին տարբեր ժամերի, սակայն ձեռնարկություններն ինքնակամ խախտում էին այդ որոշումը, դրանով իսկ ստեղծելով տրանսպորտի ավելորդ ծանրաբեռնվածություն։

Ժամանակի ոչ ռացիոնալ վատնումները մեծ են, հատկապես, աշխատավայրերի և ապրելավայրերի հեռավորության պատճառով։

Մեծ բարդությունների հետ են կապված ներքաղաքային բնակարանային փոխանակումները, իսկ գործարանների կամ ձեռնարկությունների միջև բնակարանային ֆոնդի փոխանակում առհասարակ չի լինում։ Այս ամենի հետևանքով քաղաքային տրանսպորտը կատարում է շատ ավելորդ և հանդիպակաց փոխադրումներ։ Օրինակ՝ Զեյթունի, Նորքի կամ Այգեստանի բնակիչներն աշ-

խատում են Ս. Մ. Կիրովի անվան, ավտոդողերի, կաբելի գործարաններում. իսկ դրանց շրջակայքում ապրողները՝ կանաչում, կաթի կոմբինատում, էլեկտրալամպերի գործարանում և այլուր։

Քաղաքային տրոլեյբուսները և ավտոբուսները շատ քիչ են օգտագործում կցորդների սիստեմը։ Աշխատանքից առաջ և հետո գործարանում գտնվելու պատճառով ժամանակի կրճատման ամենամեծ ռեզերվները, մեր կարծիքով, գործարանային ցնցուղների, բաղնիքների և ճաշարանների աշխատանքի բարելավումն է, հանդերձարանների և գործիքանոցների ինքնասպասարկման անցնելը, պահականոցից մինչև հեռավոր ցեխերը ներգործարանային փոխադրամիջոցներ ստեղծելը, ավելորդ «կարգագրերի», հաշվետվությունների, թռուցիկ խորհրդակցությունների վերացումը և այլն։

Աշխատավորների ազատ ժամանակի ավելացման ամենամեծ ռեզերվը տնային աշխատանքի և ինքնասպասարկման վրա ծախսված ժամանակի կրճատումն է. հենց միայն այդ ժամանակը արտաաշխատանքային ժամանակի մեջ կազմում է ավելի քան 22,6 տոկոսը։ Ժամանակի այս ծախսումների մասին պատկերացում է տալիս հետևյալ աղյուսակը.

Տնային աշխատանքի և ինքնասպասարկման վրա ծախսված ժամանակը

(Միջին հաշվով մեկ մարդու համար մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում, 3363 աշխատավորների ժամանակի բյուջեի տվյալներով)

	Մեկ մարդու մեկ աշխ. օրվա համար (ժամ-րոպե)	Նույնը յուրաքանչյուր 1000 հոգու համար մեկ ամսվա ընթացքում	
		ընդամենը ժամերի հաշվով	աշխատանքային օրվա հաշվով
Սննդի պատրաստումը	0—39	19500	2786
Գնումներ կատարելը	0—34	17000	2428
Կահույքի և բնակարանի խնամքը	0—21	10500	1500
Հագուստի և սպիտակեղենի խնամքը	0—36	18000	2571
Երեխաների խնամքը	0—38	19000	2714
Ինքնասպասարկումը (անձն. հիգիենա)	0—45	22500	3214
Այլ ծախսումներ	0—16	8000	1143
Ընդամենը —	3—49	114500	16357

Ինչպես ցույց է տալիս այս աղյուսակը, ժամանակի ծախսումների ընդհանուր մակարդակի 50 տոկոսի կրճատման դեպքում ռեսպուբլիկայի յուրաքանչյուր 100 հազար աշխատավոր կարող է խնայել միջին հաշվով 820 հազար աշխատօրվա հավասար ժամանակ։ Անշուշտ, խոսքը վերաբերում է ոչ թե ժամանակի այս ծախսումների լրիվ վերացմանը (որը հնարավոր չէ) կամ թե դրանց կրճատմանը կենցաղային կարիքների բավարարման հաշվին, այլ միայն այնպիսի կրճատման, որը միանգամայն հնարավոր է աշխատավորների սպասարկման ոլորտում դեռևս գոյություն ունեցող թերությունների վերացմամբ։

Տնային աշխատանքի և ինքնասպասարկման վրա կատարվող ժամանակի ծախսումները կրճատելու երկու հիմնական ճանապարհ կա. առաջինը՝ կենցաղային սպասարկման պրոցեսների հետագա հանրայնացումն է, երկրորդը՝ յուրաքանչյուր ընտանիքում տնային աշխատանքների առավել ռացիոնալացումն ու մեքենայացումը։ Չնայած ռեսպուբլիկայում այդ երկու ուղղությամբ էլ զգա-

լի գործ է կատարված, սակայն, մեր կարծիքով մեծ անելիքներ կան, հատկապես, աշխատավորների կենցաղը սպասարկող և, մասնավորապես, առևտրի, հասարակական սննդի և կոմունալ կենցաղային սպասարկման ձեռնարկությունները քաղաքների տերիտորիայում ճիշտ տեղաբաշխելու, դրանց մասնագիտացման ու խոշորացման, ավելի պրոգրեսիվ ու առաջավոր սպասարկման ձևերի ներդրման բնագավառում: Շատ անելիքներ կան նաև կենցաղային մեքենաների ու սարքավորումների, կոնստրուկցիաների կատարելագործման ու պարզեցման, կենցաղային տեխնիկայի արտադրության հետագա կենտրոնացման ու մասնագիտացման բնագավառում:

Այս և նման հարցերի ավելի օպերատիվ լուծումը հնարավորություն կտա մեծ չափերով կրճատելու տնային աշխատանքի ու ինքնասպասարկման վրա ծախսվող ավելորդ ժամանակը, դրանով իսկ ավելացնելու աշխատավորների ազատ ժամանակը:

Սակայն աշխատանքային ժամանակի ռացիոնալ օգտագործման խնդիրը չի սահմանափակվում ազատ ժամանակի ավելացմամբ: Առավել կարևոր է բուն ազատ ժամանակի ռացիոնալ օգտագործումը: Եթե այս կամ այն ճանապարհով ավելացած ազատ ժամանակը աշխատավորների կողմից չի օգտագործվում իր մտավոր և ֆիզիկական բազմակողմանի զարգացման, խելացի և օգտավետ հանգստի համար, ապա այդպիսի ազատ ժամանակը կորցնում է իր իմաստը:

Հիրավի, ի՞նչ են տալիս աշխատավորների ֆիզիկական և մտավոր զարգացմանը այնպիսի զբաղմունքներ, ինչպես, ասենք՝ ժամերով թղթախաղով զբաղվելը կամ նարդի խաղալը, խորտկարաններում և ռեստորաններում բաժակաճառեր ասելը և այլն:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ամբողջ ազատ ժամանակի ամսական ֆոնդի (96 ժամվա) մեծ մասը կազմում են զանազան զվարճալիքներ (46,5 ժամ), իսկ ժամանակի այնպիսի օգտակար ծախսումը, ինչպես՝ ֆիզկուլտուրայով ու սպորտով զբաղվելը, ամսվա ընթացքում միջին հաշվով տևում է միայն 3 ժամ: Ինքնադաստիարակությունը, ինքնակրթությունը, ուսումը և որակավորման բարձրացումը միասին վերցրած ամսվա ընթացքում կազմում են ընդամենը 21 ժամ: Շատ քիչ ժամանակ է ծախսվում նաև հասարակական աշխատանքի ու երեխաների դաստիարակության վրա՝ ընդամենը 12 ժամ:

Շատ ժամանակ են խլում, հատկապես, հյուր գնալն ու ընդունելը, սենյակային սեղանի խաղերը, որոնք միասին կլանում են ընդհանուր 46,5 ժամից 17-ժամ, մինչդեռ կինո-թատրոն, համերգ հաճախելը զբաղեցնում է ընդամենը 15,5 ժամ:

Այս տվյալներից երևում է, որ մեր ռեսպուբլիկայի աշխատավորների ազատ ժամանակը դեռևս արդյունավետ չի օգտագործվում:

Աշխատավորների ազատ ժամանակն առավել ռացիոնալ ու բովանդակալից ծախսելու գործը մեր ռեսպուբլիկայում դեռևս չի գտնվում հասարակության ուշադրության կենտրոնում: Շատ թերություններ կան ակումբների, գրադարանների, կուլտուրայի և հանգստի պարկերի, կինոների ու թատրոնների, ֆիզկուլտ կազմակերպությունների և այլ աշխատանքներում, որտեղ պետք է կազմակերպվի աշխատավորության արտաաշխատանքային ժամանակի խելացի անցկացումը: Այսպես, օրինակ, մայրաքաղաքի և ոչ մի կինո-թատրոն, բացի կինոցուցադրումից, իրենց ընդարձակ ֆոյեները, դահլիճները չեն օգտագործում ինքնագործունեության համերգներ, դասախոսություններ, նշանավոր մարդկանց հետ հանդիպումներ և այդ կարգի այլ միջոցառումներ կազմակերպելու համար, չեն ստեղծում շրջիկ կինոցուցադրումներ՝ բակերում, գործարանային ցեխերում, չունեն երեխաների խաղի ու խնամքի սենյակ: Ռեսպուբլիկայում չկան ամուրիների, տնային տնտեսուհիների ակումբներ, բակային երիտասարդական ակումբ-կաֆեներ, ազգային խաղերի ակումբներ և այլն:

Գոյություն ունեցող ակումբներն ու կուլտուրայի տները գերադասելով վճարովի միջոցառումները, աշխատավորների կոլեկտիվ հանգիստը պատշաճ ձևով չեն կազմակերպում (թեմատիկ, հետաքրքրական ժամանցի երեկոներ,

ընտանեկան հանդեսներ «ոսկյա» կամ «արծաթյա» հարսանիքներ, երեկոներ՝ նվիրված թոշակի անցնողներին, անձնագիր ստացողներին, հայրենադարձներին և այլն): Նրանք իրենց միջոցների գրաֆիկները չեն հարմարեցնում գործարանների աշխատանքի հերթափոխություններին: Թանգարանները շատ քիչ են կազմակերպում շրջիկ ցուցահանդեսներ՝ անմիջականորեն գործարանային ցեխերում, հանրակացարաններում, մեծ բակերում: Գրադարանները չեն կիրառում սպասարկման այնպիսի պրոգրեսիվ ձևեր, ինչպիսիք են՝ բնակարանային-շրջիկ ընթերցարանները, գրքերով պարգևատրելու խրախուսական սիստեմը և այլն: Հանգստի և կուլտուրայի զբոսայգիներն անբավարար են կազմակերպում աշխատավորների կոլեկտիվ հանգստի մասսայական միջոցառումներ, ազգային խաղեր ու հանդեսներ: Դեռևս սպորտը ինչպես հարկն է չի տարածված ժողովրդական լայն մասսաների շրջանում, թույլ են արմատավորված առողջ սերունդ աճեցնելու այնպիսի ձև, ինչպիսին թեթև ատլետիկան է, ջրային ձմեռային սպորտը, գեղարվեստական գիմնաստիկան, ալպինիզմը, տուրիզմը և այլն: Ֆիզկուլտ և սպորտ աշխատանքներն ըստ խոշոր ձեռնարկությունների կազմակերպելու հետևանքով չեն ընդգրկվել տնային կառավարչությունները, բնակմասսիվները, միկրոշրջանները, առանձին բակերը, ինչպես նաև՝ փոքր հիմնարկները, գրասենյակները, արտելները, ձեռնարկությունները, տնային տնտեսուհիները, թոշակառուները և ուրիշներ:

Մեր պարտիան խոշորագույն միջոցների կիրառմամբ ձգտում է աստիճանաբար կրճատել աշխատանքային ժամանակը և ավելացնել արտաաշխատանքայինը: Նախատեսված է առաջիկա տասը տարվա ընթացքում իրագործել անցումը վեցժամյա աշխատանճային օրվա, շաբաթը մեկ հանգստյան օրով, կամ 35 ժամյա աշխատանճային շաբաթի՝ երկու հանգստյան օրով: Հենց միայն 6—7 ժամյա աշխատանքային օրվա կիրառմամբ յուրաքանչյուր աշխատավորի տարեկան արտաաշխատանքային ժամանակն ավելացել է մոտ 50 աշխատանքային օրվա չափով: Հեռու չէ այն ժամանակը, երբ աշխատանքային օրը 4—5 ժամից ավելի չի լինի:

Նյութական արտադրության համար հատկացված ժամանակի կրճատման հետ մեկտեղ, ասված է պարտիայի ծրագրում, ընդլայնվում են արտադրության, գիտության, տեխնիկայի, գրականության և արվեստի բնագավառում ընդունակությունները, ձիրքերն ու տաղանդները զարգացնելու հնարավորությունները: Մարդկանց ազատ ժամանակը գնալով ավելի մեծ չափով կնվիրվի հասարակական գործունեությանը, կուլտուրական շփմանը, մտավոր ու ֆիզիկական զարգացմանը:

Ժամանակի ռացիոնալ օգտագործումը, հատկապես, կոմունիստական ծավալուն շինարարության ներկա էտապում ժողովրդա-տնտեսական և համապետական մեծ նշանակություն ունի: Այժմվանից իսկ աշխատավորները պետք է ամեն ինչ անեն ժամանակն արդյունավետ, արտաաշխատանքային ժամանակն ավելի ռացիոնալ օգտագործելու համար: Ժամանակը սոցիալիզմի պայմաններում անհամեմատ թանկ է ոսկուց. դրա ոչ ռացիոնալ օգտագործումը կամ վատնումը մեծ կորուստ է:

Հ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
Տնտեսական գիտությունների թեկնածու

ՍՊՈՐՏԸ ՄԱՍՍԱՆԵՐԻՆ

> Ֆիզկուլտուրան և սպորտը ճաստատուն
> կերպով կմտնեն մարդկանց առօրյա կենցա-
> ղի մեջ:
>
> (ՍՄԿՊ ԾՐԱԳՐԻՑ)

Սովետական ժողովուրդը պատմության մեջ իր նմանը չունեցող, ամենա-
մարդասիրական հասարակարգ է ստեղծում: Կոմունիզմի կառուցումը մեծ ջան-
քեր է պահանջում հասարակությունից և, առաջին հերթին՝ առողջ, ուժեղ, կոփ-
ված ու բազմակողմանիորեն զարգացած մարդիկ: Այդպիսի հատկություններ
է մարդկանց մեջ դաստիարակում սպորտը, հատկապես երիտասարդության,
պատանեկության մոտ: Սովետական սպորտը մարդուն դարձնում է իսկական
կոլեկտիվիստ (հատկապես խմբակային խաղերի միջոցով), ուրիշին հարգող,
պարտաճանաչ, պատասխանատու:

Սպորտն անհրաժեշտ է ոչ միայն պատանիներին ու երիտասարդներին,
այլև մեծահասակներին իրենց առողջությունն ու աշխատանքային ունակու-
թյունները հարատևելու համար: Այն ինքնանպատակ չէ և պարունակում է
մարդու հոգևոր կերպարը գեղեցկացնող տարրեր: Իսկ մասսայական սպորտը
բոլորովին էլ միջակության բազմացում չի նշանակում:

Ֆիզկուլտուրայի և սպորտի մեծ նշանակությունն ակնհայտ է նաև երկրի
պաշտպանունակության ամրապնդման տեսակետից: Այդ առումով էլ հենց
ստեղծվել են Պատրաստ աշխատանքի և պաշտպանության՝ ՊԱՊ և Եղիր պատ-
րաստ աշխատանքի և պաշտպանության՝ ԵՊԱՊ (պատանեկան) կրծքանշանները
և նրանց նորմաների հանձնումը: Հայրենական մեծ պատերազմի օրերին հա-
զարավոր ՊԱՊ կրծքանշանակիրներ պատվով կատարեցին իրենց սրբազան
պարտքը հայրենիքի նկատմամբ և դրան մեծապես օգնեց սպորտը, այն, որ
նրանք տարիների ընթացքում մարզվել էին, դարձել ուժեղ, տոկուն, համար-
ձակ, պարտաճանաչ:

Ֆիզկուլտուրան ու սպորտը մշակում, հղկում են մարդու հոգին. երաժշ-
տության, գրականության, ընդհանրապես արվեստի նման բարձրացնում, գե-
ղեցկացնում են նրա ճաշակը, զարգացնում հակումները: Սպորտով զբաղվող
սովետական մարդու մոտ ծնվում են բարձր մարդասիրական հատկանիշներ,
նա դառնում է ընկերասեր: Ֆիզկուլտուրան ու սպորտը օգնում են մարդուն փո-
խել իր բնավորությունը, մերժել բուրժուական հասարակությունից մնացած
եսասիրությունը, անձնական շահի ձգտումը: Այն մեծ կոլեկտիվիզմի զարգաց-
մանը, որով օժտված է սովետական մարդը, մեծապես նպաստում է և սպորտը:
Ու պատահական չէ, որ այն կուլտուրա է անվանվում. Ֆիզկուլտուրան՝ սպորտը
ամենալայն, ամենամասսայական կուլտուրաներից մեկն է՝ սիրված ժողովր-
դի, բոլոր տարիքի ու սեռի մարդկանց կողմից:

1

Մեր երկրում հսկայական նշանակություն է տրվում աշխատավորության
ֆիզիկական դաստիարակությանը: Սովետական պետությունն ամեն տարի
տասնյակ միլիոնավոր ռուբլիներ է հատկացնում ֆիզիկական կուլտուրայի և
սպորտի հետագա զարգացմանը: «Պարտիան կարևորագույն խնդիրներից մեկն

է համարում,—ասված է ՍՄԿՊ Ծրագրում,—սկսած մանկական վաղ հասա-
կից, ապահովել ֆիզիկապես ամուր երիտասարդ սերնդի դաստիարակությու-
նը՝ նրա ֆիզիկական և հոգևոր ուժերի ներդաշնակ զարգացմամբ հանդերձ:
Դա պահանջում է բստ ամենայնի խրախուսել մասսայական սպորտի և ֆիզի-
կական կուլտուրայի բոլոր ձևերը, այդ թվում դպրոցներում, ֆիզկուլտ շարժ-
ման մեջ ներգրավել բնակչության ավելի ու ավելի լայն խավեր, հատկապես
երիտասարդներին»:

Այդ կարևոր խնդրի իրականացման նպատակով մեզ մոտ տարեցտարի
ստեղծվում են սպորտային ամենատարբեր բազաներ՝ ստադիոններ ու խաղա-
հրապարակներ, սպորտի պալատներ ու դահլիճներ, լողավազաններ ու հրաձգա-
րաններ, թենիսի կորտեր ու հեծանվային տրեկներ, թողարկվում են ամեն տե-
սակի սպորտային կայք ու գործիքներ: Այդ բոլորից միլիոններն են օգտվում.
պարապում են, մարզվում՝ իրենց առողջությունն ու կեցվածքը լավ պահպա-
նելու ձգտումով, կատարելագործվում, խորանում սիրած ձևի վարպետության
գաղտնիքների մեջ՝ սպորտային փառքի բարձունքներին հասնելու համար:

Սովետական Միությունում այսօր սպորտով զբաղվում է մի քանի տասն-
յակ միլիոն մարդ. այդ մասսայականությունն էլ հենց տվել ու տալիս է իր
հրաշալի պտուղները: Մեր հայրենիքի ամենամարզված, ուժեղ, կոփված քա-
ղաքացիներից շատերը սպորտի բազմազան ձևերում դարձել են աշխարհի
օլիմպիական խաղերի չեմպիոններ, ռեկորդսմեններ. ուժեղագույնի դափնե-
պսակների ու հաղթողների պատվավոր տիտղոսի են արժանացել սովետական
սպորտի շատ առաջամարտիկներ:

Ամբողջ աշխարհն է ճանաչում այդ մարտիկներին՝ Վլադիմիր Կուցին ու
Նինա Դամբաձեին, Վիկտոր Չուկարինին ու Մարիա Իսակովային, Միխայիլ
Բոտվիննիկին և Իսահակ Կուպերմանին, Վալերի Բրումելին և Իգոր Տեր-Հով-
հաննիսյանին, Յուրի Վլասովին ու Լարիսա Լատինինային, Տիգրան Պետրոս-
յանին ու Նինա Գափրինդաշվիլուն, Յան Կրումինշին և Ալգիդրաս Շոցիկասին
և շատ այլոց, ովքեր ներկայացնելով սովետների երկիրը, սպորտի տարբեր
ասպարեզներում նվաճել են միլիոնավոր սպորտասերների անհուն սերն ու
համակրանքը:

Սպորտը միաժամանակ մարդկանց, ժողովուրդների, ազգերի ու երկրների
փոխհարաբերությունների նորմալացման, նրանց մեջ բարեկամություն ու
հարգանք ծնող միջոցառում է:

Աշխարհում առաջին սպորտային տերության՝ սովետների երկրի հաջողու-
թյունները վերջին տարիներին աննախընթաց են: XV և XVI օլիմպիական խա-
ղերի բացարձակ հաղթանակները, ժամանակակից հնգամարտի գծով, թիմա-
յին ու անհատական հնգակի հաղթությունն աշխարհում, մարմնամարզության,
ըմբշամարտի, վոլեյբոլի և բասկետբոլի աշխարհի չեմպիոնների կոչման նվա-
ճումը, բռնցքամարտի, ֆուտբոլի և սպորտի մի շարք այլ ձևերում Եվրոպայի
չեմպիոնի տիտղոսի նվաճումը վկայում են մեր երկրի սպորտային կազմա-
կերպությունների, կոլեկտիվների ու անհատ մարզիկների տեխնիկական բարձր
մակարդակի մասին, մեկ անգամ ևս հաստատում են սոցիալիստական հասա-
րակության մեծ առավելությունները կապիտալիստականի նկատմամբ, դրսե-
վորում մեր մարդկանց ֆիզիկական և բարոյա-կամային բարձր հատկանիշ-
ները:

2

Սովետական սպորտի պատմության փառավոր տարեգրության մեջ իր
ոսկե էջերն ունի նաև Սովետական Հայաստանի ֆիզկուլտուրայի և սպորտի
կազմակերպությունը: Տարիները հաջորդել են իրար, սերունդները փոխարինել
մեկը մյուսին, բայց միշտ էլ համամիութենական սպորտային երկնակամա-
րում, իրենց վարպետությամբ ու փայլուն հաջողություններով աչքի են ընկել
մեր ռեսպուբլիկայում աճած ու առնացած մարզիկները: Աշխարհի ամենատար-
բեր երկրների ստադիոններում ու դահլիճներում հանդես են եկել մեր ռես-

պուբլիկայի սպորտի լավագույն ներկայացուցիչները, փառք ու պատիվ բերելով հայկական սպորտին: Սերգո Համբարձումյանի ու Ռուբեն Մանուկյանի, Հրանտ Շահինյանի ու Ալբերտ Ազարյանի, Էդվարդ Սրիստակեսյանի ու Վլադիմիր Ենգիբարյանի, Իգոր Նովիկովի ու Արմենակ Ալաչաչյանի, Նորիկ Մուշեղյանի ու Իվան Ազգարովի, Հարություն Քեհեյանի ու Վալերի Ջենիկովի հաջողությունների պատվին շատ անգամ է հնչել մեր սպորտային հզոր հայրենիքի հիմնը:

Բուդապեշտում թե՛ Հելսինկիում, Վարշավայում թե՛ Մելբուռնում, Ֆիլադելֆիայում թե՛ Հռոմում, Բեռլինում թե՛ Բելգրադում, որտեղ էլ որ հանդես են եկել Հայաստանի սպորտային պատվիրակները, հանդիսատեսները, սպորտասերները նրանց ելույթները բարձր են գնահատել:

Սպորտային մեծ տրադիցիաներ ունեն Սովետական Հայաստանի ֆիզկուլտուրային կազմակերպությունները: Մեծ է ռեսպուբլիկայում ֆիզկուլտուրայով ու սպորտով զբաղվողների թիվը: Նրանց նշանակալի մասը սպորտի սիրահարներ են և պարապում են անկախ եղանակից ու պայմաններից, հաշվի չնստելով կատարյալ բազա կամ բարձր որակի մարզիչ չլինելու փաստի հետ: Եվ ճիշտ են անում, բոլորը պետք է այդպես վարվեն: Առանց ջանասիրության, սիրո և կրքոտության հաղթանակ չի լինի:

Մի՞թե Հոկտեմբերյանի շրջանը կհասներ սպորտային առկա հաջողություններին, եթե չլիներ այն նախաձեռնությունը, որը հանդես բերեց «Սևան» կամավոր սպորտ ընկերության շրջանային խորհուրդը և նրա նախագահ Ն. Գրիգորյանը: Սպորտի ամենատարբեր ձևերի տասնյակ սեկցիաներ են այսօր գործում Հոկտեմբերյանի շրջանի բազմաթիվ գյուղերում ու արդյունաբերական ձեռնարկություններում: Եվ արդյունքն էլ իրեն սպասել չտվեց՝ շրջանը ռեսպուբլիկական VII սպարտակիադայում I տեղը գրավեց գյուղական շրջանների մեջ: Լավ են գործերը նաև Սիսիանի ու Աբովյանի շրջաններում, որտեղ վերջին տարում լուրջ տեղաշարժեր են կատարվել:

Բայց որքան էլ խոսենք ընդհանուր առաջընթացի մասին, այնուամենայնիվ ռեսպուբլիկայի սպորտային դեմքը հիմնականում դրսևորում են Երևանի, Լենինականի ու Կիրովականի ֆիզկուլտուրային ու սպորտի կազմակերպությունները, մինչդեռ գյուղական շրջաններն ու մյուս բնակավայրերը անհամեմատ ետ են մնում սպորտի ու ֆիզկուլտուրայի բնագավառում:

Ռեսպուբլիկայի սպորտային աշխատանքի ցուցանիշները վերջին մեկ, երկու տարում խոսում են այն մասին, որ առաջխաղացումն ակներև է: Միայն 1962 թ. Սովետական Հայաստանում ՊԱՊ կրծքանշանի I և II աստիճանի նորմաները հանձնել են 26832 մարդ, ԵՊԱՊ-ինը՝ 17485, այդ թվում Երևանում ՊԱՊ-ի՝ 5638 և ԵՊԱՊ-ի՝ 4439, Լենինականում, համապատասխանաբար՝ 2251 և 1201, իսկ Կիրովականում՝ 1172 և 465: Այդ նույն տարում պատրաստված են 93 սպորտի վարպետներ, 685 առաջին կարգայիններ, իսկ վերջին երեք տարում՝ 240 սպորտի վարպետներ և 2200 առաջին կարգայիններ, որոնցից 189-ը և 1500-ը միայն Երևանում:

Խոսելով ֆիզկուլտուրայի և սպորտի բնագավառում վերջին տարիներս ձեռք բերված նվաճումների ու հաջողությունների մասին, չի կարելի չհիշատակել առանձին լավագույն կոլեկտիվները և սպորտ ընկերությունները: ՍՍՌՄ ժողովուրդների III սպարտակիադայի նախապատրաստման շրջանում ձեռք բերված բարձր սպորտային արդյունքների համար ՍՍՌՄ սպորտ ընկերությունների և կազմակերպությունների խորհրդի հատուկ մրցանակներով են պարգևատրվել «Սևան» գյուղական սպորտ ընկերությունը (խորհրդի նախագահ՝ Վ. Հարությունյան), Երևանի Վ. Ի. Լենինի անվան էլեկտրամեքենաշինական գործարանի արտադրական կոլեկտիվի «Արաքս» սպորտային ակումբը, Կիրովականի ֆիզկուլտուրայի քաղաքային խորհուրդը, Ալ. Մյասնիկյանի անվան քիմիական կոմբինատի սպորտային կոլեկտիվը, Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի արտադրական սպորտային կոլեկտիվը: Զգալի տեղաշարժեր են կատարվել Ջերժինսկու անվան հաստոցաշինական, Կիրովի անվան, լուսատեխնիկական և այլ գործարանների, պոլի-

տեխնիկական, Խ. Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական, բժշկական, Վ. Բրյուսովի անվան ինստիտուտների ֆիզկուլտուրայի և սպորտի կոլեկտիվներում:

Ռեսպուբլիկայում կան սպորտի այնպիսի ձևեր, որտեղ մեր թիմերի գործերը լավ են գնում: Առաջին հերթին խոսքը հնգամարտիկների մասին է, և այդ ձևի տարածողի, աշխարհի քառակի չեմպիոն Իգոր Նովիկովի ջանքերով ստեղծված դպրոցի ու նրա լավագույն սաների մասին: Ժամանակակից հընգամարտում Հայաստանի հավաքականը կարող է և պետք է ապահովի առաջնություն: Լավագույն ցուցանիշների կարող են հասնել նաև մեր ծանրորդները, ըմբիշները, հեծանվորդները (խճուղային վազքում), բռնցքամարտիկները, մարմնամարզիկները, շախմատիստները և մյուսները:

Ֆիզկուլտուրայի տվյալ մարզերի նվաճումները արժանի են պրոպագանդման: Սակայն ֆիզկուլտուրայի և սպորտի բնագավառում կան լուրջ թերություններ: Եվ ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունիսյան պլենումում գաղափարական աշխատանքի դրվածքի մասին տրված իր զեկուցման մեջ, շատ տեղին էր Լ. Ֆ. Իլյիչովի այն արտահայտությունը, որ մարդկանց «դաստիարակության անհրաժեշտ տարր է ֆիզիկական կուլտուրան: Ֆիզկուլտ շարժումն ընդգրկել է ավելի քան 30 միլիոն մարդ: Ժողովուրդը հպարտանում է սովետական սպորտսմեններով, սպորտսմեններ, որոնք խիստ բարձրացրել են մեր հայրենիքի սպորտային փառքը: Սակայն ֆիզիկական դաստիարակության զարգացման և կազմակերպման մակարդակը առանձնապես դպրոցում և գյուղում, մեզ չի կարող բավարարել: Մեր ֆիզկուլտուրային շարժման նշանաբանը պետք է լինի՝ մասսայականությունը և սպորտային վարպետությունը»:

Բայց մասսայականությունն ու սպորտային վարպետությունը ինքնանպատակ չեն. նրանք սերտորեն կապված են իրար հետ, պայմանավորում են մեկը մյուսին: Այնտեղ, ուր իրոք ֆիզկուլտուրան մասսայական է, իբրև դրա ուղղակի հետևանք առկա է նաև սպորտային վարպետությունը: Այս առումով հենց մեր ռեսպուբլիկայում լուրջ թերություններ կան: Խոսենք փաստերով:

3

Մի քանի ամիս առաջ, Երևանի ռեսպուբլիկական ստադիոնում փակվեց Հայաստանի ռեսպուբլիկական VII սպարտակիադան: Սպարտակիադայի ընթացքը բավական հանգամանորեն լուսաբանվում էր մամուլի, հատկապես Հայաստանի ֆիզկուլտուրնիկ և Советский спорт թերթերի էջերում: Բայց զարմանալի հակասություն կա սպարտակիադայի գլխավոր դատավոր ընկ. Լ. Ջալալյանի և ֆիզկուլտ մամուլի գնահատականների միջև: Ըստ մամուլի, մխիթարական չէ վիճակը սպորտի առանձին ձևերում և, հատկապես, թեթև ատլետիկայում, լողում, ջրագնդակի (վատերպոլ), բասկետբոլի, վոլեյբոլի, թեթև ատլետներին և լողորդներին, ավելի շատ խոսում ֆաղերում, թենիսում, սուսերամարտում և այլն: Իսկ ընկ. Լ. Ջալալյանը, թեթևակի քննադատելով թեթև ատլետներին և լողորդներին, ավելի շատ խոսում է ընդհանրապես մեր սպորտի փայլուն հաջողությունների մասին: Իսկ հոդվածն էլ խորագրված է Հզոր քայլերով:

Իհարկե, Հայաստանի ռեսպուբլիկական VII սպարտակիադան դրսևորեց ռեսպուբլիկական և միութենական ռեկորդներ, 17 նշանակալի արդյունքներ՝ ռեսպուբլիկական և միութենական ռեկորդներ, 173-ը՝ առաջին կարգայիմարդ առաջին անգամ լրացրին վարպետի նորման, 173-ը՝ առաջին կարգայինի, բայց դրանք մեզ չեն բավարարում: Ինչո՞ւ: Որովհետև սպորտի մի շարք ձևերում միութենական բարձր կարգի՝ համաֆականին արժանի արդյունքներ չկան:

Անժխտելի փաստ է, որ ՍՍՌՄ ժողովուրդների III սպարտակիադայում Հայաստանի ձիասպորտի, բասկետբոլի, ջրագնդակի, թենիսի և էլի մի քանի այլ ձևերի ներկայացուցիչներ, շանս չունեցան ինչ-որ մխիթարիչ տեղ գրավելու համար: Հատկապես ծանր է վիճակը թեթև ատլետիկայի ասպարեզում: 65 մեծահասակ և 50 պատանի առաջին կարգային մարզիկների դիմաց, որոնք պետք է հանդես գային ռեսպուբլիկայի հավաքական թիմերի կազմում, կային

ընդամենը 38 մեծահասակ և 35 պատանի մարզիկներ։ Իսկ եթե հաշվի առ-
նենք նաև այն հանգամանքը, որ նրանցից շատերն այսօր ի վիճակի չեն պաշտ-
պանել I կարգայինի նորմաները, ինչպես այդ տեղի ունեցավ ռեսպուբլիկական
սպարտակիադայում, ապա վերջնականապես պարզ կդառնա մեր հավաքակա-
նի անմխիթար վիճակը։

Ըստ հաշվետվությունների ռեսպուբլիկայում առ այսօր հաշվվում է թեթև
ատլետիկայի գծով սպորտի 10 վարպետ և 111 առաջին կարգային, ընդամենը
121 մարզիկ։ Իսկ ո՞ւր են նրանք, ինչո՞ւ միայն 38 հոգին են մնացել ասպարե-
զում։ Հավանաբար մնացած 83-ը լիարժեք կարգային չեն էլ եղել և սպորտա-
յին առաջին կարգ ձեռք են բերել հաշվետվություններում պլանները կատարե-
լու և գերակատարելու համար։

Հեռու գնալու հարկ չկա։ Պաշտոնական տվյալներով Ալավերդու, Ապա-
րանի, Գորիսի, Հրազդանի, Ստեփանավանի և մի քանի այլ շրջաններից յու-
րաքանչյուրում մի քանի հարյուր մարդ զբաղվում է թեթև ատլետիկայով, իսկ
մրցումների ժամանակ նրանք այդ գծով ոչ մի թիմ դուրս չբերեցին։ Չի կարելի
նորմալ համարել այն իրողությունը, երբ ռեսպուբլիկական սպարտակիադայի
եզրափակիչ մրցումներում ըստ շրջանային կազմակերպությունների հայտերի
ներկայացված շատ մարզիկներ կամ հանվեցին մրցումներից, այս կամ այն
օղակում աչքակապությամբ «օտար» մարդկանց իրենց թիմերի մեջ մտցնելու
համար, իսկ շատերն էլ ուղղակի չմասնակցեցին՝ իրենց շնորհված կարգը
պաշտպանելու հույս չունենալու պատճառով։ Եվ արդյունքը եղավ այն, որ
տղամարդկանց 200 մ. և կանանց 800 մ. վազքերում ոչ ոք սատարտ չվերցրեց՝
մրցանակները մնացին թափուր, որ կանանց մեջ գնդի հրման, 80 մ. արգե-
լավազքում և 200 մ. վազքում մրցասպարեզ դուրս եկան... մեկական մարզի-
կուհի. սրանք էլ հազիվ լրացնելով III կարգի նորմաները՝ դարձան սպարտա-
կիադայի հաղթողներ։ Նույն վիճակն է և լողի գծով։ Իսկ հեծանվային տրեկի
գծով գործերն այնքան վատ են, որ սպարտակիադայից այդ ձևն ուղղակի հան-
վեց՝ մրցասպարեզում մարզիկ չլինելու պատճառով։ Իսկ ինչո՞վ են զբաղված
վելոտրեկի գծով մարզիչները և ընդհանրապես ի՞նչ է արվում երևանյան տրե-
կում. այդ հարցին պատասխանել կարող են միայն ռեսպուբլիկայի սպորտ-
միության ղեկավարները։

Մեր ռեսպուբլիկայում կան բավական սպորտային ղեկավար աշխատող-
ներ, որոնք վիճակագրության սիրահար են և միշտ այսօրվա նվաճումները
առավել ցայտուն ցուցադրելու համար դրանք համեմատում են նախորդ տա-
րիների, մինչպատերազմյան տասնամյակների հետ։ Շատ ավելի գործին օգ-
նած կլինեին սպորտային ասպարեզի այդ ղեկավարները, եթե սպորտի վար-
պետների և առաջին կարգայինների 1962 թ. հաշվետվությունների տվյալները
նախորդ տարիների հետ համեմատելու փոխարեն, ձգտեին սպորտի մեջ ներ-
գրավել տասնյակ հարյուրավոր կոլեկտիվներ, որոնք մինչև օրս դուրս են
մնացել մասսայական ֆիզկուլտ շարժումից և սպորտի ամենամասսայական
ձևերում նախորդ տարիների նվաճումներից ավելի բարձր հաջողությունների
հասնել։ Եվ թող ռեսպուբլիկական VII սպարտակիադայի ժամանակ ձեռք բեր-
ված որոշակի, բայց միակողմանի հաջողությունները նրանց չշեղեն հիմնա-
կան հարցերից՝ ֆիզկուլտուրայի մասսայականության և սպորտային վարպե-
տության հարցերից։

Մասսայական սպորտի ոչ բարեհաջող դրվածքը մեր ռեսպուբլիկայում
հետևանք է մի արատավոր երևույթի ևս։ Գործը նրանում է, որ սպորտմիու-
թյունների և կազմակերպությունների խորհրդի ղեկավարները տարիներ ի վեր
թմբկահարել են սպորտային մեծ հաջողությունների մասին՝ միշտ ի նկատի
ունենալով մի խումբ առաջատար սպորտսմենների։ Մի քանի անվանի մար-
զիկներ՝ սպորտի տարբեր ձևերում ընդգրկված էին երկրի հավաքականների
կազմում և աշխարհի չեմպիոնատներում ու օլիմպիական խաղերում նվաճում
էին ոսկե մեդալներ։ Իսկ մեր սպորտի ղեկավարներն էլ այդ մեդալների և նրանց
բերած միավորների պրոպագանդայով տարված, բոլորովին մոռացել էին ա-
մենահիմնականը և երբ այսօր այդ անվանի սպորտսմենները օբյեկտիվ պատ-

ճառներով շարքից դուրս են եկել կամ շուտով վերջնականապես կթողնեն աս-
պարեզը, պարզվում է, որ չկան լիարժեք փոխարինողներ։

4

Սպորտի ասպարեզում մեծ պակասություններ կան դեռևս։ Վերցնենք թե-
կուզ Երևանի սպորտային կազմակերպությունը։ Այս տարվա շրջանային սպար-
տակիադաներին մասնակցեցին 240-ից միայն 136 կոլեկտիվ։ Իսկ ո՞ւր են
մնացած 104-ը։ 94 կոլեկտիվ էլ բոլորովին հանդես չեկավ նախնական մրր-
ցումներին։ Նշանակում է՝ այդ կոլեկտիվներում ևս ֆիզկուլտուրայի ու սպոր-
տի դրվածքը վատ է։ Սպորտմիության շրջանային խորհուրդներն ու կամավոր
սպորտ ընկերությունները, ինչպես և միության քաղաքային խորհուրդն ան-
բավարար են զբաղվում եղած ֆիզկուլտուրային կոլեկտիվների գործունեու-
թյամբ, պրակտիկ օգնություն ցույց չեն տալիս նրանց աշխատանքները բարե-
լավելու և ֆիզկուլտուրային կոլեկտիվները կազմակերպչորեն ամրապնդելու
համար։

Այստեղ էականն այն է, որ անգործության մատնված ֆիզկուլտ կազմա-
կերպությունների մի մասն այնպիսի հիմնարկ-ձեռնարկություններում են,
որոնք ունեն բոլոր հնարավորությունները ֆիզկուլտուրան և սպորտն իրենց
մոտ բարձր հիմքերի վրա դնելու համար։ Այսպես, օրինակ, Երևանի ալյումի-
նի գործարանը, որտեղ ֆիզկուլտուրան և սպորտը այնպիսի բարձիթող վիճա-
կում են, որ այդ կոլեկտիվից ոչ ոք չմասնակցեց սպարտակիադային։ Երեք
տարի է, ինչ այդ գործը «գլխավորում է» հասարակական ֆիզկուլտուրային աշ-
խատող Ժ. Աստոյանը, որի անտարբերությունն ու անճարակությունը զար-
մանալիորեն վրիպում է գործարանի, նրա պարտիական, արհմիութենական և
կոմերիտական կազմակերպությունների ղեկավարների ուշադրությունից։ Նույն
վիճակն է նաև բրդյա նուրբ գործվածքեղենի կոմբինատում, որտեղ հասարակա-
յին երկու աշխատող կա՝ Գ. Ասոյանը և Թ. Ստեփանյանը։ Իսկ արդյո՞ւնքը։
Այս կոմբինատն էլ սպարտակիադայից դուրս մնաց։ Գուցե հենց սրանց մեղ-
քով է, որ կանանց շրջանում այդքան վատ է ֆիզկուլտուրայի և սպորտի դրր-
վածքը։ Չէ որ այս կոլեկտիվը հիմնականում կանանցից է բաղկացած (այստեղ
երկու հազարից ավելի բանվորուհի կա) և, եթե գործերը նորմալ ընթանային,
Երևանն ու ռեսպուբլիկան էլ կունենային բարձր կարգային կին սպորտսմեն-
ներ։ Վատ աշխատող ֆիզկուլտ կոլեկտիվներ ունեցող ձեռնարկություններից
են նաև ավտոդողերի, սարքաշինական և մի շարք այլ գործարաններ, տեղա-
կան շինանյութերի կոմբինատը, երկաթուղային հանգույցն ու տաքսամոտո-
րային պարկը։

Այս վիճակը չէր լինի, եթե մայրաքաղաքի 26-ի, Լենինյան և Օրջոնիկի-
ձեի շրջանների պարտիական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակեր-
պությունները լրջորեն զբաղվեին աշխատավորների ֆիզիկական դաստիարա-
կության գործով։ Համանման վիճակ գոյություն ունի և Էջմիածնի շրջանում,
որտեղ 15 կոլեկտիվներ ոչ մի քայլ չարին մասնակցելու ռեսպուբլիկական
սպարտակիադային։

Սպորտը մասսաների գաղափարը նշանակում է, որ իրենց առողջությու-
նը և երիտասարդությունը հարատևելու նպատակով սպորտով պետք է զբաղ-
վեն բոլորը։ Բայց սպորտային մրցասպարեզ պետք է դուրս գան միայն նրանք,
ովքեր ունեն շնորհք, կարողություն, կոփվածություն և պատրաստակամու-
թյուն, ասենք, այսօրվա պայմաններում, I կամ II կարգայինի մակարդակով։
Այդ նշանակում է, որ մրցասպարեզում կլինի հավասարների պայքար, սպոր-
տային հետաքրքիր մրցություն, որն էլ հենց կլինի լավագույն ժամանց
սպորտասերների համար, նախնական դպրոց պատանիների ու սկսնակ երի-
տասարդ մարզիկների համար։ Այդպիսի մրցության պայմաններում էլ հենց
ծնվում են սպորտային բարձր արդյունքները, ռեկորդները, որոնք հաղթողնե-
րին բերում են ոսկե մեդալներ և դափնեպսակներ։

Մեզ մոտ շատ է խոսվում մասսայական սպորտի մասին, բայց նույնիսկ ամենամեծ միջոցառումներն անգամ, ասենք, օրինակ, VII սպարտակիադան, չէր ռեկլամվում ինչպես հարկն է: Դրա հետևանքով շատերը չգիտեին թե որտե՞ղ, ե՞րբ և ի՞նչ մրցումներ են անցկացվում, ովքե՞ր են ելույթ ունենալու: Եվ, ինքնըստինքյան հասկանալի է, որ սպորտի ներկա դրվածքի պայմաններում, այդ «պրոֆեսիոնալ գաղտնապահությունն» էլ իր դերը կատարեց սպարտակիադան դատարկ ստադիոններում անցկացնելու գործում: Իսկ եթե պատանիները չեն տեսնում մեծ մրցություն, նրանց մոտ չի արթնանում սեր դեպի սպորտի այս կամ այն ձևը:

Մասսայական սպորտի զարգացմանը մեծապես խանգարում է բազաների՝ ստադիոններ ու լողավազաններ, սպորտ դահլիճներ ու թենիսի կորտեր և այլ հարմարությունների սակավությունը. եղածներն էլ վատ են օգտագործվում:

Ուշագրավ է, որ Երևանի Ձերժինսկու անվան հաստոցաշինական գործարանում կամ Հոկտեմբերյանի շրջանի Հոկտեմբեր գյուղում բավական գործ է կատարված սպորտ բազաների հիմնման ուղղությամբ: Ստեղծված են խաղերի հրապարակներ, վազքուղիներ, թռիչքային հատվածներ ու այլ հարմարություններ: Եվ այդ բոլորն արված է էնտուզիաստների ջանքերով, շաբաթօրյակների միջոցով: Իսկ ինչո՞ւ չի կարելի նույն ձևով սպորտային բազաներ ստեղծել ամենուրեք: Մի՞թե դրա համար անպայման պետական հատկացումներ են անհրաժեշտ: Ինչո՞ւ պարտիական և արհմիութենական կոմիտեները տեղերում չեն կազմակերպում այդ մեծ ու օգտակար գործը, իսկ կոմերիտմիությունը չի իրականացնում այն: Դա նրա պատվի գործն է և նա անպայման պետք է հասնի այն բանին, որպեսզի յուրաքանչյուր բնակավայր, յուրաքանչյուր հիմնարկ-ձեռնարկություն ունենա իր սպորտի հրապարակն ու դահլիճը, իսկ սկզբում նաև, ոչ բարդ, սպորտային կայքը:

Այս խնդրի կատարմամբ կլուծվի մասսայական սպորտի հիմքերի կազմակերպման հարցը, դրանով իսկ կապահովվի սպորտի հետագա զարգացման գործը, կլուծվի լիարժեք ռեզերվների հարցը:

Ռեսպուբլիկայում ֆիզկուլտուրայի ու սպորտի վատ դրվածքի երրորդ, ամենավճռական պատճառը բարձրորակ, բարեխիղճ, իրենց գործը սիրող մարզիչների պակասն է: Պետք է խոստովանել, որ մեզ մոտ կան այդպիսի էնտուզիաստ մարզիչներ, որոնք պատրաստ են նույնիսկ առանց հատուկ վարձատրության, հասարակական հիմունքներով աշխատելու: Բայց թե կան և մարզիչներ, որոնք սպորտին նայում են իբրև եկամտի աղբյուր և իրենց վարքով ու անկուլտուրականությամբ՝ փչացնում են գործը:

Ռեսպուբլիկայում գործում են 786 վճարովի մարզիչներ և 1400 հասարակական կարգով հրահանգիչներ: Սա փոքր բանակ չէ: Գործը լավ կազմակերպելու դեպքում կարելի էր եռակի արդյունքներ ունենալ: Ցավն այն է, որ մեր մարզիչների զգալի մասը զուրկ է մանկավարժ-դաստիարակի ունակությունից: Իսկ դա շատ կարևոր է: Չէ որ դպրոցներում ֆիզիկական կուլտուրայի վատ դրվածքի կարևոր մի պատճառն էլ նման մարզիչների պակասությունն է:

Հարց է ծագում, իսկ ինչո՞վ է զբաղված Ֆիզկուլտուրայի ինստիտուտը, որը տարիներ ի վեր չի կարողանում որակյալ մասնագետներով ապահովել մեր դպրոցներն ու կամավոր սպորտ ընկերությունները: Մնում է ցավել, որ այս կարևոր հարցը տակավին անլուծելի է մնում: Թերևս այդ ինստիտուտի վրա անհրաժեշտ ուշադրություն չի դարձվում և նրա ուսանողական կոնտիգենտը միշտ չէ, որ ըստ հակումների ու կարողությունների է հավաքագրվում: Իր որոշակի դերն է խաղում և այն հանգամանքը, որ ֆիզկուլտ ինստիտուտի դասախոսական, մանկավարժական-մարզչական կազմում ոչ բոլորն են որակյալ մասնագետներ և ամենօրյա աշխատանքով չեն հարստացնում իրենց գիտելիքները: Այլապես ինչով բացատրել այն հանգամանքը, որ նրանցից շատերի սաները չեն տիրապետում սպորտի որոշ ձևերի ժամանակակից տեխնիկային: Նշանակում է նրանց դրան չեն սովորեցրել մարզիչներն ու դասատուները: Իսկ

պահանջներից ետ մնացող մարզիչն ու մանկավարժը իրավունք չպետք է ունենան տեղ գրավել ֆիզկուլտինստիտուտի ամբիոններում:

Ֆիզկուլտուրան և սպորտը պրոֆեսիոնալ վարպետությամբ ղեկավարելու համար ամենուրեք ստեղծված են ֆեդերացիաներ: Այդպիսիք կան և ռեսպուբլիկական սպորտ ընկերությունների ու կազմակերպությունների խորհրդին կից: Բայց նրանց աշխատանքը չի երևում: Ֆեդերացիաներում ընդգրկվածների մեջ կան սպորտի տվյալ ձևերից տարիներ առաջ հանդես եկած վետերան մարզիկներ, բայց նրանք փոքր տոկոս են կազմում: Որոշ ֆեդերացիաներում առավելապես ընդգրկված են «պատվավոր անդամներ», որոնք կրավորական դիրք են բռնել:

Սպորտային ֆեդերացիաները հասարակական այն օղակներն են, որոնց ամենօրյա հսկողության և ղեկավարության տակ պետք է մարզվեն և աճեն մեր ֆիզկուլտուրնիկները: Այսպես է, օրինակ, գործը դրված հնգամարտի ֆեդերացիայում, նախագահ՝ Ի. Նովիկով, մարմնամարզության՝ Հ. Շահինյան, հրաձգության՝ Գ. Ավակիմով, բռնցքամարտի՝ Ի. Ղազինյան, հեծանիվի գծով (խճուղային վազք)՝ Հ. Ջթչյան և մի քանի այլ ֆեդերացիաներում: Այդ կարևորագույն գործի մեջ պետք է ընդգրկել բանիմաց, պարտաճանաչ, բարեխիղճ ընկերների, որոնք ի վիճակի լինեն գործին օգնելու: Վերջապես, հայտնի է, որ որակյալ կադրերն են որոշում ամեն ինչ և տնավարությամբ նշված ֆեդերացիաները կմատնվեին անգործության, իսկ բեռը կմնա տեղում:

Այստեղից էլ հետևություն. որտեղ գործը գլխավորում են բանիմաց ու բարեխիղճ ընկերներ, արդյունքները գոհացուցիչ են և ընդհակառակը: Ուստի ժամանակն է, որպեսզի պարտիական, պրոֆմիութենական ու երիտասարդական կազմակերպությունները միջամտեն ֆիզկուլտուրայի գործերին, հոգան մասսաներին գլխովին ներգրավելու սպորտի տարբեր ձևերում, օգնեն սպորտ ընկերությունների ղեկավարներին հաղթահարելու կազմակերպական, նյութական այն արգելքները, որոնք կասեցնում են մեր ժողովրդի ֆիզիկական դաստիարակության հույժ կարևոր գործը:

Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի, նրա տարբեր ձևերի մեջ ստեղծված իրավիճակի մասին մեր ռեսպուբլիկայի մամուլը քիչ չի հանդես եկել: Եվ Սովետական Հայաստանն ու Коммунист-ը և Ավանգարդն ու Комсомолец-ը, էլ չենք խոսում Հայաստանի ֆիզկուլտուրնիկի մասին, բավականին գրել են, երբեմն նույնիսկ տագնապալի հոդվածներ: Բայց զարմանալիորեն մեր մամուլի ելույթների արձագանքներն ինչ որ շատ խուլ են, ոչ ոք չի լսել, թե նրշված ու նշվող թերությունների, սխալների, հավելագրումների, ձախողումների և այլ բացերի համար ո՞վ, ե՞րբ, որտե՞ղ և ի՞նչ պատասխան է տվել և կամ ի՞նչ է ձեռնարկված ֆիզկուլտուրայի և սպորտի շարժման մեջ տեղ գտած վատ երևույթները վերացնելու ուղղությամբ:

Հայաստանի ֆիզկուլտուրնիկ թերթը մերթ-մերթ տուրք է տալիս աչքակապությանը և հրապարակում է չեղած թվեր ու շռայլում է անհիմն գովեստներ:

Մամուլի խոսքը, դա բոլշևիկյան շիտակության խոսքն է և չի կարելի հանդուրժել նման սայթաքումներ:

Ռեսպուբլիկայում քիչ գրականություն է հրատարակվում նվիրված ֆիզկուլտուրայի կարևոր հարցերին: Քիչ են մեթոդական ձեռնարկները: Լույս տեսնող գրքերի ու բրոշյուրների որակը՝ անհամեմատ ցածր է:

Ժամանակն է, որ մեր հրատարակչությունները և սպորտը ղեկավարող կազմակերպությունները լրջորեն վերաբերվեն այդ կարևորագույն հարցին ևս:

Մենք այն համոզումն ունենք, որ առկա նյութական միջոցներով կարելի էր ավելի գոհացուցիչ արդյունքների հասնել սպորտի մարզում, միայն թե գործի նկատմամբ լինի պատշաճ ղեկավարություն:

Ա. ԼՅՈՒԼԻԿՅԱՆ

ՀՈՂԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

Անցյալում Նորաշենի գյուղատնտեսական արտելը շրջանի տնտեսապես թույլ կոլտնտեսություններից մեկն էր։ Դրա հիմնական պատճառը հողի անարդյունավետ օգտագործումն էր։ Այսպես, վարելահողի 40 տոկոսն զբաղեցվում էր բազմամյա խոտաբույսերով ու մաքուր ցելով, իսկ 10 տոկոսը՝ շարահերկ կուլտուրաներով (կարտոֆիլ և կերի ճակնդեղ)։ Ցածր էր գյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվությունը։

Վերանայելով կոլտնտեսության ցանքատարածությունների կառուցվածքը՝ վարչությունը որոշեց 21 հեկտար տարածության վրա եգիպտացորեն ցանել։ Եգիպտացորենի մշակության նախաձեռնությունը վերցրին կոլտնտեսության երիտասարդներն ու մեխանիզատորները։ Կազմակերպվեցին բարձր բերքի օղակներ, որոնք պարտավորվեցին գյուղատնտեսական մյուս կուլտուրաների հետ զուգընթաց երեքական հեկտար եգիպտացորեն մշակել։

Բարձր բերքի օղակները, հետևելով գիտությանը և երկրի առաջավոր տնտեսությունների փորձին, եգիպտացորենի մշակության գործում հետևողականորեն կիրառեցին ագրոտեխնիկական միջոցառումներ և առաջին տարին ցանքատարածության յուրաքանչյուր հեկտարից ստացան 48 ցենտներ չոր հատիկ և 246,2 ցենտներ կանաչ զանգված։ Կոլտնտեսությունը եգիպտացորենի կանաչ զանգվածի և կողրերի խառնուրդից պատրաստեց 517 տոննա սիլոս։ Այսպիսով, կերի բալանսում հաստատուն տեղ գրավեցին եգիպտացորենի սիլոսն ու հատիկը, որոնք վճռական դեր խաղացին անասնաբուծության մթերատվության բարձրացման գործում։ Բավական է ասել, որ մեկ տարում կաթնաապրանքային ֆերմայի առաջին և երկրորդ բրիգադներում կրկնապատկվեց կաթի արտադրությունը, իսկ ֆերմայում յուրաքանչյուր կովից, նախորդ տարվա համեմատությամբ, 184 կիլոգրամով ավելի կաթ ստացվեց։

Ելնելով հողային պայմաններից և ռելիեֆից կոլտնտեսությունն սկսեց կիրառել երկու տիպի ցանքաշրջանառություն։ Հարթ և լեռնային միջին ռելիեֆ ունեցող տարածություններում, որտեղ հողերն ունեն վարելաշերտի միջին հզորություն, կիրառվում է շարահերկ սիստեմը։ Թեք լեռնալանջերում, որոնք ծածկված են վարելաշերտի սակավ հզորություն ունեցող հողերով, կիրառվում է ցանքաշրջանառության մի այլ սիստեմ։ Այդ հողերը էռոզիայից պաշտպանելու համար կատարվում է բազմամյա խոտերի՝ կորնգանի ցանք, երկամյա օգտագործումով։ Նշված սիստեմում աշնանացան ցորենն զբաղեցնում է վարելահողի 40 տոկոսը։ Ցանքատարածության մեկ դաշտը (20 տոկոս) զբաղեցվում է շարահերկ կուլտուրայով, հողերի հյուսիսային կողմնադրության պայմաններում՝ կարտոֆիլով, իսկ հարավային կողմնադրության դեպքում՝ ծխախոտով։ Շարահերկ կուլտուրաների նախորդն է աշնանացան ցորենը։ Շարահերկ սիստեմի դեպքում ցանքատարածության 50 տոկոսը զբաղեցվում է շարահերկ կուլտուրաներով, որից 21,2 տոկոսը՝ եգիպտացորենով։ Եգիպտացորենի նախորդ են համարվում հացահատիկային կուլտուրաները։ 1960 թ. կոլտնտեսությունը 80 տոկոսով պակասեցրել է բազմամյա խոտաբույսերի ցանքը (որի տեսակարար կշիռը մինչև 1960 թ. կազմում էր բոլոր ցանքերի 20 տոկոսը), դրա փոխարեն ցանում է եգիպտացորեն։ Եթե ամբողջ Շամշադինի շրջանում բազմամյա խոտաբույսերը կազմում են

ցանքատարածությունների 22 տոկոսը, ապա Նորաշենում՝ 11։ Այստեղ ցանքատարածություններից վերջնականապես դուրս է մղվել մաքուր ցելը։

Հանրային տնտեսությունում ագրոտեխնիկական կոմպլեքս միջոցառումների, արտադրության մեջ գիտության նվաճումների ու առաջավոր փորձի արմատավորման շնորհիվ տարեցտարի բարձրանում է գյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվությունը։ 1960—62 թվականների տվյալներով կոլտնտեսությունում հացահատիկային կուլտուրաների յուրաքանչյուր հեկտարի միջին բերքատվությունը կազմեց 24,0, ծխախոտինը՝ 25,1, բանջարեղենինը՝ 480, կարտոֆիլինը՝ 142,2 ցենտներ։ Կոլտնտեսությունն առավել լուրջ հաջողությունների հասավ շարահերկ կուլտուրաների մշակության բնագավառում։ Եթե 1960 թվականին եգիպտացորենի 26 հեկտար ցանքի յուրաքանչյուր հեկտարից բերքատվությունը կազմել է 67,1 ցենտներ, ապա 1961 թվականին (երաշտի պայմաններում) նույն տարածությունից ստացվել է 74,3, իսկ 1962 թվականին 28 հեկտար տարածության յուրաքանչյուր հեկտարից՝ 94,8 ցենտներ հատիկ. ցողունների հետ միասին յուրաքանչյուր հեկտարից ստացվել է 14.699 կերային միավոր։ Բացի այդ, վերջին տարում 56 հեկտար եգիպտացորենի ցանքի յուրաքանչյուր հեկտարից (կաթնամոմային հասունության շրջանում) ստացվել է 7600 կերային միավոր։ Կոլտնտեսությունն առաջին անգամ մշակելով շաքարի ճակնդեղ, յուրաքանչյուր հեկտարից ստացել է 380 ցենտներ բերք։ Բարձր բերք է ստացվել նաև ընդեղանահատիկային կուլտուրաների ցանքից։ Այսպիսով, ամբողջ եգիպտացորենի և շաքարի ճակնդեղի ցանքից (90 հեկտար) կոլտնտեսությունը ստացել է 900,8 հազար կերային միավոր. մինչդեռ, եթե այդ նույն տարածության վրա մշակվեին բազմամյա խոտեր, կստացվեր 158,8 հազար կերային միավոր, կամ մոտ 6 անգամ պակաս եգիպտացորենի բերքից։

Նորաշենցիները սեփական փորձով համոզվել են նաև, որ շարահերկ կուլտուրաներ մշակելիս, զգալի չափով քիչ աշխատանքային ու նյութական միջոցներ ծախսելով հանդերձ, բավականին բարձր արդյունք է ստացվում։ Վերջին երեք տարվա տվյալներով բազմամյա խոտաբույսերի մշակության վրա ծախսված մեկ աշխօրի դիմաց ստացվել է 59,2, եգիպտացորենինը՝ 222,1, իսկ շաքարի ճակնդեղինը՝ (միայն 1962 թ. տվյալներով) 140,8 կերային միավոր։ Շարահերկ կուլտուրաներից հատկապես եգիպտացորենը և շաքարի ճակնդեղը թե՛ բերքատվությամբ, թե՛ կերի միավորներով և թե՛ պահանջած աշխատանքային նվազագույն ծախսումներով ամենաարժեքավոր կուլտուրաներից են։

Գյուղատնտեսական կուլտուրաների բարձր բերքատվությունն արդյունք է հողի առավել արդյունավետ օգտագործման նպատակով կոլտնտեսության կիրառած մի շարք միջոցառումների։ Այդ միջոցառումների առաջին խմբի մեջ են մտնում կոլտնտեսությունում կիրառվող երկու տիպի ցանքաշրջանառությունը և, միաժամանակ, այն կոմպլեքս ագրոմիջոցառումները, որոնք հնարավորություն են տալիս մշակվող կուլտուրաների համար ստեղծել առավել նպաստավոր արտաքին միջավայր։ Երկրորդ խմբի մեջ են մտնում բույսերի բնույթի փոխումը, նոր հատկանիշներով բույսեր ստանալը, բույսեր, որոնք հնարավորություն ունեն բարձր արդյունավետությամբ օգտագործելու արտաքին միջավայրի փոփոխվող պայմանները։

Սերմնաբուծությունը բարձր բերքատվության անհրաժեշտ օղակներից մեկն է, որի նպատակն է բազմացնել և բարելավել շրջանացված սելեկցիոն ու տեղական սորտերը։ Հանրային տնտեսությունում մշակվում են եգիպտացորենի ՎԻՐ—42 հիբրիդը, տեղական սպիտակ և Աբաշական դեղին սորտերը։ ՎԻՐ—42 հիբրիդը միջահաս է, կոլտնտեսության պայմաններում ծլելուց մինչև հասունացումը տևում է 130—140 օր։ Աբաշական դեղին սորտի սերմը ներմուծվում է Վրաստանից, քանի որ կոլտնտեսության պայմաններում լրիվ չի հասունանում (վեգետացիայի շրջանը տևում է 160—180 օր)։ Տեղական սպիտակ սորտը միջվաղահաս է, վեգետացիայի տևողությունը 115—125 օր է։ Այս սորտի առավելությունը մյուս սորտերի համեմատությամբ այն է, որ

կոլտնտեսության հողակլիմայական պայմաններում լրիվ հասունանում է։ Սակայն այն ունի իր բացասական կողմերը, շատ բջջարնձյուղներ է տալիս, որոնցից ոչ բոլորն են կողրեր ունենում, իսկ սակավ խոնավության պայմաններում բջջարնձյուղների վրա ոչ մի կողր չի լինում, սակայն նրանք սպառում են խոնավություն և սննդանյութեր, դրանով իսկ պակասեցնում հիմնական ցողունների վրա գտնվող կողրերի բերքը։

Տեղական սորտի նշված բացասական հատկանիշները վերացնելու նպատակով 1957 թվականին տնտեսությունն այն փոշոտել է ՎԻՐ—42 հիբրիդով։ Ստացվել է տեղական եգիպտացորենի նոր հիբրիդ, որի կողրերը խոշոր են, հատիկի ելքը կազմում է 80,9 տոկոս, բույսերն ունեն միջակից բարձր երկարություն և շատ թույլ են թփակալում կամ չեն թփակալում։

Եգիպտացորենի ցանքը տնտեսությունում կատարվում է սեփական արտադրության հիբրիդային սերմերով։ Լիարժեք կողրեր ստանալու համար լայնորեն կիրառվում է լրացուցիչ փոշոտում. դրա և մյուս ագրոմիջոցառումների շնորհիվ եգիպտացորենի բերքատվությունը 1960 թվականի համեմատությամբ, 1962 թվականին բարձրացավ 27,6 տոկոսով։

Եգիպտացորենի ցանքերի յուրաքանչյուր հեկտարից առավել քանակությամբ սիլոսի կանաչ զանգված ստանալու նպատակով կոլտնտեսությունը կատարում է ուշահաս սորտի, Արաշական դեղինի և միջահաս՝ ՎԻՐ—42 հիբրիդի համատեղ ցանքս. ուշահաս սորտի մեկ շարքին հաջորդում են միջահաս սորտի երկու շարք։

Այսպիսի ցանքի առավելությունն այն է, որ ուշահաս սորտը ապահովում է կանաչ զանգվածի բարձր բերք, իսկ միջահասը՝ սիլոսացման ժամանակ կաթնամոմային հասունացմամբ կողրեր։ Այսպիսով վեգետացիայի տարբեր տևողություն ունեցող եգիպտացորենի սորտերի միատեղ ցանքի ժամանակ հեկտարից ստացվել է 15817 կերային միավոր, որը 1294 կերային միավորով գերազանցում է Արաշական դեղին սորտին և 2690-ով ՎԻՐ—42 հիբրիդին։

Հողի արդյունավետ օգտագործման շնորհիվ կոլտնտեսությունը շեշտակի ավելացրեց կերի արտադրությունը։ Վերջին ինը տարվա ընթացքում կովերի կաթնատվությունն ավելացավ մոտ 3 անգամ, հարյուր հեկտար գյուղատնտեսական օգտագործելի հողատարածության դիմաց մսի արտադրությունը՝ մոտ 3, կաթինը՝ 2,4, ձվինը՝ 3,4 անգամ։ Յուրաքանչյուր կովի կաթնատվությունը հասավ 1706 կիլոգրամի։ Անցյալ տարի. 1958 թվականի համեմատությամբ, զգալիորեն ավելացավ հանրային անասունների գլխաքանակը, խոշոր եղջերավորներինը՝ 30 (այդ թվում կովերինը՝ 34,3), խոզերինը՝ 38 տոկոսով, իսկ թռչուններինը՝ մոտ 3 անգամ։ 1962 թվականին վարելահողերի հարյուր հեկտարի հաշվով մսի արտադրությունը կազմել է 102, իսկ մյուս հողատարածությունների յուրաքանչյուր 100 հեկտարինը՝ 21,8 ցենտներ։

Կոլտնտեսությունում աշխատատար պրոցեսների մեքենայացման շնորհիվ հողն առավել արդյունավետությամբ է օգտագործվում։ Ճիշտ է, Նորաշենի կոլտնտեսության հողային ռելիեֆը (իր խիստ թեքությամբ) հնարավորություն չի ընձեռում գյուղատնտեսական բոլոր աշխատանքները մեքենայացնելու, սակայն վերջին տարիներս տրակտորամեքենայական պարկի մեծացման, ավելի նպատակահարմար մեքենաներ ձեռք բերելու շնորհիվ հասկավոր կուլտուրաների մշակությունը 80, իսկ շարահերկ կուլտուրաներինը 50 տոկոսով մեքենայացված է։ Վերջին չորս տարում բուսաբուծության մեջ աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացել է երկու անգամ, իսկ անասնաբուծության մեջ՝ 13 տոկոսով։

Հողի արդյունավետ օգտագործման միջոցով որոշ չափով իջել է գյուղատնտեսական մթերքների ինքնարժեքը։ Օրինակ, 1958 թվականի համեմատությամբ 1962 թվականին ծխախոտի ինքնարժեքն իջել է 5,7, եգիպտացորենի հատիկինը՝ 40, կարտոֆիլինը՝ 20,5, եգիպտացորենի սիլոսինը՝ 16, կաթինը՝ 23,4, մսինը՝ 32,4, բրդինը՝ 10,7 տոկոսով։ Թեև 1958 թվականի համեմատությամբ կոլտնտեսությունում որոշ չափով իջել է գյուղատնտեսական մթերքների ինքնարժեքը, բայց այն դեռևս բարձր է։

Գյուղատնտեսական մթերքների ինքնարժեքի իջեցման կարևոր միջոց են արտադրական պրոցեսների մեքենայացումը, գյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվության և անասնաբուծական մթերքների արտադրության ավելացումը։ Կոլտնտեսությունը պայքարում է ընթացիկ տարում յուրաքանչյուր հեկտարից 500 ցենտներ եգիպտացորենի կանաչ զանգված, 100 ցենտներ եգիպտացորենի հատիկ, 160 ցենտներ կարտոֆիլ, 25 ցենտներ հացահատիկ ստանալու համար։ Կոլտնտեսությունը պարտավորվել է մսի արտադրության 3-րդ էտապի պլանը կատարել առաջիկա երկու տարում։ Դրա համար ռեզերվներ կան՝ նախ՝ կոլտնտեսականների հողի արդյունավետ օգտագործման հարուստ փորձը և շարահերկ կուլտուրաների ցանքատարածությունների ընդարձակումը ի հաշիվ բազմամյա խոտաբույսերի ցանքի կրճատման։

Ցանքատարածությունների մեջ շարահերկ կուլտուրաների գերակշռությունը, բազմամյա խոտերի ցանքերի կրճատումը ու մաքուր ցելից իսպառ հրաժարվելը, ինչպես նաև գիտության ու առաջավոր փորձի արմատավորումը կոլտնտեսությանը հնարավորություն են տվել նվազագույն ծախսումներով յուրաքանչյուր հեկտարից առավելագույն արդյունք ստանալու։

Մեր մարդկանց լավ աշխատանքի շնորհիվ կոլտնտեսությունը վերջին չորս տարում համախառն և ապրանքային մթերքների արտադրությունն զգալիորեն ավելացրել է, որով բարձրացել է հանրային տնտեսության եկամուտը։ Եթե 1958 թվականին արտելի դրամական եկամուտը հաշվվում էր 241301 ռուբլի (նոր դրամով), ապա 1962 թվականին այն հասավ 599155 ռուբլու։ Այդ հնարավորություն տվեց զգալի չափով ավելացնելու հանրային տնտեսության անբաժանելի ֆոնդերը, այդ թվում արտադրության միջոցները, որոնք վերջին չորս տարում ավելացել են ավելի քան երկու անգամ։ 1962 թվականին կոլտնտեսականների մեկ աշխօրի արժեքը մոտ երկու անգամ բարձրացել է։

Չնայած այս տարվա կլիմայական անբարենպաստ պայմաններին, Նորաշենի կոլտնտեսականները իրենց ազնիվ աշխատանքով անցած յոթ ամիսներում որոշակի հաջողություններ են ձեռք բերել բուսաբուծության և անասնաբուծության բնագավառում։ Խոշոր եղջերավոր անասունների գլխաքանակն ավելացել է 80-ով, մանրերինը՝ 180-ով, թռչուններինը՝ 1140-ով։ Յոթ ամսվա ընթացքում կոլտնտեսությունը պետությանը կաթ վաճառելու տարեկան առաջադրանքը կատարել է 100, մսինը՝ 111 տոկոսով, բրդի վաճառքի առաջադրանքը՝ 80 տոկոսով. եգիպտացորենի ցանքատարածությունը անցյալ տարվա համեմատությամբ ընդարձակվել է 22 հեկտարով։

Նորաշենի՝ ՍՄԿՊ XXII համագումարի անունը կրող կոլտնտեսությունում առկա են նոր կյանքի ծիլերը։ 1961 թվականի աշնանից կոլտնտեսությունում շատ-շատերը լայնորեն օգտվում են կուլտուր-լուսավորական հիմնարկներից, կենցաղային սպասարկման օբյեկտներից։

Մի քանի տարի է, ինչ գյուղում գործում է կոլտնտեսության ճաշարանը, որտեղից կոլտնտեսականներն ամեն օր ճաշ ու կաթնամթերք են գնում զգալիորեն էժանացված գներով։ Երկու տարուց ավելի է, ինչ կոլտնտեսականները շաբաթական մեկ օր հանգստանում են, իսկ տարին մեկ անգամ արձակուրդ ստանում։ 16 կոլտնտեսականներ ստանում են ամենամսյա թոշակ։

Ապրել և աշխատել կոմունիստաբար— ահա նորաշենցիների կյանքի նշանաբանը։ Դեռ 1960 թվականից կոլտնտեսությունը պայքարում է կոմունիստական աշխատանքի կոլեկտիվի բարձր կոչման համար։ Այժմ արդեն մի քանի բրիգադաներ, օղակներ, ու բազմաթիվ կոլտնտեսականներ արժանացել են կոմունիստական բրիգադայի, օղակի ու հարվածայինի պատվավոր կոչման։

Հ. ԱՎԱԳՅԱՆ
Կոլտնտեսութեան նախագահ
Լ. ԱԴԱՄՅԱՆ
Ասպիրանտ

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱԶԳԵՐԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋԸ*

(Սոց. ազգերի երեք հատկանիշների մարման կոնցեպցիայի առթիվ)

XXII համագումարից հետո պարտիայի նոր ծրագրի առանձին հատվածները մեկնաբանելիս առանձին տեսաբաններ առաջադրեցին հետևյալ կոնցեպցիան. երբ կոմունիզմի կառուցման ժամանակաշրջանում սոցիալիստական ազգերի բնորոշ չորս հատկանիշներից միայն լեզվի ընդհանրության հատկանիշն է մնում իր ուժի մեջ, իսկ մնացած երեք հատկանիշները՝ այն է տնտեսական կյանքի, տերիտորիայի և հոգեկան կերտվածքի ընդհանրության հատկանիշները մարում են և այդպիսով դադարում են արդի ժամանակաշրջանում սոցիալիստական ազգերի հատկանիշները լինելուց, նրանք այլևս կիրառելի չեն սոցիալիստական ազգերի նկատմամբ: Այս կոնցեպցիան իր վառ արտահայտությունն է գտել «Вопросы истории» հանդեսի 1961 թ. № 12-ում (էջ 8—9):

Նախքան այդ կոնցեպցիայի քննարկմանն անցնելը, նշենք, որ սխալ է ազգերի չորս հատկանիշների հայտնագործությունը վերագրել Ստալինին, ինչպես դա արվում էր անհատի պաշտամունքի ժամանակաշրջանում: Ճշմարտությունն այն է, որ դեռևս անցյալ դարի իննսունական թվականներից սկսած՝ սոցիալ-դեմոկրատական մարքսիստական գրականության մեջ, այդ թվում և Վ. Ի. Լենինի մոտ, այս կամ այն առնչությամբ նշվել են այդ չորս հատկանիշները և սկզբունքորեն ընդունվել հետևողական մարքսիստների կողմից: Ստալինը որոշ սիստեմի վերածեց դրանք՝ բացահայտելով նրանց միջև գոյություն ունեցող օրինաչափ կապը:

Այժմ դառնանք վերը բերած կոնցեպցիայի վերլուծմանը: Սկսենք տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշից:

Ինչո՞ւ է մարում սոցիալիստական ազգերի տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշը և դադարում այդ նշանակությունն ունենալուց: Այն պարզ պատճառով, ասում են մեզ, որ բոլոր միութենական ռեսպուբլիկաներում տիրապետում են միասնական, ընդհանրական արտադրական հարաբերություններ՝ սոցիալիստական արտադրական հարաբերություններ և այդ հանգամանքի շնորհիվ ազգերը չեն տարբերվում իրենց տնտեսական կյանքով միմյանցից, մինչդեռ լեզվի հանգամանքով ազգերը տարբերվում են միմյանցից և այդ պատճառով էլ լեզուն մնում է որպես ազգերի մնայուն հատկանիշ, իսկ տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշը կորցնում է իր նշանակությունը, հետևապես և նա մարող հատկանիշ է և կիրառելի չէ սոցիալիստական ազգերի նկատմամբ:

Եթե իրոք՝ սա է բովանդակում իր մեջ տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշը, ապա պետք է հետևողական լինել և ասել, որ այս հատկանիշը կիրառելի չէ նաև բուրժուական ազգերի նկատմամբ, որովհետև բուրժուական երկրներում նույնպես տիրապետում են ընդհանրական արտադրական հարաբերություններ՝ կապիտալիստական արտադրական հարաբերություններ, օրինակ՝ եվրոպական կապիտալիստական երկրներում: Իսկ եթե այս հատկանիշը կիրառելի չէ նաև բուրժուական ազգերի նկատմամբ էլ, կնշանակի, նա

* Տպագրվում է մտքերի փոխանակության կարգով— խմբ.

առհասարակ ազգը բնորոշող հատկանիշ չէ: Սա անխուսափելի հետևություն է՝ քննարկվելիք հատկանիշի մարման կողմնակիցների կոնցեպցիայից:

Ո՞րն է այդ կոնցեպցիայի արատավոր կողմը: Արատավոր կողմը—դա տնտեսական կյանքի ընդհանրության բովանդակության սխալ ընկալումն է: Ըստ Լենինի և նրան հետևող տեսաբանների՝ տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշը բովանդակում է իր մեջ ոչ թե տիրապետող արտադրական հարաբերությունները (բուրժուական թե սոցիալիստական դա միևնույն է), այլ այդ արտադրական հարաբերությունների հիման վրա, նրանց առկայության պայմաններում որոշ տերիտորիայի վրա ապրող ազգի տարբեր հատվածների ներգրավումը տնտեսական կյանքի մեջ:

Ուսումնասիրելով ռուս բուրժուական ազգի կազմավորման պրոցեսը, Վ. Ի. Լենինն ասում է, որ սկսած 17-րդ դարից Ռուսաստանում տեղի է ունենում մասնատված շրջանների, երկրների ու իշխանությունների (княжества) փաստական միաձուլումը մի ամբողջության մեջ: Ինչի՞ շնորհիվ առաջ եկավ այդ միաձուլումը: Շնորհիվ «մարզերի միջև ուժեղացող փոխանակության, աստիճանաբար աճող ապրանքային շրջանառության, տեղական փոքրիկ շուկաների համակենտրոնացման ու մեկ համառուսաստանյան շուկայի ստեղծման» (Լենին, հատոր 1-ին, էջ 178): Ուրեմն, ո՞րն է ազգի կազմավորման էական ու անհրաժեշտ կողմերից մեկը.— շրջանների, ժողովրդի առանձին հատվածների մասնատվածության վերացումը և նրանց ներգրավումը ընդհանուր տնտեսական կյանքի մեջ: Այդ ընդհանուր տնտեսական կյանքը նշանավորվում է, եթե տեսանելին նկատի առնենք, ապրանքաշրջանառության զարգացմամբ, որը դրսևորում է հասարակական աշխատանքի տերիտորիալ բաժանումը՝ առաջին հերթին:

Այսպիսով, ազգի տնտեսական կյանքի ընդհանրությունը— դա զարգացող կամ տիրապետող արտադրական հարաբերությունների հիման վրա ազգի տարբեր հատվածների տնտեսական միավորումն է, այդ հատվածների մեջ տնտեսական կապերի ստեղծումն է, նրանց զարգացումը, կապեր, որոնց հիմքում ընկած է աշխատանքի բաժանումը:

Ահա թե ինչու լեզվի և տերիտորիայի ընդհանրության հետ մեկտեղ, ազգը բնորոշող էական հատկանիշ է՝ տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշը, որն իր այս բովանդակությամբ աշխատանքի բաժանման հիման վրա ազգի հատվածների միավորումը մի տնտեսական ամբողջության մեջ, կիրառելի է, իրական է և բուրժուական և սոցիալիստական ազգերի նկատմամբ:

Սակայն, չպետք է մազաչափ անգամ աչքաթող անել, որ այս հատկանիշի բովանդակությունը մի կերպարանք է ընդունում բուրժուական ազգերի մոտ և մի այլ կերպարանք՝ սոցիալիստական ազգերի մոտ: Բուրժուական ազգերի տնտեսական կյանքի ընդհանրությունը հիմնված է արտադրության միջոցների կապիտալիստական սեփականության, շահագործման, շահագործող և շահագործվող դասակարգերի շահերի հակամարտության, դասակարգային պայքարի և տնտեսական կյանքի տարերքի վրա:

Միանգամայն այլ հիմքերի վրա է աճում սոցիալիստական ազգերի տնտեսական ընդհանրությունը:

Այդ ընդհանրությունն այստեղ հիմնված է արտադրության միջոցների հասարակական սեփականության, շահագործման և շահագործող դասակարգերի բացակայության պայմաններում— իրար դաշնակցած բանվոր և գյուղացի դասակարգերի համերաշխ համագործակցության, ազգի հատվածների պլանային տնտեսական միավորման, աշխատանքի պլանային բաժանման, ազգի բոլոր սոցիալական խմբերի շահերի ընդհանրության, ընդհանուր ժողովրդատնտեսական պլանի կենսագործելու ասպարեզում նրանց շահագրգռվածության և պատասխանատվության վրա:

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ այս հատկանիշը, թեև բովանդակության տարբեր դրսևորումներ է ընդունում կապիտալիստական և սոցիալիստական հասարակարգերում, սակայն, չի դադարում այդ հասարակարգերում զարգացող ազգերի գործուն հատկանիշը լինելուց:

Խոսելով սոցիալիստական ազգերի տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշի մասին, չի կարելի անտեսել մի էական կողմ ևս։ Խնդիրն այն է, որ տվյալ սոցիալիստական ազգի հատվածների ներգրավումն ընդհանուր տնտեսական կյանքի մեջ պայմանավորվում է, ավելի ճիշտ կարգավորվում է, ոչ թե բացառապես ռեսպուբլիկայի պլանով, այլև ողջ Միության ժողովրդա-տնտեսական պլանով, որի բաղկացուցիչ մասն է կազմում ազգային ռեսպուբլիկայի տնտեսական պլանը։ Միաժամանակ տեղի է ունենում երկու պրոցես, ուժեղանում է բոլոր ազգային ռեսպուբլիկաների ներգրավումը Սովետական Միության ընդհանուր տնտեսական կյանքում և դրան զուգընթաց՝ ամեն մի ռեսպուբլիկայի ներսում ազգի տարբեր հատվածների ներգրավումը ռեսպուբլիկայի ընդհանուր տնտեսական կյանքում։ Ռեսպուբլիկաների ներգրավումը Սովետական Միության ընդհանուր տնտեսական կյանքում հիմք չի տալիս ժխտելու յուրաքանչյուր ռեսպուբլիկայի տնտեսական կյանքի ընդհանրության իրական առկայությունը, իր առանձնահատկությամբ հանդերձ, որը պայմանավորվում է տվյալ ազգային ժողովրդական տնտեսության առանձնահատուկ պայմաններով՝ կապված աշխարհագրական և բնակլիմայական պայմանների, երկրի ընդերքի այս կամ այն պրոդուկտի արտադրության, այս կամ այն կուլտուրայի առավելագույն մշակման հետ և այլն։

Այսպիսով, տնտեսական ընդհանրության հատկանիշն իրականում գոյություն ունի և բնորոշ է նաև արդի ժամանակաշրջանի սոցիալիստական ազգերի համար։

Ի՞նչ հեռանկար է սպասում նրան, այդ հատկանիշին կոմունիզմի ծավալուն կառուցման ժամանակաշրջանում— մարմա՞ն հեռանկար, թե՞ ընդհակառակը՝ ավելի ուժեղացման հեռանկար։

Մենք գտնում ենք, որ թե սոցիալիզմի և թե կոմունիզմի ծավալուն կառուցման ժամանակաշրջանում սոցիալիստական ազգերի տնտեսական ընդհանրությունը գնալով ուժեղանալու է և ոչ թե մարելու է։

Ինչո՞ւ։

Վերն ասացինք, որ սոցիալիստական ազգերի տնտեսական կյանքի ընդհանրությունը խարսխվում է ազգի տարբեր հատվածների ներգրավմամբ մի տնտեսական միասնության մեջ, որի հիմքն է կազմում աշխատանքի տերիտորիալ պլանային բաժանումը։ Իսկ այդ փոփոխական մեծություն է, կապված բնական հարստությունների նոր հայտնաբերման, նոր արդյունաբերական կենտրոնների, անգամ ճյուղերի ստեղծման, նոր կուլտուրաների մշակման, տնտեսական տեղաշարժերի հետ առնչվող հաղորդակցության միջոցների զարգացման հետ և այլն։

Այսպիսով, շնորհիվ աշխատանքի բաժանման հարաճուն ընդլայնման, կատարելագործման՝ սոցիալիստական ազգի նորանոր հատվածներ, որոնք համեմատաբար թույլ տնտեսական կապերով էին կապված իրար հետ, ներգրավվում են այդ ընդհանուր տնտեսական կյանքում, որով և ուժեղանում է սոցիալիստական ազգի տնտեսական ընդհանրությունը։

Եվ, եթե կապիտալիստական երկրներում, մասնավորապես տնտեսական հետամնաց երկրներում, ուր սակայն մուտք է գործել կապիտալիզմը, որպես միջնադարի մնացորդներ դեռ կան «արջային անկյուններ» («медвежьи углы») և շնորհիվ տիրապետող տնտեսական տարբերի՝ նրանք կարող են երկար գոյություն ունենալ և թույլացող գործոններ հանդիսանալ բուրժուական ազգի տնտեսական կյանքի ընդհանրության ասպարեզում, ապա նման երևույթ բացառված է թե սոցիալիզմի շրջանում և թե կոմունիզմի ծավալուն կառուցման ժամանակաշրջանում։ Ինչո՞ւ։ Որովհետև սոցիալիստական ազգի ներսում աշխատանքի բաժանումը ազգի հատվածների մեջ հարաճուն կերպով կարգավորվում է գիտա-տեխնիկական տվյալների վրա հիմնված պլանով, որը հաշվի է առնում նման «անկյուններ» և նրանց էլ ներգրավում ընդհանուր տնտեսական կյանքում։

Եզրափակենք այս հատկանիշի վերլուծությունը. տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշը ոչ միայն չի դադարում գործուն հատկանիշ լինելուց սոցիալիստական ազգերի նկատմամբ, այլև համեմատած կապիտալիզմի հետ՝ ենթարկվելով փոփոխության, նա առավել ուժգնությամբ է հանդես գալիս կամ դրսևորվում սոցիալիզմի ժամանակ։

Դառնանք սոցիալիստական ազգերի տերիտորիալ ընդհանրության հատկանիշին։ Ինչպես ասացինք վերը, մեր գիտական գրականության մեջ մի շարք տեսաբանների կողմից այն թեզն է պաշտպանվում, իբր այս հատկանիշը արդի ժամանակաշրջանում նույնպես կորցրել է իր նշանակությունը և դադարել գործուն ու բնորոշ հատկանիշ լինելուց սոցիալիստական ազգերի համար։

Մարքսիստ-լենինյանների համար տերիտորիալ ընդհանրության հատկանիշը բովանդակում է իր մեջ ազգի կոմպակտ բնակությունը սերնդից սերունդ որոշ տերիտորիայի վրա, ըստ որում անհրաժեշտ չէ, որ այդ տերիտորիան ներկայացնի իրենից պետական տերիտորիա, այսինքն անհրաժեշտ չէ, որպեսզի տվյալ տերիտորիայում ապրող ազգն ունենա իր պետականությունը։ Գաղութային և կիսագաղութային շատ ազգեր՝ ապրելով ընդհանուր տերիտորիայի վրա, չունեին իրենց պետականությունը, բայց դա հիմք չէր տալիս զրկելու այդ մարդկային կայուն ընդհանրություններն ազգ բնորոշելուց։

Տերիտորիալ-ընդհանրության հատկանիշի նշանակությունը կորցնելու կամ «մարման» կողմնակիցները պետք է բարի լինեն հաստատելու, որ սոցիալիստական ազգերը այնպիսի տերիտորիալ տեղաշարժերի են ենթարկվել, այնպես են «չվել» այլ տերիտորիաներ, որ այդ հատկանիշն այլևս դադարել է սոցիալիստական ազգի բնորոշ հատկանիշը լինելուց։ Սակայն այդ նրանք չեն կարող հաստատել։ Մեր ձեռքի տակ են 1926 թ. և 1959 թ. Սովետական Միության մեջ անցկացված մարդահամարների տվյալները, որոնք ապացուցում են, որ Սովետական Միության ոչ մի սոցիալիստական ազգ չի թողել իր տերիտորիան և չվել այլ տերիտորիա։ Որոշ ռեսպուբլիկաներում տվյալ հիմնական սոցիալիստական ազգի տեսակարար կշիռը ռեսպուբլիկայի ազգաբնակության ընդհանուր կազմի մեջ պակասել, իջել է 1959 թվականին 1926 թվականի համեմատությամբ, այսպես, օրինակ՝ Ուկրաինայում՝ 1926 թ. ուկրաինացիները կազմում էին 80,6 տոկոս, իսկ 1959 թ. 76,8 տոկոս, Ուզբեկստանում՝ ուզբեկները համապատասխանորեն 74,2 և 62,2 տոկոս, Ղազախստանում՝ ղազախները՝ 57 և 30 տոկոս, Վրաստանում՝ վրացիները՝ 67,1 և 64,3 տոկոս, Կիրգիզիայում կիրգիզները՝ 66,6 և 40,5 տոկոս, Տաջիկստանում՝ տաջիկները 74,6 և 53,1 տոկոս, Թուրքմենիայում՝ թուրքմենները 70,2 և 60,9 տոկոս։ Մնացած ռեսպուբլիկաներում հակառակ տենդենց է նկատվում. այսպես Բելոռուսիայում՝ բելոռուսները 1926 թ. 80,6 տոկոս էին կազմում, իսկ 1959 թ. 81,1 տոկոս, Ադրբեջանում՝ ադրբեջանցիները համապատասխանորեն՝ 62,1 և 67,5 տոկոս, Մոլդավիայում՝ մոլդավները 30,1 և 65,4 տոկոս, Հայաստանում՝ հայերը 84,1 և 88 տոկոս։

Առաջին խումբ ռեսպուբլիկաներում հիմնական սոցիալիստական ազգերի տեսակարար կշռի իջեցումը բացատրվում է ոչ թե նրանով, որ այդ հիմնական ազգերի մասսայական էմիգրացիա է տեղի ունեցել այլ տերիտորիաներ, այլ լոկ այն պատճառով, որ տվյալ ռեսպուբլիկայում բացարձակ կերպով ավելացել է երկու խոշոր սոցիալիստական ազգերի ռուսական ու ուկրաինական սոցիալիստական ազգերին պատկանող հատվածների քանակը, որի հետևանքով այդ հատվածների տեսակարար կշիռն է բարձրացել զգալիորեն և իջել հիմնական սոցիալիստական ազգերի տոկոսային հարաբերությունը, թեև այդ ազգերի բացարձակ քանակն աճել է նորմալ կերպով։

Այսպիսով, վիճակագրական տվյալները, մեր սովետական իրականությունը բացարձակորեն հերքում են վերը նշված մի շարք տեսաբանների թեզն այն մասին, թե իբր տերիտորիալ ընդհանրության հատկանիշը, շնորհիվ այդ ազգերի տերիտորիալ տեղաշարժերի, կորցրել է իր նշանակությունը և դադարել գործուն հատկանիշ լինելուց սոցիալիստական ազգերի համար։ Այդ տեսաբանների պաշտպանած թեզի մի այլ տարատեսակն է այսպես կոչված «միութենական և ավտոնոմ ռեսպուբլիկաների» ապազգայնացումը (Денационализация)։ Հենվելով 1926 և 1959 թ. կատարած մարդահամարի վիճա-

կագրական տվյալների վրա, մենք ասացինք, որ նման ապաազգայնացում տեղի չի ունենում, դա մտացածին մի կոնցեպցիա է, որը չի հիմնավորվում ոչ միայն իրական տվյալներով, այլև տեսական նկատառումներով։

Իրոք, տեսականորեն էլ չի կարելի հիմնավորել, իբր սոցիալիզմի ժամանակ պետք է տեղի ունենա անընդհատ «ժողովուրդների գաղթ»։ Եթե կապիտալիզմի ժամանակ, տնտեսական անհամաչափ զարգացման օրենքը և կապիտալիզմի այլ օրենքներ, գործազրկություն և այլն առաջացնում են ուժեղ էմիգրացիոն ալիք տնտեսապես թույլ զարգացած երկրներից դեպի առավել զարգացած կապիտալիստական երկրները, ապա սոցիալիզմի ժամանակ տնտեսական համաչափ զարգացման օրենքը և սոցիալիզմի այլ օրենքներ ապահովում են ազգաբնակչության, սոցիալիստական ազգի աշխատանքային ռեսուրսների զբաղվածությունը յուրաքանչյուր ազգային ռեսպուբլիկայում։ Այս օրինաչափությունն իր արտահայտությունն է գտել թե՛ յոթնամյակի և թե՛ ժողովրդական տնտեսության հեռանկարային զարգացման քսանամյա պլանում։

Սոցիալիզմի առավելությունը կապիտալիզմի համեմատությամբ նաև այն է, որ սոցիալիզմն ապահովում է ազգաբնակչության զբաղվածությունը ամեն մի ազգային ռեսպուբլիկայում։

Սա անշուշտ, չի բացառում միութենական ռեսպուբլիկաների փոխադարձ օգնությունը մասնագետ կադրերով, ինչպես նաև աշխատանքային ռեսուրսներով, եթե դրա կարիքը այս կամ այն էտապում զգացվի, սակայն սա չի կրել և չի կրելու «ժողովուրդների գաղթի» բնույթ։

Մեզ մնում է վերլուծել ու քննել տերիտորիալ ընդհանրության հատկանիշի նշանակության վերացման ու մարման կողմնակիցների առաջադրած մեկ փաստարկ ևս։ Նոր ծրագրում ասված է. «ՍՍՌՄ շրջանակներում միութենական ռեսպուբլիկաների միջև սահմաններն ավելի ու ավելի են կորցնում իրենց երբեմնի նշանակությունը»։ Ծրագրի այս դրույթն իբր թե հիմք է տալիս այդ տեսաբաններին պնդելու, որ սահմաններն այլևս ոչ մի նշանակություն չունեն, հետևաբար և ազգերի տերիտորիալ ընդհանրությունները, որոնք սահմանազատված են միմյանցից սահմաններով, նույնպես ոչ մի նշանակություն չունեն։

Հանրահայտ է, որ սահմանների նշանակության փոփոխման մասին առաջին անգամ նշեց Ն. Ս. Խրուշչովը 1959 թ. մարտի 7-ին Լայպցիգում արտասանած իր ճառի մեջ։ Ընկ. Ն. Ս. Խրուշչովն ասաց, որ սովետական ազգային ռեսպուբլիկաների միջև սահմաններն «ըստ էության կարծես թե ջնջվել են»։

Ի՞նչ բովանդակություն էր արտահայտում ընկ. Ն. Ս. Խրուշչովի այս դրույթը։ Դա պետք էր ընկալել այսպես. եթե 25—30 տարի առաջ Սովետական Միության ռեսպուբլիկաների միջև եղած սահմաններն արտահայտում էին այդ ռեսպուբլիկաների միջև գոյություն ունեցող տնտեսական և կուլտուրական զարգացման մակարդակների տարբերությունը, ապա քանի գնաց, այնքան սահմանները կորցրին այդ նշանակությունը։ Պարտիայի ձեռք առած միջոցառումների շնորհիվ տասնամյակների ընթացքում տեղի ունեցավ բոլոր սովետական ազգային ռեսպուբլիկաների տնտեսական և կուլտուրական զարգացման մակարդակների հավասարում, համահարթում, որի շնորհիվ էլ սահմանները՝ վերը նշված վաղեմի նշանակությունը կորցրին։

Կամ թե 30—35 տարի առաջ սահմանները սովետական ռեսպուբլիկաների միջև արտահայտում էին զգալի չափի իրարից կտրվածություն և տնտեսական ու կուլտուրական կապերի համեմատական ցածր աստիճանի առկայություն։ Շնորհիվ տեխնիկական աննախընթաց առաջադիմության, այդ թվում և հաղորդակցության միջոցների զարգացման, վերացել է տերիտորիայի տարանջատվածությունը, նրա հետ կապված տեխնիկական վաղեմի արգելքները — ժողովուրդների, ռեսպուբլիկաների տնտեսական ու կուլտուրական մերձեցման ճանապարհին և սահմաններն այդ իմաստով կորցրել են իրենց վաղեմի դերն ու նշանակությունը։

Սակայն, կորցնելով հիշատակած բնույթի նշանակությունը, սահմանները չեն վերացել և պահպանում են որոշակի նշանակություն, ճիշտ այնպես, ինչպես որ փողը, արժեքը, ապրանքադրամային հարաբերությունները, պետու-

թյունը և այլն կորցրել են իրենց երբեմնի նշանակությունը, բայց ինչ որ նշանակություն պահպանել են, կամ նոր նշանակություն են ստացել սոցիալիստական հասարակարգում։ Չի կարելի բավարարվել միայն բացասական բնութագրումով, այսինքն չի կարելի բավարարվել այս ֆորմուլայով, թե «կորցրել է երբեմնի նշանակությունը»։ Պետք է անպայման կոնկրետ կերպով մատնանշել և ճիշտ պատկերացում ունենալ, թե ո՞ր նշանակությունն է կորցրել, ո՞ր նշանակությունն է պահպանել և կամ ի՞նչ նոր նշանակություն է ստացել։

Միայն այս մոտեցումը կապահովի, զերծ կպահի մեզ անսկզբունքայնությունից և սայթաքումներից։ Մենք պնդում ենք, որ սահմանների մեջ պարփակված սոցիալիստական ազգի տերիտորիալ ընդհանրությունը չի դադարում ազգը բնորոշող հատկանիշ լինելուց։

Ինչով ենք հաստատում այս թեզը։ Նախ՝ սոցիալիստական պրակտիկայով և երկրորդ՝ տեսական հիմունքներով։

Պետք է ասել, որ սովետական սոցիալիստական ազգերի տերիտորիալ ընդհանրության կարգավորումը (устройство) որակապես ավելի բարձր է, քան բուրժուական ազգերի տերիտորիալ ընդհանրությունը։ Ինչո՞ւ։ Որովհետև սոցիալիզմի ժամանակ որոշ անհրաժեշտ և նպաստավոր գործոնների առկայության պայմաններում հնարավորություն է ընձեռվում ազգի՝ տարբեր տերիտորիաներում ցրված հատվածների վերամիավորման իրագործումը մեկ տերիտորիայում, իր ազգային պետական տերիտորիայում։

Բերենք պարտիայի մի շարք միջոցառումները, որոնք նպաստեցին Սովետական Միության սոցիալիստական ազգերի տերիտորիալ ընդհանրության ամրապնդմանը և ազգի տարբեր տերիտորիաներում եղած հատվածների վերամիավորմանը։ Այդ ձեռնարկումներից էին.

1. Արևելյան և արևմտյան Բելոռուսիայի վերամիավորումը միասնական Բելոռուսական սոցիալիստական պետության մեջ։
2. Կլայպեդայի մարզի հանձնումը Լիտվային։
3. Արևմտյան Ուկրաինայի, Հյուսիսային Բուկովինայի (Ռումինիայից) Անդրկարպատյան Ուկրաինայի (Չեխոսլովակիայից) վերամիավորումը և Ղրիմի միացումը Ուկրաինական Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկային։
4. Ղազախստանի կողմից՝ հաշվի առնելով ազգային մոմենտը՝ Բոստանդիկյան շրջանի հանձնումը Ուզբեկստանի Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկային։
5. Ուզբեկստանի կողմից՝ դարձյալ հաշվի առնելով ազգային մոմենտը՝ Դալվերզինի տափաստանի հարավային մասի հանձնումը Տաջիկստանի Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկային և այլն։

Այս բոլոր ակտերը, որոնց նպատակը Սովետական Միության սոցիալիստական ազգերի տերիտորիալ ընդհանրությունների ամրապնդումն էր և ժողովուրդների փոխադարձ վստահության ու բարեկամության ուժեղացումը, հնարավոր էր միայն սոցիալիստական հասարակարգի պայմաններում և նման ակտեր, լենինյան սկզբունքների հիման վրա, սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի սկզբունքների հիման վրա կարող են և կիրագործվեն նաև հետագայում։ Այս է թելադրում մեզ պրակտիկան։

Գուցե առարկեն, թե այդ բոլորը տեղի է ունեցել կոմունիզմի առաջին փուլի՝ սոցիալիզմի ժամանակ, իսկ կոմունիզմի ծավալուն կառուցման ժամանակաշրջանում ազգերի տերիտորիալ ընդհանրության ամրապնդում չի լինի։ Այդ առարկությունը միայն ճիշտ կլիներ այն դեպքում, երբ կոմունիզմի ծավալուն կառուցման ժամանակաշրջանում սկսվեր ազգերի վերացման կամ մահացման պրոցես, որպիսի տեսակետը պաշտպանում են կոսմոպոլիտները։ Այդպիսիներին հարկ է հիշեցնել Լենինի դրույթն այն մասին, որ պետական և ազգային տարբերությունները դեռ երկար կմնան համաշխարհային պրոլետարական դիկտատուրայի հաղթանակից հետո էլ, որ «ինտերնացիոնալ կուլտուրան ապազգային չէ» և վերջապես, XXII համագումարում ընկ. Խրուշչովի հայտարարությունն այն մասին, որ ՍՍՌՄ-ում կոմունիզմի հիմնական կառուցու-

մից հետո էլ վաղաժամ է ազգերի ձուլում ազդարարելը։ Այսպիսով, մեկ կամ մի քանի երկրներում կոմունիզմի հաղթանակը հիմք չի տալիս առաջադրելու ազգերի մահացման, անհետացման թեզը։ Եվ քանի սոցիալիստական ազգերի զարգացման օրինաչափություններն են փոխադարձաբար իրար հետ կապված նրանց ծաղկումն ու մերձեցումը — սովետական ազգերի լիարժեք առաջընթացը կպայմանավորվի նաև ազգերի տերիտորիալ ընդհանրության ամրապնդմամբ, ինչպիսին տեղի ունեցավ մոտիկ անցյալում, վերջին տարիներին, ինչպիսին հավանորեն կարող է տեղի ունենալ հետագայում։ Ի դեպ, մենք արդեն գրել էինք այս տողերը, երբ կենտրոնական մամուլում հայտարարվեց, որ համաձայն Ղազախստանի Գերագույն Սովետի 1963 թ. հունվարի 29-ի հրամանագրի, Հարավ Ղազախստանյան մարզի տերիտորիայի մի մասը, շուրջ երեք միլիոն հեկտար, հանձնվում է Ուզբեկական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկային։

Ճիշտ է, վճռական դերը այս հանձնման գործում խաղացել է ոչ միայն ազգային մոմենտը, այլև այն հանգամանքը, որ բամբակի մշակման գործը այդ զոնայում կենտրոնացած է Ուզբեկստանում, սակայն դա չի նսեմացնում ուզբեկ սոցիալիստական ազգի տերիտորիալ ընդհանրության ամրապնդումը։

Ի՞նչ է ասում տեսությունը, կամ ինչպե՞ս էր մոտենում Լենինը հաղթանակած սոցիալիզմի սահմանների հարցին։

1916 թ. հուլիսին գրված «Ինքնորոշման վերաբերյալ դիսկուսիայի արդյունքները» աշխատության մեջ Լենինը հանգամանորեն վերլուծում է լեհ սոցիալ-դեմոկրատների սխալ տեսակետն ազգերի ինքնորոշման, ազգային պետությունների սահմանների մասին։

Ի՞նչ էին ասում լեհ սոցիալ-դեմոկրատները մեզ հետաքրքրող հարցի մասին։ Ելնելով իրենց սխալ դրույթից, թե «ազգերի ինքնորոշման իրավունքը կիրառելի չէ սոցիալիստական հասարակության նկատմամբ» և, այսպիսով, հակադրվելով մեր պարտիայի պաշտպանած դրույթին — լեհ սոցիալ դեմոկրատները պնդում էին «Մենք ոչ մի հիմք չունենք ենթադրելու, թե սոցիալիստական հասարակության մեջ ազգը տնտեսական-քաղաքական բնույթ է ունենալու։ Ամենայն հավանականությամբ, նա (այսինքն ազգը Ա. Ե.) ունենալու է միայն կուլտուրական և լեզվական միավորի բնույթ»։ Այսպիսով, լեհ սոցիալ-դեմոկրատները սոցիալիստական հասարակարգում ազգը բնորոշող միայն երկու հատկանիշ էին թողնում— լեզվական և կուլտուրական ընդհանրության հատկանիշը, զրկելով այդ ազգերին մյուս երկու հատկանիշներից— տերիտորիալ և տնտեսական կյանքի ընդհանրության հատկանիշներից։ Իսկ ինչո՞ւ էին լեհ-սոցիալ-դեմոկրատները զրկում ազգերին այս երկու հատկանիշներից. որովհետև, ասում էին նրանք, սոցիալիզմի ժամանակ տերիտորիալ բաժանումը... կարող է տեղի ունենալ միմիայն արտադրության պահանջմունքներով, այլ խոսքով, սոցիալիստական երկրների տերիտորիալ բաժանումը, կամ սահմաններ գծելը, սահմաններ հաստատելը պետք է հիմնվի միայն և բացառապես արտադրության պահանջմունքների վրա և այդպիսով պետք է անտեսվի որևէ այլ գործոն, ինչպես, օրինակ ազգային մոմենտի ազդեցությունը կամ դերն այս տերիտորիալ բաժանման պրոցեսում։

Լեհ սոցիալ-դեմոկրատների այս տեսակետը Լենինը բնութագրեց որպես մարքսիզմի ծաղրանկար։ Լենինը լեհ սոցիալ-դեմոկրատներին անվանեց «նոր էկոնոմիստներ», որովհետև, ինչպես «հին էկոնոմիստները»՝ մարքսիզմը ծաղրանկար դարձնելով— բանվորներին սովորեցնում էին, թե մարքսիստների համար կարևորը «միայն տնտեսականն է», նոր էկոնոմիստները նույնն են քարոզում և այդ թեզը տարածում են սոցիալիզմի վրա։

Լենինը նշում էր, որ «խարսխվելով էկոնոմիկայի վրա, սոցիալիզմը բնավ էլ ամբողջապես չի հանգում էկոնոմիկային», ինչպես կարծում էին լեհ սոցիալ-դեմոկրատները, Լենինի որակումով այդ «նոր էկոնոմիստները»։

«Նոր էկոնոմիստները,— շարունակում է Լենինը,— մարդ չգիտի, թե ի՞նչ են կարծում... ա՞յն, որ հաղթանակած սոցիալիզմի դեմոկրատական պետությունը գոյություն է ունենալու առանց սահմանների... թե՞ այն, որ սահման-

ները որոշվելու են «միայն» արտադրության պահանջմունքներով։ Այդ սահման-
ները որոշվելու են «միայն» արտադրության պահանջմունքներով։ Այդ սահման-
ներն իրականում որոշվելու են դեմոկրատորեն, այսինքն՝ համաձայն բնակչու-
թյան կամքի ու «համակրանքների» (Լենին, Երկեր, հատ. 22, էջ 436)։
Եվ եթե կապիտալիզմն այս հարցում ժողովրդի կամքն ու համակրանքը
բռնադատում է և այդպիսով նոր դժվարություններ առաջացնում ժողովուրդ-
ների, ազգերի մերձեցման գործում, ապա սոցիալիզմը՝ ընդհակառակը՝ լիակա-
տար ազատություն է տալիս բնակչության կամքին ու համակրանքներին և
դրանով իսկ հեշտացնում և արագացնում ազգերի մերձեցումը։
Այսպիսով, ըստ ազգային հարցի լենինյան տեսության, տերիտորիալ ընդ-
հանրության հատկանիշը նույնպես գործող հատկանիշ է սոցիալիստական ազ-
գերի նկատմամբ։
Վերջապես վերլուծենք սոցիալիստական ազգերը բնորոշող երրորդ հատ-
կանիշը — հոգեկան կերտվածքի ընդհանրության հատկանիշը։
Ազգերի հոգեկան կերտվածքը կազմում է ազգային տարբերությունների,
ազգային առանձնահատկությունների որոշակի կողմը, տարբերություններ,
որոնք պայմանավորված են յուրաքանչյուր ժողովրդի պատմական զարգաց-
ման առանձնահատկություններով և անշուշտ ժամանակի ընթացքում ենթարկ-
վում են փոփոխության, կերպարանափոխվում են, այդ տարբերություններից
ոմանք վերանում են, առաջանում են նորերը, և այլն։
Որ հոգեկան կերտվածքը դա մշտական կամ անփոփոխ մեծություն չէ, այլ
փոփոխական երևույթ, դա վեճի առարկա չէ։ Վիճելին հետևյալն է. «նոր պատ-
մական պայմաններում», այսինքն կոմունիստական հասարակության ծավալուն
կառուցման ժամանակաշրջանում հոգեկան կառուցվածքի ընդհանրության
հատկանիշը լինելով հանդերձ փոփոխական մեծություն, պահպանո՞ւմ է ար-
դյոք իր նշանակությունը որպես սոցիալիստական ազգի բնորոշ հատկանիշ, թե՞
դադարում է արդի ժամանակաշրջանում սոցիալիստական ազգի հատկանիշ
լինելուց, ինչպես ազդարարում են այդ հատկանիշի «մարման» կողմնակից-
ները։
Հոգեկան կառուցվածքի ընդհանրության հատկանիշի «մարումը» և նրա
անկիրառելիությունը սոցիալիստական ազգերի նկատմամբ կոմունիզմի ծավա-
լուն կառուցման ժամանակաշրջանում կնշանակեր ազգային տարբերություն-
ների վերացումը. մահացումը հիշյալ ժամանակաշրջանում։ Ավելի կոնկրետ,
դա կնշանակեր Սովետական Միության սոցիալիստական ազգերի փոխանցու-
մը այլ ազգի՝ այդ ազգերի լեզուների ասիմիլյացիան։
քով դա կնշանակեր այդ ազգերի ասիմիլյացիան։
Սակայն ինչո՞վ պետք է հիմնավորեն (կամ ինչո՞վ են հիմնավորելու)
նման կոնցեպցիայի կողմնակիցները իրենց դիագնոզը հոգեկան կերտվածքի
ընդհանրության հատկանիշի «մարման» և «անկիրառելիության» մասին։ Սո-
ցիալիստական պրակտիկայով նրանք չեն կարող հիմնավորել, որովհետև մեր
հարուստ սովետական իրականությունը, սովետական բազմազգ միասնական
կուլտուրան, արվեստը, գրականությունը, երաժշտությունը, կերպարվեստը
և այլն սոցիալիստական ազգերին հատուկ ընդհանուր գծեր ունենալով հան-
դերձ բացահայտում են մշակութային առանձնահատկություններ, այդ թվում
սոցիալիստական յուրաքանչյուր ազգի հոգեկան կառուցվածքի առանձնահատ-
կությունը, որոնք դրսևորվում են գրական ստեղծագործությունների, երաժըշ-
տության, ճարտարապետության, նկարչության, պարարվեստի մեջ և այլն։
Գուցե թե այդ կոնցեպցիայի կողմնակիցներն իրենց դիագնոզը հոգեկան
կառուցվածքի ընդհանրության հատկանիշի մարման մասին ազդարարում են
հենվելով պարտիայի նոր ծրագրի՞ վրա։
Սակայն դա էլ ճիշտ չէ։
Ահա թե ինչ է ասված Պարտիայի Ծրագրում. «Դասակարգերի միջև եղած
սահմանների ջնջվելը և կոմունիստական հասարակական հարաբերությունների
զարգացումը ուժեղացնում են ազգերի սոցիալական միասեռությունը, նպաս-
տում են կուլտուրայի, բարոյականության ու կենցաղի կոմունիստական ընդ-

հանուր գծերի զարգացմանը, նրանց փոխադարձ վստահության ու բարեկամության հետագա ամրապնդմանը»:

Մի այլ տեղ ևս, ընդհանուր գծերի մասին. «ՍՍՌՄ-ում կոմունիզմի հաղթանակի շնորհիվ... կզարգանան նրանց (սոցիալիստական ազգերի Ա. Ե.) հոգևոր կերպարի կոմունիստական ընդհանուր գծերը»:

Բացասո՞ւմ է արդյոք սոցիալիստական ազգերի հոգևոր կերպարի ընդհանուր գծերի առաջացումն ու զարգացումը, պայմանավորված կոմունիստական հասարակական հարաբերությունների զարգացմամբ, ազգային տարբերությունների, այդ թվում և հոգեկան կերտվածքի, «ազգային կոլորիտի» առկայությունը անգամ ՍՍՌՄ-ում կոմունիզմի հաղթանակից հետո էլ:

Պարտիայի ծրագիրն այդ հարցին պատասխանում է. «Սակայն ազգային տարբերությունների «...ջնջվելը, զգալիորեն ավելի տևական պրոցես է, քան դասակարգային սահմանագծերի ջնջվելը» կամ թե. «Պարտիան թույլ չի տալիս ազգային առանձնահատկությունների ոչ անտեսում, ոչ էլ ուռճացում»: Հաշվի առնելով այս բոլորը և նկատի ունենալով սոցիալիստական ազգերի հեռանկարը կամ ապագան, պարտիան ազգային հարաբերությունների ասպարեզում առաջ է քաշում հետևյալ խնդիրները. ա) շարունակել բոլոր սովետական ազգերի և ազգությունների էկոնոմիկայի և կուլտուրայի համակողմանի զարգացումը. բ) այսուհետև ևս վարել սովետական ռեսպուբլիկաների տնտեսության համակողմանի զարգացման գիծ, գ) հասնել ՍՍՌՄ ժողովուրդների սոցիալիստական կուլտուրայի հետագա բազմակողմանի ծաղկման. դ) հետագայում ևս ապահովել ՍՍՌՄ ժողովուրդների լեզուների ազատ զարգացումը. ե) այսուհետև ևս հետևողականորեն կիրառել ինտերնացիոնալիզմի սկզբունքները ազգային հարաբերությունների ասպարեզում, ամրապնդել ժողովուրդների բարեկամությունը:

Կա՞ արդյոք, որևէ ընդհանուր բան պարտիայի կողմից ազգային հարաբերությունների ասպարեզում առաջադրված և կիրառվող այս հինգ ծրագրային խնդիրների և հոգևոր կերտվածքի ընդհանրության հատկանիշի մարման կողմնակիցների պաշտպանած կոնցեպցիայի միջև: Ոչ, ոչ մի ընդհանուր բան:

Պարտիայի ծրագրից կարելի է մի մեջբերում ևս կատարել, որը բացահայտում է սոցիալիստական ազգերի ընդհանուր և առանձնահատուկ կողմերի միասնությունը, որը չի հակադրում ընդհանուրը՝ առանձնահատուկին, այլ դրսևորում է նրանց անքակտելի կապը. «պաշտպանելով յուրաքանչյուր ժողովրդի առաջադիմական տրադիցիաները, դրանք դարձնելով սովետական բոլոր մարդկանց սեփականությունը, պարտիան ըստ ամենայնի կզարգացնի կոմունիզմ կառուցողների նոր, բոլոր ազգերի համար միասնական ռևոլյուցիոն տրադիցիաներ»:

Ինչպես տեսնում ենք այստեղ մարման մասին ոչ մի խոսք չկա: Ընդհակառակը՝ առաջադեմ տրադիցիաների պաշտպանության մասին է խոսքը, այդ տրադիցիաները սովետական բոլոր ժողովուրդների սեփականություն դարձնելու մասին է խոսքը, և իհարկե, չբացասելով այդ տրադիցիաները՝ պատմական նոր պայմաններում կոմունիստական հասարակական հարաբերությունների զարգացման ընթացքում նոր, կոմունիստական, բոլոր սոցիալիստական ազգերի համար միասնական տրադիցիաների մասին է խոսքը:

Սոցիալիստական ազգերը շարունակում են գոյություն ունենալ և բարգավաճել հենց այն հանգամանքի շնորհիվ, որ իրականում նրանք խարսխված են, հիմնվում են տնտեսական կյանքի, տերիտորիայի, հոգեկան կերտվածքի, և իհարկե, լեզվի ընդհանրության վրա. այլ խոսքով՝ սոցիալիստական ազգերի գոյությունն ու զարգացումը պայմանավորվում է ազգը բնորոշող չորս հատկանիշների միատեղ առկայությամբ, մի դրույթ, որն ընդունված է պարտիական-գիտական գրականության մեջ, և որը անհիմն կերպով փորձում են վերանայել «երեք հատկանիշների մարման» կոնցեպցիայի հեղինակները:

ԱՐՏՈ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

ՊԱՐՏԻԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ՊԱՐՏԻԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ռեսպուբլիկայի սկզբնական պարտիական կազմակերպություններում արդեն սկսվել են հաշվետու-ընտրական ժողովները, որոնք կշարունակվեն մինչև նոյեմբերի կեսերը. նոյեմբերի 15-ից մինչև դեկտեմբերի մեկը տեղի կունենան քաղաքային, շրջանային, արդյունաբերական-արտադրական և կոլտնտեսային-սովխոզային արտադրական գոտիների պարտիական կազմակերպությունների կոնֆերանսները:

Պարտիական օրգանների հաշվետվություններն ու ընտրություններն անց են կացվում քաղաքական՝ ու տնտեսական բուռն վերելքի պայմաններում: Կենսագործելով ՍՄԿՊ XXII համագումարի պատմական որոշումները, հաշվետու ժամանակաշրջանում նշանակալի հաջողություններ են ձեռք բերվել ժողովրդական տնտեսության, գիտության, գրականության ու արվեստի զարգացման ասպարեզում:

Այդ ամենը ակնառու վկայում են մեր պարտիական կազմակերպությունների մարտունակության, կազմակերպական և քաղաքական մեծ աշխատանքի մասին: Խորապես գիտակցելով իրենց գործունեության գլխավոր խնդիրը՝ արտադրական պլանների կատարման ապահովումը. պարտիական կազմակերպություններն այժմ ավելի մոտիկից և գործիմաց են զբաղվում իրենց առջև ծառացած տնտեսական ու կուլտուրական շինարարության, մասսաների գաղափարական դաստիարակության կոնկրետ հարցերով: Ժողովրդական տնտեսության պարտիական ղեկավարման բարելավումը, արտադրական սկզբունքով վարից վեր պարտիայի ղեկավար օրգանների վերակառուցումը բարերար ազդեցություն ունեցան պարտիական աշխատանքի բովանդակության, նրա ձևերի վրա, մեծ չափով նպաստեցին պարտիական կազմակերպությունների դերի և հեղինակության բարձրացմանը, աշխատավորական մասսաների քաղաքական և աշխատանքային ակտիվության զարգացմանը:

Ռեսպուբլիկայի պարտիական կազմակերպություններում հաշվետվություններն ու ընտրություններն ընթանում են հանուն ՍՄԿՊ XXII համագումարի, Կենտկոմի նոյեմբերյան և հունիսյան պլենումների որոշումների անշեղ իրականացման: Հաշվետու-ընտրական ժողովների և կոնֆերանսների նախապատրաստումն ու անցկացումը, հի- բավի, կնպաստեն պարտիայի շարքերի միասնության և համախմբվածության հետագա ամրապնդմանը, պարտիական կազմակերպությունների մարտունակության բարձրացմանը:

Հաշվետու ժամանակաշրջանում շատ պարտիական կազմակերպություններ ձեռք են բերել հարուստ փորձ, զգալի չափով բարելավվել ու կատարելագործվել են տնտեսության ղեկավարությունը: Կարելի է նշել Երևանի Ս. Մ. Կիրովի անվան գործարանի կոմունիստների արդյունավետ գործունեությունը: Չնայած վերջին ժամանակներս այստեղ իրականացվում են արտադրության վերակառուցման և ընդլայնման խոշոր աշխատանքներ, այնուամենայնիվ, ձեռնարկությունը ո՛չ միայն գործում է համաչափ, այլև տեխնիկատնտեսական բոլոր ցուցանիշներով սիստեմատիկաբար գերակատարում է արտադրական պլանները, հաջողությամբ յուրացնում և թողարկում արտադրանքի նոր տեսակներ: Եվ այդ շնորհիվ այն բանի, որ գործարանի պարտիական կազմակերպությունը և նրա պարտիական կոմիտեն կարողացել են ճիշտ տեղաբաշխել կոմունիստների ուժերը արտադրության վճռական տեղամասերում, բարձրացնել նրանց պատասխանատվությունը գործի նկատմամբ, մոբիլիզացնել կոլեկտիվի բոլոր անդամներին՝ հաղթահարելու դժվարությունները, խելացի օգտագործելու արտադրության ներքին ռեզերվները:

Անիի գյուղական արտադրական վարչության Ջիթհանքովի կոլտնտեսության պարտիական կազմակերպության ակտիվ գործունեությամբ լուրջ բեկում է ստեղծվել տնտեսության բոլոր ճյուղերում: Այստեղ կոմունիստներն անմիջականորեն մասնակցում են նյութական բարիքների ստեղծմանը, ցույց են տալիս հասարակական պարտքի կատարման լավ օրինակներ: Կոմունիստների ավանգարդային դերի բարձրացումը, պարտիական կազմակերպության կազմակերպական-գաղափարական աշխատանքի բարելավումը հնարավորություն ընձեռեցին կարճ ժամա-

նակում զգալի չափով ավելացնելու անասնաբուծության մթերատվությունը, կատարելու և գերակատարելու պետությանը անասնաբուծական մթերքների վաճառքի կիսամյակի պլանները:

Մեզ մոտ քիչ չեն նման կազմակերպությունները: Խնդիրն այն է, որ հաշվետու-ընտրական ժողովներում և կոնֆերանսներում խոր ու բազմակողմանիորեն վերլուծվի ու ընդհանրացվի առաջավոր ձեռնարկությունների, սովխոզների ու կոլտնտեսությունների սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների աշխատանքի ուսանելի փորձը, կոնկրետ միջոցառումներ նախատեսվեն նորի, առաջավորի տարածման ու արմատավորման, կոմունիստական աշխատանքի շարժման ծավալման, կոմունիստական հարաբերությունների հետագա զարգացման, պարտիական, սովետական, տնտեսական աշխատանքում հասարակական հիմունքների ծավալման ուղղությամբ:

Ակնբախ են հաջողությունները: Սակայն սխալ կլիներ կարծել, թե մեզ մոտ ամեն ինչ բարվոք է. ամեն ինչ լավ: Ռեսպուբլիկայում կան արդյունաբերական ձեռնարկություններ, որոնք չեն կատարում իրենց արտադրական պլանները, թողարկում են ցածրորակ արտադրանք, բարձր է ինքնարժեքը. առանձին շինարարական կազմակերպություններ ժամանակին ու բարձր որակով շահագործման չեն հանձնում արդյունաբերական, կուլտուր-կենցաղային շենքերը և բնակելի տները: Դեռևս ունենք կոլտնտեսություններ ու սովխոզներ, որոնք արդյունավետ չեն օգտագործում հողը, տեխնիկան, գյուղատնտեսական քիչ մթերքներ են արտադրում և այլն:

Սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների հաշվետու-ընտրական ժողովներում և պարտիական կոնֆերանսներում անհրաժեշտ է լայնորեն ծավալել քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը, բացահայտել թերությունները և դրանք ծնող պատճառները, մշակել գործնական միջոցառումներ՝ արագորեն վերացնելու այդ ամենը, բարելավելու և կատարելագործելու պարտիական, սովետական ու տնտեսական օրգանների, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակերպությունների գործունեությունը: Միաժամանակ հարկավոր է աշխուժացնել պարտիական-պետական վերահսկողության տեղական օրգանների, նրանց աջակցող խմբերի ու պոստերի, արտադրական ու առևտրական ձեռնարկությունների սկզբնական պարտկազմակերպություններին կից ադմինիստրացիայի գործունեության վերահսկողության իրավունքն իրագործող հանձնաժողովների աշխատանքը:

Արդյունաբերական ձեռնարկությունների, շինարարական կազմակերպությունների, տրանսպորտի և գիտա-հետազոտական հիմնարկների սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների

հաշվետու-ընտրական ժողովներում, քաղաքային, շրջանային և արդյունաբերական արտադրական գոտիների պարտիական կոնֆերանսներում անհրաժեշտ է ուշադրությունը բևեռել տեխնիկատնտեսական բոլոր ցուցանիշներով արտադրական պլանների կատարումն ապահովելու, աշխատանքի կազմակերպումը կատարելագործելու, արտադրության մեջ գիտության ու տեխնիկայի նորագույն նվաճումները համարձակորեն արմատավորելու, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման նոր ուղիներ որոնելու հարցերի վրա: Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել արդյունաբերական արտադրանքի նոր տեսակների արագ յուրացման ու թողարկման, արտադրության ճիշտ պլանավորման, պետական միջոցների արդյունավետ ծախսման հարցերին:

Գյուղատնտեսության բնագավառում ռեսպուբլիկայի գյուղական սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների և արտադրական պարտկոմների գլխավոր խնդիրն է՝ գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության հետագա վերելքի ապահովումը, ինքնարժեքի իջեցումը, արտադրանքի մեկ միավորի վրա աշխատանքային ծախսումների նվազեցումը: Կոլտնտեսությունների և սովխոզների պարտիական կազմակերպությունները պետք է ձեռնարկեն բոլոր միջոցները՝ արագորեն հաղթահարելու բնական անբարենպաստ պայմանների հետևանքները, լավ նախապատրաստելու և անցկացնելու բերքահավաքը, ստեղծելու կերի կայուն բազա, ապահովելու ստանձնած պարտավորությունների կատարումը: Նրանք առավել գործուն միջոցառումների պետք է դիմեն հետ մնացող կոլտնտեսություններն ու սովխոզները առաջավորներին հասցնելու համար:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունիսյան պլենումը կարևորագույն միջոցառումներ մշակեց պարտիայի գաղափարական աշխատանքը բարելավելու և կատարելագործելու ուղղությամբ: Ելնելով պլենումի որոշումները, պարտիական կազմակերպությունները պետք է վճռականորեն բարելավեն քաղաքական-դաստիարակչական աշխատանքը: Հաշվետու-ընտրական ժողովներում և պարտիական կոնֆերանսներում կոմունիստների ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել գաղափարական աշխատանքը կյանքի, տնտեսական շինարարության կոնկրետ խնդիրների հետ ներդաշնակելու, մասսաների վրա գաղափարական ներգործման միջոցների, ձևերի ու մեթոդների կատարելագործման հարցերի վրա:

Անհրաժեշտ է լավ նախապատրաստել ու անցկացնել սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների հաշվետու-ընտրական ժողովները: Այդ գործում մանրուքներ չկան: Հարկավոր է ճիշտ ընտրել ժողովի օրը, ժամը և այդ մասին ժամանակին իրազեկ պահել կոմունիստներին՝ ապահովելով նրանց բոլորի մասնակցությունը ժողովին: Պետք է խնամքով կազմել հաշվետու զեկուցումը, որպեսզի այն ընդգրկի պարտկազմակերպության գործունեության բոլոր կողմերը, վերլուծվի ու ընդհանրացվի կատարվածը: Չէ՞ որ հաշվետու զեկուցումն է տոն տալիս ամբողջ ժողովին, մեծ չափով որոշում նրա աշխատանքի բովանդակությունը:

Միաժամանակ լուրջ ուշադրություն պետք է հատկացնել սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների ղեկավար օրգանների ընտրությանը: Այդ օրգաններում պետք է ընտրվեն առաջավոր բանվորներ, կոլտնտեսականներ, մասնագետներ, որոնք իրենց լավ են դրսևորել պրակտիկ աշխատանքում. անհրաժեշտ է կոմիտեների և քարտուղարների կազմում համարձակ առաջ քաշել երիտասարդ կոմունիստներին ու կանանց: Մի շարք պարտիական կազմակերպություններ անբավարար են զբաղվում կին կադրերի աճեցման, նրանց պարտիական աշխատանքի առաջքաշման հարցերով: Այսպես, անցյալ տարի Ապարանի սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների բյուրոների կազմում ընտրված 181 անդամներից միայն տասնութն էին կին: Չափազանց քիչ է կանանց թիվը սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների քարտուղարների կազմում: Արտաշատում 109 սկզբնական կազմակերպությունների քարտուղարներից միայն տասն էին կին, իսկ Բասարգեչարում 68 քարտուղարներից՝ 4-ը, Անիում 51-ից՝ 6-ը և այլն:

Անհրաժեշտ է մեծ չափով բարելավել ու ամրապնդել սկզբնական կազմակերպությունների քարտուղարների կազմը: Պետք է քարտուղար ընտրել այնպիսի կոմունիստի, որը լավ գիտե արդյունաբերական ու գյուղատնտեսական արտադրությունը, սերտորեն կապված է իր կոլեկտիվի հետ, ունի նորի զգացում, ի վիճակի է հմտորեն գլխավորելու պարտիական կազմակերպության աշխատանքը:

Հաշվետու-ընտրական ժողովներն անցկացնելիս անհրաժեշտ է ստեղծել բոլոր նպաստավոր պայմանները, որպեսզի կոմունիստները հնարավորություն ունենան բազմակողմանի, պարտիական սկզբունքայնությամբ քննարկելու և հանգամանորեն ծանոթանալու կոմիտեների ու բյուրոների կազմում առաջադրվող թեկնածուներին, լրիվ պատկերացնելու նրանց արժանիքների մասին:

Արդյունաբերական ու առևտրական ձեռնարկությունների, սովխոզների և գիտահետազոտական ինստիտուտների սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների հաշվետու-ընտրական ժողովներում պետք է ընտրել նաև ադմինիստրացիայի գործունեությանը վերահսկող պարտիական հանձնաժողովներ: Ի դեպ, պարտբյուրոյի կամ քարտուղարի հաշվետու զեկուցման մեջ պետք է հանգամանորեն արտացոլվի ինչպես այդ հանձնաժողովների, այնպես էլ պարտիական-պետական վերահսկողության օրգաններին աջակցող խմբերի գործունեությունը:

Հաշվետու-ընտրական ժողովների հաջող անցկացումը մեծ չափով կախված է քաղկոմների, շրջկոմների և արտադրական պարտկոմների ամենօրյա, օպերատիվ ղեկավարությունից ու օգնությունից: Անհրաժեշտ է, ժողովներում ակտիվ մասնակցեն պարտիական կոմիտեների քարտուղարներն ու անդամները, սովետական ու տնտեսական օրգանների ղեկավարները, լինեն ոչ միայն խոշոր, այլև սակավանդամ կազմակերպություններում, որոնք հաճախ ավելի շատ են օգնության կարիք զգում:

Պարտիական օրգանների հաշվետվություններն ու ընտրությունները կարևոր իրադարձություն են պարտիական կազմակերպությունների կյանքում: Դրանք կազմակերպված, գործարար մթնոլորտում անցկացնելը կնպաստի ներպարտիական դեմոկրատիայի հետագա ընդլայնմանը, կոմունիստների ստեղծագործական ակտիվության զարգացմանը, սկզբնական կազմակերպությունների մարտունակության բարձրացմանը:

Հաշվետու-ընտրական ժողովներին ու կոնֆերանսներին հաջորդելու է Հայաստանի կոմունիստական պարտիայի հերթական XXIII համագումարը: Ռեսպուբլիկայի կոմունիստների, բոլոր աշխատավորների պատվի գործն է՝ լարել բոլոր ուժերը, համագումարը դիմավորել նոր, նշանակալի հաջողություններով:

ՉՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՌԵԶԵՐՎՆԵՐ

Արդյունաբերական և բնակարանային շինարարության տարեցտարի ընդլայնվող մասշտաբների պայմաններում գնալով ավելի մեծ պահանջներ են ներկայացվում Արարատի ցեմենտի-շիֆերի կոմբինատին:

Արտադրական կարողություններն ընդարձակելու, նոր տեխնիկան և տեխնոլոգիան արմատավորելու, արտադրական կարողություններն ընդարձակելու միջոցով ցեմենտի, շիֆերի, կրի և ասբեստային խողովակների արտադրությունն ավելացնելու ուղղությամբ վերջին շրջանում այստեղ կգալի գործ է կատարված: Միայն 1962 թվականին շարք են մտել արտադրական նոր տեղամասեր, բաժանմունքներ, տեխնոլոգիական գծեր, տեղադրվել են նոր սարքավորումներ: Այդ ամենի շնորհիվ մեկ տարում ցեմենտի արտադրությունն ավելացավ 60 տոկոսով, յուրացվեցին ու մասսայաբար թողարկվեցին ասբոցեմենտի խողովակներ և այլն: Բայց, չնայած այդ բոլորին, կոմբինատը 1962 թվականի տնտեսական տարին փակեց մեծ ճեղքվածքով. երկիրը չստացավ մոտ 45 հազար տոննա ցեմենտ, ինչպես և՝ մեծ քանակությամբ շիֆեր, ասբոցեմենտի խողովակներ. խոտան արտադրանքի հետևանքով տրվեցին հումքի ու միջոցների խոշոր կորուստներ:

Ընթացիկ տարում դրությունը որոշ չափով բարելավվեց: Մշակված ու գործնականում իրականացված մի շարք միջոցառումների շնորհիվ կոմբինատը 100,1 տոկոսով կատարել է 1963 թվականի առաջին կիսամյակի համախառն արտադրանքի պլանը:

Սակայն կոմբինատը ներկայումս աշխատում է իր ունեցած հնարավորություններից ցածր մակարդակով, դեռևս վճռական բեկում չի ստեղծվել արտադրության բոլոր օղակներում: Չնայած կոլեկտիվի ստանձնած սոցիալիստական բարձր պարտավորություններին, առաջին կիսամյակում թերակատարվեցին արտադրանքի առանձին տեսակների (ցեմենտ, կրաքար) թողարկման, ինչպես և աշխատանքի արտադրողականության ու արտադրանքի որակի բարձրացման, ինքնարժեքի իջեցման պլանները:

Ինչո՞ւմն է բանը, ինչո՞ւ կոմբինատը դեռևս չի ապահովում պետական պլանների կատարումը տեխնիկա-տնտեսական բոլոր ցուցանիշներով, լրիվ չի կատարում իր պարտավորությունները, դրանով իսկ կաշկանդելով շինարարական կազմակերպությունների գործունեությունը:

Մեր կարծիքով պատճառները հիմնականում երկուսն են: Նախ՝ այստեղ աշխատանքը հստակ ու համաչափ չի կազմակերպված, լրիվ չեն օգտագործվում արտադրության ներքին ռեզերվներն ու հնարավորությունները: Երկրորդ՝ կոմբինատի պարտիական կազմակերպությունը և նրա կոմիտեն արդյունավետ ու հետևողականորեն չեն զբաղվում արտադրության ու աշխատանքի կազմակերպման արմատական հարցերով, գաղափարական ներգործման բոլոր միջոցները ուղղված չեն առաջադրված խնդիրների լուծմանը:

Փորձենք հիմնավորել մեր ասածը:

Արարատի կոմբինատը գործում է անհամաչափ, նրա աշխատանքում տեղ են գտել գրոհայնության տարրեր: Սովորաբար յուրաքանչյուր ամսվա առաջին երկու տասնամյակում գործերը համեմատաբար ընթանում են խաղաղ, առանց լարվածության, իսկ վերջին տասնօրյակում սկըսվում է գրոհը: Օրինակ, հունիսի 1—20 կատարվել էր ավյալ ամսվա պլանի 60 տոկոսը, իսկ վերջին տասնօրյակում՝ 40 տոկոսը: Այստեղից էլ խոտան արտադրանք, անարտադրողական ծախսեր, աշխատանքի ու միջոցների կորուստներ և այլն:

Արտադրության վրա բացասաբար է անդրադառնում այն, որ ժամանակին գործի չեն դրվում կոմբինատի նոր կարողությունները, հաճախ վատ են օգտագործվում եղած սարքավորումները: Այսպես. պլանով նախատեսված էր 1962 թվականի առաջին եռամսյակում շահագործման հանձնել տեխնոլոգիական չորրորդ գիծը, բայց կառուցողների մեղքով այն ձախողվեց: Շինարարականմոնտաժային աշխատանքների այդ կոմպլեքսից 1962 թվականի ապրիլին շահագործման է հանձնըվել միայն երեք օբյեկտ, իսկ 1963 թվականի առաջին եռամսյակում՝ տասը օբյեկտներից միայն հինգը: Այդ գործում քիչ մեղք չունեն նաև մոնտաժային կազմակերպությունները, որոնք ժամանակին չեն կատարել կավախառնիչների մոնտաժային գործերը:

Սակայն կոմբինատի ղեկավարությունը ո՛չ միայն արդյունավետ միջոցներ ձեռք չի առնում նոր կարողությունների գործարկումն արագացնելու համար, այլև երբեմն կառուցողներին ժամանակին չի ապահովում նախագծային անհրաժեշտ փաստաթղթերով, առիթ տալով անհարկի պարապուրդների, բանվորական ուժի կորուստների: Ավելին, ձեռնարկության ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներն ինչպես հարկն է չեն վերահսկում նոր սարքավորումների տեղակայման աշխատանքին:

Կոմբինատի տեխնիկական ղեկավարության կողմից սարքավորումների վերանորոգման աշխատանքները ժամանակին չկազմակերպելու հետևանքով հաճախակի տեղի են ունենում վթարներ: 1962 թվականի IV եռամսյակում և 1963 թվականի հունվար ամսում մանրացման ցեխում տրվել է 1340 մեքենա-ժամ պարապուրդ, այրման ցեխում՝ 874 մեքենա-ժամ: Մեխանիկական ցեխը ժամանակին չի կատարում ցեխերի պատվերները, դրանով իսկ արհեստականորեն ձգձըգվում են վերանորոգման աշխատանքները:

Չնայած արտադրության մեքենայացման ուղղությամբ կատարված որոշ ձեռնարկումներին, այնուամենայնիվ դեռևս արտադրական առանձին պրոցեսներում շարունակվում է ձեռքի աշխատանքը, մի բան, որ թանկացնում է թողարկվող արտադրանքը, իջեցնում աշխատանքի արտադրողականությունը: Կոմբինատում լուրջ ուշադրություն չի հատկացվում նոր տեխնիկայի ներդրմանը: Այստեղ վաղուց ստացվել են մի շարք սարքավորումներ, որոնք չեն օգտագործվում, մնում են որպես «մեռած» կապիտալ: Այսպես՝ մինչև օրս չի գործում երկու-երեք տարի առաջ ստացված և շիֆերի ցեխում տեղադրված ագրեգատը. մետաղյա իրերի տեսակավորումը կատարվում է ձեռքով, մինչդեռ, մեկ տարի առաջ ստացված տեսակավորող մեքենան նույնիսկ չի տեղակայվել: Ցավոք, պարտիական կազմակերպությունը հանդուրժում է նման երևույթը և չի կարողանում տեխնիկական առաջադիմության գործում կոտրել պահպանողականությունը:

Արտադրական կարողությունների լրիվ օգտագործումը աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման լուրջ ռեզերվ է: Մինչդեռ այստեղ ցածր է մեքենաների ու սարքավորումների օգտագործման գործակիցը: Օրինակ, պտտվող վառարանների օգտագործման գործակիցը 0,89-ի փոխարեն կազմել է 0,86 տոկոս, № 2 ջարդող ֆաբրիկայինը՝ 0.81-ի փոխարեն 0,77 և այլն. պտտվող վառարանների անբավարար օգտագործման հետևանքով 1962 թվականի վերջին ութ ամիսներին 35 հազար տոննա կլինկեր պակաս է արտադրվել:

Արարատի ցեմենտի-շիֆերի կոմբինատի գործունեության «նեղ» տեղերից մեկը արտադրանքի ցածր որակն է: Ինչպես անցյալ տարի, այնպես էլ հիմա չեն կատարվում ցեմենտի որակի պլանները, մեծ չափերի է հասնում շիֆերի և ասբոխողովակների խոտան արտադրանքը: Այդ բացատրվում է ամենից առաջ նրանով, որ երկար ժամանակ կոմբինատում չէին կարողանում յուրացնել ու գործի գցել աղացը, ինչպես և շլամի ուղղահայաց ավազանը, ցեմենտի ամբարներ չունենալու պատճառով մինչև վերջերս էլ վառարաններն աշխատել են փոխանցիկ շլամով. դրա հետևանքով ցեմենտն առանց հանգստացնելու աղացից անմիջապես բեռնվում էր վագոնը: Պարտիական կազմակերպությունը արդյունավետ չի զբաղվում ինչպես արտադրանքի որակի բարձրացման, այնպես էլ ինքնարժեքի իջեցման, նյութերն ու միջոցները խնայողաբար ծախսելու հարցերով: Միայն որոշումներով ու խոսքով չէ, որ պետք է լուծվեն արտադրության համար կարևորագույն նշանակություն ունեցող այդ խնդիրները: Անհրաժեշտ են մեծ ջանքեր, պրակտիկ գործեր:

Արտադրական պլանների կատարման և արտադրանքի որակի բարձրացման գործում մեծ է հրամանատարական կադրերի ճիշտ ընտրության ու տեղաբաշխման, նրանց որակավորման նշանակությունը: Սակայն կոմբինատի պարտիական կոմիտեն քիչ ուշադրություն է հատկացնում այդ բնագավառին: Այստեղ երբեմն աշխատանքի են նշանակվում մարդիկ, որոնք չունեն անհրաժեշտ գործարար հատկանիշներ: Այսպես, գլխավոր մեխանիկի բաժնում աշխատանքի է ընդունվել Վ. Տրուբինը, որն իրեն չարդարացնելու պատճառով մեկ ամիս հետո ազատվել է աշխատանքից. երկար ժամանակ մատակարարման բաժնի պետն էր Հ. Պետրոսյանը, որը ո՛չ միայն վատ է կազմակերպել կոմբինատի նյութատեխնիկական մատակարարման գործը, այլև չարաշահել է իր պաշտոնը: Միշտ չէ, որ կադրերն օգտագործվում են խելացի, նպատակահարմար ձևով. մի՞թե դրանով չի բացատրվում այն, որ միջնակարգ մասնագիտական կրթություն ունեցող տասը ընկերներից և ոչ մեկը չի աշխատում իր մասնագիտությամբ. մինչդեռ մի շարք մարդիկ զբաղեցնում են ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների պաշտոնները, չունենալով անգամ միջնակարգ հանրակրթական կրթություն: Իհարկե, այստեղ խոսքը նրանց մասին չէ, ովքեր երկար տարիներ աշխատում են արտադրության մեջ, ունեն աշխատանքի մեծ փորձ և լավ կազմակերպիչ են:

Արարատի ցեմենտի-շիֆերի կոմբինատի պարտիական կազմակերպությունը և նրա կոմիտեն ինչպես հարկն է չեն զուգորդում գաղափարական

և կազմակերպական աշխատանքը և այն ամբողջապես ուղղում աշխատանքի արտադրողականության բարձրացմանը:

Առաջին հայացքից, կարծեք թե այդ ասպարեզում ամեն ինչ բարեհաջող է: Վերցնենք թեկուզ սոցիալիստական մրցության կազմակերպման ու ղեկավարման հարցը: Տարվա սկզբին կնքվել են սոցիալիստական մրցության պայմանագրեր ցեխերի, բրիգադաների միջև: Բայց պետք է ուղղակի ասել, որ այդ գործում գոյություն ունի ձևականություն, այն չի կրում գործարար բնույթ: Պարտիական կոմիտեն չնայած բազմիցս անդրադարձել է այդ հարցին, ընդունել է որոշումներ, սակայն դրությունը շատ քիչ է փոխվել: Պարբերաբար չեն ստուգվում ու ամփոփվում մրցության պայմանագրերը, ընդհանրացվում առաջավորների ուսանելի փորձը: Այդ մեծ չափով կօգներ ետ մնացող աշխատամասերի կոլեկտիվներին, բրիգադաներին և առանձին բանվորների՝ հասնելու առաջավորներին:

Պարտիական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունները քիչ ուշադրություն են հատկացնում կոմունիստական աշխատանքի շարժմանը: Պաշտոնապես կոմբինատում տասը բրիգադա և երկու ցեխ պայքարում են կոմունիստական աշխատանքի կոլեկտիվի կոչմանն արժանանալու համար: Ի դեպ, դրանցից մի քանիսն արդեն մի քանի տարի է ինչ պայքարում են, բայց չեն հասել բաղձալի արդյունքի: Պարտիական կազմակերպությունը և ադմինիստրացիան ինչպես հարկն է չեն հետևում ու օգնում հայրենասիրական այդ շարժմանը, քիչ բան են անում, որ նրա մասնակիցները ապրեն ու աշխատեն կոմունիստաբար, կոմունիզմ կառուցողի բարոյական սկզբունքներն աստիճանաբար դառնան նրանց վարքի ու գործունեության չափանիշը: Կոմունիստական աշխատանքի շարժումն այստեղ դեռևս չի ստացել մասսայական բնույթ, այդ երևում է նրանից, որ կոմբինատի 50 բրիգադայից միայն տասն են պայքարում կոմունիստական աշխատանքի կոչման համար: Պարտիական կոմիտեի որոշումներն այդ հարցի վերաբերյալ դեռևս չեն կենսագործվել:

Կոմբինատի պարտիական կոմիտեն անբավարար է հետաքրքրվել և ուղղություն տվել ցեխային պարտիական կազմակերպությունների գործունեությանը, հաշվետու ժամանակաշրջանում իր նիստերում ոչ մի անգամ չի անդրադարձել ցեխային պարտկազմակերպիչների աշխատանքին, նրանց համար չի կազմակերպել սեմինարներ: Թերևս այդ է պատճառը, որ առանձին ցեխային պարտիական կազմակերպություններում ամիսներով չեն գումարվում ժողովներ, կամ ձևականորեն քննարկվում են հարցեր, որոնք գործին շատ քիչ են օգնում: Օրինակ, վերանորոգման ցեխի պարտիական կազմակերպությունը 1962 թվականին ունեցել է ընդամենը 5 ժողով և 4 բյուրոյի նիստ, ընդ որում բոլոր նիստերում քննարկվել է միայն մեկ հարց — հաստատվել են բյուրոյի աշխատանքային պլանները: Ցեմենտի ցեխային պարտիական կազմակերպությունը, նրա բյուրոն (քարտուղար Վ. Գինոսյան) դեռևս մոտիկից չեն զբաղվում արտադրության հիմնական հարցերով. այս ցեխում աշխատում են 23 պարտանդամ, որոնք մեծ ուժ են ներկայացնում, սակայն հաշվետու-ընտրական ժողովից հետո ունեցել են երկու ժողով և երկու բյուրոյի նիստ, որտեղ քննարկվել են արտադրանքի որակի, կոմունիստների քաղաքական ուսուցման և մի շարք այլ հարցեր: Սակայն ժողովները վատ նախապատրաստելու հետևանքով այդ կարևոր հարցերի քննարկումն անցել է ցածր մակարդակով և քիչ արդյունք է տվել: Ընդհանրապես կոմբինատում անբավարար է պարտիական վերահսկողությունը ադմինիստրացիայի գործունեության նկատմամբ, լավ չի կազմակերպված կատարման ստուգումը:

Առանձին կոմունիստների մոտ թույլ է հասարակական պարտքի զգացումը, նրանք ինչպես հարկն է իրենց չեն դրսևորում արտադրության մեջ: Թույլ են քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը. ժողովներում և նիստերում թերությունների մասին խոսում են ընդհանրապես, առանց կոնկրետ փաստերի ու մարդկանց անունները տալու: Իսկ այդ քիչ է անհանգստացրել պարտիական կոմիտեին:

Լուրջ թերություններ կան կոլեկտիվի անդամների գաղափարական-դաստիարակչական աշխատանքում: Եթե դատելու լինենք կարդացված դասախոսությունների, անցկացված զրույցների և կանխավ միջոցառումների քանակով, ապա կարծեք թե դրությունը լավ է: Սակայն գաղափարական ներգործման բոլոր լծակներն ուղղված չեն այն բանին, որ բոլոր մարդիկ գործեն ամբողջ եռանդով ու ստեղծագործաբար, աշխատեն բարձր արտադրողականությամբ: Այդ բնագավառում պակասում է գործնականությունը, ամենուրեք զգացվում է ֆորմալիզմը, քիչ են օգտագործվում քաղաքական-մասսայական աշխատանքի նոր, արդյունավետ ձևերն ու մեթոդները:

Սկսվում են սկզբնական պարտիական կազմակերպությունների հաշվետու-ընտրական ժողովները: Կարծում ենք, որ Արարատի ցեմենտի-շիֆերի կոմբինատի կոմունիստներն իրենց ժողովում կանդրադառնան այս հարցերին և կոնկրետ միջոցներ կձեռնարկեն՝ հաղթահարելու արտադրության անշեղ վերելքն արգելակող խոչընդոտները:

Խ. ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Նշանավոր ՏԱՐԵԹՎԵՐ

«ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹՅԱՆ» ԽՈՒՄԲԸ ԵՎ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՌԵՎՈԼՅՈՒՑԻՈՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ

Գ. ԳԱԼՈՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր

Ռուսաստանում մարքսիզմի տարածման և սոցիալ-դեմոկրատական շարժման ծավալման գործում խոշոր դեր է կատարել Գ. Վ. Պլեխանովի՝ 1883 թվականին հիմնադրած «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը: Հայտնի է, որ մինչ այդ, գյուղացիական դեմոկրատիայի գաղափարախոսները՝ նարոդնիկները իդեալականացնում էին գյուղացուն, գյուղացիական համայնքների մեջ էին տեսնում Ռուսաստանի սոցիալական վերափոխման և զարգացման կապիտալիզմի ուղուց խուսափելու հիմքը: Նրանք հավատում էին, որ Ռուսաստանում կարող է հաղթանակել գյուղացիական սոցիալիստական ռևոլյուցիան: Նրանց կողմից երկրում զարգացող կապիտալիստական հարաբերությունների և դրանց շնորհիվ բարձրացող բանվոր դասակարգի ռևոլյուցիոն դերի ժխտումը լուրջ խոչընդոտ էր հանդիսանում երկրում մարքսիզմի տարածման և բանվորական շարժման ծավալման համար:

Պլեխանովն առաջինն էր Ռուսաստանում, որ XIX դարի 70-ական թվականներին տեսավ ռուսական պրոլետարիատի, որպես ինքնուրույն ռևոլյուցիոն ուժի, ձևավորման պրոցեսն ու իր «Հասարակության տնտեսական զարգացման օրենքը և սոցիալիզմի խնդիրները Ռուսաստանում» հոդվածում (որը տպագրվեց 1879 թվականին «Земля и Воля»*-ի 3-րդ և 4-րդ համարներում), առաջին քայլը կատարեց՝ պատմական մատերիալիզմի դիրքերից ռևոլյուցիայում բանվոր դասակարգի դերի գնահատման ուղղությամբ:*

1879—1880 թվականներին Ռուսաստանում ստեղծված ռևոլյուցիոն սիտուացիան հաղթանակ չբերեց: Այդ, մի կողմից, հիասթափություն բերեց շատերին, մյուս կողմից էլ՝ ռևոլյուցիոն պայքարի շարունակման կողմնակիցներին ստիպեց որոնել նոր ուղիներ, ռևոլյուցիոն նոր տեսություն: Ցարական դաժան հալածանքներից խուսափելու նպատակով ռևոլյուցիոն նարոդնիկներից շատերը դարձան էմիգրանտներ: Էմիգրանտներից էր կազմված նաև «չերնոպերեդելցիների» խումբը՝ Գ. Վ. Պլեխանովի գլխավորությամբ, որն արտասահմանում ձեռնամուխ եղավ մարքսիզմի խոր ուսումնասիրմանը: Այստեղ Պլեխանովն իրեն ամբողջապես նվիրեց ռևոլյուցիոն աշխատանքին, ծանոթացավ Մարքսի, Էնգելսի աշխատություններին և XIX դարի 80-ական թվականների սկզբներից կանգնեց մարքսիզմի դիրքերի վրա, դարձավ նրա առաջին, խոշորագույն գաղափարախոսը Ռուսաստանում:

Պլեխանովն առաջինն էր ռուսական իրականության մեջ, որ հասկացավ նարոդնիկական հայացքների ամբողջ վտանգավորությունը բանվորների և գյուղացիների սոցիալական ազատագրման գործում: Չնայած իր վաղ շրջա-

նում խաղացած որոշ ռևոլյուցիոն դերին, նարոդնիկությունը խոչընդոտում էր Ռուսաստանում մարքսիզմի գաղափարների տարածմանը, արգելակում բանվորների և գյուղացիների ռևոլյուցիոն ակտիվության վերելքը, խանգարում բանվոր դասակարգի պարտիայի ստեղծմանը։ Պլեխանովը հանգեց այն եզրակացության, որ առանց նարոդնիկական հայացքների ջախջախման, Ռուսաստանում հնարավոր չէ ռևոլյուցիոն մարքսիստական աշխատանք ծավալել։ Պլեխանովն առաջինը գիտակցեց Ռուսաստանի բանվոր դասակարգի ռևոլյուցիոն ինքնուրույն պարտիա ստեղծելու անհրաժեշտությունը։

Դեռևս 1882 թվականին իր «Կ. Ռոբերտուսի տնտեսական թեորիան» հոդվածում Պլեխանովը խիստ քննադատում է բուրժուական տնտեսագետներին, որոնք հանդես էին գալիս բանվոր դասակարգի հատուկ քաղաքական պարտիա ստեղծելու դեմ (Г. В. Плеханов, соч., т. I, էջ 220)։ Այստեղ նա որոշակիորեն արտահայտում է Ռուսաստանի բանվորական սոցիալիստական պարտիա ստեղծելու անհրաժեշտության գաղափարը, իսկ 1883 թ. Ռուսաստանում ստեղծում է առաջին մարքսիստական խումբը՝ «Աշխատանքի ազատագրությունը»։

1883 թվականի սեպտեմբերի 25-ին Ժնևում հրապարակվեց Պլեխանովի կազմած հայտարարությունը՝ «Ժամանակակից սոցիալիզմի գրադարան» հրատարակելու մասին։ Այդ հայտարարության մեջ նշվում էր նաև, որ «Ներկայումս, փոխելով մեր ծրագիրը՝ աբսոլյուտիզմի դեմ պայքարելու և սոցիալ-քաղաքական որոշակի ծրագիր ունեցող հատուկ պարտիայի մեջ ռուսական բանվոր դասակարգը կազմակերպելու առումով «Черный передел» խմբի նախկին անդամներն այժմ ստեղծում են նոր՝ ««Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը և վերջնականապես խզում են իրենց կապերը հին անարխիստական տենդենցների հետ» (նույն տեղում, I—II, էջ 22)։

«Աշխատանքի ազատագրություն» խումբն իր խնդիրն է համարում գիտական սոցիալիզմի գաղափարների տարածումը Ռուսաստանում, նարոդնիկության ուտոպիական հայացքների քննադատությունն ու ռուսական կյանքի տեսական լուսաբանումը մարքսիզմի դիրքերից։ Այդ խմբի անդամներն էին՝ Գեորգի Վալենտինովիչ Պլեխանովը, Պավել Բորիսովիչ Աքսելրոդը, Վերա Իվանովնա Զասուլիչը, Լև Գրիգորևիչ Դեյչը և Վասիլի Նիկոլաևիչ Իգնատովը։ «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի գործունեության պատմությունը հիմնականում կապված է Պլեխանովի, Աքսելրոդի և Զասուլիչի անունների հետ, քանի որ 1884 թվականին ռևոլյուցիոն գրականություն Ռուսաստան ուղարկելիս ձերբակալվում և Սիբիր է աքսորվում Դեյչը, որտեղից նրան հաջողվում է փախչել միայն 16 տարի հետո, իսկ Իգնատովը մահանում է 1885 թվականին (թոքախտից), չմոռանալով, սակայն, իր բուժման համար բարեկամների ուղարկած չնչին գումարը կտակել «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբին։ Պլեխանովն ու Զասուլիչը ապրում էին Ժնևում, Աքսելրոդը՝ Ցյուրիխում։ Նախ՝ Զասուլիչը, իսկ հետագայում նաև Պլեխանովը նամակագրական և անձնական կապեր հաստատեցին Էնգելսի հետ։ «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը Ռուսաստանում բանվորական քաղաքական, մարքսիստական պարտիա ստեղծելու հիմքն էր։

***

«Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ստեղծումը խոշոր երևույթ էր ո՛չ միայն ռուսական, այլև միջազգային բանվորական շարժման պատմության մեջ։ 1885 թվականի ապրիլի 23-ին Վ. Զասուլիչին ուղարկած նամակում Էնգելսը գրում է. «...Ես հպարտանում եմ նրանով, որ ռուսական երիտասարդության շրջանում գոյություն ունի մի պարտիա, որն անկեղծորեն և առանց վերապահումների ընդունել է Մարքսի տնտեսական և պատմական մեծ թեորիաները... Մարքսը ինքը ևս կհպարտանար դրանով, եթե քիչ ավելի ապրեր» (К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 27, էջ 461—462)։

Այդ խմբի գործունեությունն սկսվեց չափազանց ծանր պայմաններում։ Նրա անդամները ծայրաստիճան կարիքի մեջ էին. օրինակ Զասուլիչը շատ ձմեռներ է անցկացրել պատառոտված կոշիկներով։ Էնգելսին գրած նամակներից մեկում Պլեխանովը ներողություն է խնդրում, որ հնարավորություն չի ունեցել լավ թուղթ ճարել նամակ գրելու համար, իսկ Աքսելրոդին գրած իր նամակներից մեկում՝ չի թաքցնում, որ հնարավորություն չի ունեցել այդ կարևոր նամակը պատվիրված ծրարով ուղարկել։ Աքսելրոդն իր մեծ ընտանիքը կարիքից դուրս բերելու համար ստիպված էր զբաղվել կաթ վաճառելով։ Չնայած նյութական այս ծանր պայմաններին, նրանք որոշում են ամենից առաջ ձեռք բերել գրաշարանոց։ Իգնատովի փոքր եղբորից ստացած օգնության շնորհիվ այդ նրանց հաջողվում է։ Այստեղ էլ հենց առաջին անգամ շարվում է Պլեխանովի «Սոցիալիզմը և քաղաքական պայքարը» հայտնի աշխատությունը։

«Աշխատանքի ազատագրություն» խումբն իր ձևավորման առաջին իսկ օրերից փորձում էր կապ հաստատել Ռուսաստանի ռևոլյուցիոն բանվորների ու երիտասարդության հետ։ Այն նույնիսկ առանց որևէ հասցեի ռևոլյուցիոն գրականություն է ուղարկում Ռուսաստան, փորձում նամակագրական կապեր հաստատել Ռուսաստանի հետ։ Իրենց նամակներում խմբի անդամները խնդրում էին Ռուսաստանում գտնվող ընկերներին՝ գալ Ժնև բանակցություններ վարելու համար։ Այդպիսի նամակներից մեկը պահպանվել է Պլեխանովի արխիվում և վերնագրված է «Ռուս ընկերներին»։ Այն գրված է «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ստեղծման մասին հայտարարությունը հրապարակվելուց առաջ, նարոդովոլեցների հետ միավորվելու բանակցությունները ձախողվելուց հետո։ Պլեխանովը, Աքսելրոդը և Դեյչը, դիմելով Ռուսաստանի ընկերներին և շարադրելով «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբ ստեղծելու դրդապատճառները, խնդրում են նրանց կապ պահպանել իրենց հետ և հնարավոր օգնություն ցույց տալ։ Նամակում նշվում է, որ «չեռնոպերեդելցիները» ձգտելով միավորվել «նարոդովոլեցների» հետ, նպատակ են ունեցել ազդել վերջիններիս վրա, լուրջ փոփոխություններ մտցնել ինչպես նրանց տեսական, այնպես էլ պրակտիկ գործունեության մեջ և նրանց տանել սոցիալ-դեմոկրատիայի ուղիով։

Նամակագրության միջոցով Ռուսաստանի հետ կապեր հաստատելու բոլոր փորձերը, սակայն, ապարդյուն են անցնում։ Գրականության և նամակների մեծ մասն ընկնում է ժանդարմերիայի ձեռքը, իսկ Ռուսաստանից օգնություն ստանալու փոխարեն Պլեխանովի խումբը նոր լրտեսներ է վաստակում և իր վրա գրավում տեղի ոստիկանության ուշադրությունը։ Այս հանգամանքն ավելի է դժվարացնում «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի գործունեությունը, բայց չի կարողանում դադարեցնել այն։

Եվ ահա 1883 թ. վերջերին, Մինսկի տպարանի նախկին աշխատակից Գրինֆեստը, Ցինստեր ծածկանունով մեկնում է Ռուսաստան որպես «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի գործակալ, իր հետ առաջին անգամ Ռուսաստան տանելով Պլեխանովի, Զասուլիչի և մյուսների՝ ռուսերեն թարգմանած ռևոլյուցիոն գրականություն՝ Կ. Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի «Կոմունիստական պարտիայի մանիֆեստը», «Վարձու աշխատանք և կապիտալ», «Սոցիալիզմի զարգացումն ուտոպիայից դեպի գիտություն», Պլեխանովի «Սոցիալիզմը և քաղաքական պայքարը» և մի շարք այլ աշխատություններ։

Գրինֆեստի միսիան հաջողությամբ է պսակվում։ «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի անդամներին գրած իր նամակներում նա հայտնում է, որ Ռուսաստանի քաղաքներում ամենուրեք երիտասարդությունը մեծ հետաքրքրություն է ցուցաբերում ռևոլյուցիոն գրականության նկատմամբ, անհրաժեշտ է ավելի շատ գրականություն ուղարկել Ռուսաստան։ Նույն առաջադրանքով Ռուսաստան են մեկնում Օսիպ Եֆիմովիչ Սլաբոդսկին և ուրիշներ։

Մարքսիստական գրականություն թարգմանելու, ինչպես նաև ռուսական կյանքն արտացոլող մարքսիստական աշխատություններ ստեղծելու և դրանք Ռուսաստանում տարածելու հետ մեկտեղ «Աշխատանքի ազատագրություն»

խումբը ռևոլյուցիոն մեծ աշխատանք է կատարում Շվեյցարիայում գտնվող ռուս էմիգրանտների և ուսանողության շրջանում: Ժնևում, Բեռնում, Ցյուրիխում և այլուր, մարքսիզմի գաղափարները պրոպագանդող դասախոսություններով հանդես են գալիս Պլեխանովը, Զասուլիչը, Աքսելրոդը: Այդ դասախոսություններին ներկա են լինում ո՛չ միայն ռուսներ, այլև շատ տեղացիներ: Հատկապես մեծ աուդիտորիա էր ունենում Պլեխանովը, որի դասախոսությունները լսելու համար նույնիսկ այլ քաղաքներից էին մարդիկ գալիս:

1883—84 թթ. ձմռանը «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբին հաջողվում է ստեղծել «ինքնազարգացման խմբեր» և «աջակցող խմբեր»: Հատկապես ակտիվ են գործել Վերա Սեմյոնովնա Իվանովայի գլխավորած խմբակը Բեռնում, որի անդամները մեծ մասամբ կանայք էին: «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը միաժամանակ լուրջ պայքար է ծավալում իր աշխատանքներին խոչընդոտող ռուսական լիբերալ բուրժուազիայի՝ արտասահմանում գործող զանազան խմբերի դեմ:

Պլեխանովն անձնական կապ է հաստատում Ռուսաստանի բանվորական խմբակների, այդ թվում Պետերբուրգի բանվորների շրջանում ռևոլյուցիոն պրոպագանդա մղող Բլագոևի խմբի հետ, որին օգնում է ազատվելու խորթ իդեոլոգիայի՝ նարոդնիկության և լասսալականության մնացորդներից: Հետաքրքրական է, որ 1885 թվականի կեսերին Բլագոևի խումբը մարդիկ է ուղարկում Ժնև, Պլեխանովի մոտ՝ գիտական աշխարհայացք մշակելու «սովորելու» համար, ինչպես նշում է իր հիշողություններում այդ դպրոցն անցած Յ. Ս. Գուրևիչ—Մարտինովսկայան: Մարքսիստական դաստիարակություն ստանալուց հետո նրանք վերադառնում էին Ռուսաստան և պրոպագանդիստական աշխատանք ծավալում բանվորության շրջանում:

***

Ռուսաստանում սոցիալ-դեմոկրատիայի հայացքների պրոպագանդման համար Մարքսի և Էնգելսի աշխատությունների հետ միասին լայնորեն օգտագործվում էին Պլեխանովի «Սոցիալիզմը և քաղաքական պայքարը» և «Մեր տարաձայնությունները» հռչակավոր աշխատությունները: Առաջինում Պլեխանովը մատչելի ձևով շարադրում է գիտական սոցիալիզմի հիմնական դրույթները, ցույց տալիս, որ միայն բանվոր դասակարգի քաղաքական պայքարով կարելի է հասնել սոցիալիզմին: Երկրորդում (որը հրատարակվել է 1885 թվականին) Պլեխանովը ցույց է տալիս, որ հակառակ նարոդնիկների պնդման, Ռուսաստանը կգնա դեպի սոցիալիզմ ո՛չ թե գյուղացիական համայնքի միջոցով, այլ ռևոլյուցիոն ճանապարհով, ինքնակալության տապալման և բանվոր դասակարգի կողմից քաղաքական իշխանության նվաճելու միջոցով: Պլեխանովի «Մեր տարաձայնությունները» աշխատությունը Վ. Ի. Լենինը գնահատել է որպես ռուս մարքսիստի առաջին սոցիալ-դեմոկրատական երկ: Այդ նույն թվականին հրատարակվեց նաև Պլեխանովի՝ «Պատմության նկատմամբ մոնիստական հայացքի զարգացման հարցի շուրջը» գիրքը, որը, Վ. Ի. Լենինի արտահայտությամբ, դաստիարակել է ռուսական մարքսիստների մի ամբողջ սերունդ:

Վ. Ի. Լենինը մեծ գնահատական է տվել Պլեխանովի «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի հայացքներին ընդհանրապես, նշելով, որ այդ խումբը «...միշտ ընդունել է հետևյալ երկու հիմնական դրույթները. 1) սոցիալ-դեմոկրատիայի էությունն է՝ կազմակերպել պրոլետարիատի դասակարգային պայքարը՝ քաղաքական իշխանություն նվաճելու, արտադրության բոլոր միջոցներն ամբողջ հասարակության ձեռքը հանձնելու և կապիտալիստական տնտեսությունը սոցիալիստականով փոխարինելու նպատակով. 2) ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի խնդիրն է՝ կազմակերպել ռուսական բանվորական ռևոլյուցիոն պարտիա, որն իր մերձավորագույն նպատակն է դնում— ինքնակալության տապալումը, քաղաքական ազատության նվաճումը: Ով

շեղվում է այս հիմնական դրույթներից (որոնք ճշգրտորեն ձևակերպված են «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ծրագրում և արտահայտված են «Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական պարտիայի մանիֆեստում»), նա շեղվում է սոցիալ-դեմոկրատիայից» (Երկեր, հ. 4, էջ 360—361):

«Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ծրագիրը, որի առաջին նախագիծը մշակվել է 1884 թվականին (հրատարակվել է 1885 թվականին), որոշ փոփոխությունների ենթարկվել՝ 1887 թվականին և հայտնի է որպես «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի երկրորդ ծրագրի նախագիծ, լավագույն պատասխանն է XIX դարի 80-ական թվականներին ռուս ռևոլյուցիոներների, ամբողջ ռուսական, ռևոլյուցիոն շարժման այն հարցի, թե ի՞նչ անել, որտեղի՞ց վերցնել ուժեր ինքնակալության դեմ պայքարելու համար:

«Երբ խոսում են ռուսական սոցիալ-դեմոկրատների ծրագրի մասին,— գրում է Լենինը,— ապա ընդհանուրի հայացքները, միանգամայն բնականորեն, սևեռվում են «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի անդամների կողմը, որոնք հիմնել են ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիան և այնքան շատ բան են արել նրա թեորիական և պրակտիկ զարգացման համար» (նույն տեղը, էջ 288):

Հետաքրքրական է, որ մատնանշելով պրոլետարիատի միջազգային համերաշխությունը, ծրագրում միաժամանակ ճիշտ կերպով ընդգծվում է, որ անհրաժեշտ է «...բազմազանության տարր տարբեր պետությունների սոցիալ-դեմոկրատների ծրագրում՝ այդ պետություններից առանձին վերցրած յուրաքանչյուրի հասարակական պայմաններին համապատասխան»: «Ինքնըստինքյան հասկանալի է,— ասվում է ծրագրում,— որ այն երկրներում, որտեղ կապիտալիստական արտադրությունը դեռևս տիրապետող չէ, որտեղ աշխատավորական մասսաները գտնվում են զարգացող կապիտալիզմի և մեռնող նահապետական տնտեսության կրկնակի ճնշման տակ, այդ երկրների սոցիալիստների պրակտիկ խնդիրները, և, հետևաբար, ծրագրերը պետք է ունենան առավել ուրույն և բարդ բնույթ: Այդ երկրներում սոցիալիստներն ստիպված էին բանվոր դասակարգին բուրժուազիայի դեմ պայքարի կազմակերպելու հետ միասին պատերազմ մղել մինչ-բուրժուական հասարակական հարաբերությունների մնացուկների դեմ՝ ինչպես բանվոր դասակարգի զարգացման, այնպես էլ ամբողջ ժողովրդի բարեկեցության համար: Ռուսական սոցիալիստները գտնվում են հենց այդպիսի պայմաններում» (Г. В. Плеханов, Соч., т. II, էջ 359):

«Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ծրագրի նախագծում առաջ քաշված այդ դրույթները միանգամայն բավարար պատասխան են տալիս այն հարցին, որ ամբողջ ռուսական ռևոլյուցիոն շարժման կողմից XIX դարի 80-ական թվականներին դրված էր ռուսական սոցիալ-դեմոկրատների առաջ: «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը կարողացավ ճիշտ որոշել ժամանակի շարժման զարգացման միակ՝ հաջողություն խոստացող ուղին: Ծրագրի այս բոլոր տարրերն անհրաժեշտ համարելով սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական պարտիայի ծրագրում, Վ. Ի. Լենինը գրում է. «...ռուս սոցիալ-դեմոկրատները ռուսական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական պարտիայի ծրագրի հիմքում, մեր կարծիքով, կարող են և պետք է դնեն, հատկապես, «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի նախագիծը,— մի նախագիծ, որը կարոտ է միայն մասնավոր խմբագրական փոփոխությունների, ուղղումների, լրացումների» (Երկեր, հ. 4, էջ 290): Եվ իրոք, երբ 1901 թ. Վ. Ի. Լենինը մշակում էր ՌՍԴԲՊ ծրագիրը, նա ծրագրի մեջ մտցնում է վերը նշված պահանջները:

***

Սակայն այս բոլորը չի նշանակում, որ «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ծրագրերի նախագծում չկային սկզբունքային սխալներ: Հետագայում, 1902 թվականին մեր պարտիայի ծրագրի հարցի շուրջ Պլեխանովի և Լենինի միջև ծագած բանավեճը ցույց տվեց,

որ Պլեխանովը կրկնում է «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի մշակած ծրագրերի նախագծերում թույլ տված սխալները։ Լենինը գտնում է, որ ռևոլյուցիայի մեջ հեգեմոն դերը պետք է պատկանի պրոլետարիատին, որ նրա իսկական դաշնակիցը կարող է լինել միայն աշխատավոր գյուղացիությունը։ Պլեխանովը չհասկացավ պրոլետարիատի՝ որպես ռևոլյուցիայում միակ հեգեմոն ուժի դերը, չնայած այն բանին, որ նա դեռևս 1889 թվականին Երկրորդ Ինտերնացիոնալի հիմնադիր կոնգրեսում, բնութագրելով Ռուսաստանում ռևոլյուցիոն շարժման հեռանկարները, փայլուն կերպով հիմնավորեց, որ «Ռուսաստանում ռևոլյուցիոն շարժումը կարող է հաղթել միայն որպես բանվորների ռևոլյուցիոն շարժում» (Г. В. Плеханов, Соч., т. IV, էջ 54)։

Պլեխանովը ժխտում էր նաև գյուղացիության՝ որպես պրոլետարիատի դաշնակցի դերը։ Ժխտելով պրոլետարիատի և գյուղացիության դասակարգային դաշինքը, Պլեխանովը փաստորեն ժխտում էր պրոլետարիատի դիկտատուրայի գաղափարը։ Գյուղացիության մեջ ռևոլյուցիոն տարրի ժխտումը, նրան բանվոր դասակարգի ռևոլյուցիոն պայքարից արհեստականորեն հեռացնելը հենց այն արմատներն էին, որ Պլեխանովին հանգեցրին ռևոլյուցիայում գյուղացիության՝ որպես բանվոր դասակարգի դաշնակցի դերի ժխտման և կազմեցին նրա ապագա մենշևիկյան հայացքների սաղմը։

Արդեն 1890 թվականին, խորացնելով 1887 թվականի «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի երկրորդ ծրագրի նախագծում գյուղացիության դերի թերագնահատման սխալը, Պլեխանովն իր «Դարձյալ ռուս սոցիալիստների սկզբունքների և տակտիկայի մասին» հոդվածում գրում է. «բացի բուրժուազիայից և պրոլետարիատից մենք չենք տեսնում հասարակական այլ ուժեր, որոնց վրա մեզանում կարողանային հենվել օպոզիցիոն կամ ռևոլյուցիոն կոմբինացիաները» (Նույն տեղը, т. III, էջ 119—120)։ Չնայած Պլեխանովն այստեղ ևեթ վերապահություն է անում, որ «մենք չենք կարող հույս դնել բուրժուազիայի ամուր օգնության վրա»։

Գյուղացիության հարցի ոչ ճիշտ գնահատման հետ միաժամանակ «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի երկրորդ ծրագրի նախագծում մենք տեսնում ենք նաև մատնանշումներ ինտելիգենցիայի «անկայունության» վերաբերյալ և այդ այն դեպքում, երբ ծրագրի առաջին նախագծում ինտելիգենցիային չափից ավելի խոշոր նշանակություն էր տրվում։ Այս, ինչպես նաև «քաղաքական ներկայացուցչության ժամանակակից սիստեմի վերացման և այն ժողովրդական ուղղակի օրենսդրությամբ փոխարինելու» վերաբերյալ կետերը և այլ սխալներ նույնպես քննադատվում են Լենինի կողմից։

«Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի մշակած ծրագրի ամենալուրջ սխալներից մեկը տեռորի տակտիկայի ընդունումն է՝ որպես քաղաքական պայքարի միջոց։ Այն Պլեխանովը «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբն էր բերել XIX դարի 70-ական թվականների վերջերին և 80-ական թվականների սկզբներին ունեցած նարոդնիկական սխալների իր բեռից։ Անհատական տեռորի մեթոդը՝ որպես մասսաների ռևոլյուցիոն ակտիվությունը թուլացնող պայքարի միջոց, հետագայում խիստ քննադատվեց հենց իր՝ Պլեխանովի կողմից, մեր պարտիայի կողմից և մերժվեց։

«Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի մշակած ծրագրում տեղ գտած մի շարք սխալներ մասամբ էլ կարելի է բացատրել նրանով, որ այն կտրված էր բանվորական մասսայական շարժման պրակտիկայից։ Այնուամենայնիվ այդ խմբի և նրա ծրագրի հանդես գալն այն ժամանակ ռևոլյուցիոն խոշոր նշանակություն ունեցող երևույթ էր ռուսական բանվորական շարժման մեջ։

Ա յափով, 80-ական թվականների սկզբներին Ռուսաստանում նկատելի է դառնում արդեն սոցիալիզմը բանվորական շարժման հետ միաձուլելու ձգտումը։ Այն ամենից առաջ իր դրսևորումն է ստանում «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի քաղաքական, պրոպագանդիստական, գիտական և պրակտիկ գործունեության մեջ։ Իհարկե, սոցիալիզմի և բանվորական շարժման միաձուլման անհրաժեշտության

տեսական հիմնավորման պատիվը Մարքսին և Էնգելսին է պատկանում։ «Սո-
ցիալիզմի ուղղումը դեպի միաձուլում բանվորական շարժման հետ Կ. Մարքսի
և Ֆ. Էնգելսի մատուցած գլխավոր ծառայությունն է»— նշել է Վ. Ի. Լենինը
(Երկեր, հ. 4, էջ 323)։ Ռուսական իրականության մեջ այդ ուղղությամբ ար-
ված առաջին քայլերը կատարել են Պլեխանովը և նրա «Աշխատանքի ազա-
տագրություն» խումբը։
«Ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի հիմնադրումը— «Աշխատանքի ա-
զատագրություն» խմբի, Պլեխանովի, Ակսելրոդի և նրանց բարեկամների
մատուցած գլխավոր ծառայությունն է,— գրում է Լենինը 1899 թվականին։
Ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի հիմնադրման ժամանակից սկսած (1883 թ.)
ռուսական բանվորական շարժումը, ամեն անգամ երբ լայնորեն դրսևորվել
է, նա ուղղակի մոտեցել է ռուս սոցիալ-դեմոկրատներին, ձգտել է միաձուլ-
վել նրանց հետ։ «Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական
պարտիայի» հիմնադրումը (1898 թ. գարնանը) նշանավորում է խոշորագույն
քայլ դեպի այդ միաձուլումը տանող ճանապարհին» (Երկեր, հ. 4, էջ 324—
325)։
Բանվորական շարժման հետ սոցիալիզմի միաձուլման ուղղությամբ
«Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի կատարած առաջին քայլերը զգալի
չափով օգնեցին այն բանին, որ 90-ական թվականների բանվորական շար-
ժումը լայն քաղաքական նշանակություն ստանար։ «Աշխատանքի ազատա-
գրություն» խումբը սոսկ թեորիապես է հիմնել սոցիալ-դեմոկրատիան և
առաջին քայլն է արել դիմավորելու բանվորական շարժումը»,— գրել է Լե-
նինը (Երկեր, հ. 20, էջ 342)։
Ռուսաստանում սոցիալիզմը բանվորական շարժման հետ միաձուլելու
մեծ ծառայությունը պատկանում է Վ. Ի. Լենինին։ Վերջնականապես ջախջա-
խելով նարոդնիկական հայացքները՝ նա հիմք դրեց նոր տիպի մարքսիստա-
կան բանվորական պարտիայի։ Լենինի ստեղծած Պետերբուրգի «Բանվոր
դասակարգի ազատագրության պայքարի միությունը», առաջին անգամ ռու-
սական ռևոլյուցիոն բանվորական շարժման պատմության մեջ, սոցիալիզմը
միաձուլեց բանվորական շարժման հետ։ Չնայած «Աշխատանքի ազատա-
գրություն» խմբի ծրագիրը 80-ական թվականների վերջերին և 90-ական
թվականների սկզբներին ուղղակի կերպով չի ընդունվել Ռուսաստանում ար-
դեն հանդես եկած սոցիալ-դեմոկրատական խմբերի կողմից, սակայն դրան-
ցից շատերը (Մոսկվայի, Կազանի, Կիևի, Օդեսայի, Խարկովի, Եկատերինո-
սլավի) իրենց վրա կրել են «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի ազդե-
ցությունը։
«Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը մեծ աշխատանք է կատարել
արտասահմանյան ռուս սոցիալ-դեմոկրատներին համախմբելու ուղղությամբ։
1888 թվականին նրա նախաձեռնությամբ ստեղծվում է «Ռուս սոցիալ-դե-
մոկրատական միությունը»։ Այդ միության ստեղծման նախաձեռնողը Պլե-
խանովն էր։ 1889 թվականին «Ռուսական սոցիալ-դեմոկրատական միու-
թյան» մանդատով նա մասնակցում է Երկրորդ Ինտերնացիոնալի առաջին
կոնգրեսին։ 1894 թվականին «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի նա-
խաձեռնությամբ ստեղծվում է «Ռուս սոցիալ-դեմոկրատների արտասահման-
յան միությունը», որի մեծամասնությունը, սակայն, շուտով կանգնում է «է-
կոնոմիզմի» դիրքերի վրա։ Այդ պատճառով էլ «Աշխատանքի ազատագրու-
թյուն» խումբը «Միության» առաջին համագումարի ժամանակ (1898 թ.)
հրաժարվում է նրանց օրգանը խմբագրելուց և պայքար է ծավալում էկոնո-
միստների դեմ։
1899 թ. «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը հայտարարություն է
անում իր հրատարակությունները վերսկսելու մասին։ Այդ առթիվ Վ. Ի. Լե-
նինը գրում է. «...մենք ամբողջ հոգով ողջունում ենք «Աշխատանքի ազա-
տագրություն» խմբի որոշումը՝ իր գրական գործունեությունը վերականգնե-
լու, սոցիալ-դեմոկրատիզմի աղավաղման և գռեհկացման փորձերի դեմ սիս-
տեմատիկ կռիվ սկսելու մասին» (Երկեր, հ. 4, էջ 453)։

1900 թ. «Ռուս սոցիալ-դեմոկրատների արտասահմանյան միության» համագումարում «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը բոլորովին խզում է իր կապերը միության հետ։ Այսպիսով, 1900 թ. «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը փաստորեն միավորվում է Լենինի պլանով ստեղծվող «Իսկրա» թերթի խմբագրության հետ, որտեղ Պլեխանովը, Ակսելրոդը և Զասուլիչն ակտիվ մասնակցում են ՌՍԴԲՊ ծրագրի մշակմանը, նոր տիպի պարտիայի ստեղծման աշխատանքներին։

Լենինը ջերմորեն ողջունում է «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի միավորվելը «Իսկրա»-ի շուրջը։ «Այսպիսով,— գրում է Լենինը,— ռևոլյուցիոն սոցիալ-դեմոկրատների արտասահմանյան կազմակերպությունը, որը ղեկավարվում է «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի կողմից, վերջնականորեն միավորվեց այն կազմակերպության հետ, որը խմբավորվում է մեր լրագրի շուրջը։ Ինչպես և առաջ, «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը մեր հրատարակությունները վարելու գործում մերձավորագույն խմբագրական մասնակցություն է ունենում» (Երկեր, հ. 5, էջ 320)։

Պարտիայի II համագումարում, 1903 թ., երբ իրականացավ Լենինի պլանը և ստեղծվեց նոր տիպի մարքսիստական պարտիա՝ Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական պարտիան, «Աշխատանքի ազատագրություն» խմբի գոյությունն անիմաստ դարձավ և փաստորեն այն դադարեցրեց իր գործունեությունը։ Այսպիսով, «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը հանդես եկավ պատմական այն ժամանակաշրջանում, երբ Լենինի արտահայտությամբ, Ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիան ապրում էր դեռևս իր զարգացման սաղմնային շրջանը, երբ գոյություն ունեցող անջատ-անջատ սոցիալ-դեմոկրատական խմբերը պրակտիկ սերտ կապեր չունեին բանվորական շարժման հետ, երբ դեռևս Ռուսաստանում մարքսիզմը չէր տարածվել, երբ նույնիսկ տեսականորեն քայլեր չէին արվել սոցիալիզմը բանվորական շարժման հետ միաձուլելու ուղղությամբ։

Պլեխանովի «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբը մարքսիզմի գաղափարների պաշտպանն ու առաջին պրոպագանդիստը հանդիսացավ Ռուսաստանում։ Նա առաջին լուրջ հարվածը հասցրեց մարքսիզմի գաղափարներին խորթ նարոդնիկական սուբյեկտիվ իդեալիստական հայացքներին, սկիզբ դրեց Ռուսաստանում քաղաքական-մարքսիստական պարտիա ստեղծելուն և առաջին քայլը կատարեց սոցիալիզմը բանվորական շարժման հետ միաձուլելու ուղղությամբ. այն թեորիապես հիմնեց սոցիալ-դեմոկրատիան։

Պլեխանովի «Աշխատանքի ազատագրություն» խումբն իր գոյության քսանամյա պատմությամբ, պատվավոր տեղ է գրավում ռուսական ռևոլյուցիոն բանվորական շարժման պատմության մեջ, մարքսիզմի գաղափարների հաղթանակի համար ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի պայքարի պատմության մեջ։

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ

ԲՈՆՆԸ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԹՇՆԱՄԻ Է

Գերմանիայի զարգացման ուղին որոշիչ նշանակություն ունի միջազգային, հատկապես Եվրոպայում տիրող իրադրության համար։ Մեկ սերնդի կյանքի ընթացքում աշխարհն ականատես եղավ իր արյունահեղությամբ ու պատճառած ավերումներով հայտնի համաշխարհային երկու խոշորագույն պատերազմների։ Ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ համաշխարհային պատերազմը սանձազերծեցին Գերմանիայի իմպերիալիստական շրջանները։ Թե՛ առաջին և թե՛ երկրորդ պատերազմներն ավարտվեցին նրա ագրեսիվ ուժերի պարտությամբ։

Նախկին հիտլերյան կայսրության փոխարեն այժմ գոյություն ունեն տրամագծորեն հակադիր ուղիներով զարգացող գերմանական երկու պետություններ՝ Գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկան և Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Ռեսպուբլիկան։ Բացի այդ, ԳԴՌ-ի տերիտորիայում՝ որպես կապիտալիստական կղզի, կանգնած է Արևմտյան Բեռլինը։

Գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկան և Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Ռեսպուբլիկան ընթանում են միանգամայն հակադիր ուղիներով։ ԳԴՌ-ն պահանջում է դադարեցնել սպառազինությունների մրցավազքը և «սառը պատերազմը». Բոննը՝ արագացնել սպառազինումների մրցավազքը և բորբոքում է «սառը պատերազմ»։ ԳԴՌ-ն հանդես է գալիս հանուն ատոմային զենքի լրիվ ոչնչացման, Բոննը՝ դրանով բունդեսվերը սպառազինելու օգտին։ Առաջինն առաջարկում է, որ Արևմտյան Գերմանիան դուրս գա ՆԱՏՕ-ից, իսկ ԳԴՌ-ն Վարշավայի պայմանագրից։ Բոննի ռեժիմը ավելի ամուր է լծվում ՆԱՏՕ-ի մարտակառքին։ ԳԴՌ-ն պահանջում է հաշտության պայմանագիր կնքել Գերմանիայի հետ, իսկ Բոննի կլիկը կտրականորեն հրաժարվում է դրանից, որովհետև պայմանագիրը կխանգարեր Բոննի ռազմական նախապատրաստություններին։ ԳԴՌ-ն պահանջում է հրավիրել գերմանական երկու պետությունների կոնֆերանս, որը Գերմանիայի վերամիավորման առաջին կարևոր քայլը կհանդիսանար։ Բոննը արկածախնդրորեն փորձում է ՆԱՏՕ-ի ռեժիմը տարածել Գերմանիայի ամբողջ տերիտորիայի վրա։

Բոննի միլիտարիստները վախենում են մրցել ԳԴՌ-ի՝ տնտեսապես զարգացած և աճող սոցիալիստական պետության հետ։ Չէ՞ որ ԳԴՌ-ի էկոնոմիկան այժմ չորս անգամ ավելի արագ է զարգանում, քան Արևմտյան Գերմանիայինը։

ԳՍՄՊ-ի VI համագումարում, որը տեղի ունեցավ 1963 թվականի հունվարին, ընկ. Վալտեր Ուլբրիխտը, խոսելով ռեսպուբլիկայի ձեռք բերած նվաճումների և զարգացման հեռանկարների մասին, նշեց, որ ԳԴՌ-ն վերածվել է արդյունաբերական և գյուղատնտեսական զարգացած երկրի ու արագ քայլերով ընթանում է սոցիալիզմի ուղիով։ 1962 թվականին, նախորդ տարվա համեմատությամբ, արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը աճել է 7,4, իսկ աշխատանքի արտադրողականությունը՝ 9 տոկոսով։

Ավելի փայլուն հեռանկարներ են բացվում մոտիկ ապագայում։ 1964—1970 թթ. յոթնամյակի վերջում նախատեսվում է կապիտալ ներդրումների տարեկան ընդհանուր ծավալը հասցնել 28 միլիարդ մարկի՝ 1963 թվականի 16,8 միլիարդի դիմաց։ Նույն ժամանակամիջոցում աշխատանքի արտադրողականությունը կբարձրանա 65 տոկոսով։ Այդ պլանով նախատեսվում են ծանր արդյունաբերության զարգացման ավելի բարձր տեմպեր։ Այդ հաջողությունները հանգիստ չեն տալիս ադենաուերներին ու շտրաուսներին, կրուպներին ու տիսսեններին, որոնք դատապարտվածների կատաղի չարությամբ քայքայիչ գործունեություն են ծավալում ԳԴՌ-ի դեմ։

ՌԵՎԱՆՇԻՍՏՆԵՐԻ ԵՎ ՄԻԼԻՏԱՐԻՍՏՆԵՐԻ ԿԼԻԿԸ

Իմպերիալիստական պետությունների և, առաջին հերթին՝ ԱՄՆ-ի օգնությամբ, կոպիտ կերպով խախտելով Պոտսդամի համաձայնագիրը, գերմանական ռազմամոլները ԳՖՌ-ում վերականգնեցին իրենց այն խոշոր կոնցեռնները, ո-

րոնց սեփականատերերը Հիտլերի հետ միասին հրեշավոր հանցագործություններ կատարեցին մարդկության նկատմամբ։ Ներկայումս այդ մոնոպոլիաներն ուղղություն են տալիս ռևանշիստների և միլիտարիստների՝ Բոննի կլիկի ագրեսիվ քաղաքականությանը, ոգեշնչում նոր պատերազմի հրձիգներին։ Այժմ 17 խոշորագույն կոնցեռններն ու 3 բանկերը (Դեյչե բանկ, Դրեզդներ բանկ և Կոմմերց բանկ) իրենց ձեռքում են պահում արևմտագերմանական ամբողջ կապիտալի ավելի քան 80 տոկոսը։

Եվրոպայի ժողովուրդները լավ գիտեն, որ հենց այդ վերածնված Ի. Գ. Ֆարբեն կոնցեռնի, Ֆլիկի, Կլեքների, Մաննեսմանի, Տիսսենի և մյուս խոշոր ֆիրմաների տերերը երեսնական թվականներին սնեցին ու ասպարեզ բերեցին հիտլերյան կլիկը, բարբարոսություն գործեցին մարդկության, այդ թվում նաև գերմանական ժողովրդի հանդեպ։ Չորս հարյուր ռազմական արդյունաբերողներ, որոնք ժամանակին Հիտլերի կողմից ռազմական էկոնոմիկայի ֆյուրերների կոչում էին ստացել, նորից վերադարձել են իրենց սև գործին, զինելով գերմանական ռևանշիստներին։

Բացահայտելով Բոննի ավանտյուրիստական քաղաքականության ագրեսիվ էությունը, ԳՍՄՊ Կենտկոմի առաջին քարտուղար և ԳԴՌ-ի պետական խորհրդի նախագահ Վալտեր Ուլբրիխտը նշում էր. «Գերմանական ժողովրդի անցյալից քաղած կարևորագույն դասն այն է, որ մոնոպոլիստական կապիտալի տիրապետությունը բոլոր հակասությունների և պատերազմական քաղաքականության հիմնական արմատն է»։ Ինչպես բոլոր իմպերիալիստական պետություններում, այնպես էլ ԳՖՌ-ում ամբողջ տնտեսական ներքին և արտաքին քաղաքականությունը ղեկավարում են կոնցեռնների տերերը։

Ռուր-սարիտի և Հռենոսի մոնոպոլիաների կողմից առաջ քաշված Արևմտյան Գերմանիայի կառավարող շրջանները, օգտակար դաս չքաղելով պատմությունից, ներկայումս երկիրը նորից հրում են դեպի ինքնասպան կործանիչ ավանտյուրաները։ Ադենաուերի կլիկն իր կարևորագույն խնդիրն է համարել և համարում է մոնոպոլիստական կապիտալի դիրքերի պահպանումն ու ամրապնդումը և երկրի միլիտարիզացիան։ Հենց արևմտագերմանական կառավարության գործունեության հետևանքով են ստեղծվել այնպիսի զինված ուժեր, որոնց նպատակն ու հիմնական խնդիրն է իմպերիալիստական ագրեսիան՝ ընդդեմ խաղաղասեր ժողովուրդների։

Բոննի պաշտոնական տվյալներով բունդեսվերի (արևմտագերմանական այդ ագրեսիվ բանակի)՝ բոլոր 140 գեներալներն ու ծովակալներն անցյալում հիտլերյան սպաներ են եղել։ Նրանցից ոչ մեկը Հիտլերի ժամանակ գնդապետից ցածր կոչում չի ունեցել, իսկ 45-ը դեռևս այն ժամանակ կրում էին գեներալական ուսադիրներ։ Բունդեսվերի յոթ բարձրաստիճան սպաներ, այդ թվում այժմյան գլխավոր տեսուչ Ֆրիդրիխ Ֆերչը, դատապարտվել են որպես պատերազմի հանցագործներ։ Այժմ արևմտագերմանական բունդեսվերը ղեկավարում են հիտլերյան այնպիսի գեներալներ, ծովակալներ ու գնդապետներ, ինչպիսիք են՝ Ադոլֆ Հոյզինգերը, Հանս Ռեթիգերը, Յոզեֆ Քամհուբերը, Ֆրիդրիխ Ռուեն և ուրիշներ։ Սովետական բանակի կողմից ջախջախված այդ սպաները բունդեսվերի զինծառայողներին դաստիարակում են նույն ոգով ու նույն մեթոդներով, որոնք գոյություն ունեին նացիզմի օրոք։ Ինչպես անցյալում, այս նախկին հիտլերականներն իրենց բանավոր հայտարարություններում ու մամուլում ունեցած ելույթներում ռևանշիստական լկտի պահանջներ են ներկայացնում Սովետական Միությանը, Լեհաստանին, Չեխոսլովակիային և սոցիալիստական լագերի մյուս երկրներին։

Փարիզյան համաձայնագրերի հիման վրա, որոնք ստորագրվեցին 1954 թվականի դեկտեմբերին և ուժի մեջ մտան 1955 թվականի մայիսի 5-ին, Արևմտյան Գերմանիան ընդունվեց ՆԱՏՕ-ի մեջ։ Այդ համաձայնագրերով ԳՖՌ-ն ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի և այլ տերությունների իմպերիալիստներից պաշտոնապես «թույլտվություն» ստացավ ունենալու զինված ուժերի բոլոր տեսակները, այդ թվում 500 հազարանոց բունդեսվեր և, այսպես կոչված, տերիտորիալ պաշտպանության մոտ 2 միլիոնանոց ոչ կանոնավոր ցամաքային զորք։ Դրա հետ մեկտեղ Արևմտյան Գերմանիան պարտավորվում էր ՆԱՏՕ-ի միացյալ զինված ուժերի տրամադրության տակ դնել 450 հազար մարդ։

ԳՖՌ-ն բաժանված է զինվորական 6 օկրուգների։ Բունդեսվերի կոմպլեկտավորումը կատարվում է զինծառայողների իրավական դրության վերաբերյալ 1956 թվականի մարտի 19-ին ընդունած օրենքի (Զինվորական օրենք) և նույն թվականի հուլիսի 24-ին ընդհանուր զինապարտության մասին ընդունած օրենքի հիման վրա։ Բնորոշ է, որ նախկին գերմանաֆաշիստական բանակի և ՍՍ-ի զորքերի զինծառայողները բունդեսվեր են ընդունվում իրենց նախկին զինվորական կոչման և ծառայության ստաժի պահպանմամբ։

Մինչև ՆԱՏՕ-ի մեջ մտնելը Արևմտյան Գերմանիան դեռ մասսայական ռազմական արտադրություն չուներ։ Սակայն 1955 թվականի մայիսից այն սկսեց իր արդյունաբերությունը փոխադրել ռազմական ռելսերի վրա։ ԳՖՌ-ում տարեցտարի մեծանում է զինանյութերի արտադրությունը ո՛չ միայն օկուպացիոն զորքերի պահանջները բավարարելու, այլև, առաջին հերթին, վերածնվող ագրեսիվ բանակը՝ բունդեսվերը, զինելու համար։ Արևմտյան տերությունները Բոննի ռևանշիստների կլիկին բազմակողմանի օգնություն են ցույց տալիս զորամասերի և միավորումների՝ գնդերի, բրիգադների, դիվիզիաների, կորպուսների ստեղծման գործում, որոնք զինվում են ամենաժամանակակից ռազմական տեխնիկայով։ Գերմանական իմպերիալիզմի շատ արագ ստեղծվող զինված ուժերը, ըստ ՆԱՏՕ-ի պլանների, Սովետական Միության և սոցիալիստական լագերի մյուս երկրների դեմ ապագա ագրեսիվ պատերազմի գլխավոր հարվածող ուժը պետք է հանդիսանան։

Ինչպես Հիտլերի օրոք, Արևմտյան Գերմանիայում հրատարակվում են մեծ քանակությամբ գրքեր, ժուռնալներ, թերթեր, որոնցում հիմնավորվում են Արևմտյան Գերմանիայի հավակնությունները ուրիշի տերիտորիաների նկատմամբ։ Նույն բանի մասին անընդհատ աղմկում է արևմտագերմանական ռադիոն։ Բունդեսվերի գեներալները զորավարժությունների ժամանակ մշակում են Սովետական Միության, ԳԴՌ-ի, Լեհաստանի, Չեխոսլովակիայի դեմ հարձակողական գործողությունների պլաններ, նույնիսկ իրենց քարտեզների վրա նշել են այն քաղաքներն ու մյուս նպատակակետերը, որոնց մտադիր են միջուկային հարվածներ հասցնել։

1949 թվականին նախընտրական կամպանիայի ժամանակ, կեղծ խոստումներ տալով ժողովրդին, Կոնրադ Ադենաուերն ասում էր. «Հասարակայնության առջև ես կատեգորիկ կերպով հայտարարում եմ, որ դեմ եմ Ֆեդերատիվ Ռեսպուբլիկայի զինվելուն, հետևապես նաև գերմանական վերմախտին։ Վերջին երկու պատերազմներում գերմանացիները չափազանց շատ արյուն են թափել»։ Անցավ 10 տարուց քիչ ավելի, և կանցլերի ելույթների տոնը արմատապես փոխվեց։ ԳԴՌ-ի խաղաղ զարգացման մասին շաղակրատանքները դարձան կոչեր միլիտարիզմի և ռևանշիզմի օգտին։ Վերջերս Վատիկանում ունեցած ելույթի ժամանակ, 87 տարեկան կանցլերը հայտարարեց. «Ես կարծում եմ, որ ներկա բուռն ժամանակաշրջանում աստված գերմանական ժողովրդին հատուկ դեր է հատկացրել՝ Արևելքի կողմից կիրառվող ճնշումից Արևմուտքը պաշտպանող հուսալի հենարան ծառայելու համար»։ Տեղին է հիշեցնել, որ Հիտլերն էլ իր ժամանակ գերմանական ժողովրդին համոզում էր, որ նրա առջև հատուկ միսիա է դրված...

Բոննի արտաքին գործերի մինիստրության կենտրոնական ապարատի 57 պատասխանատու աստիճանավորներից 51-ը եղել են նացիստական պարտիայի անդամ, կամ Ռիբենտրոպի կադրային ծառայող։ Պատահական չէ, որ Ադենաուերը, խոսելով արտաքին գործերի մինիստրության կադրերի մասին, կոչ արեց. «Վերջ տալ նացիստներին հոտոտելուն»։ «Եթե սկսենք այդ գործը,— հավատացնում էր նա,— անհայտ է, թե ուր կանգ կառնենք»։ Կանցլերը այդպիսի մեծ թվով նացիստների առկայությունն արդարացնում է «արտաքին քաղաքականության մեջ հաջորդականության» անհրաժեշտությամբ։ Մի՞թե դա հիտլերյան դիվանագիտության շարունակությունը չէ։

Արևմտագերմանական ռևանշիստները վարում են մոնոպոլիստական կապիտալի դիրքերի ամրապնդման և երկրի միլիտարիզացման քաղաքականություն։ Բոննի պետության մեջ ներկայումս նորից իշխանության գլուխ են կանգնած հիտլերյան նախկին մինիստրներ, որոնք ակտիվ մասնակցել են գերմանական իմպերիալիզմի հանցավոր քաղաքականությանը։ Ներքին գործերի մինիստր Շրեդերը, պաշտպանության նախկին մինիստր Շտրաուսը, էկոնոմիկայի մինիստր Էրհարդը, մինիստրներ Լեմմերը, Շեֆֆերը նախկինում ակտիվ նացիստներ էին։ Արդարադատության օրգաններում համարյա բոլոր պատասխանատու պոստերն այժմ գրավում են նախկին նացիստական դատավորները, որոնք ֆաշիստական դիկտատուրայի ժամանակ մահվան են դատապարտել հազարավոր գերմանական հակաֆաշիստների և Եվրոպայի մյուս ժողովուրդների հայրենասերների։ ԳՖՌ-ի արտաքին գործերի մինիստրության աշխատողների ավելի քան 80 տոկոսը նախկին հիտլերյան դիվանագետներ են։

Արևմտյան տերությունները խրախուսում են գերմանական միլիտարիզմի վերածնունդը, որը ռևանշիստներին մղում է նորանոր ավանտյուրաների ընդդեմ Եվրոպայի խաղաղասեր երկրների, առաջին հերթին սոցիալիստական պետությունների։ «Դաշինքները լավ բան են, բայց սեփական ուժն ավելի լավ է— ահա արևմտագերմանական ագրեսորների նշանաբանը, որը գրված է «Գերմանական զինվորական օրացույցում»։

Առարկելով Գերմանիայի հետ հաշտության պայմանագիր կնքելուն, արևմտյան պետությունները հաստատում են այն ճշմարտությունը, որ իրենք դեմ են խաղաղության ամրապնդմանը։ Նրանք հենվում են Բոննի ռեակցիոն, միլիտարիստական կուրսի վրա, բունդեսվերի հետագա ուժեղացման վրա՝ ընդդեմ խաղաղության, դեմոկրատիայի և սոցիալիզմի։

Հնում ասում էին, թե «Պրուսիան դա պետություն չէ բանակով, այլ բանակ՝ պետությամբ»։ Այժմ տեղին կլինի ասել՝ ԳՖՌ-ն պետություն

չէ, ուր ռևանշիստներ կան, այլ ռևանշիստական պետություն։ Այժմ արդեն Բոննի ռազմական մեքենան ՆԱՏՕ-ում փաստորեն երկրորդ տեղն է գրավում, իսկ հիտլերյան գեներալներն այդ բլոկի ղեկավար ապարատում գրավել են ամենակարևոր պոստեր։ Հայտնի է, որ բունդեսվերի ռազմական բազաներ ու պահեստներ են ստեղծվել տարբեր երկրներում (Անգլիայում, Իսպանիայում, Իտալիայում, Հունաստանում և այլուր)։

Փաստերը վկայում են, որ Ադենաուերի ռեժիմը հիտլերյան ռայխի ուղղակի ժառանգությունն է։ Հիտլերը ընդհանուր զինվորական ծառայության օրենք մտցրեց 1935 թվականին, այսինքն՝ կայսերական Գերմանիայի պարտությունից 16 տարի անց։ Ադենաուերը դրան հասավ 1956 թվականին՝ հիտլերյան վերմախտի կապիտուլյացիայից 11 տարի հետո։ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը նախապատրաստելու համար հիտլերականները 1933—1939 թվականներին ծախսեցին 90 միլիարդ մարկ, իսկ քրիստոնեական դեմոկրատները 1955—1963 թվականներին սպառազինությունների մրցավազքի համար՝ 160 միլիարդ մարկ։ 1964 թվականին նախատեսված է ռազմական ծախսերին հատկացնել 22 միլիարդ մարկ, 1963 թվականի 18,4 միլիարդի դիմաց։

ԳՖՌ-ն ավելի ու ավելի է ենթարկվել օտարերկրյա և, առաջին հերթին, ամերիկյան իմպերիալիստների շահերին, Ադենաուերի կլիկն այն դարձրել է ՆԱՏՕ-ի գլխավոր ագրեսիվ բազա։ Արագ տեմպերով ձևավորվում են բունդեսվերի դիվիզիաները, որոնք պետք է դառնան ՆԱՏՕ-ի զորքերի հիմնական ուժը խաղաղասեր ժողովուրդների դեմ նախապատրաստվող պատերազմում։ Օտարերկրյա մամուլի հաղորդումների համաձայն, լայն աշխատանքներ են տարվում Արևմտյան Գերմանիայում միլիոնանոց բանակ ստեղծելու ուղղությամբ։ Իսկ ՆԱՏՕ-ի խորհրդի Օտտավայում տեղի ունեցած 1963 թ. մայիսյան սեսիան որոշեց արագացնել արևմտագերմանական զորքերի հագեցումը միջուկային զենքով։

ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԲԵՌԼԻՆԸ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՆԵՐԻ ԵՎ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՎՏԱՆԳԱՎՈՐ ՕՋԱԽ Է ԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ

Գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկայի և ամբողջ սոցիալիստական լագերի դեմ պատերազմի հրձիգների ագրեսիվ գործունեության մեջ հատուկ տեղ է գրավում Արևմտյան Բեռլինը, որը վառոդի պահեստ է դարձել Եվրոպայի համար։ Տասնութ տարի է անցել երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից։ Սակայն մինչև հիմա չի լուծվել հետպատերազմյան կարգավորման կարևորագույն հարցը՝ Գերմանիայի հետ հաշտություն կնքելու և դրա հիման վրա Արևմտյան Բեռլինում դրությունը նորմալացնելու հարցը։

Արևմտյան Բեռլինը, որը գտնվում է ԳԴՌ-ի տերիտորիայում, դարձել է պրովոկացիաների և քայքայիչ գործողությունների վտանգավոր օջախ, լուրջ սպառնալիք ստեղծելով խաղաղության համար։ Քիչ չեն Արևմուտքի ռեակցիոն գործիչների ուղղակի ու ցինիկ ասույթները «ճակատային քաղաքին» հատկացված դերի մասին։ Բեռլինը կարծես դռան բռնակ լինի, որը քաշելով կարելի է բացել դեպի Արևելք տանող դարպասները,— գրել է արևմտագերմանական Նոյես ցայտունգ թերթը։ Տելեգրաֆ թերթն ընդգծում էր, որ «Բեռլինը Արևմուտքի համար ամենաէժան ատոմային ռումբն է»։ «Ճակատային քաղաքի» այժմյան բուրգոմիստր Վիլլի Բրանդտը վերջերս հայտարարեց Վաշինգտոնում. «Արևմտյան Բեռլինից ձեռնարկվելու է ամեն մի անհրաժեշտ միջոցառում, որպեսզի, որքան հնարավոր է, ավելի դժվարացվի պետական իշխանության կայունացումը ԳԴՌ-ում»։

Արևմտյան Բեռլինը լրտեսության խոշորագույն կենտրոն է, որի համեմատությամբ Հոնկոնգի, Սինգապուրի և Շվեյցարիայի տրադիցիաները մանկական զվարճություններ են թվում։ Այստեղ կան ավելի քան 80 կազմակերպություններ և հիմնարկներ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի աշխատում են արևմտյան հետախուզությունների առաջադրանքներով։ «Պողպատյա սաղավարտ», «Կիֆհոյզերբունդ» տիպի 74 միլիտարիստական կազմակերպություններ, արևմտագերմանական գելենյան հետախուզության, ամերիկյան Սի-Այ-Սի-ի, ֆրանսիական Սյուրտե նասիոնալի, անգլիական Ինտելիջենս սերվիսի և ՆԱՏՕ-ի մյուս պետությունների հետախուզությունների ճյուղերն ու բաժանմունքներն այստեղ զբաղվում են տնտեսական ու ռազմական լրտեսությամբ, տեռորիստական և դիվերսիոն գործողություններով, որոնց հետևանքով ԳԴՌ-ի ժողովրդական տնտեսությանն ամեն տարի հասցվում է միլիարդավոր մարկ վնաս և որոնց զոհ են դարձել բազմաթիվ մարդիկ։ Մի քանի տարի առաջ, ամերիկյան գաղտնի ծառայության գործակալները չխորշեցին նույնիսկ այնպիսի միջոցից, ինչպիսին էր անասնակերի թունավորումը ԳԴՌ-ում, որի հետևանքով ոչնչացան մեծ քանակությամբ խոշոր եղջերավոր անասուններ։

«Ոչ ոք չի ջանում լրջորեն ժխտել այն փաստը,— 1959 թվականի հունիսի 8-ի համարում գրեց Նյու-Յորք թայմս թերթը,— որ Արևմուտքը Արևմտյան Բեռլինից կիրառում է լայն և էֆեկտիվ հակակոմունիստական պրոպագանդա և

լրտեսական գործունեություն»։ Թույլ տալ Արևմտյան Բեռլինին զարգանալ այդպիսի այլանդակ ուղիով, կնշանակեր, այդ բոլոր փաստերի առկայությամբ, ոչ միայն գերմանական իմպերիալիզմին ազատություն ընձեռել գործելու սոցիալիստական երկրների դեմ և սպառնալ ընդհանուր խաղաղությանը, այլև նպաստել ԳԴՌ-ի էկոնոմիկայի և սոցիալիստական հասարակարգի դեմ ուղղված քայքայիչ գործունեությանը։ Իմպերիալիստական պրոպագանդան Արևմտյան Բեռլինն անվանել է «Ազատ աշխարհի» ցուցափեղկ։ Բայց այդ ցուցափեղկի բուտաֆորային զարդարանքը չի կարող հասարակայնության սուր աչքից թաքցնել արևմտագերմանական մաքսանենգների մութ գործերը և ֆինանսատնտեսական խոշոր մեքենայությունները։

Գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկան տարիներ շարունակ զգուշացրել է Արևմտյան Բեռլինից եկող վտանգի մասին և ուշադրություն հրավիրել այն բանի վրա, որ նա չի կարող անվերջ հանդուրժել այդպիսի դրություն։ Սակայն արևմտագերմանական քաղաքական գործիչները Արևմտյան Բեռլինի հարցի կարգավորման վերաբերյալ բոլոր առաջարկներին պատասխանում էին նոր պրովոկացիաներով, որոնց գագաթը հանդիսացավ ԳԴՌ-ի դեմ (1961 թվականի աշնանը) ռազմական ուղղակի ագրեսիայի նախապատրաստումը։ ԳԴՌ-ն հարկադրված եղավ իր սեփական անվտանգության համար խոշոր միջոցներ ձեռնարկել՝ ագրեսորներից իր պետական սահմանները պաշտպանելու նպատակով։ ԳԴՌ-ի կառավարությունը, Վարշավայի պայմանագրի մասնակից պետությունների համաձայնությամբ, Արևմտյան Բեռլինի հետ իր բաց սահմանում ստեղծեց վերահսկողության սիստեմ, որպիսին իր սահմաններում ունի ամեն մի սուվերեն պետություն։ Այդ վերահսկողությունը կծառայի խաղաղության պահպանմանը Գերմանիայում։ 1961 թվականի օգոստոսի 13-ին ԳԴՌ-ի կառավարության ձեռնարկած պաշտպանողական միջոցառումների շնորհիվ լուրջ հարված հասցվեց իմպերիալիստների ոտնձգություններին։ Այժմ տագնապ է բարձրացել Արևմտյան Բեռլինի տնտեսական դրության վատթարացման կապակցությամբ։ Նկատվում է նրա հասարակական ու կուլտուրական կյանքի անկում։ Պաշտոնական ճառերում և լրագրային հայտարարություններում հաճախ են աչքի ընկնում ակամա խոստովանություններ. «Արևմտյան Բեռլինի էկոնոմիկան անկում է ապրում» (ֆորվերտս), «Արևմտյան Բեռլինը տառապում է անբուժելի հիվանդությամբ» (Ձյուդդեյչե ցայտունգ), «Շարունակվում է մարդկանց փախուստը Արևմտյան Բեռլինից» (ֆրանկֆուրտեր ռունդշաու), Արևմտյան Բեռլինը աշխարհում առաջին տեղն է գրավում ինքնասպանությունների թվով» (Դեր շպիգել)։

Այդ ի՞նչ է, անխուսափելի երևո՞ւյթ Արևմտյան Բեռլինի համար։ Ո՛չ, դա արևմտյան տերությունների ագրեսիվ քաղաքականության հետևանք է։

Ձգտելով նորմալացնել իրադրությունը, Սովետական կառավարությունը դեռևս 1958 թվականի վերջում առաջարկեց, որ Արևմտյան Բեռլինը դառնա ազատ, ապամիլիտարիզացված քաղաք, որի կյանքը կընթանար առանց ուրիշ պետությունների, այդ թվում՝ գերմանական երկու պետությունների միջամտության։ Որպես ազատ, ապամիլիտարիզացված քաղաք, ասված է Սովետական կառավարության առաջարկում, Արևմտյան Բեռլինը կունենար իր սեփական կառավարությունը և ինքը կկառավարեր իր էկոնոմիկան, վարչական և այլ գործեր։

Արևմուտքի մի շարք ռեակցիոն քաղաքական գործիչներ, շահագրգռված չլինելով Արևմտյան Բեռլինում դրության նորմալացմամբ, տարածում են այն կարծիքը, որ Գերմանիայի հետ հաշտության պայմանագրի կնքմամբ և Արևմտյան Բեռլինը ազատ քաղաք վերածելով, արևմտյան տերություններն իբր թե կզրկվեն այնտեղ մուտք ունենալու հնարավորությունից։ Նրանք գիտավորյալ խեղաթյուրում են Սովետական Միության դիրքը։ Պահանջելով, որ Արևմտյան Բեռլինը դառնա խիստ չեզոք, որպեսզի այն չօգտագործվի որպես ՍՍՌՄ-ի, ԳԴՌ-ի կամ մի այլ պետության դեմ պրովոկացիոն, թշնամական գործունեության բազա, սովետական կառավարությունը միաժամանակ կողմնակից է այն բանին, որ ազատ քաղաք Արևմտյան Բեռլինը անարգել իրականացնի իր կապերն արտաքին աշխարհի հետ, որպեսզի երկրագնդի բոլոր երկրներն լրիվ հնարավորություն ունենան նրա հետ իրենց հարաբերությունները պահպանելու ու զարգացնելու համար։ Միաժամանակ Արևմտյան Բեռլինի հարցի կարգավորումը կապահովի գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկայի սուվերեն իրավունքները։ Որքանով Արևմտյան Բեռլինի հետ հաղորդակցության ճանապարհներն անցնում են ԳԴՌ-ի տերիտորիայի վրայով, ապա դրանց օգտագործման համար անհրաժեշտ է, անշուշտ, համաձայնության գալ այդ պետության կառավարության հետ։

«Արևմտյան Բեռլինը,— նշեց Ն. Ս. Խրուշչովը ԳՍՄԿ-ի VI համագումարում,— սոցիալիստական երկրներին հարկավոր չէ։ Նրանք հիանալի կարող են յոլա գնալ առանց նրա։ Այն հարկավոր չէ նաև արևմտյան տերություններին։ Արևմտյան Բեռլինը կարող էր դառնալ խաղաղության կամուրջ, տարբեր սոցիալական հասարակարգ ունեցող պետությունների խաղաղ

գոյակցության օրինակ։ Այնուամենայնիվ, իմպերիալիստական պետությունները բոլոր ձևերով կրկնում են, որ իրենք պարտավոր են պաշտպանել Արևմտյան Բեռլինի «ազատությունը»։ Բացահայտորեն հորինված այդ ֆորմուլան ոչ մի քննադատության չի դիմանում։ Դրա հետևում թաքնված է միայն մի ցանկություն՝ ինչ գնով էլ լինի պահպանել միջազգային լարվածությունը և դա, ինչպես կիզակետում, կենտրոնանում է Արևմտյան Բեռլինի այժմյան աննորմալ դրության մեջ։

Սոցիալիզմի երկրները համաձայն են, որ հաշտության պայմանագիր կնքվի գերմանական երկու պետությունների, կամ նրանցից մեկի հետ։ Նրանք առաջարկում են Արևմտյան Բեռլինին, խաղաղ կարգավորման դեպքում տալ ազատ քաղաքի ստատուս։ Սոցիալիստական երկրներն այդ ազատ քաղաքին կտան նրա գործերին չմիջամտելու ամենահաստատուն երաշխիք, որպեսզի Արևմտյան Բեռլինի բնակչությունը ազատորեն ընտրի սոցիալ-քաղաքական այն կարգը, որ նրան ձեռնտու է։ Այդ երաշխիքների իրականացումը կստանձնի Միավորված ազգերի կազմակերպությունը։ Գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկան, Սովետական Միությունը և Եվրոպայի սոցիալիստական մյուս պետությունները համաձայն են նույնիսկ, որ Արևմտյան Բեռլինում, մի որոշ ժամանակամիջոցում գտնվեն օտարերկրյա զորքեր՝ ՄԱԿ-ի դրոշի ներքո։

Բայց Արևմտյան տերությունները մերժում և սվիններով են դիմավորում սոցիալիստական երկրների այդ խոհեմ առաջարկները, ճգնելով ամեն կերպ երկարաձգել այդ քաղաքում ՆԱՏՕ-ի ագրեսիվ ռազմական բազայի գոյության ժամկետը, դրանով իսկ լարված պահելով իրադրությունը Եվրոպայում և ամբողջ աշխարհում։

Ողջամտությունը պետք է հաղթանակի։ Եվրոպայի մարմնից պետք է հեռացվի պատերազմի այդ ժահրոտ խոցը. հարկավոր է անհապաղ լիցքազերծել «վառոդի պահեստը», ինչպիսին Արևմտյան Բեռլինն է։ Եվ որքան շուտ, այնքան լավ։

ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ԿԵՆՍԱԿԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆ Է

Սովետական Միությունը միշտ հետևողականորեն ձգտել է օգնել Գերմանիայի խաղաղ դեմոկրատական զարգացմանը՝ Պոտսդամի համաձայնագրերին համապատասխան։ Վերջին ժամանակներս սովետական կառավարությունը գերմանական հարցի վերաբերյալ արեց մի շարք առաջարկություններ, որոնց իրագործումը հեշտացնում է հաշտության պայմանագրի ընդունման գործը։ Սովետական Միության կողմից առաջարկված հաշտության պայմանագրի նախագիծը գերմանական ժողովրդի իրավունքների, նրա լիակատար սուվերենության, խաղաղ դեմոկրատական զարգացման բոլոր հնարավորությունների ապահովումը զուգակցում է Եվրոպայի ժողովուրդների անվտանգության և խաղաղության ապահովման միջոցառումների հետ։ Գերմանիայի հետ հաշտության պայմանագրի կնքումը իսկույն կթուլացներ իրադրության լարվածությունը Եվրոպայում։ Հաշտության պայմանագրի կնքումն առաջընթաց քայլ կլինի Գերմանիայի վերամիավորման ճանապարհին, որը լիովին և ամբողջովին բուն գերմանական ժողովրդի գործն է։ Քանի որ ներկայումս կան երկու սուվերեն պետություններ, ապա Գերմանիան կարող է միավորվել միայն ԳԴՌ-ի և ԳՖՌ-ի բանակցությունների միջոցով։

Գերմանական պրոբլեմի խաղաղ լուծման գործում կարևոր ավանդ է ԳԴՌ-ի ժողովրդական պալատի վերջերս ընդունած խաղաղության պլանը, որը բովանդակում է հաշտության պայմանագրի վերաբերյալ կոնկրետ առաջարկներ։ Խաղաղության պլանով ենթադրվում է գոյություն ունեցող գերմանական երկու պետությունների կոնֆեդերացիա ստեղծելուց հետո անցկացնել ընդհանուր, ազատ, դեմոկրատական ընտրություններ՝ գաղտնի քվեարկությամբ։

Սակայն Բոննի միլիտարիստները լսել անգամ չեն ուզում խաղաղության պլանի և, ընդհանրապես, հաշտության պայմանագրի մասին։ Ինչպես Բոննը, այնպես էլ ԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի կառավարությունները հաշտության պայմանագրի կնքումը անժամանակ, նույնիսկ ավելորդ են համարում։

Գերմանական երկու պետությունների միջև համագործակցության զարգացման վճռական պայմանը, իհարկե, հաշտության պայմանագրի ստորագրումն է։ Այդ են պահանջում բոլոր ժողովուրդները։ Եվ այդ պետք է արվի անհետաձգելիորեն՝ հանուն գերմանական ժողովրդի շահերի, հանուն համայն մարդկության շահերի։

Ս. ՊԱՊՅԱՆ.

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԽԱԼ ՄՏԱԾԵԼԱԿԵՐՊԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՄԱՆ ՓՈՐՁ

Անցյալ շրջանի, մանավանդ ոչ մարքսիստ հեղինակների տեսական գործերը հրապարակելիս մենք ղեկավարվել ու ղեկավարվում ենք մի հիմնական սկզբունքով, թե որքանով են դրանք նպաստում ընթերցողի գիտական աշխարհայացքի ձևավորմանը կամ խորացմանն ու զարգացմանը։ Մեր կարծիքով Ցոլակ Խանզադյանի Հոդվածների ժողովածուն այդ տեսակետից չի բավարարում ընթերցողի պահանջներին։ Ժողովածուն կազմողները հակառակ տեսակետ ունեն։ Նրանք գտնում են, որ «Ցոլակ Խանզադյանը մեր նոր սերնդի գրականագետների համար ուսանելի օրինակ է հանդիսանում...», որովհետև «նա հանդես է եկել հայ հասարակական մտքի պատմությունը սխալ մեկնաբանողների դեմ» (էջ 8) և մի շարք հայ հեղինակների «նվիրված նրա հոդվածները այդ գրողների մասին եղած լավագույն բնութագրություններից են» (էջ 6)։

Արդյո՞ք դա ճիշտ է։ Փաստն այն է, որ Ց. Խանզադյանը մեր կուլտուրայի ու նրա ներկայացուցիչների մասին բացասական կարծիք է ունեցել, մեր անցյալը «սխալ մեկնաբանողների դեմ» պայքարելու փոխարեն, նա այն հայտարարել է տգիտության թագավորություն, որը կարողացել է ունել միայն «աղքատ ու պրիմիտիվ գաղափարներ»։ Նա գրել է. «Հայ գրականության պաթոսը ինքնապաշտպանության և անկախ պետության գաղափարն է կազմում, մի բնական ու բարձր գաղափար, միանգամայն մարդկային, բայց որքան աղքատ ու պրիմիտիվ գաղափար»: Իսկ ինչո՞ւ մի՞թե «բարձր մարդկային գաղափարը» կարող է միաժամանակ «աղքատ ու պրիմիտիվ» լինել։ Ց. Խանզադյանն այդ բանը հնարավոր էր համարում, որովհետև նա էկլեկտիզմի դիրքերից նիհիլիստական հայացքներ է զարգացրել։

Հայ գրականության մեջ առաջ քաշված գաղափարները հայտարարելով «աղքատ ու պրիմիտիվ», «նոր սերնդի գրականագետների համար ուսանելի օրինակ» համարված, Ց. Խանզադյանը շարունակում է. «Բայց սրանով ևս չի սպառվում խնդիրը։ Կա նաև մի պատճառ, որ այսպես ասած, «սուբյեկտիվ» բնույթ է կրում։ Հայ գրողը, գեղարվեստագետը, տգետ են եղել և տգետ են։ Բացառությունները թող չմոլորեցնեն։ Մեզանում գրող, գեղարվեստի սպասարկու և տգետ գրեթե հոմանիշ հասկացություններ են»։ (Պայքար, 1923, № 3, էջ 39։ Ընդգծումները բնագրինն են)։ Կարո՞ղ է արդյոք, այս կերպ մտածող անձնավորությունը «նոր սերնդի» դաստիարակ համարվել։ Ինչ պիտի սովորի «նոր սերունդը» մի մարդուց, որը հայ ժողովրդի արվեստի ու գրականության ինչպես անցյալի, այնպես նաև ներկայի ներկայացուցիչներին հայտարարում է տգետներ։ Մի՞թե Մաշտոցի ու Խորենացու, Անհաղթի ու Շիրակացու, Նարեկացու և Քուչակի, Սայաթ-Նովայի ու Թումանյանի ստեղծագործությունները տգիտության արգասիք են։

Գիտակցելով, որ իրենց թմբկահարած «գիտնականի» քարոզածն իր նատուրալ ձևով շատ է այլանդակ, կազմողները որոշել են շպրտել այն, օգտվելով իրենց իրավունքից՝ «խմբագրել» Ց. Խանզադյանի գրածը, ջնջելով այն, ինչ որ կարող է նրա մեծ գրականագետի համբավ ստեղծելուն վնաս հասցնել։ Բայց այդ օպերացիան կատարելիս հարգելի հրատարակիչները մոռացել են ջնջել մի երկու նախադասություն ևս, որոնք մերկացնում են հեղինակի թերահավատությունը նոր սերնդի նկատմամբ։ Նա գրել է. «Մեր պատանությունը խիստ տգետ է, այս ծանր իրողությունը պետք է ելակետ լինի մեր բոլոր կուլտուր-կրթական ձեռնարկների հիմնադիրների համար» (Ց. Խանզադյան, Հոդվածների ժողովածու, էջ 112)։ Այլ կերպ ասած, ո՛չ միայն հին սերունդն է տգետ, այլև նոր սերունդը, և Խանզադյանը պահանջում է, որ դա լինի նոր կուլտուրա կառուցողների համար ելակետային դրույթ, որ նրանք գիտենան, թե մեր իրականության մեջ մխիթարական որևէ բան ոչ եղել է և ոչ էլ կա։ Ո՞ւմ է

պետք այս բացահայտ ու անսքող նիհիլիզմը։

Ինչպե՞ս թե, չէ՞ որ Ց. Խանզադյանը քննադատում է «Նոեմի»-դեկլարացիան հենց նրա նիհիլիզմի համար։ Ինչպե՞ս կարելի է դրանից հետո նրան նիհիլիստ համարել, կարող են նկատել ժողովածուն կազմողները։ Ճիշտ է, Ց. Խանզադյանը քննադատում է «Նոեմի» դեկլարացիան։ Նա գրում է. «Նոեմի... դեկլարացիան նոր արվեստի մասին... միանգամայն փոշիացնում, քամուն է տալիս ամբողջ հին գրականությունը և սրանով սրբագործում տգիտությունը այդ անպետք գրականության նկատմամբ» (էջ 112)։ Ամենից առաջ «Նոեմի» դեկլարացիան տգիտության արդյունք չէր, այլ բուրժուական աշխարհայեցողության դրսևորման մի ձև։ Ֆուտուրիզմի սրբագործում՝ ահա դեկլարացիայի հետապնդած նպատակը։ Իսկ ֆուտուրիզմը նույնացնել տգիտության հետ, նշանակում է թերագնահատել հակառակորդ գաղափարախոսությունը և փաստորեն հրաժարվել դրա դեմ լուրջ պայքար մղելուց։ Երկրորդ, մերժելով «Նոեմի» դեկլարացիայի քարոզած նիհիլիզմը, Ց. Խանզադյանը, ըստ էության, միաժամանակ իր պաշտպանության տակ է առնում դեկլարացիայի հիմնական սկզբունքը «ամբողջ հին գրականության» նկատմամբ, նրա ստեղծագործողներին հայտարարելով տգետներ։ Տարբերությունը «Նոեմի» և Խանզադյանի հարցադրումների միջև ձևական է։ Եթե Նոեմը «ամբողջ հին գրականությունը» դեն էր նետում, համարելով այն իր գաղափարախոսությամբ ու ձևով պրոլետարիատին խորթ մի բան, ապա Ց. Խանզադյանը խոսքով «հին գրականությունն» ընդունում էր, բայց նրա հեղինակներին հայտարարելով տգետներ, փաստորեն նույն եզրակացությանն է հանգում, որովհետև տգետները պիտանի գեղարվեստական երկեր ստեղծել չեն կարող և պրոլետարական գրականությունը տգիտության ժառանգությունը մերժել ու մերժում է։

Հավատո՞ւմ էր արդյոք Ց. Խանզադյանը պրոլետարական գրականության ստեղծմանը։ Հայտնի է, որ քսանական թվականներին այդ հարցերի շուրջ մեծ վեճեր էին լինում։ Կային մարդիկ, որոնք սխալ տեսակետներ էին պաշտպանում, հանդես էին գալիս նիհիլիզմի, վուլգար սոցիոլոգիզմի և նման անընդունելի դիրքերից։ Սակայն գրականության և արվեստի աշխատողների հիմնական մասսան ճիշտ ճանապարհի վրա էր և փնտրում էր ստեղծագործական նոր ձևեր, միաժամանակ պայքարելով մարքսիզմին խորթ գաղափարախոսությունների դեմ։ Փոխանակ երևույթի կոնկրետ վերլուծման հիման վրա մերժելու բացասականը, ընդունելու դրականը և աշխատելու օգնել նոր արվեստի ու գրականության ամրացման գործին, Ց. Խանզադյանը հանդես եկավ եղածի ժխտման հայտարարությամբ և հոռետեսական վերաբերմունքով դեպի այն մեծ աշխատանքը, որը կատարվում էր հիշյալ շրջանում, մեծամտորեն բոլորին տգետներ համարելով։

«Որոշված է ստեղծել նոր արվեստ...», հեգնորեն հայտարարեց Ց. Խանզադյանը, նկատի ունենալով պրոլետարական գրականության զարգացմանը նպաստելու համար կուսակցության ու պետության ձեռք առած միջոցները։ Նա գիտեր, իհարկե, որ որոշմամբ նոր արվեստ չի ստեղծվում, որ հայ պրոլետարական գրականության հիմքը դրված էր դեռ նախքան սովետական կարգերի հաստատումը Հայաստանում Հակոբ Հակոբյանի, Չարենցի, Արազու, Անշ. Վարդանյանի և ուրիշների կողմից։ Բայց որովհետև ըստ նրա հայ «գրողն ու տգետը հոմանիշ հասկացողություններ են», այդ հիման վրա նա գիտակցորեն անտեսեց կատարվածը, իսկ նոր ձեռնարկումները էլ բնորոշեց որպես «անզոր ջղաձգական փորձեր», որոնք ցանկալի արդյունքներ տալ չէին կարող։ Դեռ ավելին. նա գտավ, որ նոր գրականության ստեղծման ուղղությամբ արվող «տենդոտ պլտորումները... ծանր խորհրդածություններ են առաջ բերում»։ Բայց ինչո՞ւ։ Որովհետև Ց. Խանզադյանը նորին չէր հավատում, նա իր շուրջը միայն տգիտություն էր տեսնում և գտնում էր, որ պրոլետարական գրականության ու արվեստի ուղիները որոշել հնարավոր չէ։ «Բազմաթիվ հոդվածներ գրվեցին... որոնց հեղինակներն այս կամ այն կողմից մոտեցան նոր արվեստի, սֆինքսին, դատեցին, դատապարտեցին հին արվեստը, հրահանգեցին նոր ուղիներ, բայց երբեք, երբեք չպարզվեց, թե շոշափելի, կոնկրետ կերպով ի՞նչ են ուզում քննադատները, ո՞ւր են մղում նոր արվեստին ծառայելու, սպասարկելու պատրաստակամ գեղարվեստագետներին», հայտարարեց նա (էջ 110—111)։

Մենք արդեն ասացինք, որ քսանական թվականների գրականագետներից ոմանք, ինչպես, օրինակ, Սուրխաթյանը, որոշ հարցերում սխալվում էին։ Բայց եղանակ անողները դրանք չէին։ Լենինը կոմերիտմիության III համագումարում պարզորոշ սահմանել էր նոր կուլտուրայի զարգացման ուղիները։ Ա. Մյասնիկյանն այդ բանն արել և անում էր Հայաստանում։ Ց. Խանզադյանը Սուրխաթյանին քննադատելու անվան տակ փաստորեն մերժում էր ողջ մարքսիստական գրաքննադատությունը, հայտարարելով նրան հանցապարտ, «մեր երիտասարդ բանաստեղծներին» «դեպի անդունդը գլորող» «նոր պոեզիայի «վակխանալիա» ստեղծելու համար (էջ 111)։ Բայց ինչպե՞ս եղավ, որ «անդունդ չգլորվեցին» Մահարին ու Զարյանը, Նորենցն ու Ալազանը, Սարյանն ու Արմենը և մեր օրերի շատ աչքառու գրողներ, որոնք այդ շրջանում դեռ երիտասարդներ էին։ Առհասարակ քսանական թվականների մարքսիստական գրաքննադատությունը ո՞ւմ է «անդունդը գլորել», կարո՞ղ են արդյոք Խանզադյանի գրածները հիմնավորելու համար, թեկուզ մի օրինակ բերել նրանք, ովքեր անվերապահորեն Ց. Խանզադյանի ասածները հրամցնում են մեր «նոր սերնդի գրականագետներին»։

Ց. Խանզադյանի բացասական վերաբերմունքը քսանական թվականների մարքսիստական գրականագիտության նկատմամբ հետևանք էր այն բանի, որ նա չէր տեսնում այն նորը, որը ստեղծվել և ստեղծվում էր գրականության մեջ։ Ռուսաստանում էլ, գրում է նա, «հինգ տարի աղմկեցին նոր արվեստի մասին, բազմաթիվ փորձեր արին ստեղծագործելու, մարմնացնելու այդ արվեստը՝ գեղարվեստական արձակի թե ոտանավորի մեջ։ Հինգ տարվա ընթացքում հարյուրավոր արձակագիր և բանաստեղծ գրողներ արտադրեցին թղթի ահագին կույտեր, մի ընդարձակ գրականություն։ Հաճախ միանգամայն ձեռնահաս, շնորհալի մարդիկ։ Եվ այնուամենայնիվ...» արդյունքը՝ ոչինչ (էջ 111)։ Հետևաբար հարցն այն չէ, թե նոր կուլտուրայի մշակները տգետներ են, այլ այն, որ այդ կուլտուրան ինքնին մի «սֆինքս» է, անվերծանելի մի առեղծված, որի ստեղծման համար «միանգամայն ձեռնհաս, շնորհալի մարդկանց» մղած պայքարն էլ որևէ դրական արդյունք տալ չի կարող։ Սա է Խանզադյանի միտքը։ Բայց մի՞թե նոր գրականության լավագույն նմուշներ չէին Իվանովի Զրահապատ գնացքը, Ֆուրմանովի Չապաևը, Սերաֆիմովիչի Երկաթյա հեղեղը, Չարենցի Ամբոխները խելագարված, Լեոնովի ռոմանները, Դեմյան Բեդնու, Մայակովսկու և շատ ուրիշների գրվածքները, որոնք ստեղծվել էին հենց այն հինգ տարիներում։ Մի՞թե կարելի է այս ու նման փաստերն անտեսելուց հետո ճիշտ դատել սովետական արվեստի ու դրա զարգացման մասին։ Իհարկե, ո՛չ։ Ուստի սխալ են Հ. Ղանալանյանը և Ա. Ինճիկյանը, երբ Խանզադյանի այս գործերը հանձնարարում են որպես «նոր սերնդի» համար ուսանելի գործեր։

Իսկ ի՞նչ կարելի է ասել հայ հեղինակներին Խանզադյանի տված բնութագրումների մասին։ Արդյո՞ք դրանք «լավագույններից» են եղածների մեջ։ Վերցնենք, օրինակ, նրա ստեղծած Ա. Մյասնիկյանի դիմանկարը, որի վրա հատուկ եռանդով մատնանիշ են անում ժողովածուի կազմողները և այն գրախոսող Ս. Աղաբաբյանը։ Ամենից առաջ տարբերություն կա Ց. Խանզադյանի կենդանության ժամանակ լույս տեսած Մյասնիկյանի մասին գրած նրա գրքույկի և ժողովածուում տեղավորվածի միջև։ Խմբագրական ամենակարող գրիչն այս դեպքում էլ մեծ դեր է կատարել, կրճատելով մինչև իսկ ամբողջ էջեր, որոնք գրվել են Ա. Մյասնիկյանին վարկաբեկելու համար։ Չնայած այդ օպերացիաներին, այնուամենայնիվ կազմողներին չի հաջողվել հիմնովին փոխել Խանզադյանի գրածը։

«Նոր սերնդի» ուսուցիչ հայտարարված Ց. Խանզադյանը հավաստացնում է, որ իբրև հոգեբանական տիպ Ա. Մյասնիկյանը գերազանցապես հակափիլիսոփայական էր։ Ամենալուրջ ուսումնասիրությամբ ծանոթանալով մարքսիզմին, նա գրեթե բոլորովին անտարբեր էր դեպի այդ վարդապետության փիլիսոփայական կողմը (էջ 118)։ Կարո՞ղ էր արդյոք մարքսիզմը լավ գիտենալ, բայց լինել «բոլորովին անտարբեր» դեպի այդ աշխարհայեցողության «փիլիսոփայական կողմը»։ Դա աբսուրդ է։ Իրականում Ա. Մյասնիկյանը մարքսիստական փիլիսոփայության ոչ միայն քաջատեղյակ անձնավորություն էր, այլև դրա հետևողական կիրառողը ժամանակի բազմաթիվ հարցերի ուսումնասիրության մեջ։ Այդ են ապացուցում նրա աշխատությունները Նալբանդյանի, ներկուսակցական պայքարի հարցերի, գրականության, ազգային խնդրի մասին և այլն։ Ա. Մյասնիկյանը սովետահայ փիլիսոփայական մտքի լավագույն ներկայացուցիչներից մեկն է։

Հայտարարելով Ա. Մյասնիկյանին մարքսիստական փիլիսոփայության նկատմամբ «անտարբեր» մի անձնավորություն, Ց. Խանզադյանը եզրակացնում է՝ թե իբր նա «հակված էր կյանքի բազմաբարդ երևույթները պարզացման ենթարկելու, չնշմարելով նրբությունները» (էջ 118)։ Իսկ փաստե՞րը։ Դրանք ճիշտ հակառակն են ապացուցում։ Զինված լինելով մարքսիզմ-լենինիզմով, Ա. Մյասնիկյանը կարողանում էր կյանքի այնպիսի նրբություններ նկատել ու տեսականորեն իմաստավորել, որոնք շատ քչերին էին մատչելի։ Հենց այդ հանգամանքն էր, որ հնարավորություն տվեց նրան դառնալու մեր օրերի պետական մեծագույն գործիչներից մեկը։ «Կյանքի բազմաբարդ երևույթները պարզեցնող» անձնավորությունը պետական մեծ գործիչ դառնալ չէր կարող, որովհետև նման գործչից պահանջվում է շուտ ու ճիշտ կողմնորոշում, որը կապված է կյանքի նրբությունների խոր ըմբռնման հետ։

Ց. Խանզադյանը վատաբանել է Ա. Մյասնիկյանին, որպես իր քաղաքական հակառակորդի։ Նա գրել է. «Ես խորապես վիրավորվում էի, որ Մյասնիկյանը, իր հակա-

մենշևիկյան անհամբերությունից կուրացած, չէր տեսնում այն մեծ գործը, որ կատարում էին վրաց մենշևիկները» (Ա. Մյասնիկյան, էջ 9)։ Ջնջելով այս տողերը, կազմողները փաստորեն ընթերցողից թաքցրել են Ա. Մյասնիկյանին բամբասելու Խանզադյանի քաղաքական մոտիվները։ Հայտնի է, որ վրաց և առհասարակ բոլոր մենշևիկների ամենամեծ գործը եղել է հեղափոխական բանվորական շարժման շեղումն իր ճիշտ գծից՝ ենթարկելու համար պրոլետարիատը բուրժուազիային։ Կռվելով այս երևույթի դեմ, հասկանալի է, որ Մյասնիկյանը չէր կարող դուր գալ Խանզադյանին, ուստի Խանզադյանը չէր կարող «իր մոտիկ ընկերոջ» ճշմարիտ դիմանկարը տալ։ Գրելով Ա. Մյասնիկյանի մասին, Խանզադյանը մտածել է ամենից շատ դրականորեն վեր հանել իր անձնավորությունը։ Այդպիսի աշխատություն անվերապահորեն հրամցնել մեր ընթերցողին՝ անթույլատրելի է։

Հ. Ղանալանյանը և Ա. Ինճիկյանը հավատացնում են, որ «Ց. Խանզադյանը պատկանում է այն քննադատների թվին, որոնք ներկա դարի 10-ական թվականներին հայ էսթետիկական-գրականագիտական միտքը բարձրացրին մի նոր աստիճանի» (էջ 6)։ Զարգացնելով այս թեզը՝ Ս. Աղաբաբյանը գրում է. «Ցոլակ Խանզադյանն իրեն հատուկ ավյունով բանակռվելով 20—30-ական թվականներին բարգավաճած «ձախության» շռայլությունների, արվեստի երկերի գռեհիկ, սոցիոլոգիական մեկնաբանությունների հետ, հաստատում էր իսկական իմաստով սոցիոլոգիական վերլուծության մեթոդը» (Գրական թերթ, 1963, № 18, ընդգծումները բնագրում)։ Այլ կերպ ասած, կուսակցության գիծը գրականության հարցերում իրականացնում էին ոչ թե կոմունիստները, այլ սպեցիֆիկ Խանզադյանը, այն Խանզադյանը, որը «խորապես վրդովվում էր Ա. Մյասնիկյանի հակամենշևիկյան անհամբերությունից»։ Իսկ ի՞նչ են ասում փաստերը։

Հանդես գալով բուրժուական էսթետիզմի դեմ, Ա. Մյասնիկյանը պահանջեց վերջ տալ դրան ու «գեղարվեստին մոտենալ» նաև «հասարակական տեսակետից, այսինքն՝ մարքսիզմի դիրքերից մերկացնել ինչպես այխենվալդների «արվեստն արվեստի համար» կեղծ թեորիան, այնպես նաև գռեհիկ սոցիոլոգիզմը։ Պետք է գիտենալ, ասում էր նա, որ «Գեղարվեստը կյանքի արտացոլումն է։ Կյանքը տալիս է առօրյա երևույթներ, իսկ գեղարվեստը՝ առօրյականի սինթեզը, խտացումը, նա տալիս է առօրյականի տիպարը, իդեալը, ընդհանուրի միջից հղկված, գեղեցիկը։ Կյանքը բազմապիսի է, մասսայական, խաժամուժ, իսկ գեղարվեստը՝ եզակի, պարզորոշ, գեղեցիկ։ Մեկը դուրս է գալիս մյուսից։ Տարբերայինը՝ խառնիճաղանջը, կոպիտը դառնում է կերպարանավորված, արվեստական ու քնքուշ» (Ընտիր երկեր, էջ 422)։ Այս կարևոր դրույթները 20—30-ական թվականների հայ մարքսիստական-էսթետիկական մտքի հարցերը մշակելու գործում արգասաբեր եղան։ Եղա՞ն մարդիկ, որոնք շեղվեցին այդ սկզբունքներից։ Այո՛, եղան։ Մենք այդ փաստերը նշել ենք արդեն։ Բայց մի՞թե դա իրավունք է տալիս Ս. Աղաբաբյանին այդ ողջ շրջանը հայտարարել «ձախության շռայլությունների» և «գռեհիկ սոցիոլոգիզմի բարգավաճման» մի շրջան ու դրանց դեմ պայքարող հերոսի դերում ներկայացնել Ց. Խանզադյանին։

Ա. Մյասնիկյանը գրում էր. «Զուտ գեղարվեստ չկա... Գեղարվեստը գեղարվեստի համար չէ, այլ ընդհակառակը՝ գեղարվեստը—դա ինքը կյանքն է, հասարակությունն է, նա մարդկանց ու երկրի համար է»։ Ց. Խանզադյանը դուրս եկավ Մյասնիկյանի այս հարցադրման դեմ, համարելով այն «գեղարվեստը գեղարվեստի համար սկզբունքը դավանողի» նկատմամբ «խիստ դատավճիռ» և «այդ սկզբունքի սխալ մեկնաբանում»։ Այսինքն՝ «իսկական իմաստով սոցիոլոգիական վերլուծության մեթոդի» ներկայացուցիչ հայտարարվող Խանզադյանը միացավ ոչ թե բուրժուական էսթետիզմը քննադատողների բանակին, այլ գնաց այդ բանակի դեմ, իր պաշտպանության տակ վերցնելով էսթետիզմի ներկայացուցիչներին։ Աղճատելով Ա. Մյասնիկյանի միտքը՝ նա հայտարարեց. «Գեղարվեստը գեղարվեստի համար» չի նշանակում, թե գեղարվեստն իր համար է... թե նա մարդկանց համար չէ»։ Բայց ի՞նչ կարգի մարդկանց համար։ Անշուշտ, իրենց հարստությունից հղփացած, շվայտության անձնատուր հարուստ դասակարգի անդամները, որոնց մտորումների դրսևորումն է «Գեղարվեստը գեղարվեստի համար» նշանաբանը, նույնպես մարդիկ են։ Բայց նրանցից մեռելահոտ է փչում։ Կանգնել այդ մարդկանց տեսակետի վրա, նշանակում է արվեստը կտրել կյանքից։ Ա. Մյասնիկյանը, դուրս եկավ արվեստը կյանքից կտրելու դեմ և «Գեղարվեստը գեղարվեստի համար» լոզունգի մեջ իրավացիորեն տեսավ գեղարվեստը կյանքից կտրելու և այն ինքնանպատակ դարձնելու ձգտում։ Մի՞թե Ա. Մյասնիկյանը սխալ էր։ Ո՛չ։ Նա ճիշտ էր։ Բայց որովհետև Ց. Խանզադյանը չէր ըմբռնում, թե «գեղարվեստը գեղարվեստի համար» սկզբունքը սխալ է, այդ պատճառով էլ աշխատում էր խեղաթյուրել Ս. Մյասնիկյանին, արդարացնելու համար իր դիրքը։

Ա. Մյասնիկյանը գրել է. «ոչ-սոցիոլոգիական,

այսինքն՝ բուրժուական էսթետիզմի դիրքերից կատարվող գրաքննադատությունը» դեմ է արդի առաջադիմության, նա բուրժուազիայի սպասավորն է, նա ռեակցիայի հլու գործիքն է»։ Սխա՞լ է սա։ Մարքսիզմին տեղյակ ամեն ոք կասի, որ դա միանգամայն ճիշտ է և հաստատվում է ամենօրյա պրակտիկայում։ Ց. Խանզադյանը մեջ բերելով Ա. Մյասնիկյանի հիշյալ միտքը, բացականչում է. «Զարմանալի անզգույշ պարզացում է սա բարդ պրոբլեմի՝ երբ գրական երկասիրությանը միայն սոցիոլոգիական տեսակետից կարելի է մերձենալ, երբ այլ կարծիք ունեցողները էսթետներ են (արհամարհական իմաստով)» (Հոդվածների ժողովածու, էջ 127)։ Մենք տեսանք, որ Ա. Մյասնիկյանը սոցիոլոգիական վերլուծում ասելով հասկանում էր գեղարվեստական երկին մարքսիստական մոտեցում ունենալը, պայքարելով ինչպես զուտ էսթետիզմի, այնպես նաև գռեհիկ սոցիոլոգիզմի դեմ։ Նա տվեց նաև գեղարվեստի սահմանումը, մերժելով գռեհիկ սոցիոլոգիզմը։ Խանզադյանը այս բոլորի մեջ «բարդ պրոբլեմի», «անզգույշ պարզեցում» էր տեսնում, որովհետև հարցերի իր ըմբռնումով նա մարքսիզմից հեռու էր կանգնած։

Հ. Ղանալանյանը, Ա. Ինճիկյանն ու Ս. Աղաբաբյանը պահանջում են, որ Ց. Խանզադյանն իր արժանավոր տեղը գրավի հայ գրականության պատմության մեջ։ Մեր կարծիքով այդ պահանջն արդարացի է։ Բայց այդ պատմության մեջ նա պիտի ներկայացվի ոչ թե որպես մարքսիստ, այլ որպես մարքսիզմին խորթ՝ էսթետիզմի ներկայացուցիչ։

Ահա մի փաստ ևս։ Խանզադյանն այն կարծիքին է, թե իբր «Գիտությունը դեռևս վերջնականապես չի պարզել, թե որպիսի դեր է խաղում գիտությունը գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ կույր տարերքի, ինտուիցիայի համեմատությամբ» (էջ 113)։ Այս հիման վրա էլ նա գտնում է, որ «չի կարելի գեղարվեստագետից պահանջել լիովին ձևավորված և ճշտորեն ձևակերպված աշխարհայացք» (էջ 16)։ Այլ կերպ ասած, նա հանդես է եկել հենց այն էսթետիզմի դիրքերից, որը մերժում էր Ա. Մյասնիկյանը։ Կարո՞ղ ենք արդյոք մենք նման արատավոր մտքերով ներկված երկերը հրամցնել «նոր սերնդի գրականագետներին», ասել նրանց, որ «ձևակերպված աշխարհայեցողություն ունենալը «ձեզ համար» պարտադիր չէ», երբ մեր կուսակցության ծրագիրը պահանջում է, որ ամեն մի սովետական քաղաքացի ունենա գիտական աշխարհայեցողություն։ Ս. Աղաբաբյանն այդ բանը ո՛չ միայն հնարավոր, այլև անհրաժեշտ է համարում, հավատացնելով, որ դրանք «ստեղծագործական մարքսիզմի էջեր» են։

Վերցնենք մեկ ուրիշ հարց։ Ց. Խանզադյանը, մի կողմից՝ համոզված է, թե Նալբանդյանին բաժանել Նազարյանից չի կարելի, որ նրանք երկուսն էլ միևնույն կուսակցության անդամներ են (էջ 181), իսկ մյուս կողմից՝ գրում է. Նալբանդյանը «հայ պրոլետարիատի և աշխատավոր գյուղացիության մեծագույն Երախտավորն է»։ Նա մի կողմից պնդում է, որ «Նալբանդյանի տնտեսական ծրագիրը սոցիալիստական չէ», իսկ մյուս կողմից հայտարարում է, որ Նալբանդյանը «կապիտալիզմը քննադատել է աշխատավորական-դասակարգային դիրքերից, նա իրոք սիստեմի մահն է գուշակել» (էջ 209), այսինքն՝ սոցիալիզմի հաղթանակը։ Նա մի կողմից ընթերցողին համոզում է, թե Նալբանդյանն ինտերնացիոնալիստ չէ (էջ 193), իսկ մյուս կողմից գրում է. Նալբանդյանն իր աշխատությունների «որոշ էջերով ինտերնացիոնալիզմի քարոզիչ է հանդիսանում» (էջ 209)։ Եվ այլն, և այլն։ Եթե սա ստեղծագործական մարքսիզմ է, ապա այդ դեպքում ո՞րն է էկլեկտիզմը։

Մենք չգիտենք թե Ս. Աղաբաբյանը գիտակցորե՞ն է Ա. Մյասնիկյանի հետ ստեղծագործական մարքսիզմի ներկայացուցիչներ հայտարարել նաև Թ. Ավդալբեկյանին ու Ց. Խանզադյանին, թե՞ նա այդ արել է գործին անտեղյակ լինելու հետևանքով։ Բայց գիտենք, որ էկլեկտիզմը ո՛չ միայն ստեղծագործական մարքսիզմի, այլև առհասարակ գիտության հետ որևէ առնչություն չունի։ Նա, ով «հայ գրող, գեղարվեստի սպասարկու և տգետ հոմանիշ հասկացություններ» էր համարում, ով պրոլետարական գրականության հնարավորությունը կասկածանքի էր ենթարկում, «գեղարվեստը գեղարվեստի համար» սկզբունքը վճռականորեն չէր մերժում և փորձում էր ապացուցել, որ գրողի համար «ձևակերպված աշխարհայեցողություն» ունենալը որպես թե անհրաժեշտություն չէ, ստեղծագործական մարքսիզմի ներկայացուցիչ և առհասարակ մարքսիստ համարվել չի կարող։

Ինչպե՞ս է գնահատում Ս. Աղաբաբյանը Ց. Խանզադյանի պնդումն այն մասին, որ իբր «հոռետեսության ակունքները դժվար թե երբևիցե ցամաքեն աշխարհում» (էջ 164)։ Սա է՞լ է ստեղծագործական մարքսիզմ, սա է՞լ է «բարդ երևույթների պարզեցումից զերծ պատմականություն»։ Բայց, ինչպես հայտնի է, հոռետեսության ակունքը սոցիալական անհավասարությունն է։ Մարդը հոռետես է դառնում այն ժամանակ, երբ առաջադրած նպատակների ու դրանք իրականացնելու համար իր

ունեցած միջոցների միջև անհամապատասխանություն կա, այսինքն՝ միջոցներն անբավարար են հասնելու այն բանին, ինչ որ ինքն անհրաժեշտ է համարում։ Այդ երևույթը հատուկ է մասնավոր սեփականատիրության վրա հիմնված հասարակություններին։ Այդ պատճառով էլ ասել, թե «հոռետեսության ակունքներն աշխարհում» «երբեից» չեն ցամաքելու, նշանակում է հրաժարվելով պատմականությունից, կոմունիստական հասարակության մարդուն, իր հոգեբանությամբ և ըմբռնումներով, նույնացնել նախորդ հասարակությունների մարդկանց ու նրանց ըմբռնումների հետ և կամ թե չէ չհավատալ կոմունիզմի հաղթանակին։

Ինչպես տեսնում ենք Խանզադյանը ստեղծագործական մարքսիզմի հետևորդ չէր. նա առհասարակ մարքսիստ չէր։ Խանզադյանը եղել է «Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ», այսինքն՝ սպեցիֆիկյան կազմակերպության անդամ, նրա պարագլուխներից մեկը։ Այդ մասին ասում է ինքը՝ Խանզադյանը Ա. Մյասնիկյանի մասին գրած իր գրքույկում։ Ստ. Շահումյանն այդ կազմակերպությունը մարքսիստական չի համարել։ Անշուշտ, սկզբնական շրջանում դրան անդամագրվածների մեջ կային նաև մարքսիստորեն մտածողներ, բայց նրանք շուտով ո՛չ միայն հեռացան սպեցիֆիզմից, այլև դարձան դրա համոզված հակառակորդները։ Մեր մամուլում փորձեր արվեցին վերանայելու Ստ. Շահումյանի այդ գնահատականը, բայց հանդիպեցին արդարացի հակահարվածի։

Հիմք կա՞ արդյոք, նորից սպեցիֆիկյան կազմակերպության արդարացման հարցը դնել նրա պարագլուխներին ստեղծագործական մարքսիզմի ներկայացուցիչներ հայտարարելով։ Մեր կարծիքով դրա համար և ոչ մի հիմք չկա։ Փաստերը, ինչպես տեսանք, այդ մասին են վկայում։

ՀԵՆՐԻ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

ՄԵՐ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ

Մեր ամսագրի անցյալ համարում տպագրված «ԱՐՏԱՌՈՅ ՍԽԱԼՆԵՐՈՎ» նամակի կապակցությամբ «ԱՌԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ» թերթի խմբագրությունը հայտնում է, որ նամակում մատնանշված փաստերը լրիվին համապատասխանում են իրականությանը։

Նամակը քննարկված է խմբագրության կոլեկտիվում և միջոցառումներ է մշակված խմբագրության աշխատակիցների պատասխանատվությունը բարձրացնելու ու թերթի սրբագրության վիճակը բարելավելու համար։

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱ

ԱԴՈՅԱՆ Ա. Գ. (գլխավոր խմբագիր), ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ Վ. Ա., ԱՂԱՅԱՆ Ծ. Պ., ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ Վ. Հ., ԹԵԼՈՒՆՑ Ա. Մ., ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ Հ. Ե., ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ Ա. Մ., ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ Ս. Ս., ՍԱՐԳՍՅԱՆ Վ. Հ.

Թողարկիչ՝ Ա. ՅԱՎՐՅԱՆ
Սրբագրիչ՝ Ջ. ԱՎԱԳՅԱՆ

Խմբագրության հասցեն՝ Երևան, ՀԿՊ Կենտկոմի շենք, հեռ. 2-02-24
Адрес редакции: Ереван, здание ЦК КП Армении тел. 2-02-24

ՎՖ 05253 Պատվեր 2314 Տիրաժ 9100 Գինը 25 կոպ.

Տպ. 7 մամուլ, մամուլում՝ 68840 նիշ։ Ստորագրված է տպագրության 28/VIII 1963 թ.

Հայկական ՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրության Հրատարակչությունների և պոլիգրաֆարդյունաբերության գլխավոր վարչության № 6 տպարան, Երևան։

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԺԱՅՌԱՀԱՏԻՉ

Սովորաբար ժայռերի մեջ խրամուղի (траншей) բացում են կամ պայթեցումների, կամ էլ հորատող մուրճերի միջոցով։ Առաջին եղանակը միշտ չէ, որ հնարավոր է լինում, իսկ երկրորդը՝ աշխատատար է և քիչ արտադրողական։ Բաքվեցի ինժեներ Ի. Իսկենդարովը ստեղծել է ինքնագնաց ժայռահատիչ մի ագրեգատ։ Թրթուրավոր տրակտորներին կցված են ներհատիչ մեքենայի մեխանիզմներ, իսկ տրակտորի առջևում տեղակայված է բուլդոզերի շերտամղիչ։ Սկզբում տրակտորը շերտամղիչով մաքրում է մակերեսի հողաշերտը, և ապա միացվում է կտրիչ մեխանիզմը և ժայռի վրա փորվում երկու զուգահեռ ակոս։ Ակոսների միջև ստեղծված քարե նեղ ժապավենը ավտոկրանի միջոցով բաժանում են քառակուսիների և հատուկ բռնիչների օգնությամբ հանում և շարում են խրամուղու կողքերին։

Ժայռահատիչ մեքենայով խրամուղի փորելը շատ ավելի էժան ու արագ է լինում, քան պայթեցման եղանակով։ Այս ագրեգատը մեկ հերթափոխում կտրում է ավելի քան 100 մետր երկարության և 2,5 մետր խորության խրամուղի։

ԳԵՏՔԵՐ

Հակահրդեհային ազդանշանի գործիքների հիմքում ընկած են հրդեհի անփոփոխ ուղեկիցները՝ ծուխը, բոցը և տաքությունը։ Ելնելով տեղի պայմաններից, սարքավորում են այս կամ այն գործիքը։ Դրանցից ամենատարածվածը ջերմայինն է։ Արդեն անունն ինքը ցույց է տալիս, որ այն աշխատում է ջերմության բարձրացմամբ։ Ենթադրենք, թե գործիքը դրված է 40° տաքության վրա։ Հենց որ շենքի ներսում օդի ջերմաստիճանը հասնում է այդ մակարդակին, հնչում է տագնապի ազդանշանը։ Լուսային գործիքն ընկալում է բացահայտ բոցից առաջացած ճառագայթները։ Բավական է, որ կրակ սկսվի, գործիքն անմիջապես հաղորդում է այդ մասին։ Ծխային գործիքը հարմարեցված է ծխի տարբեր խտություններին։ Այն կարող է արձագանքել աչքի համար անտեսանելի ծխին։

ՊԼԱՍՏՄԱՍՍԱՆ ԿՅԱՆՔ Է ՓՐԿՈՒՄ

Սովետական հայտնի վիրաբույժ, պրոֆեսոր Ն. Մ. Ամոսովին հաջողվեց սրտի միտրալային կափույրը (клапан) ամբողջովին փոխարինել արհեստական նյութով։ Պրոտեզը պատրաստեցին տեֆլոնի արհեստական նյութից՝ չժանգոտվող մետաղալարի կմախքով։

Այս վիրահատման նախապատրաստումը տևել է երկուս ու կես տարի, որովհետև կափույրների նյութերի պակասը մինչև այժմ համարվում է դժվարին պրոբլեմներից մեկը։

Եվ ահա ձեռքի վրա է այն կափույրի երկվորյակը, որը դրված է տասնհինգամյա Ն. Լեսայի սրտի մեջ։ Երբ այդ կափույրը շուրթերով թույլ փչեն, ապա կոկոնի թերթիկների նման կբացվեն երեք փեղկեր։

Վիրահատումից առաջ հիվանդի դրությունը արտակարգ ծանր էր, վիրահատությունը խիստ դժվար, որը պահանջում էր առավելագույն ճշտություն։ Կափույրը հիվանդի սրտի մեջ ամրացվեց քանշորս հանգուցային կարերով։

ԿՈՄԲԻՆԱՑՎԱԾ ԱՏԱՄՆԱՊՐՈՏԵԶԻ ՏԱՐՐ

Հանովի ատամնապրոտեզներն ամրացնելու համար առաջարկված է մի շատ հետաքրքիր կոնստրուկցիա։ Այն բաղկացած է կլոր կոճակագլխիկ ունեցող գամիկից, որը ցեմենտով ամրացվում է ատամի ծակված արմատին։ Ատամի շապիկը մինչ այդ խարտոցվում է։ Գամիկի վրա դրվում է պողպատե փոքրիկ թասիկ, որի ներսում կան երկու զսպանակ։ Պրոտեզը հագնելիս թասիկն ամուր կրպչում է գամիկի գնդիկային գլխիկին և պրոտեզն անշարժ պահում իր տեղում։ Այդպիսի պրոտեզների ամրացման համար առանձնապես պիտանի են հիմնական ատամների արմատները։ Բազմամյա դիտումները հաստատել են, որ այն ատամնախոռոչը, որտեղ ամրացված է «զսպանակային խարիսխ», չի գրգռվում։

Պրոտեզների ամրացման այս նոր մեթոդը կիրառվում է ինչպես վերին ծնոտի, այնպես էլ ներքին ծնոտի համար։

ԳԻՆԸ 25 Կ.

ИНДЕКС 77783

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ՋԵՐՄԱՉԱՓԵՐ

Վերջին ժամանակներս բժշկության մեջ հաճախակի են օգտագործվում էլեկտրական ջերմաչափերը, որոնք մեծ առավելություն ունեն սնդիկայինի նկատմամբ։ Ամենից առաջ դրանց ջերմազգայուն էլեմենտի շատ փոքր ծավալը հնարավորություն է տալիս կատարել այնպիսի չափումներ, որոնց մասին մինչև այժմ երազել անգամ չէր կարելի. օրինակ՝ հիվանդ ատամի ներքին խոռոչի ջերմության չափումը։

Էլեմենտի արտակարգ փոքր ծավալը միայն աննշան չափով է փոփոխում մարմնի այն մասի ջերմաստիճանը, որտեղ կատարվում է չափումը, իսկ սնդիկային ջերմաչափը միշտ իրականից ցածր է ցույց տալիս։ Էլեկտրական ջերմազգայուն էլեմենտի օգնությամբ ջերմությունը չափվում է մի քանի վայրկյանում։ Իսկ այդ հնարավորություն է տալիս չափելու այնպիսի արագընթաց ջերմային պրոցեսներ, ինչպես, օրինակ, շնչելիս և արտաշնչելիս քթի ջերմության փոփոխությունը։

Ռետինե բարակ խողովակով սարքավորված ջերմազգայուն էլեմենտը հեշտությամբ կարելի է իջեցնել մարդու ստամոքսը և դրա օգնությամբ հայտաբերել այն խոցերն ու բորբոքումները, որոնք ռենտգենյան նկարները դեռևս ցույց չեն տալիս։ Այդ զոնդը արտակարգ օգտակար է նարկոզի տակ կատարվող վիրահատումների ժամանակ, հատկապես հիվանդի մարմնի արհեստական սառեցում կատարելիս։ Նման դեպքերում խիստ կարևոր է իմանալ մարմնի ներսի ջերմությունը, որովհետև որոշակի մակարդակից ցածր ջերմության դեպքում կարող են առաջանալ վտանգավոր բարդություններ։

Եթե ջերմազգայուն էլեմենտին միացնենք ինեկցիոն ասեղ, դրա օգնությամբ կարելի է որոշել նույնիսկ այն բորբոքումները, որոնք դեռևս մարմնի ջերմության բարձրացում չեն առաջացնում։

ՆՅՈՒԹԻ ՄԱԳՆԻՍԱՅԻՆ ԴԱՇՏ

Կալիֆոռնիայի համալսարանի մի խումբ հոգեբաններ հայտաբերել են նյարդի մագնիսային դաշտ։ Այն առաջ է գալիս նյարդի գրգռումից մոտավորապես 0,005 վայրկյան հետո։ Մինչև այժմ այդ երևույթը հայտնի չէր։ Գրգռված նյարդում իմպուլսը, հավանաբար, կապված է մոլեկուլների դիրքի փոփոխման հետ։ Հենց այս էլ, ըստ երևույթին, պատճառ է դառնում մագնիսական դաշտի առաջացման։

ՇԵՆՔ՝ ՄԻ ՔԱՆԻ ԺԱՄՈՒՄ

Դանիացի Պաուլ Կաղովիուսը առաջարկել է թեթև կառույցների շինարարության նոր մեթոդ։ Կոնստրուկցիայի հիմքում դրված է շատ հասարակ, բայց դարձակներ ունեցող մի օրիգինալ միացնող հարմարանք։ Դարձակներին հագցըվում են կառույցի կմախքը կազմող պողպատե խողովակներ, որոնց օգնությամբ շատ արագ կարելի է պատրաստել ցուցահանդեսային գմբեթաձև տաղավարներ։

Մոնտաժված կմախքը ծածկվում է սինթետիկ ամուր նյութով, իսկ հատակը պատրաստվում է մետաղյա ստանդարտ տախտակներից, և շենքը պատրաստ է։ 6,34 մետր բարձրություն և 300 քառակուսի մետր մակերես ունեցող տաղավարի համար պահանջվում է 7 հազար կարճ խողովակ և 2 հազար կցիչ հարմարանք։ Նման շենքի կառուցումը տևում է մի քանի ժամ։ Միակ գործիքը թեթև մուրճն է։ Կցվածքների միացումներն այնքան ամուր են, որ ըստ ցյատարարի կարելի է այդ եղանակով կամուրջներ կառուցել։

